

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**OSMANLI-YUNAN HARBI (1897) LİTERATÜRÜNÜN HARP
TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN ANALİZİ**

Cem ATILGAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

OSMANLI-YUNAN HARBİ (1897) LİTERATÜRÜNÜN HARP TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN
ANALİZİ

Cem ATILGAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

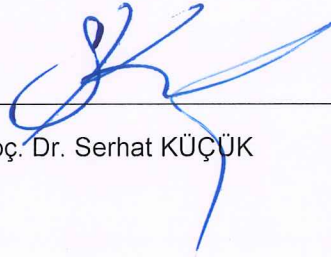
Cem Atılgan tarafından hazırlanan "Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Literatürünün Harp Tarihçiliği Açısından Analizi" başlıklı bu çalışma, 27.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Gültekin YILDIZ (Başkan)

Doç. Dr. Fatih YEŞİL (Danışman)

Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

10 / 06 / 2019

Cem ATILGAN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Fatih YEŞİL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Cem ATILGAN

TEŞEKKÜR

Hayatımda ilk kez 182 sayfa boyunca anlamlı olduğunu düşündüğüm bir şeyler yazdım. Yazarken anlamaya çalıştım; empati yaptım; kendimle yüzleştirdim; güçlü ve zayıf yönlerimi gördüm; bilmediğim ne kadar çok şey varmış, kabul ettim. Aslında sadece yaşadığım anın gürültüsünden kaçmak istemişim ve hayatımda aldığım en ucuz biletle geçmişe bir seyahat yaptım. Döndüğümde aynı değildim. Elimde anlatmak için heyecandan yerimde duramadığım bir sürü kişinin anısı vardı.

Çalışmamla övünüyorum; iyi çalıştığım için değil... İlk defa kendi kendime dürüstçe ve zorlamadan bir şeyler kabul ettirmenin huzurunu yaşattığı için... Gene övünüyorum çünkü üç tarihçi heyecanımı anladılar. Zihin kütüphanelerine buyur ettiler. Değerli bir şeyler yaptığımı hissettirdiler.

Birinci bölümün ilham kaynağı her ne kadar kendisine hissettiremesem de Doç. Dr. Gültekin Yıldız'dır. "Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefî Bir Askerî Tarih'e Doğru: Türkiye'de Askerî Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine" adlı makalesi olmasaydı elimdeki çakmak taşı ve samanlarla ne yapacağımı anlayamazdım. Yoğunluğuna rağmen vakit ayırıp tezimi okuduğu ve düzelttiği için teşekkür ederim. Bununla beraber, formel yapının katı sınırlarını zorlayan coşkunu fakat samimi düşüncelerime tahammül ettiği, seneler geçip daha tutucu olsak da özgür düşünce ve yaratıcılıktan beslenen amatör ruhumuzun da bilimsel üslubun içinde kabul edilebileceğini öğrettiği için ayrıca minnettarım.

Doç. Dr. Fatih Yeşil... Kendisine teşekkür etmek için ayrı bir tez yazmam lazım ama bu tez konu, zaman, mekân, kilogram, metre, okka, litre veya ışık yılı olarak sınırlanabilir mi? Emin değilim. İtiraf ediyorum ki, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme 1793 – 1826* kitabını ilk başlarda kıskanma cüretini bile gösterdim. Sonrasında böyle bir kitap yazmak için yemem gereken ekmeğe, doldurmam gereken tekne ve yakmam gereken fırın hesaplarının içinden çıkamadığım için saygı duymaya karar verdim. Tezime yaptığı eşsiz danışmanlık yanında, 25 senelik askerlik pratiğimi anlamlandırmak için en azından 250 senelik askeri tarih gerektiğini öğrettiği için ayrıca müteşekkirim. Sayesinde askerlik hakkında daha az konuşuyor, daha çok düşünüyorum. Kendisini anlatmaktan ziyade yaşamayı tercih ve tavsiye ediyorum... Tavsiye etme konusunda samimi değilim; kendisini paylaşmayı reddediyorum.

Derslerinde ve birebir görüşmelerimde zekâ, öngörü ve bilimsellik dolu ince çıkarımlarını kavrayamadığımdan, anlamış gibi garip mimiklerle tebessüm ederek yanından ayrıldığı, sonrasında araba sürerken, yemekte veya markette alışveriş yaparken aniden dediklerini anladığım Doç. Dr. Serhat Küçük'e teşekkürü bir borç bilirim. Tezimi yazarken kendisinin yazdıklarımı okuyacağını bilmenin verdiği stres, birebir görüşmelerimden daha fazla danışmanlık yaptığını itiraf etmeliyim. Zihnimde yarattığım sanal Doç. Dr. Serhat Küçük, çalışmamın çoğu yerini yazarken hemen arkamdaydı; ya kurgumu beğenmedi, ya tutarlılığımı eleştirdi ya da kaybolduğumda bilimsel sınırlara geri soktu. Zekâ ve nezaketin akademik olarak bünyesinde cisimleştiği değerli hocamı hayranlıkla izliyor; tekrar tekrar teşekkür ediyorum.

Ayrıca sadece odalarının kapılarındaki afiş ve yazıları okuyarak bile aydınlanabileceğiniz bir tarih koridoru yaratan tüm Hacettepe Tarih Bölümü öğretim üyeleri/görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim. İnsan bu koridorda yürürken istesin istemesin, gözünü kapasın ya da kulaklarını tıkasın, Prof. Dr. Ramazan Acun'dan tarihte analitik/etik düşünme, Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünü'den Osmanlıca, Prof. Dr. Mehmet Öz'den tarihçi duruşu, Prof. Dr. Mehmet Özden'den felsefi düşünüş, Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlı'dan Tanzimat, Doç. Dr. Erkin Ekrem'den strateji, ya da Öğr. Görevlisi Dr. Gülay Tulasoğlu'ndan Ortaçağ tarihi öğrenebiliyor. Böyle bir akademiye eminim Platon bile kıskanırdı. Ayrıca Osmanlıca okurken gözlüklerinizden kurtulmak istiyorsanız Dr. Öğr. Üyesi Hulusi Lekesiz gönüllülük usûlü "göz kırdırma" seansları bile düzenliyor. Bu mütevazı insanlar, bu eşsiz aydınlanma için bir karşılık da beklemiyorlar. Sadece koridora geri dönmek üzere bir hevesle girmek yeterli...

Tüm bunlarla beraber Ağrı/Doğubeyazıt'ta görev yaparken verdiği okuma listeleriyle beni bugünlere hazırlayan, cesaretlendiren, değerli hocam Gazi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Cenk Reyhan'a saygılarımı iletmek isterim. Hacettepe tarih koridoruna ilk girerken tereddüt etmemem için bana eşlik eden Araştırma Görevlisi Nesimi Gökşen'e ayrıca teşekkürler...

ÖZET

ATILGAN, Cem. *Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Literatürünün Harp Tarihciliği Açısından Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Tezimizde, II. Abdülhamit döneminde 1897 Osmanlı-Yunan Harbi üzerine yazılmış harp tarihi eserlerinden yola çıkarak dönem harp tarihçiliğinin esaslarının izleri sürülmeye çalışılmıştır. Dönem harp tarihçiliğinin esas, biçim, içerik, kapsam ve prensipleri ortaya koymadan önce harp tarihi olgusunun dönemimize gelene kadarki tarihi seyrini de ortaya koymaya çalıştık. Araştırmamızı buna iten sebep, harp tarihinin yalın ve izole bir yapısının olmayışı, tarihi gelişim ve düşüncelerden sürekli etkilenmesi idi. Ayrıca harp tarihinin askeri tarihe göre konumunu ve kapsamını belirlemeden dönem harp tarihi anlayışını netleştiremeyeceğimizden, harp tarihinin tarihi seyri içerisinde ilişki kurduğu konu, kavram ve disiplinleri belirlemeye çalıştık. Ulaştığımız bulgularla harp tarihi bilgisinin üretim süreci ve bir çıktı olarak harp tarihi bilgisinin özelliklerini tespit ettik. Sonrasında dönem harp tarihi esaslarımızın da bu epistemolojik süreçle tutarlı olduğunu, ayrıca Osmanlı askeri karar verme sürecini kendisine model olarak kabul ettiğini gördük. Bu sürecin sonucunda harp tarihinin bilgisini üretirken fenn-i harbi bir araç gibi kullandığını gözlemledik. Harp tarihi, dönem fenn-i harbini hem bir doğrulama hem de tahlil aracı olarak kullandığından dolayı son bölümümüzü eserlerimizdeki dönem savaş sanatını yansıtan fenn-i harp bilgilere ayırdık.

Anahtar Sözcükler

Harp, Harp Tarihi, Fenn-i Harp, Askeri Teori, Osmanlı Yunan Harbi

ABSTRACT

ATILGAN, Cem. *Analyzing the Turco-Greek War (1897) from the Point of War History*, Master's Thesis, Ankara, 2019.

In our thesis, we exerted to find out the fundamentals of war historiography based on war histories relating to Greco-Ottoman War (1897) written in the era of Abdülhamit II.. Before ascertaining the bases, forms, content, extent and principals of the term war historiography, we tried to reveal the historical course of war history phenomenon came to our research period. The major factors that makes our research heads for are the facts that the war history has no plain or isolated form and was being affected incessantly by historical thought and progress. Futhermore, in this historical course we try to determine the issue, concept and disciplines that war history get in touch, so that we can't clarify the understanding of term war history without making clear the position of war history to the military history. We determined the features of the production course of war history information and information as output with the findings that we attained. Then according to our observations, we understood that fundamentals of our war history is consistent as a whole and utilizing the term military decision-making progress as a model. And also observed that war history produces its information by means of the term art of war. Due to the fact that war history uses the term art of war as both validating and analyzing tool, we decided to describe the term art of war principles that our war history treatises reflect.

Keywords

War, War History, The Conduct of War, Military Theory, Greco-Ottoman War

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
ŞEKİL VE TABLOLAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ: KONU, METOT, KAVRAMLAR VE KAYNAKLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	1
1. BÖLÜM: HARP TARİHİNİN TARİH İÇERİSİNDEKİ YERİ, İLİŞKİ KURDUĞU KONU VE KAVRAMLAR.....	6
1.1 TARİH, ASKERİ TARİH VE HARP TARİHİ ETKİLEŞİMLERİ	6
1.2 HARP OLGUSU, DOĞASI VE DÖNEM DİNAMİKLERİ	20
1.3 HARP TARİHİ BİLGİSİNİN DOĞASI, KAYNAKLARI, ÜRETİLMESİ VE YANSIMALARI	33
1.4 HARP TARİHİVE ASKERİ TEORİ İLİŞKİLERİ.....	46
2. BÖLÜM: OSMANLI-YUNAN HARBI'NİN (1897) DEVRİN HARP TARİHİ ESASLARI ÇERÇEVESİNDE ELE ALINIŞ BİÇİMİ	62
2.1 ESERLERDE OSMANLI-YUNAN HARBI (1897).....	62

2.2 ESERLERİN YAZARLARI VE YAZILMA AMAÇLARININ BİÇİM VE ESASA ETKİSİ	82
2.3 ESERLERİN İÇERİK TAHLİLİ	96
2.4 ESERLERDEKİ HARP TARİHİ KAİDELERİ VE YANSIMALARI	108
3. BÖLÜM: ESERLERİN FENN-İ HARP AÇISINDAN TAHLİLİ.....	119
3.1 HARP TARİHİ VE FENN-İ HARP İLİŞKİSİ	119
3.2 DÖNEM FENN-İ HARBİNİN ANA KONU VE KAPSAMLARI	131
3.3. DÖNEM FENN-İ HARBİNDE ASKERİ KARAR VERME SÜRECİ VE HARP TARİHİ ESASLARI İLE BAĞINTISI	141
3.4 ESERLERDEKİ FENN-İ HARP BİLGİLERİ.....	1555
3.4.1 SEFERBERLİK	1555
3.4.2 HAREKÂT.....	1611
3.4.3 LOJİSTİK	17070
SONUÇ.....	177
KAYNAKÇA	183
EK-1 ORJİNALLİK RAPORU.....	196
EK-2 ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU....	197

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
As.	: Askeri
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt
Bkz.	: Bakınız
Bşk.	: Başkanlığı
C.	: Cilt
cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Gnkur.	: Genelkurmay
Haz.	: Hazırlayan
km.	: Kilometre
m.	: Metre
mm.	: Milimetre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
nu.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
T.D.V.	: Türk Diyanet Vakfı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.V.Y.	: Tarih Vakfı Yurt
Üni.	: Üniversitesi
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
Yay.	: Yayınları

ŞEKİL VE TABLOLAR DİZİNİ

Şekil I: Seferberlik Noktaları ve Harekât Alanları Krokisi

Şekil II- 18 Nisan 1897'de Tarafların Konuşlanma Krokisi

Şekil III- Alasonya'dan Milona Geçidi'ne Taarruz Krokisi (18 Nisan 1897)

Şekil IV: Çatalca Muharebesi Krokisi (5 Mayıs 1897)

Şekil V: Dömeke Meydan Muharebesi Krokisi (17 Mayıs 1897)

Şekil VI: Taarruzda Beş Taburluk Hücüm Kolu ve Avcı Hattı Krokisi

Tablo I: Taarruz ve Savunmanın Stratejik ve Taktik Boyutlarında Alınabilecek Zafer ve Yenilgilerin Değerleri

GİRİŞ: KONU, METOT, KAVRAMLAR VE KAYNAKLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

1995-1999 yılları arasında Harp Okulu'nda öğrenci olduğumuz dönemde fen, askeri, sosyal, yönetim bilimleri ve yabancı dil derslerinden oluşan yoğun bir müfredatımız vardı. İşlediğimiz derslerin ileride alacağımız görevleri başarmak için gereken askeri ve bilimsel kültüre katkıda bulunacağını bilmemize rağmen, önümüzdeki uzun senelerin tamamında nasıl bir etki göstereceğine dair resmin bütününe görmekte zorlanırdık. Özellikle fen derslerinde sunulan yoğun teorik bilgi, içerdiği öz disiplinin mesele ve problemlerin çözümü için geliştirdiği yaklaşım tarzlarını özümsememizin önüne geçirdi çoğu zaman. Zorlanan zihin doğal olarak kaçınma refleksi ile “ileride ne işimize yarayacak?” sorusuna yöneltirdi bizi. Bazı dersler zorluğu ile doğru orantılı olarak “faydasız dersler” şampiyonu olurlardı. “Mukavemet”, “Yöneylem Araştırması”, “İstatistik” bunlardan bir kaçıydı. “İleride ne işimize yarayacak?” sorusunun geleceği bağlayan bir cevabının olması, dersin çalışılmayacak kadar faydasız olduğunu ispatlamak için çok işlevsel bir soruydu. Hatta aynı dersten muzdarip bir “Harbiyeli” grubu, yakalanan psikolojik uyumun yarattığı sinerji ile yapılan beyin fırtınaları sonucu, o dersin veya o bilimin insanlık yararına hiç olmaması gerektiği sonucuna bile varabiliyordu.

Mezun olup kıt'alara çıktığımızda “ileride ne işimize yarayacak?” sorusunun cevaplanması gereken “ileride” bölümü gelip çatıyordu. Elbette o dersin “işimize yaraması” gereken biçimi, teorik içeriği değildi. Karşılaşılan türlü görev ve zorluklarda, o disiplinin problem çözme yaklaşımına ihtiyaç duyuluyordu. Mesela yol molası vermiş bir tankın paletinin gevşemiş uç bağlantılarını balyozla çakarak yerine oturtmaya çalışan tank şoförüne, aslında yaptığının çok da işe yaramayacağını zar zor geçtiği “mukavemet” dersinden verdiği örneklerle açıklayabiliyordu bir tank takım komutanı. İç güvenlik bölgesinde görev yapan bir karakol komutanı, elindeki iki baykuş termal kamerayı, dört muhtemel yaklaşma istikametinin hangilerini kapatacak şekilde mevzilendirmesi gerektiğini düşünmeye başladığı an “yöneylem araştırması” sınırlarına girmiş bulunuyordu. Ya da bir tümenin personel şube müdürü, her celp döneminde katılan yüzlerce askeri hangi birliklere, nasıl dağıttığı hakkında tümen komutanını ikna etmeye çalışırken “istatistiki” yaklaşımla bir sunum yapması gerekiyordu.

Bir ders grubu daha vardı ki zorlanılsa dahi “ne işimize yarayacak?” sorusu bu grupta çok tatminkâr sonuçlar vermiyordu. Çünkü işe yaramadığında ya düşmana

yeniliyorduk; ya arazide kayboluyorduk; ya askerin önünde mahcup oluyorduk; ya da yanlış bir uygulamadan askeri mahkemeye çıkıyorduk. “Askeri Harekâtın Yönetimi”, “Topoğrafya”, “Atış Nazariyatı”, “Silah Sistemleri-Balistik”, “Askeri Coğrafya”, “Askeri Ceza Hukuku”, “Harp Tarihi”, “Askeri Liderlik” derslerinin hepsi askeri idi ve “ne işimize yarayacak?” grup seansları çabuk dağılıyordu. Bu derslerin gelecekteki etkileri daha kolay kestirilebildiğinden belirli bir yakınlık kurulup daha şevkle çalışıldığı da oluyordu. Özellikle Harp Tarihi dersi bir nevi askeri hobi dersi gibiydi. I. ve II. Dünya Savaşları, Çanakkale Savaşı, İstiklal Harbi, Kore Savaşı, Kıbrıs Harekâtı gibi birçok savaşın önemli muharebeleri “harp prensiplerine”¹ göre tahlil edilip dersler çıkarılıyordu. Derslerde özellikle başarılı harekâtlar vurgulanıyor, muzaffer komutanların faydası görülmüş uygulamaları, alınan dersler kapsamında içselleştiriliyordu. Harp tarihi dersinin örtük bir işlevi daha vardı. Kendi geçmiş savaşlarımızda gösterilen başarıların methedilip tekrarlanmasıyla, köklü askeri kültürümüzle olan bağlarımız güçlendiriliyordu. Harp tarihi kitaplarımızın içeriği çok kapsamlı olduğundan başka bir kaynağa ihtiyaç duymuyorduk. Harpleri tahlil etmede o kadar yerleşmiş ve tutarlı bir modelimiz vardı ki birçok savaşta tarafların neden zafer kazandığını veya neden mağlup olduğunu ufak akıl yürütmeleriyle anlayabiliyorduk. Harp tarihi öğretmenlerinin açtığı tartışma ortamları çoğunlukla bir derse sığmayıp ara zamanlara taşıyordu. Kendimizi zaman zaman muzaffer komutanların yerine koyup yaptığımız harp tarihi ödev sunuları bir nevi ilerisinin liderlik alıştırması gibiydi. Özellikle Askeri Harekâtın Yönetimi, Topoğrafya ve Askeri Coğrafya dersleri ile takviye edildiğinden çok zorlanmadığımız, hatta çok başarılı performanslar yaşayabildiğimiz güzide derslerimizdendi. Öyle ki “ileride epeyce işimize yarayacağı kesindi.”

Harp tarihi, esasında bir tarih dersi olmasına rağmen daha çok “harp” boyutuyla ilgiliydik. Savaşların önceliği sonralığı veya birbirleri ile olan bağıntıları çok önemli görünmüyordu. Elbette ders işleme algoritmasında bir düzen ve amaç vardı fakat dersten beklenen “harbin tahlili” ve “alınan dersler” kapsamında olunca, savaşların birbirlerinden farkları sadece mekân ve millet olarak göze çarpıyordu. Yani, bir zaman derinliği sezilmiyordu. Balkan Harpleri (1912-1913) “harp prensiplerine” göre tahlil ediliyordu; Tannenberg Savaşı da (1914) “harp prensiplerine” göre tahlil ediliyordu; İstiklal Harbi de (1919-1922) “harp prensiplerine” göre tahlil ediliyordu; aynı şekilde

¹ Asırlarca savaşlarda kullanılmış bazı kaidelerin uygulanmasının faydalı olduğu anlaşılınca belirli maddeler halinde toplanmışlardır. Bazı ülkelerde sayılarının artmasına rağmen genelde aynı prensipleri içerir: 1. Hedef, 2. Taarruz, 3. Sıklet Merkezi, 4. Kuvvet Tasarrufu, 5. Manevra, 6. Emir ve Komuta Birliği, 7. Emniyet, 8. Baskın, 9. Sadelik, 10. Moral. S. Erden Akargün (Kur. Binbaşı), *Harp Tarihi Ders Kitabı-I*, Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1992, s. 02-9/23.

Kore Harbi (1950-1953) de... Hatta çok ilginçtir, Kıbrıs Barış Harekâtı da (1974) aynı “harp prensiplerine” göre tahlil ediliyordu. Harp prensipleri sanki savaşların ortak paydası gibiydi.

Harp tarihinin ders boyutunun çok başarılı olduğu kesin. Çoğu dersten daha fazla ilgi çekmesiyle, yoğun bir askerlik kültürü kazandırmasıyla, askeri karar verme sürecini çalıştırmasıyla üzerimizde kalıcı bir etki bıraktığını düşünebiliriz. Çalışmamızda ise harp tarihi'nin “tarih” boyutuna odaklanmak, dinamiklerini ve hangi esaslar üzerinde durduğunu araştırmak istedik. Çok geniş bir süreci kapsadığından Zaman olarak II. Abdülhamit devri, örneklem kümesi olarak 1897 Osmanlı-Yunan Harp tarihi eserleri ile konumuzu sınırlandırdık. İlk niyetimiz harp tarihinin bir tanımını yapmaktı fakat daha ilk girişimimizde karşımıza hiç beklemediğimiz ve çözmeden ilerleyemeyeceğimiz bir anlam muğlaklığı çıktı. Kimi yazarın harp tarihi dediğine bir başkası askeri tarih diyordu; kimisi hepsine harp tarihi, kimisi de içiçe geçmiş kümeler olduğunu belirtiyordu. Hele yabancı literatür tam tersi bir bakış açısıyla konuya yaklaşılmaktaydı. Ayrıca tarih, askeri tarih ve harp tarihini ayrı ayrı tanımlamaya çalışmak, anlam kayıplarına sebep olabiliyordu. Bu sebepten ayrı olgularmış gibi algılamaktan ziyade her birinin birbirleriyle olan ilişkilerini tanımlama, konumlarını belirleme ve bunu yabancı literatürle karşılaştırma yoluna gittik. Bu da araştırmamızı ister istemez askeri tarih içerisinde bir yolculuk yapmaya itti.

Bu aşamadan sonra harp tarihinin konusu olan “harp” kavramına mercek tutmak istedik. Çünkü araştırma konumuzu oluşturan eserlerde anlatılan 1897 Osmanlı-Yunan Harbi bir dönemi yansıtıyordu; kendi içinde tutarlı bir askeri düşüncesi vardı ve hepsinden daha önemlisi Osmanlı askeri düşüncesinin kendisine has bir savaşı değildi. Osmanlı ordusu XVII. Yüzyıldan itibaren değişen dengeler ölçüsünde Avrupa askeri düşüncesinin etkisi altına girmeye başlamıştı ve 1826'dan itibaren, “düzenli ordu” kurma çalışmalarına hız vermişti. Bu konudaki rol modelleri Fransız ve Alman askeri düşünceleri idi. Bu sebeple 1897 Harbi'nde tarafların ne yapmaya çalıştıklarını anlamak için bu iki düşüncenin tarihini inceledik. Bu sefer daha değişik bir durum belirdi. Askeri düşünce doğarken hem harp tarihini hem de askeri teoriyi araç gibi kullanıyordu. Daha ilginç, askeri düşünce doğarken felsefe sınırlarında faaliyet gösteriyordu. Herhangi bir felsefi değişime aşırı duyarlıydı ve Aydınlanma felsefesinden çok fazla etkilenmişti. Bu noktada harp tarihlerinde üretilen bilginin felsefi (epistemolojik) yapısını incelemenin yararlı olabileceğini düşündük. Araştırmamız için gayet verimli olduğunu düşündü-

ğümüz bu deneme, bize askeri teori ve harp tarihinin hiç de görüldüğü kadar uzak disiplinler olmadığını gösterdi.

İkinci bölümümüz eserlerimizi tahlil ettiğimiz asıl bölümdür. Üzerinde harp tarihi esasları araştırdığımız eserlerimiz şunlardır: Goltz Paşa'nın *Osmanlı-Yunan Seferi* (İstanbul, 1326), Osman Senai'nin *Osmanlı-Yunan Seferi, Dömeke Meydan Muharebesi* (3 Cilt, İstanbul, 1315), Mehmet Vecihi'nin *Musavver Tarih-i Harb'i* (İstanbul, 1315), Abdi Tevfik'in ismi belli olmayan bir Fransız yazarın eserinden çevirdiği *Devlet-i Âlîyye-yi Osmaniyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr* (İstanbul, 1315), Süleyman Tevfik ve Abdullah Zühtü'nün beraber neşrettikleri *Devlet-i Âlîyye-yi Osmaniyye ve Yunan Muharebesi* (İstanbul, 1315), Yazarı belli olmayan *Osmanlı ve Yunan Muharebesinin Tarihi* (İstanbul, tarihsiz), *Times Gazetesi* muhabirlerinden Clive Biggam'ın yazdığı ve *İkdam Gazetesi* yazarlarından Cemaleddin adlı bir şahsın çevirdiği *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla* (İstanbul, 1315), gene yabancı bir diplomat olan Ellis Ashmaed Bartlett'in yazdığı ve Türkçe'ye çevirilmiş *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı* (İstanbul, 2014). Bu eserler belirli bir dönemde (çoğunlukla 1897-1898) yazıldıklarından hem savaş hem de dönem hakkında karşılaştırılabilir bilgiler sunmaktadır. Ayrıca yerli-yabancı, asker-sivil bakış açılarını ölçmek için ideal fırsatlar yaratmaktadırlar. Elbette söz konusu "harp tarihi" olduğunda sekiz eser yeterli olmayabilir; bu sebeple yeri geldiğinde yerli/yabancı birçok harp tarihi eseriyle karşılaştırmalar yapılmış, ortak bağıntılar veya özgün özellikler ortaya konmuştur.

Eserleri incelerken yazarların kendilerini yansıttıklarını farkettiğimizde, her bir eseri kendi içinde değerlendirmek ve yazarın kişisel karakterinin yansımalarını ortaya çıkarmak için, o eseri tek ve biricik kabul ederek inceledik. Bununla beraber iş, dönem esaslarını belirlemeye geldiğinde eserlerin ortak eğilimlerini belirgin kılmayı hedefledik.

Son bölüm harp tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak düşündüğümüz fenn-i harbe (savaş sanatı) yani askeri teorinin somutlaşmış ifadelerine ayırdık. Bunun bir sebebi harp tarihinin anlaşılmasının bir boyutunu teşkil etmesi, diğer sebebi de eserlerimizde hatırı sayılır bir fenn-i harp birikimi olmasıdır. Özellikle fenn-i harbin alt konularından biri olan "askeri karar verme süreci" ile ikinci bölümde belirttiğimiz "harp tarihi esasları" arasında bulduğumuz şaşırtıcı benzerlik araştırmamızın önemli bir sonucuna temel teşkil etmektedir.

Araştırmamızda, eserlerimizdeki dönem fenn-i harbi kavram ve terimlerine sadık kalmaya çalıştık. Araştırmamız, günümüz askeri düşüncesi ile incelenecek olursa,

tespit edilemeyecek farklar okuyucuyu yanlış yönlendirecektir. Mesela eserlerimizde bir birlikten bahsedilirken o birliği komutanıyla özdeşleştirme sık kullanılan bir fenn-i harp eğilimidir. Birlik isimlendirilmelerine “I. Neşet Paşa Fırkası veya VI. Hamdi Paşa Fırkası” şeklinde örnek verebiliriz. Başka bir örnek ise Osmanlı askeri düşüncesindeki strateji ve taktik kavramlarıdır. Günümüzdeki anlamlarına yakın da olsa aradaki operatif seviyenin daha olgunlaşmadığını görmekteyiz. Bu sebeple stratejik seviye olarak belirttiğimiz bir manevra günümüz askeri düşüncesi için pekâlâ operatif seviye olarak kabul edilebilir. Osmanlı askeri düşüncesi strateji anlamında “sevkü'l-ceyş”, taktik anlamında ise “tâ'biye” terimlerini kullanıyordu. Tâ'biye yani taktik, bir birliğe muharebede düzen aldırma ve manevra ettirmek anlamında kullanıldığından çoğunlukla taktik gibi bir kavram olarak değil, bir eylem niteliğinde kullanılıyordu. Yani, eserlerimizde “iki tabur tâ'biye edildi”, “bir cebel bataryası düşman cephesine tâ'bîye edilmek üzere sevk edildi” gibi kullanımlar söz konusudur. Ayrıca eserlerimiz taarruzi bir harbi anlattığından, taarruzi fenn-i harbe sıklet merkezi yaptık; eserlerimizi ilgilendirmeyen konulardan kuvvet tasarrufu ettik.

Osmanlı askeri düşüncesi Fransız Aydınlanması ve Alman Karşı Aydınlanma felsefesinin mücadelesinden yoğun olarak etkilendiği için bu iki akımı ve askeri düşünürlerini incelemeye ve Osmanlı ordusundaki yansımalarını yeri geldikçe belirtmeye çalıştık. Fakat bir konu hakkında ihtilaf yaşadığımızda son sözü Antoine Henri Jomini (1779-1869) ve Carl von Clausewitz'e (1780-1831) bırakmayı yeğledik.

Bu açıklamalardan sonra “harp tarihinin” ilişki içerisinde olduğu kavram ve olguları incelemeye başlayabiliriz.

1. BÖLÜM: HARP TARİHİNİN TARİH İÇERİSİNDEKİ YERİ, İLİŞKİ KURDUĞU KONU VE KAVRAMLAR

1.1 TARİH, ASKERİ TARİH VE HARP TARİHİ ETKİLEŞİMLERİ

Geleceğe dönük yaşayan, beraberinde geçmişe dönük anlayan insan, bilişsel devrimden² bu yana geliştirdiği örüntü ve bağıntı kurma yeteneği ile içinde yaşadığı anın sınırlarından bir nebze kurtulmuş, fakat kendisini anlamlandırmakta zorlandığı daha büyük bir zaman-mekân gerçekliğinin içinde bulmuştur. Varoluşunu anlamlandırmak için geleceğin muamma görünmesi, yaşadığı anın ise, süreçlerinin hala devam ettiği tarihsel olayların uzantısı³ olması sebebiyle geçmişe bakmaktan başka çaresi kalmamıştır. Peki, insanın geçmişi nedir? Tek başına yapıp-etmeler veya anılar olabilir. Söz konusu tek insan olduğu zaman cevap basit gibi görünüyor. Fakat sorunun ölçeğini büyütüp insanların geçmişinin ne olduğunu sorduğumuz zaman, mesele artık geçmiş, insan, anı kavramlarıyla ölçülemeyebilir. Artık geçmiş, bir tarih genişliğine ve bir kültür derinliğine kavuşur. Kültür ise, insan gibidir; anlamını ve kimliğini zamanla kazanır. Anılarsa, kolektif ve bireysel düşüncelerimizin yol göstericisidirler. Anıları, yani geçmişi terk edemeyiz: Bizim şimdimiz bir başka zamanın geçmişidir; bizim geçmişimiz de bir zamanların şimdisisidir. Zamanın akışı ve bunun yaşama yansıyan önemli etkileri, bir gün her şeyin tarih olacağı ve her şeyin bir tarihi olduğu anlamına gelir.⁴

Tarihi yazmak, onu tanımlamaktan daha kolaydır.⁵ Tarihin ne olduğu hakkında bir fikrimiz vardır; hatta bunu Edward H. Carr (1892-1982), John Tosh, G. W. Friedrich Hegel (1770-1831), İbn-i Haldun (1332-1406), veya Fernand Braudel (1902-1985) okuyarak daha da geliştirebiliriz ama ona olan ihtiyacımızın gerçekliğinden daha belirgin hale getirmek uzun zaman ister. Her kültür, tarihin sunduğu bilgiyle bir şekilde etkileşime girmiştir: Sümerler, Mısırlılar, Hititler ve Persler gibi kadim dünyanın önemli temsilcileri kendilerine has bir tarih ve tarihçilik anlayışına sahiptiler. Kendi tarihlerini o günkü algı ve anlayışlarına göre kayıt altına almışlardır.⁶ Tarihi, oyuncularını tüm insanlar

² Yuval N. Harari, *Hayvanlardan Tanrılara*, Çev. E. Genç, Kolektif Kitap Yay., İstanbul, 2017, s. 49.

³ Thomas E. Griess, "A Perspective on Military History", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 25-41, s. 25.

⁴ Jeremy Black - Donald M. MacRaild, *Tarih Çalışmak*, Çev. N. Bozboru, Yayınodası Yay., Ankara, 2016, önsöz.

⁵ Maurice Matloff, "The Nature of History", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 3-25, s. 3.

⁶ Necmettin Alkan, "Geçmişten Günümüze Dünyada Tarih Yazıcılığı", *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2016, ss. 26-38, s. 31.

olan bir drama gibi yazan Herodotus (M.Ö. 484-425) ve şiir-mitolojiye dayanan tarihi dışlayan ve mümkün olduğunda saf kanıtlar, görgü tanıkları ve çapraz sorgulama kullanan Thucydides (M.Ö. 460-400)⁷, Yunan tarihçiliğine damga vururken, miraslarını Roma tarihçiliğine aktarmışlardır. Plutarch (M.S. 45-127), Tacitus (M.S. 56-117), Livy (M.Ö. 59- M.S.17) ve Josephus (M.S. 37-100), Roma tarihçiliğinin sınırlarını savaş ve politikanın çizmesini sağlarken, peşlerinden gelen Yahudi ve Hristiyan tarihçiliği sınırların Tanrı tarafından çizilmesini⁸ uygun görmüşlerdir. Uzaklarda ise Çin tarih yazımı Sima Qian (M.Ö. 145(?) -86) tarafından kurulmuş ve onun çizdiği kurallar üzerine gelişmiştir.⁹

Tarihçiliğin zaman içerisindeki seyri Rönesans ve Aydınlanma ile daha farklı boyutlara ulaşmış, özellikle ilahi kudretin emrindeki nakilci tarih, daha ampirik ve seküler bir hale evrilmiştir. Bununla beraber, bir soruşturmaya dönen tarihi incelemenin konuları da değişim göstermiştir. Tarihin büyük bir bölümünde konu devlet/hanedan ve savaşken, XVIII. yüzyılda daha sosyal konular tarihçilerin gündemine girmeye başlamıştır. Fransız İhtilali ve sonrasında Marksizm, sosyal ve ekonomik süreçlere olan vurguyu artırmış olsa da¹⁰ XIX. yüzyılın filolojik yönelimli pozitivist tarihçiliği artık kurumsal bir yapı arz eden devleti bir kez daha tarih sahnesine çıkarmıştır. Deyim yerindeyse XIX. yüzyıl, tarihin altın çağı olmuştur.¹¹ Tarihin modernleşmesinde, tarih felsefesi kavramıyla Voltaire (1694-1778), belgelere dayanan objektif tarihçiliğiyle Leopold V. Ranke (1795-1886), romantizm ve ırka dayalı tarih teziyle Johann G. Herder (1744-1803), idealist tarih fikriyle Friedrich Hegel, materyalist tarih anlayışı ile Karl Marx (1818-1883) ve pozitivistin kurucusu Auguste Comte (1798-1857) büyük roller oynamışlardır.¹²

“İnsanlar iki konuda kendilerine yol göstermesi için tarihe yöneldiler- hala da yöneliyorlar: Daha önce de ortaya çıkmış durumlarda nasıl davranmak gerektiğini görmek için ve zamanın akışı içinde hangi noktada yer aldıklarını, dolayısıyla da önlerinde nasıl bir geleceğin uzanıyor olabileceğini anlamak gibi daha kapsamlı bir nedenle.”¹³ Bu yönelimler XVIII. ve XIX. yüzyıllardan sonra daha iktisadi, sosyal, psikolojik, toplumsal, bilimsel, coğrafi, demografik olsalar da, bu döneme kadar tarihten beklenen asıl cevaplar siyasi, dini ve askeri idi. Bunun sebebi, tarihin büyük kısmında

⁷ Stephen Morillo - Michael F. Pavkoviç, *What is Military History?*, Polity Press, Cambridge, 2017, s. 23-24.

⁸ Alkan, *a.g.m.*, s. 32.

⁹ Morillo-Pavkoviç, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁰ Martin van Creveld, “Thoughts on Military History”, *Journal of Contemporary History*, C. XVIII, S. IV, 1983, ss. 549-566, s. 551.

¹¹ Fatma Acun, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 2008, s. 13.

¹² Alkan, *a.g.m.*, s. 37.

¹³ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Çev. Ö. Arıkan, Tarh Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, s. 11.

toplumun en organize hallerinin devlet, ordu ve dini yapılar olması ya da tarihin meşruiyetle olan yakın ilgisi olabilir. İktidarın bu üç halinin hayatı başka türlü kavrayamamaları ve tarih yazıcılığı üstündeki etkileri, üzerinde düşünülecek başka bir durumdur. Tarihin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda daha bilimselleşmesi ve sivilleşmesi, siyasi ve askeri alt disiplinlere başka disiplinlerin (ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik, teknolojik) eklenmesi, insanlığın bütünü daha keskin kavraması için bir fırsat oluşturmuştur. “Tarih tüm bu olaylardan oluştuğuna göre, onlardan yalnızca siyasal olaylara, kurumlara, kültüre, ekonomiye ya da askerliğe ilişkin olanları ele alıp anlatmak, bir seçimden başka nedir? Öyleyse ‘Ekonomik Tarih’, ‘Kültür Tarihi’, ‘Askeri Tarih’ denen anlatımlar tarihin dışında türler olmayıp onun içinde var olan, tarihi oluşturan olaylar öbeğinden birer dizgedirler.”¹⁴

Diğer alt disiplinlerin önem kazanmasıyla askeri tarihin, tarih içindeki öneminin göreceli düşüşü, araştırma konusunu “harp tarihi esasları” olarak seçmiş bir kişi için şanssız bir durum olarak görülebilir. Tarihin akademik olarak yükselmesi, tarih kitaplarından savaş ve muharebelerin yok olmasını, yerlerine anayasal, diplomatik ve artan bir şekilde ekonomik ve sosyal tarihlerin girmesini de beraberinde getirmiştir.¹⁵ Fakat bu itibar kaybı, tarihin kaydettiği gelişmelerden askeri tarihin de yararlanmadığı anlamına gelmiyordu. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren genel tarih alanında görülen profesyonelleşme, tarihte alt bölümlenme [subdivision] ve ihtisaslaşmaya da katkıda bulunmuştu.¹⁶ XIX. yüzyıl askeri tarihinin bahsedilen gelişmelerden nasıl ve ne kadar etkilendiğini kavrayabilmek için Carl Von Clausewitz (1780-1831) ve Hans Delbrück’ün (1848-1929) ileride anlatılacak katkılarına bakmanın yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Üzerinde araştırma yaptığımız harp tarihini kavramak istediğimizde, aydınlatmamız gereken bazı sorular olduğu görülmektedir: Tarih, askeri tarih ve harp tarihinin temas ettiği ve ayrıldıkları noktalar nelerdir? Tarihteki gelişimi nasıl bir seyir göstermiştir? Osmanlı harp tarihi bunun neresindedir? Bu sorulara şüphesiz yenileri eklenmelidir; ancak araştırma sınırlarımızın dengesi gereği incelememiz bu sorulara yönelecektir.

Tarih boyunca, harp tarihi ve askeri tarihin birbirleriyle beraber kullanılma durumu göz önüne alındığında, öncelikle askeri tarihi ele almanın meseleyi açıklamaya daha yardımcı olacağı düşünülmektedir. Askeri tarih konusunda değişken bir tanım yelpazesine sahip olduğumuz söylenebilir. “Geniş anlamda ele alırsak Askeri tarih,

¹⁴ Şerafettin Turan, “Askeri Tarihin Tarih İçindeki Yeri”, *Birinci Askeri Tarih semineri Bildiriler I*, Gnkur. ATASE Bşk.’lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 11-25, s. 23

¹⁵ Creveld, *a.g.m.*, s. 552.

¹⁶ Morillo-Pavkoviç, *a.g.e.*, s. 14.

önce tarihtir sonra askeridir.”¹⁷ Tarih, insan topluluklarında olmuş olan ve olmakta bulunan olayları yer ve zaman göstererek anlatırken¹⁸ kendisine konu olarak “askeri” olay ve meseleleri seçtiği zaman askeri tarih sınırlarına girmiş bulunur. “Askeri” kelimesi anlam itibari ile “askere değin, asker veya askerlikle ilgili”¹⁹ anlamına geldiğinden tüm askeri konuları kapsar. Basitçe askeri tarih, silahlı kuvvetler ve savaş sanatının tarihidir.²⁰ Silahlı kuvvet tabiri, ilk başta yalın orduyu akla getirirse de daha derin bir anlam içerir; öncelikle organize bir olgudur ve kuruluş niyetinden, harbi icra edene kadar tüm idari, lojistik, eğitimsel, teorik hazırlık ile teknolojik ve organizasyonel değişim süreçlerini kapsar. Savaş sanatının tarihi ise, insanların sapanla savaşmalarından, günümüzün ileri savaş teknik ve metotlarla savaşmalarına kadar olan sürecin gelişimini anlatan bir tarihtir. Bu tanıımı Morillo-Pavkoviç ikilisi biraz daha açmış, sadece savaşların tarihi olmadığını, her türlü askeri personelin, savaş sanatının, askeri kurumların ve bunların politika, ekonomi, toplum, doğa ve kültürle kesişmelerini²¹ içerdiğini belirtmiştir.

Askeri tarihe daha odaklı bir mercekten bakarsak, “askerler ve askerlikle ilgili her türlü olay, konu ve sorunları; ulusal gücün oluşumunu etkileyen faktörlerin, ulusal stratejinin öngördüğü hedeflerin veya bu güçleri dengeleyen otoritenin ve idealin yarattığı olanakların ışığı altında, tarih metodolojisine uygun bir biçimde inceleyen ve bu aşamada ağırlıklı olarak askeri sonuçlara varıp, her seviyede komuta kadrosunun örnekleme yoluyla sağlıklı karar verebilmesine katkıda bulunan tarih dalı”²² olduğunu düşünebiliriz. Bu tanımda önceden işaret ettiğimiz konu ve metodoloji boyutlarına iki farklı boyut eklendiğini görüyoruz: Birincisi, askeri tarihin ulusal güç, strateji ve ideal ile uyumlu kılınması, ikincisi faydalı askeri dersler üretmesi...

Askeri tarihin ne olduğu hakkındaki incelememize devam edersek, bir başka açıdan barışta ve seferde milli strateji ve milli güçle ilişkili olarak muharebeler de dâhil, askeri olayları inceleyen ve askeri stratejiye ışık tutan bir tarih dalı²³ olduğunu görüyoruz. Bu farklı tanımlamada askeri tarihin, yoğunluklu olarak askeri stratejiyi belirleyici, karar organlarına yardımcı bir tarih dalı olduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber askeri

¹⁷ John F. Votaw, “An approach to the Study of Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 41-59, s. 41.

¹⁸ Turan, *a.g.m.*, s. 16.

¹⁹ Mustafa N. Özön, *Osmanlıca/Türkçe Sözlük*, İnkılap ve Aka Kitapevi Yay., İstanbul, 1979, s. 42.

²⁰ Michael Howard, “What is Military History?”, *History Today*, C. XXXIV, S. XII, 1984, ss. 5-6, s. 5

²¹ Morillo-Pavkoviç, *a.g.e.*, s. 14.

²² Yücel Aktar, “Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi”, *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I*, Gnkur. ATASE Bşk.’lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 1-9, s. 3.

²³ Muzaffer Erendil, *Askeri Tarih ve Türklerde Askeri Tarih Çalışmaları*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1990, s. 8.

tarihin, sadece savaş sürecini değil, barış sürecinide kapsadığının belirtilmesi önemli bir noktadır.

Kapsadığı konularına gelince, Murray ve Sinnreich klasik askeri tarihin özünde askeri harekât ve seferlerin tarihleri olduğunu belirterek,²⁴ harp tarihini askeri tarihin içine yerleştirmişlerdir. Daha öncesinde bu özün yansımalarını, Napolyon Bonaparte'ın (1769-1821) kurmayı Antoine Henri baron de Jomini (1779-1869), üç temel sınıfa ayırmıştı: I. Muharebelerin tüm detay ve yönlerini, ast birliklerin saat-saat konumlarını nakleden askeri tarih (Bu nakletme faydalı analizler içermez). II. Muharebe veya seferlerin savaş sanatı ile ilişkilerini analiz eden askeri tarih. III. Geniş yelpazede savaşın politik, sosyal ve ekonomik faktörlerle incelenmesine esas politik-askeri tarih.²⁵ Bununla beraber savaş ve savaş sanatının sadece ekonomik, sosyal ve politik faktörlerle etkileşimi ile yetinmeyip, çevre, iklim, coğrafya, ekonomik üretim modelleri, teknoloji ve tıp²⁶ ile etkileşime sokan açıklamalar da mevcuttur.

Askeri tarihin ana konusunun harp olduğu, bununla beraber başka konuları da ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu konular, ayaklanmalar ve başkaldırmalar, ulusal güç, jeopolitik durum, askeri coğrafya, insan gücü ve eğitim düzeyi, iktisadi ve mali durum ve bunun bir güç olarak değeri, sanayi ve ulaştırma düzey ve yetenekleri, devletin iç ve dış politikası, silahlı kuvvetlerin bu bakımdan etkileşimleri, bireylerin veya toplumun morali olabilmektedir.²⁷ Fark edildiği üzere, askerlik olgusunun temas etmediği her hangi bir bilim veya konu yok gibidir. Bu da askeri tarihin kapsadığı konu ve uğraş alanlarını her tanımda biraz daha genişletmemize sebep olmaktadır. Hatta bu konular bazen öyle dağılım gösterebilir ki, askeri tarihin konusu bir çeşit deve kuşu²⁸ dahi olabilir. Bu sebeple tanıma bir konu daha ekleme, askeri tarihi karışık, her çeşit konuya değinen fakat özüne inmeyen bir alt disiplinmiş gibi görünmesine sebep olmaktadır. Askeri

²⁴ Williamson Murray - Richard H. Sinnreich (Ed.), "Introduction", *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Cambridge University Press., Newyork, 2006, ss. 1-11, s. 9.

²⁵ Griess, a.g.m., s. 27.

²⁶ Morillo-Pavkoviç, a.g.e., s. 13.

²⁷ Cihat Akçakayalıoğlu, "Genel Hatları ile Askeri Tarih", *Birinci A.T. Semineri Bildiriler I*, Gnkur. ATASE Bşk.'lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 37-46, s. 38,39.

²⁸ Emu Savaşı (Great Emu War): 1932 yılında Batı Avustralya'da Campion bölgesinde, iddia edildiğine göre saldırgan emuların (bir çeşit deve kuşu) tarlalara zarar vermesiyle icra edilen "vahşi hayat yönetimi askeri harekâtı". Avustralya Kraliyet Topçu Birlikleri ve Lewis makinalı tüfekleriyle teçhiz edilmiş askeri birliklerin 986 emuyu katletmelerine, 2500' nü yaralamalarına rağmen, Avustralya Ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Muzaffer emular bazı birliklerin amblemlerinde hala bir sembol olarak yaşatılmaktadır. <https://nomadsworld.com/great-emu-war/>

tarihin genişliğine, eşit ve sade bir bakış açısı getirirsek, genel tarihe askeri bir gözlükle bakılması ve askeri açıdan ele alınması²⁹ olarak düşünebiliriz.

Burada netleştirmeye ihtiyaç duyduğumuz diğer bir konu, harp tarihinin askeri tarihe göre pozisyonudur. Genel tarihin askeri tarihi kapsadığından emin olduğumuz kadar, askeri tarihin harp tarihini kapsayıp kapsamadığı konusunda emin olamıyoruz. John Keegan (1934-2012), “dünyanın yazılı tarihi genelinde bir savaş tarihidir. İçinde yaşadığımız ülkeler, fetihler, iç savaşlar ve bağımsızlık çarpışmalarıyla bugünkü konumlarına gelmişlerdir”³⁰ diyerek ilk önermemize de şüphe ile bakmamıza sebep olmaktadır. Yoksa Herodotus, Perslerle Yunan devletleri arasındaki savaşları yazarak tarihin değil de harp tarihinin mi temellerini atmıştır? Ya da Thucydides’in Peloponnes savaşları üzerinde çalışması, harp tarihi çalışma metotlarını kurduğu anlamına gelmez mi? Kavramlar arasındaki bu muğlaklığı kaldırmak için bu iki olgunun tarihteki gelişimlerine bir göz atmak daha yararlı olacaktır.

Geçmişe bakıldığında askeri tarih, tarihin en eski formu olma iddiasındadır.³¹ Bunun bir sebebi, ister demokratik olsun ister otoriter, her toplumda savaşların nakledilmesi ve anılması özelliğinin³² olmasındandır. Birçok yerde, yazı icat edilene kadar çoktan krallar ve ordular bulunuyordu. Çok geçmeden krallar yaptıklarını halka yayma ve yüceltmenin değerini anlamışlardı. Tebaasını koruyan kral için askeri zaferler, bu tanıtım-propaganda için ayrı bir önem taşıyordu.³³ Mısır’da firavunlar dikili taşlar üzerine katlettikleri binlerce düşmanı tekdüze bir şekilde kaydetmişlerdi.³⁴ Krallar savaşlarını/zaferlerini anlatarak mevcut iktidar/otoritelerini destekleyebildiği gibi, kendilerinden sonraki hükümdar/tebaanın birliğine de katkıda bulunabiliyordu. Fakat tamamen hükümdarın kontrolü altında olan bu tarihlerin nesnellik veya eleştirel bakış gibi bir kaygıları yoktu. Bu yüzden tarihçiliğe, doğrunun yanlıştan ayrılması ve olayların akılcı açıklanması düşüncesinin, Antik Yunan tarihçiliğinde dâhil edildiği kabul edilir.³⁵

Pers savaşlarından önce (M.Ö 490, 480-478) Yunan savaşına ilişkin bilgiler eksiktir. Buna karşın, M.Ö. V. ve IV. yüzyıl piyade ve deniz savaşları, Herodotus, Thucydides ve

²⁹ İsmet Görgülü, *Tarih, Askeri Tarih, Harp Tarihi Atatürk ve Tarih Harp Tarihinde Usul ve Metot*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990, s. 9.

³⁰ John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev. F. Doruker, Sabah Kitapları Gençlik Yay., İstanbul, 1995, s. 573.

³¹ Crevel, *a.g.m.*, s. 549.

³² Jeremy Black, *Rethinking Military History*, Taylor & Francis Pub., 2004, s. 12.

³³ Morillo-Pavkoviç, *a.g.e.*, s. 12.

³⁴ Crevel, *a.g.m.*, s. 549.

³⁵ Alkan, *a.g.m.*, s. 31.

Ksenofon'un büyük tarih yapıtlarında belgelenmiştir.³⁶ Herodotus, Yunan-Pers savaşlarını verirken aynı zamanda, dünyada başka hayat tarzları, dinler ve tanrılar hakkında da bilgiler veriyordu. Thucydides, Peleponnes savaşlarını objektif ve soğukkanlı bir şekilde anlatmasına rağmen, şehirlerin aralarındaki iktisadi çekişmeler ve adetleri ile ilgili bilgiler de sunuyordu.³⁷ Görüldüğü üzere modern tarihçiliğin ilk örnekleri sadece askeri veya harp tarihi örnekleri sayılmazlardı. Bununla beraber Tarih bilimi doğarken kendisine konu olarak ağırlıklı politika ile savaşı seçmişti; fakat önemli fark şuydu: XIX. yüzyılda olduğu gibi bu olguya “askeri tarih” veya “harp tarihi” denmesine ihtiyaç yoktu.

Thucydides ve Herodotus'un analiz metotları, Helenistik (M.Ö. 323-31) dönemde hükümdarların şanlı işlerini yüceltmek için kullanıldı. İskender'in (M.Ö. 356-323) biyografi yazarları, generalleri hatta halefleri (I. Ptoleme) bu akımı devam ettirdiler. Komutanların biyografilerini yazmak favori tarih yazımı haline geldi. Bu arada dönem savaş sanatının formülize edilmiş halleri ve çok çeşitli olmasa da muharebelerin detaylı tasvirleri yapıldı. Okuyucu kitlesi elitlerdi ve politik oyunlar ve lobi faaliyetlerinin lehine kullanıldı.³⁸

Roma askeri tarih yazımı kendisinden önceki Helenistik dönemin takipçisi oldu. Vatandaş ve milis kavramları arasında esnek bir geçiş sağlayarak sadece dönemi için değil belki XVIII. yüzyıl için bile büyük kitle orduları kuran³⁹ Roma'nın askeri tarih konusunda yazacak çok şeyi vardı. Polybius (M.Ö. 203-120) *The Histories*⁴⁰ adlı eserinde Pön savaşlarını tanıtmış ve bugün Scipio Africanus (M.Ö. 236-183) ve Hannibal (M.Ö. 247-183) hakkında bilinen birçok bilgiyi sağlamıştır.⁴¹ Zaferleri ile ünlü Julius Caesar (M.Ö. 100-44) *Commentarii de Bello Gallico*⁴² eseriyle aynı zamanda bir askeri tarihçi olduğunu da göstermiştir. Savaşı yapanla yazanın aynı oluşu askeri tarihçiliğe yeni bir kavram kazandıracaktı: Generallik sanatı [The Art of Generalship].⁴³ Caesar, savaşın muhasım iki generalin iradelerinin çarpışması olduğunu ve her şeyin

³⁶ Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Füsün - Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017, s. 24.

³⁷ İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat Yay., Ankara, 2011, s. 28.

³⁸ Morillo-Pavkoviç, a.g.e., s. 26

³⁹ İkinci Pön Savaşları (M.Ö. 219-202) esnasında 250.000' ni lejyonlarında muvazzaf olmak üzere 750.000 kişi askere alındı. Toplam nüfusun 3.750.000 olduğu düşünüldüğünde böyle bir orana 1786'dan önce ulaşılmadı. Theodor Ropp, “Military History to the End of the Eighteenth Century”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 89-117, s. 96.

⁴⁰ Polybius, *The Histories*, Çev. W.R. Paton, Harvard University Press, London, 1998.

⁴¹ Jay Luvaas, “The Great Military Historians and Philosophers”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 59-89, s. 62.

⁴² Eserin İngilizce bir çevirisi için bkz. C. Julius Caesar, *The Commentaries of C. Julius Caesar: The Gallic War*, Ed. Charles E. Moberly, The Clarendon Press, Oxford, 1884.

⁴³ Morillo-Pavkoviç, a.g.e s. 28.

bu iki aktif değişkene göre şekillendiğini düşünüyordu. Böylece askeri tarih, “büyük kumandanlar tarihine” evrilmiş oluyordu. Bundan başka önemli gördüğümüz bir Roma askeri tarihçiliği örneği de askeri kılavuz/el kitabı (Military Manual) yazıcılığının gelişmesiydi. Bunların o zamanki önemlerini kestiremiyoruz fakat en meşhurları olan Publius Flavius Vegetius Renatus’un (M.S. IV. yüzyıl) *Epitoma rei Militaris*⁴⁴, Niccolò Machiavelli (1469-1527), Nassau’lu prensler, Mareşal Maurice de Saxe (1696-1750) ve George Washington’un (1732-1799) kütüphanelerinde nelere ilham olduğunu gördüğümüzde önemleri daha iyi anlaşılır. Avrupa askeri düşüncesi üzerinde belki en çok çalışma yapılmış bu eser, askeri teori ile yolu kesişen her düşünür için başlangıç noktası değerindeydi.

Roma tarih ve askeri tarih yazıcılığının bir benzeri, M.Ö. 471-221 arası iç savaş döneminde [Warring States Period] Çin’de gelişim gösterdi. Bu uzun iç savaş, büyük ve daha organize devletlerin diğer küçük devletleri yutup, Qin Devleti’nin tüm Çin’i birleştirmesiyle sonuçlandı ve Han hanedanı devleti bir imparatorluğa çevirdi. Savaşlar esnasında hükümdar ve generaller için askeri gücün kullanımına yönelik rehberler/kılavuzlar yazıldı. Genel tarihçilik ise hanedanın resmi tarih yazımıydı. Askeri tarih yazımının en ünlü eseri Sun Tzu’nun (M.Ö. 545-470) *Savaş Sanatı*’ydı.⁴⁵ Stratejik ve taktik konular, eğitim yöntemlerini içeriyordu ve Helenistik dönem kılavuzlarıyla, Vegetius’un *Epitoma rei Militaris*’ini ile benzerdi. Sun Tzu’nun askeri başarı için zeki generalleri vurgulaması Caesar’ı andırıyordu fakat kahramanlıkla yoğrulmuş, sezgi ve inisiyatif dolu lider ve astlardan farklı olarak, Sun Tzu’nun ordusunda kahramanlık teşvik edilmiyor; inisiyatifle beraber bir generalin emir komutasını yıkan en önemli unsurlar olarak görülüyordu. Bu tarz, Han hanedanının tarihçisi Sima Qian tarihçiliğinde de devam etti. Sima Qian askeri tarihçiliğin kahramanlık karşıtlığına Konfüçyüsçü öğeler ekledi; çatışmaların stratejik seçeneklerini, savaşın politik ve moral derslerini ön plana çıkardı. Seferlerin taktik süreçleri ve detayları kahramanlık ve inisiyatifi tetikleyebileceğinden tehlikeli görüldü. Bu yaklaşım kendinden sonraki tarihçiler için rehber edinildi.⁴⁶

Tarih veya askeri tarih yazıcılığının en eski iki akımı, Greko-Romen ve Çin örnekleri karşılaştırıldığında, aslında Aydınlanma dönemi askeri tarihinde karşımıza daha belirgin ortaya çıkan anlamlı bir verinin ilk temellerini sezebiliyoruz. Bir tarafta tarihin ilk

⁴⁴ Eserin İngilizce bir çevirisi için bkz. Vegetius, *Epitome of Military Science*, Çev. N. P. Milner, Liverpool University Press, Liverpool, 2001.

⁴⁵ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. A. Demir, Kastaş Yayınevi Yay., İstanbul, 2008.

⁴⁶ Morillo-Pavkoviç, a.g.e s. 28-31.

Cumhuriyetini, şahsında imparatorluğa çevirmiş muzaffer bir generalin, savaşın sınırlarını kendi sınırları olarak gören bir anlayışla, kahramanlık ve inisiyatif temelli bir askerlik tarzının tarihi, diğer tarafta bireysel yetenek ve kahramanlıktan çekinen bir hanedan kontrolünde, bilge ve kadim kuralların dışına çıkması beklenmeyen bir ordunun, savaşı sınırlı bir araç olarak kullanmasını prensip edinmiş bir askerlik tarzının tarihi... Burada iki askeri modelin birbirlerine göre kuvvetli ve zayıf taraflarını incelemek, hissettiğimiz ilk inceleme dürtüsü olabilir; fakat araştırma konumuz açısından egemen askeri düşüncenin askeri/harp tarihi yazımı üzerindeki baskınlığını görmek, onu nasıl şekillendirdiğini takip etmek daha anlamlıdır.

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'da oluşan siyasi, ekonomik ve sosyal boşluk, barbar krallıklar ve Papalık tarafından doldurulunca oluşan yeni düzen hemen hemen her şeyi değiştirdi. Dönemin birincil simgeleri hantal küheylanı üzerinde zırlı şövalye, lordun malikânesinde toprağa bağımlı serfler ve dua eden manastır keşiş ve rahibeleriydi.⁴⁷ Tarih yazımı zayıftı; entelektüel analizler nadirdi; çoğu tarih, manastır kronik ve yıllıklarından biraz fazlaydı. Nedensellik, Tanrının iradesine indirgenmişti; muharebelerde liderlik, savaşçı general olma durumundan, dindarlığın test edilme durumuna evrildi. Yeni askeri kılavuzlar yazılmadı; fakat Vegetius bolca kopyalandı. Gelişen askeri tarih türü, sözlü anlatım ve savaşlara yönelik destansı şiirler ve romanslardı.⁴⁸

Batı Roma tarihçiliği Bizans'ta yaşamaya devam etse de aynı üretkenlik seviyesini yakalayamamış hemen güneyinde beliren İslam Devleti'ne karşı bir var olma savaşı içerisine girmişti. İslam'ın dini öğretisi uzun zamandan beridir tarihi, bir öğretim aracı olarak kullandığından tarih yazımıyla uyumlu bir yapıdaydı. Savaş olgusu hiç bir dinde olmadığı kadar İslam'ın kontrolü altındaydı. Savaş, "cihad" kavramıyla meşrulaştırılıyor ve dini öğretinin tam merkezinde olan Kur'an-ı Kerim'de 23 Sure⁴⁹ ve içindeki çeşitli ayetlerle düzenleniyordu. Müslüman askerler savaşta moral değerler, savaş hukuku, düşmanlara karşı kuvvet hazırlamak, savaş hazırlıkları, savaş disiplini, nöbet gibi birçok ayrıntılı konu için insan eliyle yaratılmış askeri kılavuz veya rehberlere ihtiyaç duymamış olabilirler. Öyle ki bazen dinleri onlara müfrez veya toplu seferberlik seçenekleri (Nisa 71), kesin sonuç için düşmanı takip (Nisa 104), geri çekilme şartları

⁴⁷ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Çev. B. Çığman - E. Topçugil - K. Emiroğlu - S. Kaya, İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2011, s. 321.

⁴⁸ Morillo-Pavkoviç, *a.g.e.*, s. 31.

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim'de savaş ile ilgili konuların bir listesi ve Sure-Ayet numaraları için bkz. "Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali", Haz. H. Karaman - A.Özek - İ. K.Dönmez - M. Çağrırcı - S. Gümüş - A.Turgut, T.D.V. Yay. Ankara, 2015, s. 48-50.

(Enfal 16) gibi savaş sanatında çözülmesi zor konularda bile yardım ediyordu. Bununla beraber, Hristiyanlıkta olduğu gibi savaşların sonucunu “Allah” belirliyor, sonuca insan veya başka bir aktif değişkenin müdahalesi olmuyordu.

İslam dünyasında askeri/harp tarihi için asıl belirleyici faktörlerin Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasası olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda İslam birliğinin tetikleyicisi bu savaşları yazan Müslüman tarihçiler, askeri tarihin pragmatist, mekanik ve teolojik örneklerini verdiler. Yazım biçimleri, olayların basit anlatımından savaşların abartılı, kafiyeli nesirlerine, zekice ve doğru tasvirlerden, doğrulanmamış olguların yüzeysel derlemelerine kadar değişen bir yelpazedeydi.⁵⁰ İbn-i Kalânisi'nin (1073/1086-1160) *Zeyl-ü Târîh-ü Dimaşk*,⁵¹ İbn-i Esir'in (1160-1233) *El-Kâmil fi't-Târîh*'in⁵² bu kapsama dâhil edebiliriz.

Ortaçağ Avrupası tüm Hristiyan ulusları Papa ve tek bir imparator altında birleştirme yani *Respublica Christiana*'yı ideal bilmişti; fakat Avrupa Yeniçağa girerken her türlü siyasi, dini ve sosyal bozulmadan uzaklaşmak istiyor; tinsel bir değişiklik geçiriyordu.⁵³ Rönesans düşünürlerinin felsefe ve bilim alanlarında kaydettikleri başarıların ve bütün yaklaşımlarının altında yatan varsayım, toplumsal yaşamın ve insan faaliyetlerinin ardında akıl yoluyla bulunabilecek ve bu sayede olayları kontrol altına alabilecek bazı yasaların mevcut olduğu inancıydı.⁵⁴ Tarih ve askeri tarih yazımı bu düşünceden çok faydalandı ve dâhi çocuğunu bulmakta gecikmedi. Machiavelli, ilk modern askeri düşünür olarak adlandırılmıştır. Askeri tartışmaları yeni bir seviyeye yükseltmiş, savaş ve askeri konuların teorik olarak incelenmesine ve anlaşılmasına ilişkin prensipleri saptamıştır.⁵⁵ Tüm tipik hümanistler gibi antik çağ klasiklerini incelemiş, Livy, Polybius, Vegetius'u eğitim, taktik, teşkilat ve emir-komuta teorilerinde ilham almak için kullanmıştır. Clausewitz'den üç asır önce savaşın politikanın bir dalı olduğunu ve orduların kendi toplumlarını yansıttığını yazmıştır. Teorilerini aktardığı *Dell'arte della Guerra* ve *Il Principe*⁵⁶ ilk modern askeri klasikler arasında sayılabilir.⁵⁷

⁵⁰ Francesco Gabrieli, *Arab Historians of the Crusades*, Çev. E. J. Costello, Taylor and Francis Pub., 2009, s. xv-xxiii.

⁵¹ İbn-i Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl- I ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev. O. Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015.

⁵² İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, Çev. M. B. Eryarsoy, Bahar Yay., İstanbul, 2014.

⁵³ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası - Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 4.

⁵⁴ Felix Gilbert, “Machiavelli: Savaş Sanatında Rönesans”, *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward M. Earle, Çev. S. Koçak, Doruk Yay. 2015, ss. 9-43, s. 39.

⁵⁵ A.g.e, s. 35.

⁵⁶ Machiavelli, *Savaş Sanatı (Dell'arte della Guerra)*, Çev. A. Tolga, Say Yay., İstanbul, 2014. ve Machiavelli, *Hükümdar (Il Principe)*, Sosyal Yayınlar Yay., İstanbul, 1994.

⁵⁷ Luvaas, a.g.m., s. 66.

Machiavelli'nin soyut askeri teori kitaplarının tersine Otuz Yıl Savaşları (1618-1648), taktik ve teknik gibi somut konulu askeri kılavuz ve rehberleri, günümüzün talimname seviyesine ulaştırılamasa da sayılarında bir patlamaya yol açtı. Elle kullanılan silahlara dair detaylı eğitim kılavuzları, top atışlarına dirençli geometrik istihkâmlar üzerine eserler, barut formülleri, atıcılar için balistik çizelgeler bunlardan bazılarıdır.⁵⁸ Ayrıca asker anıları popülerdi.⁵⁹ Bu anılar incelendiğinde, günlük sahiplerinin son anda ve çoğunluğu zorla toplanmış paralı asker ve çiftçiler olduğu görülmektedir. Bu sebeple eserlerde savaşın harekât analizinden ziyade, sosyolojik, ekonomik ve kültürel travmatik olgular ön plandadır.⁶⁰

1660'lı yıllardan itibaren yeni dönüşümler, bu değişime yeni ivmeler kazandırdı. Bilimsel devrim, din savaşlarının sona ermesi, mutlak rejimler, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerde anayasal yönetimler, büyük devlet gücü, sürekli ordular, tüccar gemilerine eklenmiş donanmalar emperyal imparatorlukları yarattı. Rasyonalite, sekülerlik ve optimistlik ilerleme düşüncesini öne çıkardı. Tüm bu gelişmeler, yani Aydınlanma, sonradan Modern Batı tarihçiliğinin temellerini oluşturacak tarih yazıcılığında ifadesini bulmuştu. Askeri tarih ise bu gelişmelerin meyvesi olarak, David Hume'un (1711-1766) *İngiltere Tarihi* ve Edward Gibbon'un (1737-1794) *Roma İmparatorluğu'nun Düşüş ve Çöküş Tarihi* kitaplarını kazandı.⁶¹

Tarih bilimi ve tarihçiliğin, düşünce ve bilim geliştikçe veya yön değiştirdikçe buna uyum sağladığı gözlenmektedir. Bu değişim, bir alt disiplin olan askeri tarih boyutunda derhal eserlere yansiyordu. Askeri tarihin çıktıkları geniş ölçekte ya harp/muharebe/çatışma tarihi ya da askeri teori/teknik tarihi formlarına bürünüyordu. Kayda değer diğer bir nokta ise savaşların sonuçları değerlendirildiğinde, onu kazanmak için yeni yollar bulma dürtüsünün, ilk başlarda harp tarihinin gerisinde olan askeri teori çalışmalarını öne

⁵⁸ 17. Yüzyılda ortaya çıkan bir süvari eğitimi örneği için bkz. David Leslie, *Generall Lessley's Direction and order for the Exercising of Horse and Foot*, London, 1642., Piyade askerlerinin yanaşık ve muharebe düzenleri eğitimine yönelik çeşitli askeri klavuz rehberler için bkz. J. Litchfield, *An Introduction to Seventeen Century Footdrill*, Stuart Press, 1995., İstihkâm ve tahkimatta yeni yöntemler üzerine bkz. Vauban, *Nouvelle Manieré de Fortifier les Places Tirée des Methodes*, A Paris: Chez Estienne Michallet Pub., 1689.

⁵⁹ Otuz Yıl savaşları döneminde savaşa katılan çok fazla sayıda asker ve görgü tanığının tuttuğu anılar ve günlükler, dönem hakkında birincil kaynak niteliğindedir. Paralı asker Peter Hagendorf'un 1993 yılında bulunan günlüğü savaşın ağır koşullarını anlatan en önemli kaynaklardan biridir. Peter Hagendorf, *Ein Söldnerleben im dreißigjährigen Krieg: Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, Ed. J. Peters, Berlin: Akademie Verlag, 1993. Diğer 71 asker ve görgü tanığı kişiler hakkında bkz. Geof Mortimer, *Eyewitness Accounts of the Thirty Years War 1618-48*, Palgrave Pub., New York, 2002.

⁶⁰ A.g.e. s. 15-26.

⁶¹ Morillo-Pavkoviç, a.g.e., s. 36. David Hume, *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution in 1688*, London, 1823., Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London, 1788.

çıkarmasıdır. Bununla beraber askeri tarih, harp tarihi ve askeri teorinin, çağların değişimine nazaran iç içe olan konumlarını asla kaybetmedikleri gözlenmektedir.

Aydınlanma tarihçileri, negatif moral değerler içermesi bakımından askeri tarihe olumsuz olarak yaklaşıyorlar da hala hikâyelerinin bir parçası olarak kullanıyorlardı. Özellikle bir asker olan Raimondo Montecuccoli'nin (1609-1680), katıldığı sayısız muharebe ve savaşlar (Otuz Yıl Savaşları, Kuzey Savaşları, Habsburg-Osmanlı Savaşları, XIV. Louis'in Felemenk Savaşı) sonucu yazdığı eserler harp tarihçiliği açısından çok önemlidir. Savaşın evrensel prensiplerini bulma konusunda Aydınlanmacı askeri düşünürleri etkilemesinin yanında, Osmanlı harp tarihçiliğini de etkilemesi bakımından incelenmeyi hak etmektedir. Osman Senai (1872-1944), üç ciltlik *Tarih-i Harb'ini* yazmadan önce kaynak toplama safhasında Osmanlı harp tarihi eserleri bulamamaktan şikâyet eder: "Ecdâd-ı kirâmımız, mu'ahharen kendilerine edilecek isnâda karşı bizim için dâimî bir silah-ı müdâfaa olacak eserler bıraksalar ne iyi olurdu."⁶² Bu konuda ulaştığı en eski kaynak ise şaşkıncıdır: "Evet biraz küçük olmakla beraber Monte Kukoli'nin yazdığı eser herhalde bizim için bitmez tükenmez bir hazîne-i maârif demektir."⁶³

Avrupa'da XVII. yüzyıl boyunca 70 askeri eser basılmıştı. 1700-1748 arasında bir 30 eser daha ortaya çıktı; Avusturya Veraset Savaşları'nın (1740-1748) bitimi ile Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) arasındaki gibi kısa bir dönemde başka 25 eser daha yazıldı; fakat 1756 ile Fransız İhtilali'nin patlak verdiği zaman arasında, son sayının dört katı eser yazılmıştı.⁶⁴ Bu eserlerin müellifleri daha çok askeri teorinin sınırlarına girdiklerinden dolayı "Harp Tarihi - Askeri Teori İlişkileri" bölümünde işleyeceğiz.

Askeri tarihin genel tarihin içerdiği bir alan olarak ele alınması XIX. yüzyıl başlarında yaşanan önemli gelişmelerin ardından değişmeye başlamıştır. Napolyon savaşlarından itibaren modern askeri tarihin oluşmasına tanık olmaktadır. Modern askeri tarihin insan tecrübesini destekleyen iki faktör sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir: Savaşların endüstrileşmesi ve profesyonel askeri tarihçilerin artan iş bölümü. Bu bağlamda askeri tarihin doğması ve gelişmesi Napolyon savaşları ile yavaş yavaş başlamış, yüzyıl ortalarında ulusal savaşlarla (İtalya, Prusya, Amerika) ve sonlarında emperyal

⁶² Osman Senai, *Tarih-i Harb*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1315, C. II, s. 17.

⁶³ A.g.e. s. 19. Osman Senai'nin bahsettiği eser, Montecuccoli'nin yazdığı *Mémoires* adlı eserinin ikinci kitabı *De la Guerre contre le Turc on Hongrie* adlı bölümüdür. Müellifin *Mémoires* ve bu kitabın tercümesi *Tercüme-i Fenn-i Harp* adlı esere dair titiz bir çalışma için bkz. Nursel Doğan, "Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Bir General: Raimondo Montecuccoli ve Tercüme-i Fenn-i Harb (1660-1664)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2018.

⁶⁴ Morillo-Pavkoviç, a.g.e., s. 37.

savaşlarla (İspanya-Amerika, Boer, Rus-Japon) devam etmiş, tam tanımına İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaşmıştır.⁶⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri tarih eserlerinin var olduğu bilinmesine rağmen askeri tarihçilikte Avrupa'da olduğu gibi bir gelişim kaydedilmediği görülmektedir. Askeri Tarih yazımının en eski örneklerinden Tursun Bey'in [1426- ?] *Tarih-i Ebü'l- Feth'i* [1496]⁶⁶ ve Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin [1592-1658] *Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdat* [1652]⁶⁷ bulunsa da⁶⁸ genel kabul, askeri tarih yazıcılığının XIX. yüzyıl sonlarına doğru başladığıdır.⁶⁹ Eserler incelendiğinde, başlıca harp tarihi ve savaş sanatı (fenn-i harp) başlıkları altında toplandığını ve yoğunluklu olarak XIX. yüzyıl ikinci yarısından itibaren telif veya tercüme edilmiş olduğunu görmekteyiz.⁷⁰

Askeri tarihin en güçlü dinamiğinin askeri düşünce olduğu düşünülürse, Osmanlı ordusunu düzenli bir ordu haline getirme çabalarının bir parçası olarak askeri tarihe olan ilginin arttığını fark edebiliriz. XIX. yüzyıl başlarında Napolyon savaşlarının etkisinde, Fransız Askeri Aydınlanma ve Prusya Karşı Aydınlanmasının bir sentezi olarak ortaya çıkan yeni askeri teoriyi, Gerhard von Scharnhorst'un (1755-1813) pratiğe dökmesiyle ordular, askeri tarih bünyesindeki harp tarihini sistematik olarak kullanmaya başladı; hatta onu genelkurmay vazifeleri arasına soktular. Osmanlı ordusuna ıslahat maksatlı gelen yabancı askeri heyetler, Avrupa savaş sanatını ve teorilerini, eğitim modelleri üzerinden Osmanlı askeri sitemine dâhil ederken harp tarihi öğretimini de yaydılar. 1826'dan itibaren ordusunu Avrupa standartlarına göre düzenleyen Osmanlı'nın, bu akıma katılması yavaş da olsa XIX. yüzyıl sonlarına doğru harp tarihini askeri düşüncesinin bir parçası yapmayı başarmıştı.

Bu gelişmelerin tarihi izini sürerken çözülmesi gereken başka bir kavram farklılığını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Pek çok ülke bizim harp tarihi olarak kabul

⁶⁵ Arden Bucholz, "Hans Delbrück and Modern Military History", *The Historian*, C. LV, S. III, 1993, ss. 517-526, s. 517.

⁶⁶ Mertol Tulum, "Dursun Bey", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, T.D.V. Yay., Ankara, 1994, s. 6-7. ve Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, Haz. M. Tulum, Babil Yay., İstanbul, 1977.

⁶⁷ Ömer Kucak, "Zafername (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdat)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üni., Afyon, 2007, s. xxvii. ve Nevzat Kaya, "Karaçelebizade Abdülaziz Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, T.D.V. Yay., Ankara, 2001, s. 381-383.

⁶⁸ Erendil, a.g.e., s. 5.

⁶⁹ Cemal C. Tarımcıoğlu, "Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harp Akademileri, İstanbul, 2014, s. 3., Erendil, a.g.e., s. 14., Ahmet Muhtar Paşa, *Kırım Harbinde Silistre Müdafaası*, Haz. G. Yıldız - F. Tetik, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2014, s. vii., Oğuz Turan ise modern anlamda Türk Askeri Tarih yazarlığının 19. yy. ilk yarısından itibaren başladığını belirtmiştir. Oğuz Turan, "Türk Askeri Tarih Yazarları ve Eserleri", *Birinci A.T. Semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.'lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 83-94, s. 83.

⁷⁰ Eserlerin ayrıntılı listeleri ve yazarları için bkz. Tarımcıoğlu, a.g.t. EK-A, Turan, a.g.m., s. 83-93., Erendil, a.g.e., s. 23-42.

ettiğimiz hususu askeri tarih olarak görmektedir ve literatürlerinde harp tarihi kavramı yer almamaktadır.⁷¹ Osmanlı eserlerinde ise askeri tarih kavramı çok az olup genelde harp tarihi olarak geçmektedir. Askeri tarihin Osmanlı ve devamında Cumhuriyet dönemi Silahlı Kuvvetler teşkilat yapılanmasındaki ismi çoğunlukla “harp tarihidir.”⁷² 1978 yılından sonra ise kabul edilen görüş: “Harp tarihi, askeri tarihin içindedir ama askeri tarih, harp tarihinin konusunu da içine alırsa çok genişler. Bu durumda askeri tarih, ağaçlara bakmaktan ormanı göremez hale gelebilir. Oysa askeri tarih öncelikle ormanı görmeli ve incelemelidir. Ormandaki ağaçları görmek ve incelemek harp tarihine kalmalıdır”⁷³ şeklinde özetlenmiştir.

Yabancı askeri literatür incelendiğinde, buna benzer tartışmaların yaşandığını görüyoruz. Osmanlıda gelişip Cumhuriyete aktarılan ve günümüze gelen, harp tarihinden askeri tarihe yönelik değişimin tam tersi bir yönelimin Batı askeri tarih yazıcılığında yaşandığı gözlenmektedir. Michael Howard bu konuyu şöyle dile getirmektedir: “XX. yüzyılın ilk yıllarında konumuz hakkında Oxford’da ilk kürsümüz kurulduğunda alan basitçe ‘askeri tarih’ [military history] olarak tanımlanmıştı; onu ‘harp tarihine’ [war history] genişletmek iki Dünya Savaşı sürdü.”⁷⁴ Daha sonra Howard, kürsü ismini belirlemek üzere 1950’li yıllarda tekrar bir toplantı düzenler. Toplantıda üzerinde tartışılan isimlerden “savunma çalışmaları” samimiyetsiz, “strateji çalışmaları” çok dar, “çatışma çalışmaları” çok geniş bulunur; durum o kadar ümitsiz bir hale gelir ki, bir akademisyen “polemolojik çalışmalar” teklifinde dahi bulunur. Charles Webster

⁷¹ Görgülü, a.g.e., s. 8.

⁷² Askeri Teşkilatımızda askeri/harp tarihinden sorumlu bölümlerin tarihi gelişimi şu şekildedir: 29 Mart 1916 Karargâh-ı Umûmi Tarih-i Harp Şubesi (16. Şb.), 10 Kasım 1919 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Harp Tarihi Şb. (8. Şb.), 3 Temmuz 1920 Tarih-i Harp Tahrir Heyeti, 1921 Tarih-i Askeri Encümeni (1922 yılında Gnkur. Encümeni adını aldıktan sonra aynı yıl Tarih-i Harp Şubesi, 1926 yılında da Harp Tarihi Dairesi oldu). 1944 yılında Harp Tarihi ve Coğrafya Encümeni, 1951’de Harp Tarihi Dairesi, 1967 yılında Harp Tarihi Bşk.’lığına dönüştü. 1978 yılında ismi Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı olarak değiştirildi. Erendil, a.g.e. s. 14-15. Harp tarihinin resmi olarak askeri tarih sınırları içerisine sokulduğu bu tarih, anlamsal kaymanın düzeltildiği tarih olarak kabul edilebilir. Nitekim Emekli Tuğgeneral Fahri Çeliker durumu şöyle izah etmiştir: “Bu isim değişikliği, hiç kuşkusuz, Batılı ülkelerde görülen terminoloji değişikliğine uyma arzusundan ileri gelen basit bir işlem değildir. Bir anlayış, bir kapsam değişikliğinin ifadesiydi. Şöyle ki: O güne kadar sadece harplerin gerçek ve görünürdeki nedenleriyle ilgilenen, harp hazırlıklarını, harplerde cereyan eden muharebeleri taktik ve stratejik açıdan izleyen, gelişen silah teknolojisinin harekât üzerindeki etkilerini değerlendiren, bunlardan gelecek harplerde yararlanmak üzere taktik ve stratejik dersler çıkaran harp tarihinin konusu ve kapsamı, modern harplerin çok değişen karakteri ve ulusal savunma kavramının genişleyen boyutları nedeniyle... harp tarihi deyimi artık bu geniş ve kapsamlı konuyu ifade etmeye yetmiyordu... Bu durumda tarih içinde bir askeri tarih dalına yer verilmesinin kaçınılmaz hale geldiği düşünülüyordu.” Fahri Çeliker, “Sonuç”. *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 195-196, s. 195.

⁷³ Görgülü, a.g.e., s. 8.

⁷⁴ Michael Howard, “Military History and History of War”, *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray - Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press, Newyork, 2006, ss. 12-23, s. 12.

(1886-1961) en son kızgın bir şekilde: “Bu şey savaş hakkında değil mi? “savaş çalışmalarının” [war studies] nesi var?” diyerek noktayı koyar.⁷⁵

Batı askeri tarihçiliğinin önemli ismi Michael Howard'ın bu anlattıkları, aynı kavramların farklı çevrelerde nasıl farklı bir gelişim gösterdiğine iyi bir örnektir. Batı'da harp tarihçiliğinin askeri tarihe karşı tekrar konumlama ihtiyacının sebebi, iki büyük Dünya Savaşının tarihini yazmanın zorluğu, karmaşıklığı ve çok yönlülüğü olabilir. Bununla beraber asıl ele aldığımız, tarihteki her konunun askerlik ve savaşla olan ilişkisi ve bunların sonuçları ise, harp tarihi veya askeri tarihin birbirlerine olan konumlarının zamana ve kültürlere göre değişkenlik göstermesinin, tarih bilimi kaideleri açısından çelişkili bir durum arz etmediği düşünülmektedir.

Harp tarihinin, tarih bilimi içerisindeki bu değişken yerini belirgin kılmaya çalışırken, araştırmamızda geldiğimiz bu noktadan sonra araştırma konumuzun diğer büyük bir değişkenini kavrama zorunluluğumuz ağırlığını biraz daha hissettiriyor. Peki, tarihini yazmaya çalıştığımız harp nedir? Doğası ve dinamikleri nelerdir? Araştırma konumuz döneminde ordular nasıl savaşırdı?

1.2 HARP OLGUSU, DOĞASI VE DÖNEM DİNAMİKLERİ

“Sık sık düşündüğüm tuhaf bir şey vardır: Savaşan taraflardan biri ötekine, iki ordudan da birer askeri evlerine göndermeyi önerseydi ne olurdu? Tuhaf bir düşünce ama neden uygulanmasın ki? Sonra her iki taraftan da birer asker daha terhis edilecek, derken üçüncüler, sonra dördüncüler... İki orduda da birer asker kalana kadar sürdürülecek bu iş. Bu durumda akıllı varlıkların akıllı temsilcileri arasında ortaya çıkan gerçekten karmaşık siyasal sorunlar ille de dövüşerek çözülecekse, varsın bu iki asker dövüşsünler: Biri kenti kuşatsın, öbürü de savunsun!”⁷⁶ Bu temenni, Kırım Harbi'ne katılan bir edebiyatçının savaşı nasıl gördüğünün bir örneğidir.

Savaş kimine göre yok edilmesi gereken bir veba; kimine göre kaçınılması gereken bir hata; kimine göre cezalandırılması gereken bir suç ve bazılarının göre hiçbir amaca hizmet etmeyen bir tarih yanılığı...⁷⁷ İnsan, diğer bir insana zarar verme özelliğini *Toplum Sözleşmesi* ile devlete devrederken, devletlerin diğer devletlerle olan insanlık dışı eylemleri için herhangi bir sözleşme icat edilememesi tarihin en büyük çelişkilerinden sayılabilir. Savaşın içinde barındırdığı bu tahribat olgusunun, askeri tarih

⁷⁵ A.g.m., s. 12-13.

⁷⁶ Lev N. Tolstoy, *Sivastopol*, Çev. M. Beyhan, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2017, s. 24.

⁷⁷ Quincy Wright, *A Study of War*, The Chicago University Press, Chicago, 1942, C. I, s. 3.

ve harp tarihine olan ilgiyi de düşürdüğü görülüyor. Bu ilgisizlikte, harp tarihine karşı gözetilen faydacı tutumun da pay sahibi olduğu söylenebilir fakat tarihi bilgi açısından nükleer bir füzyon gibi olan tarihi bir olguya ilgisiz kalmayı, Charles Oman (1860-1946) şöyle açıklıyor: “Birisi savaştan, birilerinin aynı hastalıktan hoşlanmadığı gibi hoşlanmayabilir; fakat onu çalışmayı kınamak... Birinin kanser veya veremden hoşlanmadığından dolayı tıbbi muayene ihtiyacını önemsememesinden daha az saçma değildir.”⁷⁸

Savaşı en geniş anlamıyla farklı fakat benzer varlıkların şiddetli teması şeklinde tanımlayabiliriz fakat bu tanımın içine aslan ile kaplanın kavgası, iki yıldızın, iki kabile ya da iki devletin çarpışmasını da sokabiliriz. Daha odaklı bir bakışla, iki ya da daha fazla muhasım ve örgütlü gruba, silahlı kuvvet vasıtasıyla çatışmaya, eşit şekilde izin veren meşru durum olarak değerlendirilebilir. Denis Diderot (1713-1784) savaşı “politik yapının sarsıcı ve vahşi hastalığı” olarak tanımlamıştır. Marcius Tullius Cicero (M.Ö. 106-43) “egemen milletler ya da hükümetler arasında düşmanlık hali” olarak nitelendirmiştir.⁷⁹ 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’ni, *Musavver Tarih-i Harb’inde* anlatan Vecihi, “Harb, milletler arasında öteden beri mevcûd ola gelen muâmelât-ı siyâsiyyenin son vâsita-i hâl ü akdidir” şeklinde ifade ederek Clausewitz’in, savaşın politikanın devamı olduğu yönündeki açıklamasına yaklaşmaktadır.⁸⁰ Helmuth K. N. von Moltke (1800-1891) savaş hakkında, “sonsuz barış bir rüyadır; hatta güzel bir rüya bile değildir ve savaş, Tanrının dünya düzeninin bir parçasıdır” demiştir.⁸¹

Savaşın ne olduğu üzerine yapılan tanımlamaların sayısı arttırılabilir. Burada dikkate değer olan, savaşın özünde ne olduğu konusudur. Hugo Grotius (1583-1645), Cicero’nun savaşın “güç vasıtasıyla bir çekişme” [dispute by force] tanımına karşı çıkmış, çekişen tarafların içinde bulunduğu bir “durum/hal” [state/situation] olduğunu belirtmiştir.⁸² Cicero ve Grotius’un aynı kavramın iki farklı boyutuna odaklanmaları, yani savaşı vahşet içeren bir eylem ya da içinde bulunulan durum/hal olarak görmeleri tanımların dâhili veya harici olarak inşa edilmelerine sebep olmuştur.

⁷⁸ Griess *a.g.m.*, s. 26.

⁷⁹ Wright, *a.g.e.* s. 8-10.

⁸⁰ Vecihi, *Musavver Tarih-i Harb*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1315, “kısım-ü sani”, s. 122.

⁸¹ Günter Roth, “Field Marshal von Moltke the Elder His Importance Then and Now”, *Army History*, S. 23, 1992, ss. 1-10, s. 8.

⁸² Hugo Grotius, *The Rights of War and Peace (De Jure Belli ac Pacis Libri)*, Ed. R. Tuck, Liberty Fund Pub., Indianapolis, 2005, C. I, s. 134. Cicero’nun, savaşın anlaşmazlıkların güç yoluyla çözülmesi yaklaşımı için bkz. Cicero, *On Duties (De Officiis)*, Ed. M. T. Griffin - E. M. Atkins, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 14.

Askerler, siyasiler, hukukçular ve sosyologların savaşın kaçınılmaz bir durum olduğu konusunda Grotius'a yaklaştıklarını gözlemliyoruz. "Psikologlar ise formu ihmal edip, savaşın özünü ülkeler arasındaki düşmanca tutumda [hostile manner] bulmuşlardır."⁸³ Thomas Hobbes (1588-1679) bu düşmanca tutuma, düşmanca eğilimlerin bir bütünü olarak bakar: "Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp birçok günlerin eğiliminden oluşursa, savaşın doğası da [tek] çarpışma eğiliminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimlerden oluşur."⁸⁴ Bununla beraber savaşın bir eylem veya durum olması hakkındaki fikir ayrılığı Clausewitz'in teorisinde birleşir. Ona göre savaş, hem "düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemi"⁸⁵ hem de politikanın devamında meydana gelen bir durumdur.⁸⁶

Savaşı, yıkıcı özelliklerinden soyutlayarak tanımlamak zor olduğu gibi, soyutlayabildiğimiz takdirde, savaşın da herhangi bir tarihi olay gibi işlevlerinin olduğunu görüyoruz. En önemli etkisi, insan ve toplum üzerinedir: "Şiddet imgesi biçimindeki savaş, insan ruhunun derinliklerindeki bir şeye cevap verir; en azından şimdiye kadar kimliklerin şekillendirilmesinde dikkate alındı. Savaş, grupları tanımlamaya yardımcı olur ve bir bütünlük ve ihtiyaca yönelik bir gaye sağlar."⁸⁷ Tıpkı avcı-yırtıcının saldırısı karşısında, sürünün içgüdü ile birleşmesinin insan toplumundaki karşılığı gibidir fakat daha derin bağlar kurmasına sebep olduğu gibi, bu bağları geleceğe de aktarır. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde Arnavut ve Ulah gönüllülerin Osmanlı ordusunda, İtalyan ve Fransız gönüllülerin Yunan ordusunda yer almaları bu duruma örnek gösterilebilir.

Savaş, XIX. yüzyılda önemli politik değişiklikleri yapmak, ulus devlet inşa etmek, medeniyetin dünyaya yayılması, uygarlığın baskın çıkarlarını değiştirmek ve ekonomik sömürü alanını genişletmek için kullanılmıştır. Ayrıca ulusların, sabit düzenlerini ve uluslararası düzeni korumalarında rolü bulunmaktadır. Devlete sınırlarını korumak, birliğini sembolleştirmek, topluma politik sadakatin istiladan korunmanın bedeli olduğunu hatırlatmak gibi pratik hizmetler sunmaktadır.⁸⁸

Savaşın derin ve çok fark edilmeyen bir işlevi daha bulunmaktadır ki, tarihi uzun vadede daha kalıcı olarak değiştirmekte ve savaşın beklenen sonuçlarından daha uzak etkileri olmaktadır. Savaş, insan çıkar ve düşüncelerinin geçişine katkıda

⁸³ Wright, *a.g.e.* s. 1.

⁸⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007, s. 94.

⁸⁵ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015, s. 30.

⁸⁶ *A.g.e.*, s. 720.

⁸⁷ Black, *a.g.e.*, s. 17.

⁸⁸ Wright, *a.g.e.*, s. 250-253.

bulunmaktadır. Bunu genelde birinin zaferinden ziyade, çarpışan fikirlerin sentezine olanak sağlayarak başarmaktadır. Örnek olarak, Otuz Yıl Savaşları'nın Katolik veya Protestan zaferiyle değil, egemen devlet fikri ve milletlerin aile olması ile sonuçlanmasına; Napolyon savaşlarının, ne mutlakiyet ne de devrimsel demokrasi zaferiyle değil, anayasal ulusalcılığın [constitutional nationalism] zaferi ile sonuçlanması verilebilir.⁸⁹ Savaşın, çarpışan tarafları yıkıma uğrattırken farklı fikir kombinasyonları yaratması, bir kimyasal tepkime sonucu ortaya çıkan yeni maddelere benzetilebilir. Bununla beraber, savaşın insanlık tarihindeki bu dönüştürücü yönünün tam anlamıyla kavranabilmesi, farklı ve yeni çalışmalara muhtaçtır.

Yukarıda anlatılan bu tarihi tepkimeye giren kuvvetlerin ve nasıl etkileştiklerinin dinamiklerini anlamak istediğimizde, araştırmamızı harekât alanına yöneltmek zorundayız. Sert durum muhakemelerinin yapıldığı komutan karargâhları, eş zamanlı taarruza kalkmadan evvel hücum borusunu bekleyen piyadelerin mevziisi, harekât hattının üzerinden geçtiği ve haritada arızasız görünen, fakat gerçekte son yağın yağmurda çamur deryasına dönen bir bataklık, ileri mevziye cephe ikmal eden mekkâreciler, taarruzun en çaresiz zamanında yetişen bir cebel bataryasının topçu kumandanı, cephe gerisinde tekâlif-i harbiye usulü ile yiyecek ikmal eden tabur komutanı fikirce yakınlarında durmamız gereken kişi ve mekânlardır. Bu da savaşın öğrencisi olmak için önce askeri tarih öğrencisi olmayı gerektirmektedir.⁹⁰ Zira incelediğimiz 1897 Osmanlı Yunan Harbi, 122 sene önce meydana gelmiştir.

Michael Howard, askeri tarihi tuzaklara düşmeden öğrenmek isteyen birinin, öncelikle konuyu *genişliğine* çalışması gerektiğini, böylece tarihsel değişimleri kavrayabileceğini; *derinliğine* çalışması gerektiğini, böylece tek bir kaynağa bağlı olmadan gerçek resme yaklaşacağını; son olarak, her savaşı kendi *bağlamında* çalışması gerektiğini, böylece onun bağlı olduğu politik, ekonomik, sosyal ve birçok faktörün nasıl etki ettiğini anlayabileceğini ifade etmiştir.⁹¹ Bu prensipler bizi Debrück'ün toplumsallık [publicization] boyutuna sokmasa da, askeri tarihi bilimselleştirirken kattığı diğer üç boyuta yaklaşıyor: Bağlamsallık [contextualization], rasyonellik [rationalization], evrensellik [universalization].⁹² Böylece 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ni anlamak için neden dönem harplerinin doğasını kavramamız gerektiği ve dönem harplerinin

⁸⁹ A.g.e., s. 252-253.

⁹⁰ Murray-Sinnreich, "Introduction", *The Past as Prologue...*, s. 7.

⁹¹ Michael Howard, "The Use and Abuse of Military History", *Parameters, Journal of Army War College, C.* XI, S.I, ss. 9-14, s. 14.

⁹² Bucholz, a.g.m. s. 519.

arkasındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer faktörlere neden ışık tutmamız gerektiği ortaya çıkıyor.

Peki, savaşın doğasını anlatmaya nereden başlamalı? Mısır firavunu III. Thutmosis'in M.Ö. 1469'da Meggido'da kazandığı savaş?⁹³ Çok uzak gibi görünüyor. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi? Aradaki 20 sene savaş teamüllerinin oluşması için çok kısa. Clausewitz, bu konuda yol gösterici olabilir: "Ne kadar geri gidilirse harp tarihi o kadar işe yaramaz oluyor; tıpkı daha fakir ve yetersiz olduğu gibi. En işe yaramaz ve en yetersiz olanı herhalde en eski halkların tarihidir. Fakat bu işe yaramazlık elbette hiçbir zaman mutlak değildir; sadece ayrıntılarının bilinmesi gereken ya da savaşın sevk ve idaresinde değişiklik meydana getiren konular için geçerlidir."⁹⁴ Bu sebeple, araştırma sınırlarımız açısından Aydınlanma ile oluşan askeri düşüncenin XIX. yüzyıldaki yansımalarını takip ederek 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ne ulaşmayı uygun ve verimli görmekteyiz.

Orduların kurulma amaçlarının, muhtemel bir savaşı kazanmaları olmasına rağmen, kışlasında günlük idari ve eğitim faaliyetleriyle meşgul bir tümen ya da tabur komutanının kendi inisiyatifi ile diğer bir ülkeye savaş açtığı görülmemiştir. Gerçekte barış durumundan savaş durumuna tedrici gelişen süreçlerden geçilerek gelindiği görülmektedir. Savaşın üzerinde geliştiği temel konusunda en büyük rolün politikaya ait olduğu görüşünü, Thucydides, Machiavelli, Jacques A. H. Guibert (1743-1790) gibi birçok askeri düşünür telaffuz etmesine rağmen, tüm devletlerin kullanabileceği pratik bir kavram haline gelmesi, Clausewitz sayesinde olmuştur. Temele yerleştirdiği "...politika, savaşın içinde geliştiği bir ana rahmidir. Canlı varlıkların niteliklerinin embriyoda saklı olması gibi savaşın ana hatları da politikanın rahminde saklıdır."⁹⁵ Teorisi kendisinden sonra Kıta Avrupası, Osmanlı, Japonya gibi dünyanın önemli bir kesimini etkilemiştir. Clausewitz, çağının egemen görüşünü şu şekilde sağlamlaştırıyordu: "...savaşın hiçbir durumda kendiliğinden meydana gelen bir çatışma olmadığını aksine politik bir araç olarak düşünülmesi gerektiğini görüyoruz; tüm savaş tarihi ile çelişkiye düşmemek ancak bu şekilde mümkündür. Ancak bu düşünce, savaş tarihini daha iyi anlaşılabilir bir hale getirebilir. Bu bakış açısı ikinci olarak

⁹³ Tarihte bilinen, kayıtlara geçirilmiş ilk savaştır. Paul K. Van Riper, "The Relevance of History to the Military Profession: An American Marine Review", *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray - Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press., Newyork, 2006, ss. 34-55, s. 42.

⁹⁴ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁵ *A.g.e.*, s. 127.

bize, gerekçelerine ve çıktıkları andaki koşullara göre savaşların ne kadar farklı olduklarını, farklı olmak zorunda olduklarını gösteriyor.”⁹⁶

Politik hedef ve tutumun savaşın doğasını etkilemesi hususu XIX. yüzyıl savaşlarında yakından gözlenebilir. Rakiplerinin siyasi olarak, koşulsuz boyun eğmesini isteyen Napolyon Bonaparte’in (1769-1821) kesin sonuçlu imha muharebeleri, bu teori ile uyumludur. Otto von Bismarc’ın (1815-1898) ileride kendisine müttefik olacak Avusturya-Macaristan’ı 1866’da Moltke’nin itirazına rağmen tamamen işgal etmemesi, fakat dört sene sonra Alman Birliği’nin önündeki en büyük engel olan Fransa’yı, başkenti Paris dâhil düşürmesi diğer bir örnek kabul edilebilir.

Clausewitz’in askeri teorisinin en önemli kısımlarından olan savaş-politika ilişkisinin 1897’de Osmanlı askeri düşününde de bir yansıması olduğunu kabul edebiliriz. Osmanlı ordusunda 1883-1895 senelerinde görev yapmış olan Colmar F. von der Goltz’un (1843-1916) seferberlik, teşkilat, silahlanma konusunda yaptığı düzenlemeler yanında Goltz Paşa, Fransız kitaplarının okutulmasına son vermek amacıyla Harbiye Mektebi için özel kitaplar bastırdı. Alman askerlik kitapları okuttu. Bu kitaplarda Alman doktrini, özellikle Clausewitz’in temel kuralları öğretiliyordu.⁹⁷ Bunun bir sonucu olarak, genç kurmay kolağası Osman Senai’yi etkilediğini kendisinin şu ifadesinde görebiliriz: “Harbin diplomasi üzerine nasıl kat’î bir te’sîri varsa, diplomasinin de seferin hüsni cereyânına pek büyük bir te’sîri vardır. Yani siyaseten halledilemeyen meseleler, süngü ve kurşun darbeleriyle fasl edildiği gibi, yarı yolda kalmış olan bir seferi başa çıkarmak, heyet-i askeriyeyi büyük bir felaketten halâs eylemek için diplomatların sözleri ateşten müessir, kalemleri süngü ve kılıçlardan keskin te’sîrler hâsıl eder.”⁹⁸

Devletin güttüğü siyasi hedeflerin savaşın biçimini ve doğasını etkilemesinin, bir askerin orduya çağrıldığı anda, köyünden çıkıp seferberlik seline katılarak, yığınak noktalarına, oradan muharebe alanına intikal edinceye kadar bir karşılığı olduğunu gözlemleyebiliriz. Bununla beraber iki muharip kuvvet karşılaşır, biri diğerinin savaşma azim ve iradesini kırana kadar geçen süreçte, savaşın doğasında farklı özellikler gözlenmektedir.

“Savaş bir kuvvet kullanma eylemidir ve kuvvetlerin kullanılmasında hiçbir sınır yoktur; o halde taraflar birbirlerini daha fazla kuvvet kullanmaya iterler; böylece aşırılığa

⁹⁶ A.g.e., s. 47.

⁹⁷ Salih Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü-Von der Goltz Paşa (1883-1895)*, Palet Yay., Konya, 2017, s. 137.

⁹⁸ Osman Senai, *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1315, C.III, s. 122.

kaçması zorunlu bir karşılıklı etki doğar. Bu karşılaştığımız ilk karşılıklı etki ve aşırılıktır (Birinci Karşılıklı Etki).⁹⁹ Savaşın doğası, kullanılan kuvveti ve şiddeti artırma eğilimindedir. Taraflardan birinin, diğerinin kendisine uyguladığı kuvvetten daha fazlasını uygulamadığı sürece galip gelemeyeceğinden ve bu diğer taraf için de geçerli olacağından, savaşta şiddetin azalmasını beklemek savaşın doğasına aykırı görünmektedir. Diğer yandan “düşmanı mağlup etmediğim sürece onun beni mağlup etmesinden korkmak zorundayım; o halde ben, kendimin efendisi değilim; aksine düşman bana talimat veriyor, benim ona verdiğim gibi (İkinci Karşılıklı Etki).”¹⁰⁰ Savaş aktif bir düşmana karşı yapıldığından tüm hareketler ona yöneliktir. Eğer bir tepe ele geçirilecekse, ya üstündeki düşmanı yok etmek için ya da bizi düşmanı yok edecek daha avantajlı bir duruma sokacağı için ele geçirilir. Bu bize harekâtın en büyük değişkeninin “düşman” olduğunu ve aynı zamanda harp tarihi eserlerinde neden düşman kuvvetleri hakkında birçok bilginin verildiğini açıklar. Bununla beraber düşman yenilmek istendiği zaman, bir karşı koyma gücü uygulanmak zorundadır. “Bu karşı koyma gücü çarpanları birbirinden ayırt edilmeyen bir çarpım sonucu elde edilir. Yani, eldeki olanakların büyüklüğü ve irade gücünün kuvvetiyle.”¹⁰¹ Düşmanın tüm sayısal bilgilerini bilsek bile irade gücü ve savaşma azmini ölçemeyeceğimizden yapılacak düşman tahminleri hep eksik kalacak ve hesap ettiğimizden daha fazla kuvvet kullanmak zorunda kalacağız. Bu düşman için de geçerli olduğundan, galip gelmek isteyenleri tekrar bir aşırılığa itecektir. Bu da üçüncü karşılıklı etkidir.

Savaşta karşılaşan kuvvetlerin maruz kaldığı bu üçlü etki, Napolyon ile başlayıp Clausewitz’le teorileşen ve Moltke zaferleri ile taçlandırılan XIX. yüzyıl askeri düşüncesinin özünü teşkil etmektedir. Tarafların biri diğerine galip gelinceye kadar durmak ve usanmak bilmeden savaşması, “olumlu” ve “mutlak savaş” olarak tanımlanır. Savaşın doğası şiddettir; mademki taraflar savaşı seçmiştir, amaç düşmanı yenmektir. Clausewitz’in mutlak savaşı, tarafların normal şartlar altında sadece savaşacağını varsayar; bununla beraber durumun idealden farklı olduğunu gene kendisi ifade eder: “Fakat savaşın doğası ne kadar vahşi olursa olsun, insani zayıflıklar zincirinin bir halkasıdır ve savaşta görülen çelişki, yani insanın hem tehlikeyi yaratıp hem de ondan korkması, kimseyi şaşırtmayacaktır.”¹⁰² Savaşta insan korkar, çekinir, hatalar yapar veya duraksar. Bu da tarafları mutlak savaştan uzaklaştırır; savaşın uzamasına sebep olur. Savaşın şiddetinin dalgalı seyretmesinin sebebi budur.

⁹⁹ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁰⁰ *A.g.e.*, s. 32.

¹⁰¹ *A.g.e.*, s. 32.

¹⁰² *A.g.e.*, s. 225.

Clausewitz'in savaşı, ateşe benzetilebilir. Ateş yanmaya başlar ve içindeki odunlar yanıp bitene kadar devam eder. Odunlardan birinin yanmayı reddetmesi veya hata ile yanmaması sadece ateşin ömrünü kısaltır. Bu da savaşı, bitirmek için tekrar tekrar harlanan ateşe benzetir.

Harekâтта sık sık meydana gelen duraksamalar, savaşı kesinlikten daha uzaklaştırır ve daha çok olasılıklar hesabı haline getirir.¹⁰³ Böylece savaşın doğasını anlatan meşhur üçleme (trinity) tamamlanır: şiddet ve nefret, olasılık hesapları ve rastlantılar, politik araç niteliği. Bu üç yandan birincisi daha çok ulusu, ikincisi daha çok komutanı ve ordusunu, üçüncüsü de hükümeti ilgilendirir.¹⁰⁴ Savaşın doğası bu dışlıların birbirleriyle oluşturdukları sayısız kombinasyonlarla dönerken, Clausewitz savaşta bir kavramın daha etkili olduğunu ekler: Savaşın dışlıları kuru bir "sürtünme"¹⁰⁵ ile dönerler. Savaş, motora dönmeyi kolaylaştıracak her hangi bir yağ koymaz. Bu da savaşta icra edilen her eylemin, önceden beklenmeyen bir güçlkle karşılaşabileceğini öngörür. Beklenmedik bir yağmurun, taarruz istikametini çamur yapması veya barutu ıslatması, süvari hücumunda eğitimsiz atların top seslerinden ürküp dörtlale kalkması, geri çekilme istikametindeki tek köprünün muhasım halk tarafından imha edilmiş olması, ordugâhta aniden beliren toplu hastalıklar gibi önceden hesap edilmeyen sayısız güçlükler, savaşta karada yüzmeye benzetir.

1870-1871 Fransız-Alman Savaşı'nın, birinci bölümde belirttiğimiz ve daha çok Jomini'nin birinci tipine uyan bir tarihini yazan Moltke, yukarıda doğasını anlattığımız savaşla ilgili somut bilgiler sunmaktadır. Eserinin başında mutlak savaşın nasıl topyekünleştiği konusunda değerli bilgiler vermektedir. "Hanedan amaçları için, profesyonel ve küçük orduların bir şehri veya bir eyaleti fethettiği ve sonrasında barış ya da kış için ordugâh aradığı günler geride kaldı. Günümüz savaşları, nerdeyse her ailenin bundan muzdarip olduğu tüm ulusu silah başına çağırıyor. Devletin tüm finansal kaynakları bu amaca ayrılıyor; senenin her mevsimi düşmanlıklar devam ediyor. Uluslar birbirinden bağımsız olmayı sürdürdükçe aradaki anlaşmazlıklar silahla çözülecektir; fakat insanlığın çıkarına, savaşlar daha az sık, buna mukabil daha korkunç olacaktır."¹⁰⁶ Moltke, Alman Birlik Savaşları'ndaki başarısının, savaşın bu dönüşümündeki paradoksal rolüne değinmeden devam eder: "Günümüzde soru, bir ulusun savaş yapmak için yeterince güçlü olup olmadığı değil, hükümetinin savaşı

¹⁰³ A.g.e., s. 42.

¹⁰⁴ A.g.e., s. 47-48.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 91-94.

¹⁰⁶ Helmuth von Moltke, *The Franco-German War of 1870-1871*, Çev. Clara Bell - Henry W. Fischer, Harper and Brothers Pub., Newyork, 1892, s. 1.

engelleyebilip engelleyemediğidir.”¹⁰⁷ Moltke'nin bu düşüncelerinin Osmanlı ordusundaki temsilcisi Goltz Paşa da genç Osmanlı kurmaylarını aynı düşünceyle eğitmektedir: “Bu çağda savaş, genellikle kendi doğal formunda ortaya çıkmaktadır; öyle ki savaş, tarafların birbirini tamamen devirmek için azmettiği, mümkünse rakibini istila ettiği uluslararası kanlı bir çarpışmadır.”¹⁰⁸

Bu anlayışın daha öncesinde, II. Friederich (1712-1786), Maurice de Saxe (1696-1750) gibi büyük generaller yetiştirmiş XVIII. yüzyıl askeri düşüncesi, XVIII. yüzyıl savaşlarını etkilemesi bakımından önemliydi fakat askeri teşkilat, teknoloji ve toplum-asker ilişkileri açısından oldukça farklılıklar barındırıyordu. “XVIII. yüzyıl, sınırlı politik niyetleri ve ihtiyatlı manevraları yansıtıyordu ve basmakalıp bir yapısı vardı. Gerçekten de din savaşları ve ulusal savaşlarla karşılaştırıldığında, 1648-1789 arasındaki savaşlar kapsam ve niyet olarak oldukça sınırlı idi.”¹⁰⁹ Napolyon, 1789'dan sonra yaptığı özgün seferlerle, Jomini, Dietrich H. F. Bülow (1757-1807), Henry H. E. Lloyd (1718-1773) gibi askeri teorisyenlerin harekât adına çizdikleri ne kadar üçgen, harekât hattı ve harekât üssü doğruları varsa bir kenara itti ve savaşlarını ileride teorileştirecek Scharnhorst, Clausewitz ve Moltke gibi askerlere ilham oldu.

Bahsedilen bu değişim ve dönüşümleri sadece askeri kanattan ilerleyerek takip ettiğimizde Howard'ın uyardığı tuzaklara düşmemek elde değildir. Askeri teori ve harp tarihinin yaptığı baş döndürücü işbirliği, bir asker olarak çok yönlü bakış açısını kaçırmamıza ve askeri devrimin¹¹⁰, sadece askeri teorisyen ve muzaffer komutanların bir başarısı olduğu yanılgısına sebep olmaktadır. Hatta bu yanılgının içerisine yapılan tarihi seyahatler alışkanlık haline geldiğinde, harp tarihinin hakikati arama vazifesi sona erip ulusal/milliyetçi kodları pekiştirmek, prestijli komutan ve harekâtları dogma haline getirme tehlikesi belirebilmektedir. Bu sebeple XIX. yüzyıl askeri gelişimlerine askeri teori ve harp tarihi yönlerine ilaveten siyasi, ekonomik ve sosyal pencereden de bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

¹⁰⁷ A.g.e. s. 2.

¹⁰⁸ Colmar, Baron von der Goltz, *The Conduct of War*, Çev. Joseph T. Dickman, The Franklin Hudson Publishing Co., Kansas City, 1896, s. 17. Bu kitap, Almancadan tercüme edilerek Erkân-ı Harbiye sınıflarında yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır. Fon der Golç Paşa Hazretleri, *Harbin Sevk ve İdâresi*, Çev. Tâ'biye Tatbikâtı Muallimi Erkân-ı Harbiye Kolağası Osman Senai, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1315.

¹⁰⁹ Azat Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, Clarendon Press, New York, 1989, s. 95.

¹¹⁰ Geoffrey Parker, *Askeri Devrim - Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, Çev. T. Zorlu, Küre Yay., İstanbul, 2018, s. 30

Avrupa askeri devrimi, yarattığı coşkunu ve mutlak savaş biçimiyle, bir nehir gibi önüne kattığı her ülkeyi etkisi altına alıyor ve ona karşı gelen orduları kesin bir biçimde yeniyordu. Bununla beraber bu coşkun nehrin yatağı daha sessiz ve derin bir şekilde biçimleniyordu. “Eski Rejim” birey-toplum ilişkileri yönünden bireyin aleyhine bir görünüm sergiliyordu. “Birey” bir aileye, bir meslek birliğine, kiliseye ya da toplumsal sınıfa mensup olduğu sürece bir değer ifade ederdi.¹¹¹ Fransız ihtilali ilk olarak birey-toplum ilişkilerinde, birey lehine düzenlemeler yaptı. Bunun askeri alandaki yansıması, asker ve vatandaş ile subay ve vatandaş arasındaki tanımlamaların değişmesiydi. “Eşitlikçiliğin ilan edilmesi belki de Fransız Devrimi’nin en çekici yönü olmuştu. Eşitlikle silah sahibi olmak arasında fark gözetmemenin temelinde yatan çekicilik, Avrupa’nın bilincinde, asker olarak hizmet vermenin kişiyi yurttaş tanımına biraz daha yaklaştırdığı fikrinin doğmasına sebep olmuştu. Devrim, etkili bir biçimde paralı askerliğe son verdiği gibi, eski savaşçı sınıfın liderlik ve komuta konularında tekel iddialarını ortadan kaldırmıştı.”¹¹² Bu da askeri liyakatin önündeki sınıf engelinin ortadan kalkması demekti.

Askeri teorisyenlerin genelde ihmal ettikleri başka bir dönüştürücü etken de, özgür-kapitalist düşüncenin artan bilimselleşmesiyle ortaya çıkan Endüstri Devrimi idi. Bu gelişme aristokratlar, burjuvalar, muhafazakârlar, proleterler, liberal ve sosyalistler arasındaki çatışmayı körükleyen daha ileri bir politik çalkantıyı ve siyasi gelişmeleri ortaya çıkardı. Ekonomik değişimden kaynaklanan yaygın siyaset, geniş ölçekte üretim ve tüketime dayanan orta sınıf üzerinde yükseliyordu. Teknolojik değişim, ekonomik değişimin hem sebebi hem de sonucuydu: Buhar gücüyle çelik üretimi, tekstil endüstrisi, demiryolları, buharlı gemiler ve silah endüstrisi, öngörülmez bir seviyeye ulaştı. 1830’un yivli tüfeklerinden, XIX. yüzyıl sonlarına doğru çıkan zırhlı savaş gemilerine, karada, denizde ve havada son 100 senenin en devrimsel silahları icat edildi.¹¹³

Endüstri devriminin medeniyete kattığı birçok devrimsel araç ve gereçler arasında biri vardı ki, topyekûn harbin tüm askeri kavramlarının yelkenine rüzgâr oldu. Devrimin sembol icadı demiryolu taşımacılığı, madenlerden muazzam miktarlarda çıkarılan kömürü daha kolay ve hızlı taşımak için icat edilmişti; bununla beraber ulusun bağrından çıkan binlerce askeri cepheye taşımak için kullanıldı. Artık savaşlarda en

¹¹¹ Jacques A. H. Comte de Guibert, *Askeri Yazılar 1772-1790: Taktik Üzerine Bir Deneme ve Kamu Erkinin El Kitabı - General Menard’ın Önsözü ve Notları*, Çev. A. Şensilay, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul, 2005, s. 34-35.

¹¹² Keegan, a.g.e., s. 528-529.

¹¹³ Morillo-Pavkoviç a.g.e., s. 39.

öncelikli niyet, çevik manevralarla düşmanın gerisine sarkmak değil, mümkün olan en etkin seferberlikle oluşturulan orduyu, en seri vasıtalarla muharebe alanına getirmektir. Moltke'nin Genelkurmayı'nda kurmay subayların harekât planlamacılığı görev tanımına demiryolu planlaması da eklenmişti. XIX. yüzyıl askeri düşüncesinin bu önemli gelişmesinin, araştırmamıza konu olan harp tarihi eserlerinde kendisine fazlasıyla yer bulunduğunu görüyoruz.¹¹⁴

Demiryolları ile beraber XIX. yüzyıl savaşlarının teknik, taktik ve sürat boyutundaki gelişmelerine yeni bir yön daha eklenmeye başlamıştı. Okur-yazarlığın artması, basın ve edebiyatın gelişmesiyle savaşların dünyadan izole durumları yavaş yavaş ortadan kalkıyordu. Artık savaşın sonuçları sadece devlet tekelindeki gazetelerden öğrenilmiyor, birçok gazete ve savaş muhabirinin raporlarından günlük takip edilebiliyordu. Haberleşmenin telgraf ile hızlanması ise haberlerin süratle dünyanın dört bir yanına yayılmasını sağlıyordu. Bu gelişimin kökenlerinde, artan romantizmle beraber, ülkelerin coşkun ulusal bilincinin, kendi savaşlarını öğrenme ihtiyacının da etkisi olduğu düşünülebilir. Böylece savaş muhabirliği çok yaygınlaşmış ve önemli hale gelmişti. Bu muhabirlerin yazdıkları harp tarihleri, araştırma konumuz açısından çok önemli olup, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na katılmış savaş muhabirleri bir hayli fazladır.¹¹⁵ Aralarında asker olanlar olduğu gibi gazeteci hatta diplomatlar dahi bulunuyordu. Bu kişilerin gazete sütunlarında anlattıkları veya yazdıkları harp tarihleri, uluslararası algının yönetilmesi ve ülke kamuoyunun şekillendirilmesinde kullanılıyordu.

¹¹⁴ Osman Senai'nin *Osmanlı Yunan Seferi-Dömeke Meydan Muharebesi* I. Cildinin X. Faslı "Osmanlı ve Yunan şimendiferlerine" ayrılmıştır. Toplam 33 sayfada demiryolunun önemi ve iki ordunun demir yolu sistemi hakkında tafsilatlı bilgi mevcuttur. Senai'nin, "Zaman-ı hazır seferleri lâyıki vechele tedkik edildiği zaman görülür ki, muharebelerin nefîce-i muzafferiyeti esâsen üç menba'dan neşet ediyor: *Birincisi* güzel ve esaslı bir erkân-ı harbiye heyeti, *ikincisi* memleketin bütün sevkü'l-ceyş noktalarını hâvi demiryolu şebekesi, *üçüncüsü* asr-ı câri eslihasına lâyıki yani tâ'lim ve terbiye-i askeriye içinde büyümüş mükemmel bir ordu" (Êkânim-i Selase) ifadesi, Osmanlı genç kurmaylarının dönem askeri düşüncesi içerisinde olgunlaştıklarının önemli bir göstergesi sayılabilir. Senai, *a.g.e.*, ss. 162-195, s. 185. Bu konuda ayrıca bkz. Necdet Aysal, "Osmanlı ve Yunan Demiryollarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl X, S. XX, ss. 327-352. Goltz Paşa'nın demiryoluna dair önemli açıklamaları için bkz. Golç Paşa Hazretleri, *Osmanlı-Yunan Seferi (1897-1313)*, Çev. Binbaşı Yakup Şevki, İstanbul, 1326, s.23-24, 40-44., Vecihi askerliğini İstihkâm subayı olarak yaptığından arazi ve yol durumunu eserinde ayrıntılı anlatmıştır. Demiryollarının durumu için bkz. Vecihi, *a.g.e.*, s. 127, 150-152, 214. Clive Bigham, *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla*, Çev. İkdâm Gazetesi Muharriri Cemaleddin, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315, s. 22-23., Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye-Yunan Muharebesi*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1315, s. 246.

¹¹⁵ Savaşta Osmanlı saflarında, oğlu ile beraber katılan ve yazdığı *Teselya Zaferi* adlı kitabı Osmanlıca'ya çevrilen Ellis Ashmead Bartlett'in (Sör) belirttiğine göre, "Epir'de Osmanlı ordusuyla sadece bir İngiliz muhabiri bulunmuştur. Yunanlılar tarafında bulunan muhabirler de çok fazla değildi. Teselya'da ise Yunan tarafında 30-40 muhabir bulunduğu gibi, Türkler tarafında da bunlardan yarım düzine vardı." Ellis Ashmead Bartlett, *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, Çev. O. Sakin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 169. Diğer önemli savaş muhabiri ise *Times Gazetesi* muhabiri Yüzbaşı Clive Bigham' dı. Onun da *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla* isimli eseri *İkdâm Gazetesi* yazarlarından Cemaleddin isimli bir kişi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde değinilecektir. Ayrıca savaşa katılan 26 muhabirin listesi için bkz. Michael P. Roth, *Historical Dictionary of War Journalism*, Greenwood Press, Connecticut, 1997, s. 385.

Böylece Harp tarihlerinin savaşı analiz edip anlatması boyutuna bir de propaganda ve diplomasi boyutları ekleniyordu. Goltz Paşa, bu konudaki fikrini şu şekilde ifade etmiştir: “Eğer bir Türk kaleminden çıkmış Rus-Osmanlı Seferi’ne ait bir tarih mevcûd olsa idi, Türkiye Devleti ve ordusunun muharebeden evvel Avrupa nazarındaki vaz’iyyet ü ahvâli bi’t-tabî daha başka türlü olacaktı.”¹¹⁶ Ayrıca savaş muhabirlerinin sivil kişiliklerinin, harp tarihindeki asker-siyasetçi tekelinin bir nebze kırılmasına ve çeşitliliğin artmasına yol açtığı gözlenebilir.

Savaşın XIX. yüzyıla gelene kadar geçirdiği yapısal değişikliklere değindikten sonra bazı istatistiki veriler incelendiğinde bu değişime dair somut verilere ulaşabilmekteyiz. Şöyle ki, Avrupa’nın savaş istatistiklerine bakıldığında savaşın yıkıcılığına rağmen yaygınlığını, ülkelerin bu savaflara ne sıklıkla iştirak ettiklerini, muharebe durumlarını, savaş sürelerini, orduların büyümesini görebiliriz.

“1480-1940 yılları arasında ülkelerin iştirak ettiği yaklaşık 2600 önemli savaş bulunmaktadır. Bu savaşların %47’sine Fransa, %34’üne Avusturya-Macaristan, %25’ine Almanya (Prusya), %22’sine Britanya ve Rusya, %15’ine Türkiye [Osmanlı dâhil], %12’sine İspanya, %8’ine Hollanda, %4’üne İsveç, %2’sine Danimarka iştirak etmiştir.”¹¹⁷ Bu verilerde, merkez ülkelerin daha fazla savaşa sahne oldukları veya daha savaşa meyilli oldukları görülse de şu verilerle daha anlamlı hale gelmektedir. “460 sene, 50 senelik dönemlere bölünerek bakıldığında ise, Fransa, Avusturya, İngiltere, Türkiye savaşa girme eğilimleri sabit, Prusya ve Rusya artma eğiliminde, İspanya, Hollanda, İsveç, Danimarka ise azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Katılımlar savaşlar değil de muharebeler bazında bakıldığında da aynıdır.”¹¹⁸ Rusya ve Prusya’nın çağlar ilerledikçe savaşı daha fazla kullanmaları, bu devletlerin süper güç olma girişimlerinin artması ile ilgili olmalıdır. Resmin tamamında ise dönemin süper güçlerinin daha savaşa meyilli olduklarını söyleyebiliriz.

XVII. yüzyılda yapılan savaşların %96’sında, muharebeler bir gün ya da daha az sürerken, XVIII. yüzyıl savaşlarında bu oranın %93’e, XIX. yüzyılda %84’e, XX. yüzyılda ise %40’a düştüğünü görmekteyiz.¹¹⁹ Napolyon’un kesin sonuçlu savaşı, muharebelerin önemini ve şiddetini arttırmıştı. Napolyon sonrası XIX. yüzyılda, topyekûn harbin savaşın şiddet ve hızını daha fazla arttırmasıyla, taktik başarısının ölçüsü olan muharebelerin şiddeti o derece artmıştı. Muharebelerin sürelerinin artması

¹¹⁶ Golç Paşa, *a.g.e.*, medhal (sayfa numarası belirtilmemiş), s. 4.

¹¹⁷ Wright, *a.g.e.*, s. 220.

¹¹⁸ *A.g.e.*, s. 220.

¹¹⁹ *A.g.e.*, s. 223-224.

hem savaşın şiddetinin hem de imkân ve kabiliyetlerin arttığına bir işaret olabilir. Buna mukabil zayıfın artmasını da beraberinde getirmiştir.¹²⁰ Muharebelerin sonucunun değerli olmasının bir yansıması da bir savaşta muharebe sayılarının artmasıdır. “XVI. yüzyılda bir savaşta ortalama iki önemli muharebeden daha az muharebe meydana geliyordu. XVII. yüzyılda ortalama dört, XVIII. ve XIX. yüzyılda 20, XX. yüzyılda ise 60’ın üzerindeydi.”¹²¹ Bu sonucun bir etkisi de savaşların süreleri üzerinedir. Savaşların artık kesin sonuçlu muharebelerle kazanılması, sonuca daha çabuk ulaşılmasını sağlıyordu. “XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla büyük savaşlar on senenin üzerinde sürerken, göreceli küçük savaşlar da vardı. Bu yüzyıllar boyunca meydana gelen savaşlar ortalama beş sene sürerken, XIX. yüzyılda savaşlar ortalama üç sene sürüyordu. Bu rakam XX. yüzyılın ilk 40 senesi içinse 2,6 idi.”¹²²

Savaşların sadece profesyonel ordulara dayanmayıp, vatandaş askerlerle ölçeğinin büyütülmesi, orduların mevcutlarını da artma eğilimine sokmuştu. “XVIII. yüzyılda Prens Eugene (1663-1736), Marlborough (1650-1722) ve Büyük Frederick’in 80-90.000 kişilik orduları vardı. Napolyon’un ise kesin sonuçlu muharebelerde en fazla 200.000 askeri olmuştu ve toplamda 1.000.000 askeri veya tüm nüfusun %5’ni seferber etti. 1815’den sonraki sakinleşme evresinde azalma eğilimine girse de, 1870’den sonra süper güçlerin ordu ve donanmalarının büyüklüğü ve maliyetlerinde istikrarlı bir artış görüldü.”¹²³ Özellikle 1826’dan sonra Avrupa askeri düşüncesine yönelmiş olan Osmanlı ordusunda da bu eğilimi izleyebiliriz.¹²⁴

Bu verilerden, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı dönemine gelinceye değin, savaşların daha şiddetli, daha kısa, daha maliyetli, daha organize, katılan orduların daha büyük olduklarını gözlemleyebiliriz. Savaşların daha yakından takip edildiği, sadece hükümetlerin değil, tüm ülkenin meselesi haline gelmesi de dikkate değer diğer bir husustur. Böylesine büyük ölçekte ve geniş alanlarda icra edilen savaşların tarihini yazmak ise hem zorlaşmış hem de savaşların sonuçlarının değerlendirilmesi ve gelecek savaşlar için pratik dersler haline getirilmesi, tek bir kişinin imkân ve kabiliyeti

¹²⁰ 1480-1940 arası savaşların, Moltke ve Goltz Paşa’nın belirttiği gibi, şiddetinin ve zayıfın artmasına dair bir çizelge için bkz. a.g.e. s. 228.

¹²¹ A.g.e., s. 236.

¹²² A.g.e., s. 235.

¹²³ A.g.e., s. 233.

¹²⁴ Ahmet Muhtar Paşa 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi’ne dair eserinde, savaşın başında Osmanlı ordusunun mevcudunu 190.000 olarak vermektedir. Ferik Ahmet Muhtar Paşa, *1244-1245 (1828-1829) Türkiye Rus-Seferi*, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1928, s. 60-61. 1853-1856 Kırım Harbi’nde mevcudun 290.000 asker olduğunu görüyoruz. Ahmet Muhtar Paşa, *Kırım Harbinde Silistre Müdafaası*, s. 25. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde İsmail Hami Danişmend, sadece Rumeli’de bulunan asker sayısını 200.000’ne ulaştığını, Anadolu’da Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın emrinde olan asker sayısını ise 125.390 olarak belirtir.

dışına çıkmıştır. Alman Genelkurmayı'nın kurucuları Scharnhorst, Clausewitz, Leopold Hermann L. von Boyen (1771-1848), Karl F. von Müffling (1775-1851), askeri tarihe büyük önem vermişler ve hem 1815 öncesi reform döneminde hem de sonrası barış döneminde bu alanda önemli eserler kaleme almışlardır.¹²⁵ Daha sonrasında da askeri tarihin incelenmesi, Prusya Gnkur. Bşk.'liğinin en önemli sorumluluklarından biri haline getirilmiş, alt kademeye bırakılmamıştır.¹²⁶ Askeri/Harp Tarihinin bu derece sistemli ve teşkilatlı bir hale gelmesi, Scharnhorst'un "tarihin insan zihnini şekillendirmek için kullanılabilirliği"¹²⁷ fikrini benimseyen Moltke'nin¹²⁸ bir eseri idi. Askeri tarihin pratik faydasına olan bu inanış, 1866 ve 1870-1871 Alman zaferlerinden sonra zirveye ulaşmış neredeyse her genelkurmayın bünyesinde bir Askeri Tarih Şubesi kurulmasına sebep olmuştu.¹²⁹

XX. yüzyıla girerken savaşın bu dinamiklerle icra edilmesi, yaşanan dönüşümlerden 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı da etkilemişti. Söz konusu savaşın yazılmış tarihleri, bu gelişmelerin yarattığı atmosfer içerisinde meydana geliyordu. Harp tarihleri içerisindeki bilginin kendi dönemini yansıtması şaşırtıcı olmasa da, geleceğe taşınan bu bilgilerin üretilmesi ve yazıya dökülmesi aşamasında, dikkate değer bir takım değişimlere uğradığını gözlemlemekteyiz. Bunun, harp tarihi eserinin bütününe etkilediğini varsayarsak, harp tarihi bilgisinin üretilmesi aşamasını mercek altına almak ve yazıya dökülen bilginin mahiyetini ve değişimini tartışmak gerekmektedir.

1.3 HARP TARİHİ BİLGİSİNİN DOĞASI, KAYNAKLARI, ÜRETİLMESİ VE YANSIMALARI

Bir harp tarihi eserinin bütününe bakıldığında, anlatılan savaşın doğasının izleri açıkça izlenebilirken, asıl bilgiyi üreten harp tarihçisiyle ile harp arasındaki ilişki örtük kalmaktadır. Harp tarihi esaslarını anlamak bağlamında, bu ilişkiyi incelemenin önemli sonuçlarının olacağını varsayıyoruz. Okuyucuya sunulan "harp tarihi bilgisinin", tarihçi ve bilginin nesnesi "harp" arasındaki ilişki sonucu ortaya çıkması sebebiyle, kendimizi

¹²⁵ Creveld, *a.g.m.*, s. 557.

¹²⁶ H. Holborn, "Moltke ve Schlieffen: Prusya-Alman Ekolü", *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward Mead Earle, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015, ss. 245-289, s. 255.

¹²⁷ Roth, *a.g.m.*, s. 3.

¹²⁸ Moltke kariyerinin en üst zamanlarında bile asıl niyetinin bir tarih profesörü olmak olduğunu fakat kazara Danimarka askeri öğrenci birliğine [Danish Corps of Cadets] katıldığını söylemekten çekinmemiştir. *A.g.m.* s. 3. Tarihe olan merakı, zamanının en iyi harp tarihi eserleri vermesine ve harp tarihini teşkilatlandırarak, Genelkurmayın bir şubesi haline getirmesiyle sonuçlanmıştır. Harp tarihimize ilişkin ilk örneklerden sayılan 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'ni anlatan *The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828-1829* adlı eseri ilk defa 1854 yılında Londra'da basılmıştır. Oğuz Turan, "Türk Askeri Tarih Yazarları ve Eserleri", *Birinci Askeri Tarih semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.'liği Yay., Ankara, 1983, ss. 83-94, s. 83.

¹²⁹ Creveld, *a.g.m.*, s. 557.

epistemolojinin sınırlarında buluyoruz. Bu bilginin tahlili için epistemolojik araç ve argümanları kullanmanın, özellikle araştırma konumuz ve diğer harp tarihi eserlerinde üretilen bilgiyi anlamak adına verimli çıktılar üreteceğini düşünüyoruz.

Epistemolojinin, yani bilgi felsefesinin bilgiyi araştırırken kullandığı yöntem gereği, ilk olarak bilginin “ne olduğu”, yani doğası üzerine bir incelemeyle başlamak istiyoruz. Bilgi felsefesine göre bilginin kurucu öğeleri, bilginin “öznesi” olarak bilen zihin, bilginin konusu ya da “nesnesi” olan şey ve nihayet bu ikisi arasındaki ilişkinin ürünü olarak “bilgidir”.¹³⁰ Araştırma konumuz açısından harp tarihçisinin “özne”, harbin kendisinin “nesne” ve ikisi arasındaki ilişkinin de “harp tarihi bilgisi” olduğunu varsayıyoruz. Bu ayrımın, araştırmamızın netliği açısından önemli olduğunu, çünkü merceğe altına aldığımız, okuyucu ile harp tarihi eseri veya komutan ile harp arasındaki ilişki olduğunda, çok farklı dinamiklere sahip olduğunu gözlemlemekteyiz.

Bilginin, bilen bir zihin ile bilinen konu arasında bir ilişki olması, bilginin bilen bir zihinden farklı olan varlığını ortaya koyması açısından önemlidir. Aynı şekilde bilginin, sadece zihnin öznel bir idrak durumu olmayıp, “her zaman nesnel bir karakter taşıdığı”¹³¹ olgusu da bilgi felsefesinin önemli varsayımlarındandır. Harp tarihi bilgisine konu olan nesne, yani “1897 Osmanlı-Yunan Savaşı”, harp tarihçisi zihninde bilgiye dönüşüp, harp tarihi eserine aktarıldığı anda, kendine has ve özgün bir hale dönmekte fakat nesne olan 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, tarihte var olduğu şekliyle değişmeden kalmaktadır. Dönüşen harp tarihi bilgisidir; savaş ise yaşandığı gerçeklikle zamanında asıldır. Bu da bizi sonsuz sayıda harp tarihçisinin bu harple ilgili, gerçekliğini değiştirmeden sonsuz sayıda harp tarihi eseri yazabileceği sonucuna götürmektedir.

Bilgi felsefesinin bilginin nesnelliği yanında başka bir varsayımı da, bilginin bir nesneye ilişkin yalın bir kavrayıştan veya mevcut bir objeye yönelik idrakten meydana gelmediği; bilakis idrak ve kavrayışın, ilk adımı meydana getirdiğidir.¹³² Özne yani bilen zihin, nesne ile temas ettiği anda algılar fakat onu bilmez. Epistemolojinin “bilme” eylemine daha derin bir anlam vermesi, bilen özneyi sadece algılayan bir sensör olmaktan kurtarır. Öznenin nesneye yönelttiği bilinç etkinliği sadece onu algılamaya yönelik değil, aynı zamanda anlama ve açıklamaya da yöneliktir.¹³³ Jomini'nin, ilk bölümde

¹³⁰ Ahmet Cevizci, *Bilgi felsefesi*, Say Yay., İstanbul, 2018, s. 10.

¹³¹ A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi Yay., Bursa, 2005, s. 20.

¹³² Cevizci, a.g.e., s. 14.

¹³³ Nesnelere yönelen özne, onlar üzerinde düşünerek bir zihinsel etkinlik gerçekleştirir. Bu etkinlik sonucu kavramlara ve kavramlardan kalkarak önerme ve çıkarımlara varır. İşte varılan son nokta bilgiyi verir. Öznenin nesneye yönelttiği bilinç etkinliği (bilgi aktarı) onu “algılama”, “anlama” (doğruyu bütünüyle kavrama) ve “açıklamayı” (nedenleri, gerekçeleri, kanıtları verme) içerir. Çüçen, a.g.e., s. 16-17.

bahsedilen askeri tarih çeşitlerinden ilki, yani muharebelerin tüm detay ve yönlerini, ast birliklerin saat-saat konumlarını sadece nakleden türü, harp tarihçisini bu duruma örnek yapmaktadır. Harbin olduğu şekliyle nakledilmesi önemli olmakla beraber, ürettiği bilgi epistemolojik açıdan bilgi değildir. Bilginin kurucu öğelerinden özne olarak harp tarihçisinin, bilgiyi yansıtmaktan ziyade onu kuran bir rolü olduğunu bilmenin, çıktı olarak harp tarihi bilgisindeki etkilerini takip etmek açısından önemli olduğu aşikârdır.

Harp tarihçisinin harbe dair bilgi edinme biçiminin, özne olarak bilgi üzerindeki rolüne etkisi olabilir. A birliğinin B noktasından C noktasına yaptığı bir taktik intikali görmek veya bu birlikle olmak farklı bir deneyim, bu hareketi günlük rapor veya ceridelerden edinmek farklı bir deneyimdir. İlk kaynaktan uzaklaşılması nispetinde doğru orantıyla artan “doğruluk problemi”, epistemolojinin bilginin doğasına ilişkin bir başka konusunu teşkil eder. Bununla beraber epistemoloji “neyin doğru olduğundan ziyade, doğrunun ne olduğu”¹³⁴ ile ilgilendiğinden, doğal olarak harp tarihi açısından da bir sorun teşkil eder: Harp tarihi bilgisi açısından doğru nedir?

“Doğru” bilgiye daha sağlıklı açıdan yaklaşabilmek açısından, “doğrunun” gündelik yaşamda kullanılan “gerçeklik” ile farkını ortaya koymak gerekmektedir. “Gerçeklik, dış dünyada nesnel bir varoluşa sahip varlık ve bilen insan zihninden bağımsız olarak var olan her şeydir.”¹³⁵ Yani gerçeklik, öncelikle her şeyden bağımsız bir var olmayı gerektirir. A birliğinin, B noktasından C noktasına yaptığı taktik intikal, ne harp tarihçisine ne de onun bu konuda yazdığı harp tarihi bilgisine göre değişir. Gerçekte A birliği, B noktasından C noktasına taktik bir intikal yapmıştır ve bu gerçeklik tamamıyla neseldir. Harp tarihçisi bu gerçeğe ya şahit olur ya da olmaz. İmkân ve kabiliyetlerinin bu taktik intikali bilmesine izin vermemesi, bu taktik intikalin gerçekleşmediği anlamına gelmez. Oysa bilgide doğruluktan söz ettiğimiz zaman, ifade edilen şey, yargısal değer olarak doğruluktur; nesne veya özneyi kapsamamaktadır.¹³⁶ Doğru veya doğru olmayan harp tarihçisi değildir. Aynı şekilde bilgiye konu veya nesne olan şeyin doğru olup olmadığı da anlamsızdır. Yukarıda belirttiğimiz örnekten hareketle doğruluğundan bahsedilebilecek tek şey, harp tarihçisinin var olmasıyla gerçek olan intikale ait ürettiği harp tarihi bilgisidir. Buradan hareketle, “doğruluk” ve “gerçeklik” arasında bir mütekabiliyet ilişkisi doğmaktadır ki, harp tarihçisinin hem amacıyla hem de araçları ile yakından ilgilidir. Başka bir deyişle, harp tarihçisinin kurduğu önermelerin, gerçeklikle

¹³⁴ Kazimierz Adjukiewicz, *Felsefeye Giriş Temel Kavramlar ve Kuramlar*, Çev. A. Cevizci, Gündoğan Yay., Ankara, 1994, s. 16.

¹³⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2005, s. 761.

¹³⁶ Tülin Bümin vd., *Felsefe 2002 - Batı Felsefe Geleneği: Öğreti ve Kavramlar Açısından Yaklaşım (I. Kitap)*, Lebib Yalın Yay., İstanbul, 2002, s. 47.

olan yakın ve uzak ilişkisi, doğruya olan yakınlığını ya da uzaklığını etkilemektedir. Harp tarihçisinin “bir birlik B noktasından C noktasına intikal etti” ifadesi de doğru bir önerme olabilir ya da “A birliği, C noktasına vardı” da bir başka doğru önerme olabilir. Gerçeğe yakınlık oranında artan “doğruluk” en üst noktasında keskin “gerçek” olmaktadır ki, doğrunun ulaşabileceği mutlak ve en pozitif durum haline gelmektedir. Harp tarihçisinin var olana dair ürettiği bilginin doğruluk problemi olarak gerçeğe yaklaşması olgusu, özne olarak harp tarihçisine ereksel bir takım esaslar da sunmaktadır. Hiçbir bilginin esas ve yapı itibari ile “yanlış” hedeflenerek kurulamayacağından hareketle, harp tarihçisinin araştırması, tahlil etmesi ve üretmesi sonucu ortaya çıkan bilginin, nesnel gerçeklikle kurduğu sıkı bağ sayesinde doğruluğunu ortaya koyması beklenir. Epistemolojinin doğruluk problemine getirdiği bu yaklaşımı, ileride daha derin bir olguda kullanmak üzere bu seviyede bırakıyor ve harp tarihi bilgisinin doğruluk kuramlarıyla ilgisini tartışmak istiyoruz.

Harp tarihi bilgisini “mütekabiliyetçi doğruluk kuramı” ile test etmek istediğimiz zaman nasıl bir denklem ortaya çıkar? Başka bir deyişle, “bir düşünce, inanç, yargı, cümle ya da önerme, ona tekabül eden olay, olgu veya durumun fiilen var olması koşulu ile doğru olması”¹³⁷ durumunda, harp tarihi bilgisinin doğruluğu hangi temeller üzerine kurulur? Yukarıda bahsedilen A birliğinin B noktasından C noktasına yaptığı taktik intikali ele alırsak, doğruluğunun ön koşulları şunlar olabilir: bahsi geçen birliğin A birliği olması, B noktasının yürüyüş çıkış noktası, C noktasının yürüyüş bitiş noktası olması ve bu intikalin şeklinin taktik intikal olması. Bu fiili durumlar gerçekleştiği zaman önerme doğrulanmış olur; diğer durumlarda önerme ya eksik, ya da yanlış olur. Daha somut bir önerme üzerinde deneyelim ve örnek olarak “1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nde Ordu-yı Hümayûn Komutanı Müşir Ethem Paşa’dır” önermesini ele alalım. Bu bilgi, bu harp ile ilgili her eserde yaygın bulunan bir bilgidir. II. Abdülhamit, Müşir Ethem Paşa’yı Teselya Ordu Komutanı olarak atamıştır ve kesin sonuç bu harekât alanında elde edilmiştir. Bununla beraber, bölgenin coğrafi özelliklerinden dolayı harekât alanının bir de Epir bölümü vardır. Epir Harekât Alanında komutan, Yanya Kolordu Komutanı Ahmet Hıfzı Paşa’dır. Ahmet Hıfzı Paşa, Müşir Ethem Paşa’nın astı olmasına karşın, emir komutası altında değildir ve 8 Mayıs 1897 tarihine, yani her iki ordu Ethem Paşa’nın emir komutasında birleştirilene kadar, ayrı ayrı iki ordu şeklinde muharebe etmişlerdir. Ethem Paşa, savaşın son on gününden itibaren tüm Ordu-yı Hümayûn’un komutanıdır. Bu açıdan bakıldığında, mütekabiliyetçi doğruluk anlayışının tam, eksiksiz bir doğruluk

¹³⁷ Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s. 36.

yaklaşımı geliştiremediği durumlara da rastlanmaktadır. Özellikle harekâtın askeri teoriyle oluşturduğu kombinasyonları açıklarken daha sağlıklı doğruluk yaklaşımları gerekmektedir.

Bilginin nesnesi, doğasında türlü olasılık hesapları ve türlü rastlantılar barındıran harp olgusu olduğunda, harp tarihçisinin ürettiği bilginin, başka doğruluk yaklaşımlarına da maruz kaldığını ve test edildiğini gözlemlemekteyiz. Bu konuda rasyonalist filozoflar Rene Descartes (1596-1650) ve Baruch Spinoza'nın (1632-1677) geliştirdiği "apaçıklık olarak doğruluk"¹³⁸ kuramı farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bir önermenin "apaçık" olarak doğru olması onun iki önemli boyutuna işaret eder. Önerme hem "açık" olmalıdır hem de "seçik." Descartes ve sonrasında Karl Popper'ın (1902-1994) da örneğinde açıkladığı üzere, dışımız ağrıdığı anda ağrıyı "açık" olarak deneyimler fakat ağrının dışta mı yoksa zihin de mi olduğunu kestiremeyiz. Yani ağrının nerede olduğu "seçik" değildir. Buradan hareketle önerme, açıklığı yanında seçikliğini de tam ve eksiksiz olarak tanımlayabildiğimiz zaman doğru olacaktır. Descartes, eğer bir harp tarihçisi olsaydı, muhtemelen Ethem Paşa'nın komutanlığı ile ilgili şöyle yazmayı yeğleyecekti: "Müşir Ethem Paşa, 8 Mayıs 1897 tarihine kadar Teselya Ordu Komutanı, bu tarihten itibaren Ordu-yı Hümayûn Komutanıdır."

Bir başka doğruluk kuramı doğruluğun, düşüncelerin, bilgilerin kendi aralarında uyuşmaları olduğunu¹³⁹ savunur. Deniz suyunun mavi görünmesinin, suyun mavi olmasından değil, ışığın kırılması sonucu olduğunu biliriz. Yani gerçeğin görünenden farklı olmasını fizik kuralları ile açıklarız. Bir bilginin doğru olması, sadece görme duyumuza bağlı değil, bildiğimiz tüm bilgilerle uyumlu olmasını gerektirir ki, bu "bağdaşımçı doğruluk anlayışıdır." Bu kuramın dinamikleri, doğruyu temellendirmenin yanında, harp tarihi açısından da önemli bir soruyu akla getirir: Harp tarihi bilgisinin doğruluğunu gerekçelendirmek için hangi bilgi ile uyumlu olması gerekir? İlk bakışta matematik, fizik, coğrafya, sosyoloji her türlü pozitif ve sosyal bilimlerin bilgisi, harp tarihi bilgisinin kendileriyle uyumlu olmasını gerektirse de, Delbrück bu konuda harp tarihçisine daha uygun bir yaklaşım geliştirmiştir. Herodotus'un, Xerxes'in ordusunun mevcudunu 4.200.000 olarak vermesini eleştirir ve bunu kabaca bir tahminle yapmaz. Dönem Alman birliklerinin intikal düzenlerini incelediğinde, bu büyüklükte bir ordunun 1.960 mil [3.136 km.] uzunluğunda bir yürüyüş kolu teşkil etmesi gerektiğini, böylece öncü birliklerin Termofil'e geldiğinde artçının hala Dicle nehrinde olması gerektiğini

¹³⁸ Bümin vd., *a.g.e.*, s. 48.

¹³⁹ Adjukiewicz, *a.g.e.*, s. 21.

varsayarak Herodotus'un harp tarihi bilgisini çürütür.¹⁴⁰ Delbrück'ün *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*¹⁴¹ isimli eserinde verdiği bu örnek ve kitabın ismi, sorumuza cevap niteliğinde olabilir. Tüm pozitif ve sosyal bilimlerle uyumlu olarak harp tarihi bilgisinin, "savaş sanatı" veya "bilimi" veya Osmanlı'daki yaygın haliyle "fenn-i harp" ile uyumlu olması olgusunun, aslen bir doğruluk probleminden kaynaklandığını gözlemliyoruz. Bu sebeple, harp tarihlerinden neredeyse ayrılmaz bir halde bulunan fenn-i harp bilgisinin, üretilen tarih bilgisinin doğruluğunu gerekçelendirmede önemli bir işlevi olduğu düşünülebilir.

Diğer bir doğruluk anlayışı ise "uzlaşımçı doğruluk anlayışdır" ve harp tarihi eserlerinde önermelerin gerekçelendirilmesinde sıkça kullanılmaktadır. Doğruluktan şüphe edilen yerde, "herkesin veya çoğunluğun kabul ettiği bilgilere başvurmak"¹⁴² şeklinde gözlemlediğimiz bu kuramın araştırma konumuz dâhilindeki eserler içerisindeki karşılığı Goltz Paşa'dır. Özellikle Osman Senai'nin, bazı ihtilafı konularda kendisinin engin bilgisine atıfta bulunmayı tercih etmesi örnek gösterilebilir.

Doğruluk kuramlarının harp tarihi bilgisi ile ilişkilerini incelemeye devam ettiğimizde, doğruyu daha yapısalcı bir bakış açısıyla ifade eden bir kuram ile karşılaşlıyoruz. "İnşacı doğruluk anlayışı" daha geniş ölçekte ve pratik bir doğruluk anlayışı sunmaktadır. Kökleri Giambattista Vico'da (1668-1744) bulunan ve "hakikatin inşa edildiği"¹⁴³ varsayımı ile öne çıkan bu kuramın önemli filozofları Hegel ve Marx'tır. Özellikle iktidar ve ideolojinin kendi hakikatini yaratması ve bilgilerin doğruluğunun bu terazide ölçülmesi, araştırma konumuz olan eserlerde ve yabancı askeri tarih anlayışında sıkça rastlanılan bir durumdur. Modern askeri tarihin de en önemli problem sahalarından birini teşkil eden bu konu, askeri veya harp tarihine karşı gözetilen faydacı tutumun bir yönünü teşkil etmektedir. Alman Birlik savaşlarından sonra askeri/harp tarihinin dünya genelinde genelkurmayların şemsiyesi altına girmesi, dolaylı olarak üretilen bilginin doğrulanmasını ve devletin yaygın ideolojisi ile uyumlu hale gelmesini sağlamıştır. Askeri tarihin nesnel gerçeklikten ziyade hâkim ideolojilerin inşa ettikleri gerçeklerle bağdaştırılması problemi, günümüzde üzerinde çok fazla tartışılan problem alanlarından birisidir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Bucholz, *a.g.m.* s. 521.

¹⁴¹ Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Verlag von Georg Stilke (*Das Althertum*), Berlin, 1900, s.10.

¹⁴² Çüçen, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁴³ Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s. 41-42.

¹⁴⁴ Michael Foucault'ya göre iktidarın işleyişi sürekli olarak bilgi yaratır ve tersine bilgi de durmaksızın iktidar etkilerine yol açar. Francis Bacon ise bilginin yönetimleri güçlendirdiğini ya da kendi ifadesiyle

Harp tarihi bilgisinin doğrulanması aşamasında kullanılan kuramlardan son olarak “pragmatist doğruluk anlayışını” görmekteyiz. Yukarıda bahsedilen inşacı doğruluk anlayışına dolaylı olarak atıfta bulunan pragmatist anlayışta bir bilginin doğruluğu, yararlılığı ile ölçülür.¹⁴⁵ Harp tarihi bilgisinden beklenen fayda olgusu sebebiyle, bu yaklaşımı harp tarihi eserinde sıklıkla görmek mümkündür; çünkü tarihin hiçbir alanı, güncel problemlere pratik cevaplar sağlama konusunda askeri tarih kadar baskı altında değildir.¹⁴⁶ Ayrıca harp tarihi bilgisini, günümüz askeri problemlerine yönelik ders çıkarmaktan, ulusal/milliyetçi inançların pekiştirilmesine kadar değişen bir yelpazede kullanan faydacı tutumun, çok çeşitli yönlerine tanık olmaktadır.

Harp tarihi bilgisinin doğrulanması aşamasında “faydasının” dikkate alınması hususu, özellikle askeri/harp tarihinin eğitim, harekât planlama, yenileşme/modernizasyon gibi askeri faaliyetlerde kullanılması esnasında karşımıza çıkmaktadır. Bilginin doğrulanması aşamasında ölçülecek olan “fayda”, çoğunlukla “başarı” ile temsil edilmektedir. Bir manevra, bir aldatma hareketi, bir karşı taarruz, bir silah veya teçhizat ya da ani durumlara gösterilen refleks tepkiler, eğer sonuç itibari ile başarılı oldularsa, harp tarihi bilgisinin doğruluğuna kanaat getirilmektedir. Bu şekilde tarihsel bağlamından koparılan bilgi, pragmatist metot ile doğrulanmış haliyle, istenilen yer ve zamanda “tarihten çıkarılmış ders” olarak kullanılmaktadır.

Gelinen bu noktadan sonra, dikkat çekici başka bir yön belirlemektedir: Harp tarihinin “başarılı” veya “faydalı” bilgilere odaklanması; diğer bir deyişle başarılı harekât, manevra, liderlik ve faaliyetleri ön plana çıkarması; bununla beraber başarısız faaliyetleri ihmal etmesi... Bu eğilimin tüm askeri/harp tarihlerinde aynı olduğunu gözlemliyoruz. Fransızların Agincourt, Crecy, Poitiers veya Blenheim muharebelerini, İngilizlerin aynı şekilde Yorktown, Saratoga veya New Orleans muharebelerini çok da hatırlamak istedikleri söylenemez. Amerika ve İngiltere arasında 1812’de meydana gelen savaşla ilgili olarak, Amerikalıların denizdeki göreceli başarıları hatırlansa da, daha sonrasında İngilizlerin tüm Amerikalıları denizlerden silip, limanlarını abluka altına aldıkları tarih kitaplarında çokça rastlanılan bilgilerden değildir.¹⁴⁷ Benzer eğilim II. Abdülhamit devrinde de görülebilir. Dönemi boyunca, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’ne

---

yönetimleri etkin kıldığını öte yandan yönetimlerin de bilgiyi yönettiğini gayet iyi biliyordu. Peter Burke, *Bilgi Tarihi Nedir?*, Çev. T. Sivrikaya, Isık Yay., İstanbul, 2017, s. 23. Bu sebeple asıl tartışma konusu bilginin iktidar tarafından doğrulanmasından ziyade bizzat iktidar-bilgi ilişkisi olduğu düşünülebilir.

¹⁴⁵ Bümin vd., a.g.e., s. 50.

¹⁴⁶ Richard Hart Sinnreich, “Awkward Partners: Military History and American Military Education”, *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray - Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press, Newyork, 2006, ss. 55-78, s. 69.

¹⁴⁷ Lansing H. Beach, “The Reading of Military History”, *The Military Engineer*, C. XIV, S. LXXV, 1922, ss. 137-140, s. 138.

ilişkin yerel kaynaklar [Goltz Paşa dâhil] tarafından yazılmış toplam altı harp tarihi eseri bulunmaktadır ve bunun dördü Plevne müdafaası üzerinedir.¹⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında, yani başarılı örneklerin ders haline getirildiği, başarısızlığın unutulmaya terk edildiği bir tutumun benimsenmesinin haklı sebepleri olabilir. Fakat karşılaşılan problemler için herkesten daha fazla pratik cevaplara ihtiyacı olan bir siyasetçi veya askerin, tarihten derinliğine bir kavrayıştan ziyade pratik cevaplar beklemesi, tekrar bir ikileme sebep olmaktadır: İnsan başarılarından mı yoksa hatalarından mı, daha çok ders alır? Bu soruyu cevaplamadan “başarılardan” faydalı cevaplar üretmek, beklenildiği ölçüde verimli olmayabilir.

Bilginin ne olduğu, kurucu öğeleri ve doğruluğu üzerine epistemolojik kuramları harp tarihi bilgisine uygulayarak, bir bakıma bilginin imkânlılığını, yani bilinebileceği ve doğrulanabileceği noktasında durduğumuzu kabul ediyoruz. Fakat felsefedeki hemen hemen her kuramın antitezini teşkil eden “kuşkuculuk” akımı kullanılarak, buraya kadar kurduğumuz varsayımların tersi istikametinde çıkarımlarda bulunulabileceğini göz ardı edemeyiz. Epistemolojide kuşkuculuk, hiçbir şeyin bilinemeyeceği, herhangi bir şey hakkında haklı kılınmış hiçbir bilgiye sahip olamayacağımızı öne süren görüştür.¹⁴⁹ Başta belirtildiği üzere çalışmamız, harbin bilgisini bilmenin imkânlılığını varsaydığından kuşkuculuğun karşısında yer alsa da, doğruluk problemine katkıda bulunabileceğini yadsımamaktadır.

Konumuzu yakından ilgilendirdiğini varsaydığımız kuşkuculuk türü, “deneyim dışı bilgiye olan kuşkuculuktur.” Bu kuşkuculuk türü, bilimsel bilginin var olduğunu ifade etmesiyle kısmi kuşkuculuğun bir çeşididir. Doğal olarak en ünlü savunucularından biri pozitivist Auguste Comte’tur (1798-1857). Comte’un bilgisi deneysel bilgidir ve gözleme dayanır. Akıl, yani rasyonel bilginin yerine de bilimsel aklı koyan Comte, deneyim ve gözleme dayanmayan bilginin olamayacağını varsayar.¹⁵⁰ Bu yaklaşım, harp tarihi bilgisini çok hassas bir noktadan kavramaktadır. B. H. Liddell Hart’ın (1895-1970) belirttiği üzere, “tarih evrensel bir deneydir – bu, tek başına bir kişinin denemesi değil, fakat birçok kimsenin çeşitli koşullar altında edindikleri tecrübenin özüdür.”¹⁵¹ Harp tarihi bilgisi özünde, harp süresince (öncesindeki ve sonrasındaki evreler dâhil) tüm tarafların gerek toplu gerek bireysel yapıp etmelerini içeren tecrübi ve deneysel bilgiyi içerir. Harp tarihçisi, harp esnasında eyleme dökülmüş veya dökülememiş,

¹⁴⁸ Tarımcıoğlu, *a.g.t.*, EK-A.

¹⁴⁹ Adjukiewicz, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁵⁰ Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s.49-50.

¹⁵¹ B. H. Liddell Hart, *Strateji: Dolaylı Tutum*, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015, s. 28.

planlanmış fakat vazgeçilmiş her türlü deneyimi işlem sürecine sokar; yani ürettiği bilgiyi başkasının ya da kendi harp tecrübesi üzerine kurar. “Savaş sanatının dayandığı bilginin deneysel bilimlere girdiği tartışma götürmez; çünkü bu bilgi, büyük kısmıyla eşyanın tabiatından çıkmış gibi görünse de, bu tabiat çoğu kez tecrübe ile öğrenilir.”¹⁵² A birliğin B noktasından C noktasına yaptığı taktik intikali tekrar ele alalım. A birliğin belki görmeyerek ateşler¹⁵³ altında, zayıf vererek yaptığı bu taktik intikal, A birliğin her askerinin ve komutanının terle veya kanla deneyimlediği bir tecrübedir ve bu bilgi, harp tarihçisinin işleyeceği hammaddedir.

İçlerinde harp tarihi esasları aradığımız eserlerden bir başka örnek verecek olursak, Vecihi, *Musavver Tarih-i Harbi'nde* taarruz eden bir piyade taburunun nasıl taarruz edeceğini açıklarken şöyle bir ifadede bulunmaktadır: “Piyade taburları düşman topçusu mermilerinden hasar görmemek için 2.000 metre mesafede yol kolunu terk ederek tâ'biye cüz'-i tâmi şeklinde bölük bölük yayılırlar ve ateş etmeksizin mümkün olduğu kadar düşmana yaklaşırlar.”¹⁵⁴ Mahiyetine baktığımızda, bir piyade taburunun ideal koşullardaki taarruzuna yönelik bir önermedir. Liddell Hart'ın da ifade ettiği gibi dönem harplerinde icra edilen birçok taarruzdan sonra edinilen tecrübeler neticesinde, askeri teorisinin fenn-i harp kaidesi haline getirdiği genel bir önermedir. Bununla beraber, harbi icra eden herhangi bir birliğin bu kaideyi uyguladığı, bilginin içinde veya dışında verilmemiştir. Yani bu bilgiyi tecrübe eden bir birlik bilinmemektedir. Deneyim dışı bilgiye kuşku ile bakan kuramın bir başka önemli ismi Immanuel Kant'ın (1724-1804) da ifade ettiği üzere, burada “deneyimsel öge olmadığı için, bilgiden söz edilemez.”¹⁵⁵ Bu bilgi, Vecihi'nin öznel olarak gerçekten deneyimlenmiş eylemleri ölçüp, karşılaştırıp, bağlantılar kurması için kullandığı rasyonel bir bilgidir. Bir başka deyişle, “bağdaşımçı doğruluk kuramında” bahsettiğimiz harp deneyimlerinin doğruluklarını gerektiren üzere kullandığı bir modeldir. Görüldüğü üzere bu kuram, Napolyon zaferlerinin nasıl birçok Aydınlanma askeri düşünürünün teorisini boşa çıkarttığı destekçisi olmakla beraber, harp tarihi bilgisine olan bakış açımızın sadece bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu çıkarımı ileride tamamlamak üzere kuşkuculuğun “görelilikle ilgili argümanına” geçmek istiyoruz.

Antietam Muharebesi'nden “bir gün” sonra, icra edilen muharebenin krokisini hazırlamak üzere bir subay görevlendirilir. Görevli subay, kolordu ve tümen

¹⁵² Clausewitz, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁵³ Düşman topçu ateşi anlamında kullanılmıştır.

¹⁵⁴ Vecihi, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁵⁵ Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s. 51.

komutanlarından birliklerinin muharebe boyunca konum ve ilerleme istikametlerini öğrenmek istediğinde, hiçbir komutanın kesin ve diğeriyle uyuşan bilgiler veremediğini görür. Uyuşmazlık ve farklılıklar o kadar fazladır ki, krokinin derlenmesi sadece askerlerin genel ilerleme istikametlerini içerecek şekilde yapılır.¹⁵⁶ Bu olay, mutlak rölativistlerin harp tarihinde arayacakları örnek olabilir. Harp tarihi bilgisine esas tüm harp deneyimleri kendi zaman-mekân-kuvvet boyutları içerisinde devinirken, bu deneyimleri işleyecek olan harp tarihçisi de kendi zaman-mekân-kuvvet gerçekliğinden bakmaktadır. Böyle bir durumda harbe ilişkin bilginin nitelikleri herkes için özdeş değildir; duysal ve dışsal koşullara bağlı olarak kişiden kişiye değişir.¹⁵⁷

Harp tarihi bilgisinin “göreliliğine”, araştırma konumuza esas eserlerde de rastlıyoruz. 20 Nisan 1897’de Epir Harekât Alanı’nda, Nihor-Loros istikametinden yapılan Yunan taarruzu sonucu, Osmanlı Yanya Kolordusu’nun II. Tümen birlikleri yaklaşık 65 km. kuzeye, Yanya’ya geri çekilirler. Goltz Paşa bu durumu, eğitimsiz ve disiplinsiz askerlerin, özellikle Arnavut gönüllülerin başlattığı “isyan ve şakâvet” haliyle, tam bir bozgun olarak niteler.¹⁵⁸ Girid Resmolu Mavnahoyuzade Kasım bin Mehmet, olayın bozgun ve ric’at halini, çok ayrıntılı ve edebi tasvir etmiş, sonuç olarak “askerlerimizin işbu ric’atı, münhasıran bir vesvese-i şeytâniyeden olup, havf ve dehşetlerinden olmadığı vakâyi-i âtiye ile müsebbettir”¹⁵⁹ demiştir. Süleyman Tevfik ve Abdullah Zühdü ise, Yunanlıların bu bölgede çok kuvvetli olduğunu, ayrıca buldukları mevziinin tahkimatlı olması sebebiyle buraya yapılacak taarruzun çok zayıf verdireceğini, bu sebeple Yunanlıları kendi üzerlerine çekmek için geri çekildiklerini belirtir.¹⁶⁰ Örneklerde işaret edilmek istenen, birisine yönelmek veya ortalamalarını alarak bir fikir elde etmekten ziyade, aynı dönemde yaşamış dört ayrı şahsın aynı olay hakkında üç ayrı bilgi üretmelerini vurgulamaktır.

Daha önce belirttiğimiz üzere, harp tarihi bilgisini “kuşkucu yaklaşım” ile analiz etmenin verimli olduğu aşikârdır; fakat başka bir çalışmada ele alınacak kadar geniştir. Bu sebeple araştırma ölçeğimizin dengesi açısından “bilginin doğası” tartışmalarımızı, epistemolojinin bir başka önemli konusu “bilginin kaynağı” tartışmalarımızla genişletmek istiyoruz. Başlangıç sorumuz şu olabilir: Tarihçinin elde etmek istediği harp bilgisinin temel kaynağı nedir?

¹⁵⁶ Beach, *a.g.m.*, s. 137. Antietam Muharebesi, 17 Eylül 1862’de, Amerika İç Savaşı’nda yapılmış bir meydan muharebesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Parker, *a.g.e.*, s. 250.

¹⁵⁷ Sara Çelik, *Yeniçağda Bilgi Felsefesi*, Doruk Yay., İstanbul, 2015, s. 34.

¹⁵⁸ Golç Paşa, *a.g.e.*, 232-233.

¹⁵⁹ Girid Resmolu Mavnahoyuzade Kasım Bin Ahmed – Mahir Mehdi, *1897 Türk Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)*, Haz. Bayram Kodaman, T.T.K. Yay., Ankara, 1993, s. 68-69.

¹⁶⁰ Süleyman Tevfik-Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 430.

Harbi hiç bilmeyen bir kişinin savaşma eylemini, kendi deneyerek veya başka birinin deneyimleriyle öğreneceği düşünülebilir. Kimsenin silah kullanmayı, birlik halinde taarruz etmeyi, taktik manevraları doğuştan bilmesi beklenemez. Eğer bunları bilmeyi seçerse, uzun bir eğitim ve deneyim sürecini göze alması gerekir. Yalın haliyle kavgaya, dövüş, şiddet kullanma eylemlerinin özünde “deneyim” bulunur. Aynı şekilde bu deneyimin peşinde olan harp tarihçisi de bu bilgiyi deneyimlemek ya da başkasının deneyimini deneyimlemek zorundadır. Peki, başka bir açıdan bakarsak, şiddet kullanma, insanın en temel içgüdüünün bir uzantısı değil midir? Yani, var olmak için kendini savunma güdüsü... Birisi kendisine vurmaya istediği anda, insan kolunu kaldırmak için deneyime ihtiyaç duyar mı? Bir tepe veya bir köprüyü almak için savunmaktan ziyade oraya ateş ederek koşması, yani taarruz etmesi gerektiğini bilmek için önce deneyimlemesine gerek var mıdır? Bir kişi, rakibine saldıracağı zaman onun en kuvvetli yerinden ziyade, en zayıf yerine saldırmak için yumruklanmayı deneyimlemek zorunda mıdır? En azından sıklet merkezi veya kuvvet çoğunluğu sağlayabilmek için matematiksel/sayısal çoğunluğa ulaşmak gerektiğini, ne askerlerin ne de tarihçinin denemesine gerek var gibi duruyor. Görüldüğü üzere, bazı bilgilere sadece “deneyimle” değil, “akılla” da ulaşabildiğini gözlemliyoruz. Peki, ya bazı bilgileri seziyorsak veya biz inşa ediyorsak? Galiba bu sorular bizi, harp tarihi bilgisinin kaynağına ulaştırmaktan ziyade, usta filozofların yardımına ihtiyacımız olduğu gerçeğine çıkarıyor.

Kökleri Platon ve Parmenides’e kadar gitse de, Descartes tarafından kurulan, Spinoza ve Gottfried Leibniz (1646-1716) tarafından devam ettirilen akılcılık, deneyimi tamamen reddetmese de, “insanların doğduklarında bazı bilgilerle donatıldıklarını, zamanla bunları anımsadıklarını kabul eder.”¹⁶¹ Rasyonel düşüncenin bu öncüleri, tümdengelimsel düşünüşü ve matematiği ön plana çıkarmışlar ve “yalnız aklın etkinliğiyle keşfedilen doğruya ya da bilgiye *a priori doğru* ya da *a priori bilgi*”¹⁶² adını vermişlerdir. Francis Bacon (1561-1626), Thomas Hobbes, John Locke (1632-1704), George Berkeley (1685-1753), David Hume (1711-1776) ise, bilginin tek kaynağının tecrübe ve deneyim olduğunu belirterek *ampirizm* yani *deneyimci* görüşü kurmuşlardır.¹⁶³ Harp ve harp tarihinde bu iki temel görüşün de karşılıklarını görmek ciddi bir ikileme sebep olmaktadır. Şöyle ki, bir topu ateşlemek ciddi bir matematiksel alt yapı gerektirse de, onun kulakları sağır eden gürültüsünü, barut dumanını ve nereyi

¹⁶¹ Çüçen, a.g.e., s. 63.

¹⁶² Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s. 71.

¹⁶³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 602-603.

vurduğundan asla emin olunamayışı deneyimlemeden sadece akılla bilmek imkânsız gibi görünüyor. Ya da harp tarihçisi, bir birliğin yaptığı manevrayı deneyimleyerek veya başkasının deneyimlerinden öğrense de, bu manevranın taktik mi yoksa stratejik mi olduğunu akılla bulması, kaynağın ne olduğu sorusunun cevabını netleştirememize sebep olmaktadır; tabi Kant'a kulak vermemişsek.

Kant iki ayrı görüşü sentezleyerek, harp tarihi bilgisinin kaynağının ne olduğu sorusunu yanıtladığı gibi, neden askeri teori ya da fenn-i harbin, harp tarihinden ayırlamayacağını da göstermiştir. "Kant'a göre, deneyimciler, zihnin duyum ya da deneyimden aldığı ampirik içeriğe yaptığı formel katkıyı göz ardı ederler. Biz bilgimizin tikel içerikleri için her ne kadar deneyime dayansak da, söz konusu deneyimin yapısı ya da formu insan zihni veya insanın anlama yetisi tarafından sağlanır."¹⁶⁴ A birliğin B noktasından C noktasına yaptığı yürüyüş, deneyimin ta kendisidir; eylemin özüdür. Peki, yürüyüşün mahiyeti nedir? İdari? Taktik? Savunmaya yönelik? Taarruza yönelik? Muharebeyi kesmeye veya geri çekilmeye yönelik? Yani, bu yürüyüşün "taktik intikal" şeklinde icra edilmesi ve taarruz mevziine ulaşmak için yapılmasının, onu diğer yürüyüşlerden ayıran kimliği olduğunu görüyoruz. Harp tarihçisi ancak ve ancak bu yürüyüşün çeşidini idrak edip, harekât içindeki özgül ağırlığını ölçebildiğinde bilgi tamamlanıyor. Harp tarihçisinin bilgiye öznel katkısı, deneyimi karşılaştırıp, tahlil edip, bağlantılar kurup, sınıflayabildiği ölçüde gerçekleşmektedir.

Buradan hareketle, "Harp tarihi bilgisi= harp deneyimi x fenn-i harp" formülünü üretebilir miyiz? Belki askeri gözlüğümüzü takip, çok iddialı olmak istersek olabilir; fakat o zaman harpteki her eylem ve deneyimin "askeri" olduğunu varsaymış oluruz. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda, savaş giderlerinin finanse edilmesi, Osmanlı Bankası'nın hükümete vermiş olduğu son istikraz akçesinin de kullanılması ve diğer bankaların borç para vermemesinden dolayı, Nizamiye Maaş Sandığı ve Ziraat Bankası Sandıklarına el konularak yapılmıştı.¹⁶⁵ Bu deneyimi, fenn-i harp bilgilerinden ziyade, ekonomi bilimiyle değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ya da üç tarafı denizlerle çevrili bir harekât alanında, deniz kuvvetlerinin kullanılmaması, fenn-i harp ile açıklanabilecek bir seçim olmasa gerekir. Arnavut ve Ulah gönüllülerin Osmanlı tarafında yer almaları sosyolojik bir bakış açısını gerektirebilir. Dömeke Meydan Muharebesi'nden sonra dağılan Yunan Kuvvetleri'nin, fenn-i harp gereği takip edilerek imha edilmesi gerekirken imtina edilmesi, uluslararası ilişkiler teorileriyle daha anlamlı bilgiler üretebilir. Bir

¹⁶⁴ Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s. 76.

¹⁶⁵ Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 10.

sonraki bölümde anlatılacak olan Aydınlanma askeri düşünürlerinin yanılıklarına düşmemek bağlamında, “deneyim, akıl ve sentezleri olan bilgi” denklemine, bir formülden ziyade bir anlayışı hâkim kılmak daha uygun görünmektedir. Bu anlayış gereği asıl sorun, harp tarihçisinin harbe ilişkin deneyim ve tecrübeyi, uygun teorilerle tahlil ederek bilgisini üretmesi ya da üretememesi sorunudur. Ayrıca türü ne olursa olsun deneyimin doğasının kodlu olduğu teorilerle işlenmediği zamanlarda nesnel gerçeklikle bağıntı kurmakta zorlandığı, bunun da doğruluk problemine yol açtığı gözlemlenmektedir.

Bilginin kaynağı probleminde “deneyim ve aklın uyumu” yanında, deneyim ve aklın dengesi de dikkat çekici bir başka yöndür. Kant, her ikisine de eşit rol biçse de,¹⁶⁶ dengeyi bir tarafa baskın yapan görüşler pekâlâ bulunmaktadır. Clausewitz’in Bülow’u eleştirirken dayanağı, deneyim ve aklın dengeli kullanılmaması problemidir. Ona göre Bülow, “tarihsel deneyimin çeşitliliğine, a priori matematik kuramları [categories] zorla uygulamaktadır; [yani] Bülow kritik tarihi yaklaşımdan [deneyimden] yoksundur.”¹⁶⁷ Aynı şekilde tecrübenin/deneyimin ön plana çıkması veya teorinin geri plana itilmesi de bazı yanlış yönelimlere sebep olabilir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ile ilgili olarak, Kara Kuvvetlerinin düşmanın savaşma azim ve kararlılığını yok etmiş olması, dolayısıyla deniz kuvvetlerine ihtiyaç duyulmaması¹⁶⁸ veya II. Abdülhamit’in, Müşir Ethem Paşa’dan Osmanlı ordularının “yıldırım harekâtında” bulunmalarını istemesi¹⁶⁹ bilgilerinin, doğrulanma aşamasında, fenn-i harp ile daha uyumlu bağlar kurmasına ihtiyacı bulunmaktadır. Harp tarihi bilgisinin deneyim ve akıl boyutlarında aranılan uyum ve denge için şu önermenin yeterli olacağını değerlendiriyoruz: “Bilgi deneyle başlar; fakat deneyle bitmez. Deneyle gelen aposteriori algı, aklın apriori kavram ve kategorileriyle işlenerek bilgi olur.”¹⁷⁰

Bilginin kaynağı probleminde, bilgi aynı zamanda inşa edilen bir şey olarak da ele alınmıştır. Bilginin doğrulanması aşamasında içinden baktığımız “inşacılık kuramıyla” hemen hemen aynı sonuçları ürettiğinden tekrar değinilmeyecektir. Henri Bergson’un (1859-1941) “sezgiciliği” ise, bilgiye deneyim ve akıl yoluyla ulaşmaktan ziyade sezgiyle ulaşılabileceğini ve tam bir kavrayışa sahip olunacağını varsaymaktadır. Fakat bilgiye analitik yaklaşımı ihmal etmesi ve bilgisinde faydacı tutumu reddetmesi

¹⁶⁶ Pınar Kaya Özçelik, “Kant’ın Bilgi Anlayışı”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, S. III (2), 2010, s. 8.

¹⁶⁷ Azar Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, Oxford University Press, New York, 1989, s. 90.

¹⁶⁸ Hasırcızaade, *Abdülhamit Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi*, Feriştat yay., İstanbul, 1989, s. 74.

¹⁶⁹ Metin Hülâgü, *Osmanlı Yunan Savaşı Abdülhamit’in Zaferi*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008, s. 103.

¹⁷⁰ Çüçen, a.g.e., s. 63.

konumuz açısından kendisini zayıflatmaktadır.¹⁷¹ Araştırmamız, harp tarihi bilgisinin rasyonel yönü ve pragmatist doğrulanmasını, özünden ayrılmaz bulgular olarak değerlendirmekte olduğundan, diğer önemli bir konuya geçmeyi uygun görüyoruz.

“Bilginin doğası ve kaynakları” bakımından, harp tarihi bilgisinin aydınlatmaya çalıştığımız özellikleri ve yansımaları, bizi belirgin kılmamız gereken başka bir noktaya taşıyor. Harp tarihi bilgisinin hem işlenmesi hem doğrulanması aşamasında karşımıza çıkan askeri teori nedir? Harp tarihi bilgisinin nesnel gerçeklikle olan bağıını en fazla temsil eden bu rasyonel bilginin tarihsel gelişimi ne şekilde gerçekleşmiştir? Osmanlı askeri düşünüyü bunun neresindedir?

1.4 HARP TARİHİVE ASKERİ TEORİ İLİŞKİLERİ

Konumuza ışık tutması açısından, askeri tarih yazımının altındaki temel motivasyonu hatırlamakta fayda görüyoruz. İnsanlar niçin savaşların tarihini veya nasıl savaşılması gerektiğini anlatan kitaplar yazmışlardır? Önceki bölümlerde tarih yazımını kontrol etmenin devletler açısından önemine değinmiştik. İktidarların, askeri tarih yazımını tüm zamanlarda desteklediğini hatta onu bir şube olarak devlet teşkilatına dâhil ettiğini görmüştük. Fakat iktidarların veya silahlı kuvvetlerin tarih yazımını kontrolünde tutması, harp tarihi eseri ile harp arasındaki ilişkinin sadece bir boyutudur. Başka bir yönden bakarsak, çağlar ilerledikçe eser sayılarındaki artışa dikkat çekmiştik. Diğer bir bölümde de savaşın gelişen ve karmaşıklaşan doğasının izlerini sürmüştük. Bu iki bilgi arasında anlamlı bir bağlantı olabilir mi? Yani savaş gelişip karmaşıklaştıkça, onu anlamak ve kazanmak için gösterilen gayret de artıyor olabilir mi? Bu soru ile yönelmek istediğimiz, askeri tarihin pratik faydalarından ziyade, zaman ve koşullar değiştikçe savaşların, savaşlar değiştikçe harp tarihi ve askeri teorisinin değişmesi olgusudur. XVIII. ve XIX. yüzyıl askeri düşüncesindeki yükselme ve doğal olarak harp tarihi ve askeri teorideki ivmelenmeyi gözlemlediğimizde, bu soruya olumlu cevap verme eğilimindeyiz. Newton Yasaları için “çekim kuvveti” ne ise, “savaşı kazanma dürtüsünün”, harp tarihi ve askeri teori için aynı değerde olduğunu varsayıyoruz.

“Savaşın, ortaçağın yumruk kavgasından daha düzenli ve daha karmaşık bir şekilde dönüşmesi gibi, insan akli da yavaş yavaş bu konuya ilişkin farklı düşüncelerle doldu; fakat bunlar, çoğu kez anılar ve hikâyeler şeklinde ondan ona geçerek adeta ne olduklarını gizleyerek ortaya çıktılar.”¹⁷² Sonrasında bu anı ve hikâyelerin yavaş yavaş

¹⁷¹ Cevizci, *Bilgi Felsefesi*, s. 77-78.

¹⁷² Clausewitz, *a.g.e.*, s. 108.

daha düzenli eserlere, yani harp tarihlerine dönüştüğünü görmüştük. Fakat savaş hakkında bu düşünceler çoğaldıkça, tarih ilerledikçe, daha çok eleştirel nitelik kazandıkça, ilkelere ve kurallara dayanma ihtiyacı kendini daha çok hissettirdi. Savaş hakkındaki düşünceler, bir teori ihtiyacını doğurdu.¹⁷³ Savaşı kazanmanın değerinin artması ve zorlaşması, tarihte yakın fakat ayrı yollardan ilerleyen bu iki eski askeri tarih yazımının yollarını bu aşamada kesiştirdiğini düşünebiliriz. Ancak bu ilişkinin dinamiklerini yakından incelemek için tarihi gelişimine göz atmak gerekebilir.

Askeri teorinin tarihsel gelişimine girmeden önce, ince bir noktayı daha vurgulamak istiyoruz. Osmanlı Ordusu XVII. yüzyıl sonlarından itibaren tedrici olarak önce yavaş, XIX. yüzyıldan itibaren ise hızlanarak Avrupa Askeri düşüncesini model olarak benimsemişti. Söz konusu safhanın belirleyici özelliği Osmanlıların, eski düşmanlarını artık birer model olarak algılamaya başlamasının ötesinde Avrupa'daki siyasi yapıların kendi dışındaki devletler ile ilişkilerini kendi koyduğu kurallar dâhilinde yeniden kurgulayarak bu yeni durumu dayatmasıdır.¹⁷⁴ Aydınlanmanın XVIII. yüzyılda Avrupa'da ve sonrasında tüm dünyada bilimsel, felsefi, siyasi, ekonomik olarak yarattığı bir bütün olarak değişim, karşı konulmaz olarak her fikri, her devleti, her orduyu kendine çekiyor, karşı konulursa onu yutuyordu. Osmanlı İmparatorluğu da bu duruma istisna sayılmıyordu. Bundan dolayı, askeri teorinin Avrupa'daki gelişimini incelemenin, Osmanlı askeri teorisini anlamak açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

1440'da Milano ve Floransa şehir devletleri arasında geçen Anghiari Muharebesi'nde anlatıldığına göre bir asker ölmüştü; onun da düşman eliyle mi, yoksa atından düşerek mi öldüğü kesin değildi. Kesin olan, Rönesans'ın büyük tarihçileri Francesco Guicciardini (1483-1540), Machiavelli ve Paulus Jovius'un (1483-1552), tüccar zihniyetli "condottierilerin" ihale usulü savaşlarında bir şeylerin yanlış olduğunu anlamalarıydı.¹⁷⁵ Bu çıkarıma Antik Yunan ve Roma askeri tarihlerini inceleyerek vardıklarını düşünebiliriz. Fakat antikçağ modellerine olan geri dönüş arzusu sadece askeri değildi. "Rönesans'ın özü... Otoritenin test edilmesi için klasik modellerin kullanılmasında yatıyordu... Uzun vadede Reformlar ve Bilimsel Devrim yoluyla Aydınlanma çağına ulaştıran evrimin ilk aşamasıydı."¹⁷⁶ Devamında, esaslı tarihi

¹⁷³ A.g.e., s. 108.

¹⁷⁴ Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, T.V.Y. Yay., İstanbul, 2016, s. 114.

¹⁷⁵ Hans Delbrück, *History of the Art of War - The Dawn of Modern Warfare*, Çev. Walter J. Renfoe Jr., University of Nebraska Press, Lincoln, 1985, s. 16.

¹⁷⁶ Davies, a.g.e., s. 511.

değişim fikri Aydınlanma ile başladı fakat geçmişe, askeri tarihe yeni bir bakış XVIII. yüzyılın sonlarına doğru şekillendi.¹⁷⁷ XVIII. yüzyılın sahne olduğu iki büyük savaş (Yedi Yıl ve İhtilal savaşları), artık savaşların etki alanları ile ne kadar geniş, ateş güçleri ile ne kadar yıkıcı, hazırlıklarıyla ne kadar maliyetli, sevk ve idareleri ile ne kadar zor, anlaşılabilirliğiyle ne kadar karmaşık olduğunu ortaya koydu. Bu çözülmesi zor yapıyı anlaşılır hale getirmek gerekiyordu. Napolyon'u en çok etkileyen askeri düşünürlerden biri olan Guibert şöyle diyordu: “Çağdaş savaş bilimi bir yandan mükemmelleşip gerçek ve gerçekçi ilkelere kavuşmak üzere yol alırken, beri yandan daha basit ve daha kolay bir nitelik kazanabilir ve kazanmalıdır.”¹⁷⁸ Bilimsel ve felsefi düşüncenin hâkim olduğu bu çağda, savaşı “bilgi üreterek” çözmeye (kazanmaya) çalışan her düşünürün yolu, ister istemez “savaş bilgisinin” iki gizli boyutuyla kesişti: Deneyim ve akıl, başka bir deyişle harp tarihi ve askeri teori ile...

XVII. yüzyılı savaşla kapatan Osmanlı İmparatorluğu'nda durum çok farklı değildi. XVIII. yüzyılı Karlofça Antlaşmasıyla (1699) açan Osmanlılar, 1723 ile 1779 arasında fâsılalarla İran, 1710-1711 ve 1768-1774 arasında Rusya, 1735-1739 ve 1787-1792 arasında Habsburglar-Rusya, 1798'de Mısır'da Fransa ile savaş halindeydi. Osmanlı komutanlarının, özellikle Avrupalı güçlerle yaptığı savaşlardan, savaşın geldiği son durumdan haberdar olmadığını düşünmek haksızlık olabilir. Bu konuda Ömer Naili'nin *Fenn-i Harp ve Tarih-i Askeri* adlı eserine bakmak yeterli olacaktır.¹⁷⁹ Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kriz daha farklı ve derin boyutlar içerse de devletin diğer siliklerinden yetişen az sayıda “reformist”in kaleme aldığı layihalardaki öneriler, tamamıyla bir türlü zafer kazanamayan Osmanlı ordusunun yeniden muzaffer olabilmesi için askeri ıslahat önerilerinden¹⁸⁰ oluşuyordu. Yeni bir askeri teoriye ihtiyaçlarının ne kadar baskın olduğunu kestirmek güç olsa da Osmanlı devlet adam ve komutanlarının “cedîd bir nizam” arayışlarının temelinde bu yeni savaşla uyumlu bir askeri düşünce arayışı olduğu düşünülebilir.

¹⁷⁷ Gat, a.g.e., s. 8.

¹⁷⁸ Jacques A. H. Comte de Guibert, *Askeri Yazılar 1772-1790: Taktik Üzerine Bir Deneme ve Kamu Erkinin El Kitabı - General Menard'ın Önsözü ve Notları*, Çev. A. Şensıl, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul, 2005, s. 120.

¹⁷⁹ Eserinin “Dokuzuncu Ders bölümünde Fransa'nın Nizâmat ve Tesîsât-ı Askerisi'ni” anlatmaktadır. Ömer Naili, *Fenn-i Harp ve Tarih-i Askeri*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1283, ss. 117-135, X. Ders Prusya, a.g.e., ss.135-149, XI. Ders Avusturya, a.g.e., ss.149-167, XII. Ders Rusya, a.g.e., ss. 167-183 ve İngiltere ss. 183-186. Bu bölümlerde mezkûr devletlerin hem askeri organizasyonları hem de askeri düşüncelerini ayrıntılı analiz ettikten sonra Ömer Naili Birinci cildini şu ifadelerle bitirir: “Ba'dehu her devletde mezkûr usûl ve kavâ'idin tatbîk ve icrââtı tedkîk ve muvâzene olunur iken ahz edebildiğimiz delâil ve ma'lûmâtımız müsâid olabildiği derecede düvel-i muhtelifenin kuvve-i askeriyeleri ve hemen şu vakitte cem'-i Avrupa devletlerinin vukûa getirmekte oldukları tebeddülât ve tashihât dahi ifâde ü beyân olunmuştur.” A.g.e. s. 186.

¹⁸⁰ Yeşil, a.g.e., s. 116.

Aydınlanma döneminin hâkim düşüncesi, “aklın hem insani hem de maddesel dünyanın apaçık kaosunun temelini oluşturan kuralları açığa çıkartabildiğiydi.”¹⁸¹ Bu düşüncenin savaşa uygulanması eş zamanlı gerçekleşti. Her şeyin arkasında kavranabilir, açıklanabilir ve modellenebilir kanun ve kaidelerin olduğu fikri, devrin önemli askeri düşünür ve komutanlarını derinden etkiledi. İlk bölümlerde kısmen bahsettiğimiz Montecuccoli bu konuda ilk örneklerden sayılabilir. *Macaristan’da Türklere Karşı Savaş Üzerine (De La Guerre Contre Le Turc on Hungrie)* adlı eserinde konuya ilişkin şöyle diyordu: “Aklın özünde olan kuvvet, nesnelere idrak ederken ayrıca onları hafızada depoladığı konseptlere dönüştürür. Birkaç birleşik hatıradan tecrübe ve birçok tecrübeden ise genel anlayış türer ki bu tüm bilim ve sanatların başlangıcıdır.”¹⁸² Montecuccoli, askeri bir takım çıkarımlara varmadan evvel epistemolojinin ince labirentlerinden geçmiş görünüyor. 1664 yılında St. Gothard’ta Osmanlı ilerleyişini durduran General, bilimi ve felsefeyi askerliğe uygulamanın değerini anladığını gösteriyordu. Habsburglular, Osmanlıları durdurmak için artık kalelere bağımlı olmadan aktif savunma yapabilmenin bir yolunu bulmuşlardı.¹⁸³ Bu başarının taktiksel mimarı, başarısının anahtarını şöyle vurguluyordu: “Bizde tıpkı Hannibal’ın yaptığı gibi olumsuz giden koşulların ardından savaş tecrübelerimizi yeniden inşa etmeli, bunu temel bir şans olarak görmeli ve ordu birliklerimizi yeterli sayıda muhafaza ederek tamamını savaşa hazır etmeliyiz.”¹⁸⁴ Antik Yunan döneminden Rönesans’a tüm askeri düşünürleri bünyesinde sentezlemiş bu askeri teorisyen, St. Gothard’da Hristiyanlığın kadim rakibi Osmanlıları durdurup, teorisinin pragmatist doğrulamasını tamamlayınca muzaffer bir komutan olarak Fransız Aydınlanmasının askeri düşünürlerini derinden etkiledi.

Savaşı kazanma ve doğasını çözümleme güdüsü, düşünürleri öncelikle bu karmaşık olguyu düzenleme yoluna yönelttiğini görüyoruz. “Her teorinin ilk işi, birbirine karıştırılmış, kaynaşmış, keçeleşmiş kavram ve tanımları derlemek, toplamak, düzeltmek ve düzenlemektir; ancak isimler ve kavramlar üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra konuların açıklık ve aydınlıkla inceleneyeceği umulabilir”¹⁸⁵ diyordu Clausewitz; Fransız Aydınlanmasının askeri düşünürleri tam da bunu yaptılar. Savaşın tüm değişkenlerini, matematik denklemi ifade eder gibi modellediler.

¹⁸¹ Davies, *a.g.e.*, s. 643.

¹⁸² Gat, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹⁸³ Jeremy Black, *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Çev. Y. Özkan, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2009, s. 156.

¹⁸⁴ Doğan, *a.g.t.*, s. 83.

¹⁸⁵ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 105.

Jacques M. C. de Puységur'ün (1655-1743), XIV. Louis'in (1638-1715) ordusunda uzun bir askeri kariyeri olmuştu. "Antikçağ eserleri, Mareşal Turenne'nin (1611-1675) hatıraları ve Montecuccoli'nin yazılarını okumuş fakat yeterli bulmamıştı... Ona göre başarılı tüm generaller harbin evrensel kurallarına uydukları için başarılıydılar... Burada önemli nokta, "tarihsel deneyimin" tüm kapsamının "askeri teoriye" kaynak teşkil etmesi için olduğuydu... Bununla beraber Puységur, Sébastien Le Prestre de Vauban'ın (1633-1707) kuşatmalar savaşını mükemmelleştirdi."¹⁸⁶ Vauban'la zirvesine ulaşan istihkâm ve kale merkezli savaş, Aydınlanmacı düşünürlerin bir basamak tahtası gibiydi. Çünkü askeri teorinin üzerinde durduğu rasyonel düşüncenin en saf hali olan geometri üzerine kuruluydu. Clausewitz savaşın, zihni faaliyet olarak ilk kuşatma savaşında kendini belli ettiğini söylüyordu.¹⁸⁷ Puységur, Vauban'ın birbirlerine bağlı kaleler sistemini, esasen savunma aracı olmasına rağmen bir taarruz aracı gibi kullandığını görmüştü. O zaman şöyle bir tez ileri sürdü: "Eğer kuşatma savaşı a priori ve saf akıl yürütmeye maruzsa, neden savaşın tüm dalları olmasın?"¹⁸⁸

Askeri teorinin bir başka ünlü düşünürü Maurice de Saxe, başarılı bir komutan ve mareşaldi. Osmanlılara karşı da savaşmıştı. Askeri teorisini *Memories Concerning the Art of War* eserinde anlatmıştı. Eseri çok kapsamlı olup, neredeyse askerlikle ilgili hiçbir konuyu dışarda bırakmamıştı. Birinci kitabın ilk bölümünde askere alma, giydirme, iaşe, ödemeler, eğitim ve disiplin konuları anlatılıyordu. İkinci bölüm, orduyu "lejyon" adı altında bölümlenmesiyle modelinin temelini teşkil ediyordu. Üçüncü bölüm süvari teknik ve taktik konuları, dördüncü bölüm birliğin manevrası ve bununla beraber dört bölümden daha oluşuyordu. İkinci kitap ise savaş sanatının yüce [süblime] bölümlerini anlatıyordu. Her türlü arazide savaşma, kuşatma ve sahra tahkimatına karşı muharebe ve liderlik gibi 12 bölümden oluşmuştu.¹⁸⁹ Mareşal de Saxe, sonrasında Jomini tarafından eleştirilse de (ki, eleştirmedeği Aydınlanma askeri düşünürü yok gibidir), II. Friederich'i etkilemesi bakımından önemli bir teorisyen ve komutandır.

İleride diğer düşünürlere ilham verecek başka asker düşünür Turpin de Crissé (1716-1795), 1754 yılında *Essai sur l'art de la Guerre* adlı eserinde Mareşal de Saxe gibi askerliğin her alanını düzenlemeye çalıştı. İlk ciltte intikal ve taarruz konularına

¹⁸⁶ Gat, *a.g.e.*, s. 33-35.

¹⁸⁷ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁸⁸ Gat, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁸⁹ Maurice Count de Saxe, *Memories Concerning the Art of War*, Edinburg, 1759, ss. xii-xvi. Ömer Naili *Fenn-i Harb ve Tarih-i Askeri* adlı eserinde "Fünûn-u harbin bu dereceye vâsıl olmasında" Büyük Frederick, Büyük Napolyon, Prens Eugene, Marlborough ile Mareşal de Saxe'ı da sayar. *A.g.e.*, s. 52. Eserinde değindiği konu ve kavramlar sıra ve içerik olarak uyuşmasa da biçim olarak oldukça benzer olduğunu gözlemliyoruz. Buradan hareketle Osmanlı askeri düşüncesinde bir yansıması olduğu değerlendirilebilir.

odaklanmıştı. İkinci cildin *sur lequel on peut établir un projet de campagne* bölümü¹⁹⁰ ise ileride “komutanlar bilimi”, bir sonraki aşamada ise “strateji” denecek bir kavrama ilk dokunuştur. Ayrıca Vauban’ın kalelere taarruz konusunda kullandığı “paraleller” kavramını bir ordunun bir noktadan diğer bir noktaya ilerlemesi için kullandı. Özü itibari ile hantal ve ihtiyatlı bir kavramdı; fakat ileride Henry Lloyd’un meşhur “harekât hattı” teorisi için temel teşkil edeceğini düşünürsek önemi daha iyi anlaşılır.¹⁹¹

Fransız askeri düşünürler teorilerini kurarken akıllarında hep II. Friederich’in cüretkâr fakat mantık sınırlarında devinen savaşı bulunuyordu. Bir “patates ülkesi” üç Silezya Savaşı ile kendisinin iki misli topraklara nasıl sahip olmuştu? “Friederich’e göre, Prusya kralı bir orduya sahip olabilmek için sınıflar arasında ve ekonomik üretim ile askeri kuvvet arasında güçlü bir denge kurmalıydı.”¹⁹² Katı hiyerarşi, eğitim ve disiplini bünyesinde cisimleştirdiği bir ordu ve etkin bir liderlik yanında ülkesinin ekonomisi ve jeopolitik gerçekleriyle uyumlu harekât, askeri teorisinin temelidir. Bu teoriyi 1746’da *Principes Généraux de la Guerre*, 1752’de *Testament Politique*, 1768’de *Testament Militaire*, ve 1771’de yazdığı *Eléments de Castremétrie et de Tactique* ile ölümsüzleştirdi.¹⁹³ Silezya savaşlarından sonra Yedi Yıl savaşlarındaki başarısı Prusya ordusunu Avrupa’nın en iyi ordusu yapmıştı. Döneminde herkesin hayranlıkla izlediği bu asker-kralın dehâsının soyut boyutunu çözümlenemeyen zor olduğundan Aydınlanmacı düşünürler onun yaptığı harekâtı çözümlenemeye koyuldular. Fakat “herkes bir konuda hemfikirdi: Fransızlar, böylesine otomatik, neredeyse insanüstü gayretin mükemmelleştirdiği eğitim ve muharebe düzeni ile yarışamazdı... Fransız coşkusu, inisiyatif, saldırganlığı ve savaşçı doğası daha gevşek ve esnek doktrinlere muhtaçtı. Jean C. C. Folard’dan (1669-1752), Ardant du Picq (1820-1870), Ferdinand Foch (1851-1929) ve Louis L. Grandmaison’a (1861-1915) tüm Fransız askeri düşünürlerin paylaştığı bu düşünce,”¹⁹⁴ ileride askeri teorisinin “Fransız ve Alman ekolü” şeklinde nitelendirilecek bir ayrılığın ilk temellerini teşkil ediyordu. Bu gerçek ileride Osmanlı, Yunanistan ve daha birçok devletin bir seçim yapmasını gerektirecek bir çeşitlenmenin temeli olması yanında, konumuz açısından askeri teorisinin kültür, ekonomi ve jeopolitiği hesaba katması gerektiği boyutu bakımından daha önemlidir.

¹⁹⁰ Turpin de Crissé, *Essai sur l’art de la Guerre*, Paris, 1754, C.II, s. 131.

¹⁹¹ Ian C. Hope, *A Scientific Way of War - Antabellum Military Science, West Point and the Origins of American Military Thought*, University of Nebraska Press, Lincoln&London, 2015, s. 40.

¹⁹² R.R. Palmer, “Büyük Frederick, Guibert, Bülow: Kraliyet Savaşlarından Ulusal Savaşlara”, *Modern Stratejinin Ustaları*, s. 85.

¹⁹³ A.g.e., s. 84. Ömer Naili gibi Osman Senai de Büyük Frederick’e özel bir önem atfeder. *Tarih-i Harb*’inin Üçüncü cildinin altıncı faslını kendisine ayırmıştır. Giriş kısmı “Frederik denildiği zaman fikirlerde san’at-ı harbe en çok hizmet etmiş bir sâhib-i kemâl tecelli ediyor” ifadesiyle başlamaktadır. Osman Senai, *Tarih-i Harb*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1315, C. III, ss. 107-153, s. 107.

¹⁹⁴ Gat, a.g.e., s. 38.

XVIII. yüzyılda askeri düşüncesini ilk ortaya koyanlardan Folard, “derin kol” [ordre profunde] düzeninin “ince hat” [ordre mince] düzeninden daha taarruzî özelliklere sahip olduğunu, sağladığı sıklet merkezi ile hatları daha kolay yardığını düşünüyordu. II. Friedrich onun şu sözünü ilke edinmişti: “Eski ve modern büyük liderler düşmanın sayısından ziyade nereye doğru intikal ettiklerini ve nerede savaşma niyetleri olduğunu merak ettiler.”¹⁹⁵ Kendisinden sonra öğrencisi François J. de Mesnil Durand (1736-1799), Folard’ın teorilerini daha da geliştirdi.

Puységur, Turpin, Mareşal de Saxe ve Paul G. J. de Maizeroy hepsinin kendine has teorileri vardı. Ortak noktaları, “tarihi çalışmayı” “askeri teorileri” için temel olarak kabul etmeleriydi.¹⁹⁶ Askeri teorinin gelişme evresinde geldiğimiz şu noktada çok ince bir ayırım gözlemlemekteyiz. Harp tarihi bilgisinin kurulma aşamasında bilgiye esas deneyim, kendisini yoğunluklu olarak askeri teori ya da onun somut hali fenn-i harp ile doğruluyordu. Bir başka deyişle, deneyim harp tarihi bilgisine dönüşürken fenn-i harbi epistemolojik bir araç gibi kullanıyordu. Fakat bu noktada harp tarihi ve askeri teori ilişkisi açısından ikinci bir tür belirmektedir. Bu sefer, askeri teori kurulurken harp tarihi bilgisini veya saf deneyimi araç olarak kullanmaktadır. Liddell Hart bu durumu şöyle belirtmektedir: “Herhangi bir savaş teorisi için geniş ölçüde bir inceleme yapılması ne derece gerekli bir temelse, bu, kendi görüş ve hükümlerini geliştirme amacını güden herhangi bir askeri araştırmacı için de aynı ölçüde zorunludur.”¹⁹⁷ Buna bir örnek olarak Jomini, teorisini kurarken harp tarihinden nasıl yararlandığı konusunda daha açık bir ifadede bulunur. Çekilme ve takip konusunda teorisini tartışırken “görüşlerimi desteklemek üzere tecrübelerden edinilen büyük dersleri hatırlatmak istiyorum”¹⁹⁸ der ve Napolyon’un İtalya Seferinden ve Arşidük Charles’ın 1796’da Fransızlara karşı yaptığı savunmadan örnek verir. Bu açıdan bakıldığında savaşı kazanma güdüsü, harp tarihi ve askeri teoriyi bir tahterevalli etkisine sokmuş gibidir. Taraflardan birinin yükselmesi, diğerinin ağırlığını hissettirmesine bağlı olmaktadır. Peki, askeri teorinin bu çıkışı nelere sebebiyet verecektir?

Maizeroy’a (1719-1780) göre eğer “savaş iyi çalışılırsa açık dersler aktarabilirdi. Ona göre Antik Yunan teorileri sabit, kesin ve tekti. Bu sebeple metodik çalışmalarda derlenebilirdi; çünkü savaş sanatının esasları evrenseldi. *Cours de Tactique* kitabında anlattığı teorisine göre askerleri toplamak, sevk-idare etmek, ordugâh kurmak,

¹⁹⁵ Delbrück, *a.g.e.*, 310,399.

¹⁹⁶ Gat, *a.g.e.*, s. 38-39.

¹⁹⁷ Liddell Hart, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁹⁸ Antoine H. Jomini, *Savaş Sanatı Prensipler/Ana Hatlar*, Çev. A. T. Büyükonat, Doruk Yay., İstanbul, 2013, s. 239-240.

ilerlemek, manevra yapmak ve muharebe, kural ve prensiplere indirgenebilirdi; fakat diğerleri yani sadece generalin zihnindekiler ki bunlar oldukça yüceydi [sublime]; zamana, mekâna ve asla ikinci kez tekrarlanmayacak koşullara göre değişiyordu.”¹⁹⁹ Daha öncesinde Mareşal de Saxe da savaşın yüce (süblime) bir bölümünden bahsetmişti. Askeri düşünürler, askeri eylem ve süreçleri bir bütün olarak incelediklerinde hepsinin aynı kategoride olmadıklarını fark etmişlerdi. Askeri teori, askeri olguları sınıflandırırken ölçebildiklerini “taktik”, soyut ve değişken olanları “yüce (süblime)” kavramlarının altında toplamaya başlamıştı.

Maizeroy teorisini derinleştirdikçe askeri olgular arasındaki ayırım da derinleşiyordu. İdeal muharebe düzeninin “hat” veya “kol” olması problemine ılımlı yaklaşarak seçimini derinlemesine kol [ordre profonde]²⁰⁰ düzeninden yana kullandı. Ona göre taktik, evrensel olduğu kadar matematik tabanlıydı. “Her fenomenin altında sayı olduğunu varsayan Pisagor felsefesini askeri dizilişlere uyguladı. Örneğin tek sayılar birlik kuruluşlarında alt bölümlenmeyi imkânsız kılıyordu.”²⁰¹ Maizeroy, analitik düşünme ve geometrinin egemenliğini, taktik alanın içinde var sayıyordu. Askeri teşkilatlanma, muharebe düzenleri, ordugâhtaki çadır sayısı, yürüyüş mesafesi hep sayılarla ilgiliydi. Fakat “taktiği”, ne kadar matematiksel olursa olsun, Maizeroy yeni bir kavram daha kullandı ki sayılarla alakası yoktu ve olmamalıydı da. “Bizans İmparatoru Maurice’in (539-602) “*Strategikon*” adlı eserinden “strateji” terimini alıp 1777’de *Theorie de la Guerre* adlı eserinde ilk kez kullandı.”²⁰² Elbette yaygınlaşması uzun sürdü fakat askeri düşünce ve olguların iki ana gruba ayrılması devrim niteliğindedir. Hatta Guibert gibi bazı düşünürlerin kullandığı “büyük taktik”²⁰³ terimi, “taktik” yaygınlaştıkça yavaş yavaş silindi. Artık savaş sanatının generallere özgü, ölçülemeyen, zamana, mekâna ve koşullara göre değişen yüce (süblime) tarafı da bir kavramın özünde anlamını bulmuştu.

Napolyon, George Washington (1732-1794), François M. A. Voltaire (1694-1778) gibi önemli şahsiyetleri etkileyen Guibert, askeri teorisiyle II. Friederich’in savaşları ile ülkesinin gerçeklerini en başarılı şekilde sentezleyen askeri düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkesinin Yedi Yıl savaşlarındaki durumunu yakından gözlemleyen

¹⁹⁹ Gat, a.g.e., s. 40. Maizeroy’un eseri incelendiğinde tarihten örnek verdiği bazı konu ve olayları “tactique” adıyla nitelendirdiği görülebilir. M. Joly de Maizeroy, *Cours de Tactique, Théorique, Pratique et Historique*, Paris, 1766, s. 1,58.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Guibert, a.g.e., s. 112-114.

²⁰¹ Gat, a.g.e., s. 41.

²⁰² Daniel Coetze, Lee W. Eysturid, *Philosophers of War: The Evolution of History's Greatest Military Thinkers*, Praeger Pub., Santa Barbara, 2013, C.1, s. 104. Paul G. J. de Maizeroy, *Theorie de la Guerre*, A Lausanne aux Depens de la Societe, Paris, 1777.

²⁰³ Kullanım farklılıklarına örnek oluşturması bakımından bkz. Guibert, a.g.e., s. 259. Jomini, a.g.e., s. 178.

Guibert, babasıyla beraber Rossbach Savaşında (1757) esir düşmüş, bu şekilde II. Friederich'in ordusunu da yakından tanıma fırsatı bulmuştu. 1772'de bitirdiği *Essai Général de Tactique* ile askeri gücün oluşturulması ve kullanılmasının yanında siyasi kurum ve kuruluşlarla olan ilişkisini de düzenliyordu.²⁰⁴ Taktiğin boyutları, birliklerin eğitimi, piyade, süvari ve topçunun kullanımı, hafif birlikler gibi birçok konuyu düzenlediği eserinde, Maizeroy'un taktik kavramına soktuğu ordunun kullanımı ve muharebelere ait birçok önemli teoriyi, "büyük taktik" olarak sunuyordu. Ayrıca bir türlü çözülememiş muharebe düzenlerine ait yaygın "hat" veya "kol" ikilemini (ordre mince-ordre profonde) kabul etmeyip, ikisinin de kullanılabileceği karışık düzeni (ordre mixte)²⁰⁵ ileri sürüyordu.

Görüldüğü üzere askeri teori, her düşünürün elinde yeni kavram ve yaklaşımlar kazanarak ilerliyordu. Askeri teori sadece Fransa sınırlarında değil tüm Avrupa'da yaygınlaşmıştı. Henry H. E. Lloyd (1718-1783) aslen Galler'li olmasına rağmen birçok devletin ordusunda çalışmıştı. *The History of the Late War in Germany between the King of Prussia and the Empress of Germany and Her Allies* adlı eseri aslen Almanlar arasında bir iç savaşı anlatsa da yeni kavram ve yaklaşımlar içeriyordu. Bu eser, askeri tarihin eleştirel anlamda olgunlaşmış ilk örneğiydi. Dönem savaşlarının ön cephe ve geri ikmal bölgesini, "harekât hattı" [line of operations] ile bağlayarak anahtar bir bakış açısı getirmesi ise Lloyd'un bir diğer önemli katkısıydı.²⁰⁶ Daha önce gördüğümüz üzere askeri kavramlar strateji ve taktik olarak bölünmüştü fakat harekât alanının bölümlenmesi daha doğrusu muharebenin beslendiği bir geri harekât alanı anlayışı yeniydi ve başka bir fikri daha tetikledi: İkmal ve iaşe ile muharebe arasında ölçülebilir bir bağ olması... Lloyd'un eseri, teoriye kazandırdığı bu önemli kavram dışında modern askeri tarihin sahip olduğu bir boyuta daha parmak basıyordu. Anlatımında "ne olduğunu" vermesi yanında, "ne olabileceğini" de tasvire çalışıyordu ki, bu diğer harp tarihçilerinin de bu yöntemi benimsemesiyle, karşı olgusal durumların [counterfactual conditionals] harp tarihinin önemli bir parçası olmasını sağladı.²⁰⁷ Önceleri savaşı

²⁰⁴ Guibert, *a.g.e.*, ss. 105-130.

²⁰⁵ Parker, *a.g.e.*, s. 212. Ayrıca bkz. Guibert, *a.g.e.*, s. 112-114.

²⁰⁶ Catherine Gallagher, "The Formalism of Military History", *Representations*, C. CIV, S.I, 2008, ss. 23-33, s. 25.

²⁰⁷ *A.g.m.*, s. 26. Harbin doğasını anlattığımız bölümde mutlak savaştan uzaklaştıkça, hareketin nasıl olasılıklar hesabına dönüştüğünü görmüştük (Clausewitz, *a.g.e.*, s. 42). Değişkenlerin sadece iki kişi olduğu satranç oyununda bile ilk hamlede oluşan pozisyon sayısının çokluğu göz önünde tutulursa, kuvvet-mekân-zaman deviniminde sayısız kombinasyonların oluşabileceği savaş olgusunda ne tür bir bilinmezlikle karşı karşıya olunduğu kavranabilir. Aynı şekilde "olmuş olan savaşın" anlatımı ile "olabilecek olan savaşın" anlatımının derinlik olarak farkları ortaya çıkar. Komutanın karşı karşıya olduğu zorluk, kaçınılmaz bir seçimi de beraberinde getirmektedir; ya olasılıkları kendi belirleyecektir (inisiyatif), ya da mevcut durumda en "faydalı" ihtimali bulup uygulayacaktır. Harp tarihine olan yönelimde asıl motivasyonun geçmişte karşılaşılan türlü olasılıkları görmek ve savaşın bilinmezliğine karşı bir refleks geliştirmek

sadece nakleden harp tarihi, artık askeri teori sayesinde matematiğin “olasılıklar hesaplamalarını” bünyesine dâhil etmişti. Bunun bir yansıması da harp tarihindeki “takdir-i ilahi” kavramının tamamen ortadan kalkması anlamına gelmesi idi. Artık harp tarihi, savaşın Tanrının belirlediği tek sonucunu değil, olabilecek muhtemel tüm sonuçlarını ihtiva ediyordu.

Savaşın en basit haliyle bir üs ile hedef arasındaki bir hattın olduğu teorisi Prusyalı bir asker tarafından daha da geliştirildi. “Heinrich D. von Bülow’un harekât mantığı, Lloyd ve Georg Friedrich von Tempelhoff (1737-1807) tarafından ileri sürülen teorik ve tarihsel akıl yürütmeden kaynaklanıyordu. Savaşların büyümesi, orduların büyümesine ve XIV. Louis Fransa’sında olduğu gibi artık savaş bakanlıklarının doğmasına sebep olmuştu. Bu büyüklükteki orduların ikmali, genel geçer yöntemlerin çözebileceğinden daha organize teşkilat ve yönetimler gerektiriyordu. Ordunun beslendiği harekât üssü ve hedefe giden istikamet [harekât hattı] hayati öneme haiz olunca Bülow, derhal saf matematik kurallarını bu teoriye uyguladı. Ona göre harekât üssünden “çıkan iki harekât hattı taarruz edilen noktada asgari 90 derecelik açı ile birleşmelidir. Taarruz ordusu, cephaneliğinden üç günlük yürüyüş mesafesinden fazla uzaklaşmamalıdır.”²⁰⁸ Böylece taarruzun başarısı oluşacak üçgenin geniş, dar açılı veya dik üçgen olmasına göre değişecekti. Taarruzi kuvvetin üssünden uzaklaştıkça gücünün azalmasını ise Newton Mekaniği ile açıklıyordu: “Askeri eylemlerin enerjisi doğanın diğer etkileri gibi zayıflar... Uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak, yani harekât hattının uzunluğuyla...”²⁰⁹

Askeri Teorinin diğer önemli bir ismi Jomini, Napolyon’un karargâhında çalışmak gibi bir ayrıcalıkla teorisini kurdu. Sıklıkla Clausewitz’in rakibi olarak askeri teorinin diğer

---

olduğunu görmekteyiz. Lloyd’un yazdığı eserin asıl önemi, harp tarihine olasılıklı anlatımı katmış olması değil, zaten harbin olasılıklı doğasıyla onun anlatımını uyumlu hale getirmiş olmasıdır. Bir örnek vermek gerekirse, Bohemya ve Moravya harekât alanlarını incelediği bölümde Glatz bölgesinin avantajını şu şekilde anlatır: “...Düşman sizi geride bırakır ve Breslau’ya ilerlerse, ondan önce orada olabilir veya sadece bir hussar birliği göndererek gerisini kesebilir ve...” Henry H. E. Lloyd, *The History of the Late War in Germany between the King of Prussia and the Empress of Germany and Her Allies*, S. Hooper Press, London, 1781, C.I, s. xxx-xxxı. Lloyd, sadece bölgenin mevcut yapısını, arazi arızalarını, yollarını vs. vermekle yetinebilirdi; fakat onu okuyana bir seçenek de (ihtimal) sunmuştur. Böylece deneyim ve teorinin birleşmesi tamamlanmış, bilgi “harp tarihi” bilgisi niteliği kazanmıştır. Araştırma konumuz dâhilinde Goltz Paşa ve Osman Senai’nin de olasılıklı anlatımı sıkça kullandıklarını gözlemliyoruz. Milona muharebeleri esnasında uygun fırsatta Dava Boynu’na taarruz etmeyen Yunan kuvvetleri hakkında Osman Senai şu ihtimali ortaya koyar: “Fi’l-hakîka eğer düşman bu söylediğimiz Dava Boyunu cihetlerini nazar-ı dikkate alıbdı o taraftan yapılacak harekât-ı ta’arruziyye ile şimâle doğru çıkabilse idi... Aynı zamanda Alasonya Ordu-yı Hümayûn kısm-ı külliyesi ile VI. Hamdi Paşa Fırkası beynine girer ve bu vechele onların ittisâline mâni’ olur...” Osman Senai, *Osmanlı Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebe Matbaası, İstanbul, 1315, C.II, s. 79. Goltz Paşa ise olasılıklı anlatımını öyle derinleştirebilmektedir ki, tekâmül etmiş bir askeri düşüncenin faraziyeler üzerinden savaşın muhtemel boyutlarını ne kadar genişletebileceğine iyi bir örnek teşkil eder. Goltz Paşa, a.g.e. s. 119-120.

²⁰⁸ R. R. Palmer, a.g.m., *Modern Stratejilerin Ustaları*, s. 107.

²⁰⁹ Gat, a.g.e., s. 83.

büyük dehâsı olarak kabul edildi. Teorisi, Kıta Avrupası'ndan ziyade İngiltere ve özellikle Amerika'da yankı buldu. Sivil Savaş'ın (1861-1865) generalleri bir ellerinde kılıç, diğer ellerinde Jomini'nin nüshaları ile savaşa girdiler.²¹⁰ Çünkü Napolyon'un seferlerini titizlikle analiz edip teorisini kuran ilk teorisyenlerdendi. Strateji, taktik, harekât hatları, harekât üssü, harekât cephesi, hedef, lojistik, istihkâm gibi her konuda fikirlerini sistemleştirdi. İç hatlar manevrasının dış hatlara nazaran daha avantajlı olduğunu savundu. Ayrıca *Savaş Sanatının Ana Hatları* kitabı, askeri teori ve harp tarihi ilişkilerini kavramak açısından en açık örneklerden sayılabilir. Jomini teorisini harp tarihi ile doğruladığı bir örnek olarak, "Yığınağı uygun yerde yapma sanatı, savaş sanatının tamamını oluşturmaya da kesinlikle stratejinin temelini teşkil eder... Bu büyük prensibi stratejinin farklı durumlarına uygulayacağız ve sonra da tarihteki 20 ünlü sefer ile birkaç istisna dışında en parlak zaferlerin bu prensibe uymakla ve büyük yenilgilerin bunu ihmal etmekle meydana geldiğini göstereceğiz"²¹¹ ifadesi verilebilir.

Aydınlanmacılar, dönemlerinin yarattığı bilimsel ve felsefi atmosfer içerisinde savaşı modellemek için uğraşırken hemen yanlarında farklı bir akım doğmakta idi. Karşı Aydınlanmacılar²¹² olarak nitelendirilen bu grup, Fransız Aydınlanmasının hemen yanı başında belirmişti. Karşı Aydınlanmacılar, II. Friederich'ten Napolyon savaşlarına kadar Fransız Aydınlanma askeri düşünürlerinin gölgesinde kalmakla beraber, Napolyon savaşlarından sonra yazılan teorilerle uymayan yönlerin olduğunu fark etmeleriyle seslerini daha çok duyurmaya başladılar. Daha çok Prusyalı askeri düşünürlerden oluşan Karşı Aydınlanmacılar, deneyimin arkasındaki kesin evrensel prensipleri kabul etmekle beraber "insan deneyiminin çeşitliliği, karmaşıklığı ve ihtiva ettiği manevi evrenin sadece pozitif bilimlerle ölçülemeyeceğini söylüyorlardı."²¹³ Bir örnekle açıklarsak Newton, kütle çekim yasasını gözlemleri üzerine modellediği matematiksel (sayısal) denklemlerin bir sonucu olarak bulmuştu. Bulduğu fizik gerçekliğinin matematiksel olarak ifadesi "çekim ivmesi, uzaklığın karesi ile ters orantılı olarak azalır" ifadesidir. Fakat Bülow'un "askeri eylemlerin gücü, üsse olan uzaklığın karesiyle ters orantılı olarak azalır" teorisinde, "gücün azalması" konusu fenn-i harp olarak nispeten doğru olsa da "karesi" oranında azalmasını doğrulayacak herhangi bir matematik model yoktur. En azından bu çıkarımda manevi faktörlerin hesaba katılmadığı gerçeği,

²¹⁰ Luvaas, *a.g.m.*, s. 73.

²¹¹ Jomini, *a.g.e.*, s. 74.

²¹² Azar Gat, yoğunluklu olarak Prusya'da meydana çıkmış bu grubu nasıl nitelendirmek gerektiği konusunda zorlandığını belirtmektedir. Karşı Aydınlanma [Counter Enlightenment] kavramının içerdiği "karşı" olma durumu, Aydınlanmaya değil, "Fransız" Aydınlanmasının askeri teorileri üzerinedir. Gat, *a.g.e.*, s. 140.

²¹³ John A. Lynn, *A History of Battle and Culture*, Westview Press, Colorado, 2003, s. 191.

Karşı Aydınlanmacılar tarafından kabul edilemezdi. Bu sebeple insanı dışarıda bırakmayacak teori arayışlarına girdiler.

Karşı Aydınlanmacılar, insan ve maneviyatının insanla ilgili her konuda aktif bir değişken olduğunu hissediyorlardı. Onlara göre insan olgusu ve eylemleri sadece Newton'un mekaniği, John Locke'un deneyciliği veya Descartes'in rasyonalizmi ile açıklanamazdı. Gerçek, *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* (1687)²¹⁴ ile *Genç Werther'in Acıları*²¹⁵ (1774) arasında bir yerde olmalıydı. Başlarda sadece sanatsal boyutta ifade bulan bu akım (Sturm und Drang), Kant'la beraber tüm kapıları açacak anahtarını buldu. Kant'ın 1781'de yayınlanan *Saf Aklın Eleştirisi*²¹⁶, bilginin doğasındaki deneyimin egemenliğini akılla dengeliyordu. Bilgideki rollerine eşit değer biçen Kant'ın "insan aklının deneyimle ilişkisi" kapısını aralamasıyla Alman Romantikler bu kapıdan coşkuyla geçtiler ve insanın bilgiyi üretirken deneyimi ruhlarıyla, hayal güçleriyle, geçmiş tecrübeleriyle yani insan ruhunun tüm otonomluğuyla işlediklerini öne sürdüler. Bu anlayışla Fransız Aydınlanmasının "bilimsel-mekanik" teorilerine karşı "spiritüalizmin" insanı yücelten onu aktif bir yaratıcı yapan ve Johann Gottlieb Fichte'nin (1762-1814) etkin olduğu "Alman Romantizmi" doğuyordu.

Her türlü felsefi değişime duyarlı askeri düşünce, Georg Heinrich von Berenhorst'un (1733-1814) verdiği eserlerle bir ölçüde "askeri teorinin Kant versiyonunu"²¹⁷ yarattı. Napolyon'un savaşlarında ortaya çıkan vatandaş orduların moral üstünlüğü ile empati kuran Berenhorst, bunun bilimle açıklanamayacağını söylüyordu. Kant'ın, bilgi ve aklın sınırları ile bilimsel araştırmayı inanca yer bırakmaya zorlayacak şekilde tekrar düzenlemesiyle²¹⁸ Berenhorst "savaş sanatının değişmez kurallardan ziyade bilinmeyen ve kontrol edilemeyen insan ruhuyla ilgili olduğu ve irade gücü ve duyguların etkin olduğu bir sahada faaliyet gösterdiğini öne sürdü."²¹⁹ Bu akımın etkileri Clausewitz üzerinde de görülmektedir: "...moral değerler, savaşı oluşturan diğer bütün faktörler gibi savaş sanatının teorisine dâhildirler. Çünkü bir kez daha söylemek zorundayım: Eski tarza uyarak manevi değerleri, kurallarının ve ilkelerinin dışında bırakan ve bunlar ortaya çıkar çıkmaz da istisnalardan söz etmeye başlayan ve bunlardan bir dereceye kadar bilimsel kurallar üreten bir felsefe zavallı bir felsefedir."²²⁰

²¹⁴ Isaac Newton, *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, Londini, 1687.

²¹⁵ Johan Wolfgang Goethe, *Genç Werther'in Acıları*, çev. N. Ülner, Öteki Yay., Ankara, 1997.

²¹⁶ Immanuel Kant, *Critik der Reinen Vernunft*, Verlag Hartknock, Riga, 1781.

²¹⁷ Gat, A.g.e., s. 152.

²¹⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1421.

²¹⁹ Gat, A.g.e., s. 153.

²²⁰ Clausewitz, a.g.e., s. 176.

Alman Karşı Aydınlanması ile romantizmin bu şekilde yükselmelerinin yanında kendileriyle uyumlu bir felsefi akımı da desteklemeye başlamışlardı. Tarihsicilik (Historisizm), “tarihin bir amacı olduğunu... Bu amaca tarihin gerisinde yatan model, yasa ve eğilimlerin keşfedilmesi suretiyle erişilebileceğini”²²¹ ifade etmesi, geçmişin olay ve olgularına sempati beslenmesine sebep olmuştu. Romantizmin insanı ve eylemlerini ön plana çıkartması ve tarihsiciliğin geçmişe bakarak insan yapıp-etmelerini daha da derinleştirmesi, zaten yanı başlarında beliren Fransız politik ve entelektüel emperyalizminin baskısı altındaki Almanlara kendi kültürlerinin bir çıkış yolu olabileceğine inandırdı.

Fransız Aydınlanması ve Alman Karşı Aydınlanması arasındaki diyalektik ilişki, askeri teori açısından felsefi bir ayrılığı beraberinde getirirken, harp tarihi açısından günümüzde dahi hissedilen bazı değişimlere sebep olmuştu. Bu konuyu açmak için Delbrück’ün ordular hakkındaki görüşlerinden faydalanabiliriz. Delbrück’e göre “Prusya-Alman Ordusu, diğer tüm ordular gibi, kültürün bir alt kültürüdür ve sivillerden farklıdır. Bunu sadece ordu mensupları yani içeridekiler bilebilir. Ayrıca tahta en yakın kurumdur. Ölümle olan ilişkileri sebebiyle istisnaidirler; kanlarını devlet ve halkı için dökerler. Almanya bu konuya oldukça duyarlıdır... Ordular ve imajları kendilerine hastır. Askeri tarih de özeldir çünkü temsil ettiği faaliyet ve kurumlar itibarıyla normal politik ve kültürel olaylar muamelesi göremez.”²²² Görüldüğü üzere her toplum, askerlerin kendi ülkeleri ve insanları için ölmeleri olgusunu kutsallaştırır ve toplumun korunması uğruna feda edilen askerler, kültürün varoluşunun bir simgesi haline getirilir. Alman romantizmi ve tarihsiciliği, insan gerçekliğinin yansımalarını geçmişte ararken aynı zamanda bir arada varoluşlarının kültürel öğelerini de buldular. “Aydınlanma kültürünün küçük ve kaba gördüğü halk türküleri, halk masalları, Herder tarafından yaratıcı, özgün ve eski hayatı anımsatan değerler seviyesine yükseltildi. Onun ayak izlerini takip eden romantikler sadece edebi eserleri değil, halk türkülerini ve efsaneleri de derlediler.”²²³

Bu noktada ulusal bilinci oluşturan her türlü kültür öğesini günümüze taşıyan edebi ve maddi eserlerin, türkü ve ağıtların gördüğü işlevi, harp tarihinin “savaşları” taşıyarak gösterdiği görülmektedir. Devlet adamları, askerler ve halk, geçmiş harpleri ve vasıtasıyla icra edildikleri askeri teoriyi öğrendiler. Aynı zamanda kültürlerine olan inançlarını pekiştirecek, olumlu psikolojik yüklemeye yönelik kahramanlık ve fedakârlık hikâyeleri aradılar. Bireysel kahramanlıkları anlatan eski harp tarihi eserlerinin, bu

²²¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1593.

²²² Bucholz, *a.g.m.*, s. 520.

²²³ Gat, *a.g.e.*, s. 148.

evreden itibaren ulusal/milli bilinci güdüleyecek cesur, fedakâr kişi ve başarılı olayların anlatımını sistematikleştirdiği değerlendirilmektedir. Faydacı tutumun en yaygını olan “ders çıkarma” olgusu, harp tarihinin ilk çıktığı tarihlerden beri kendisinden beklenen açık bir vazifeydi. Fakat ulusal/milliyetçi bilinci inşa/pekiştirme ise Fransız Aydınlanması ve Alman Karşı Aydınlanmasının diyalektik ilişkisinin dolaylı bir çıktısı ve örtük bir vazifesi olarak harp tarihine eklendiği düşünülebilir. Kültürün “eski savaşlar ve kahramanları” romantizm ve tarihsicilikle kutsallaştırması, onu günümüze taşıyan aracın da (harp tarihi) kutsallaştırılmasını beraberinde getirdiği görülüyor; fakat harp tarihi bilgisinin nesnel doğasında ne gibi değişimler yarattığının dikkate alındığı söylenemez.

Karşı Aydınlanma tüm coşkunluğuyla Alman reformlarının alt yapısını oluştururken Aydınlanmanın sıra dışı komutanı Napolyon, 1806'da Jena'da Prusyalıları ağır bir mağlubiyete uğratarak Karşı Aydınlanmacıların işlerinin çok da kolay olmadığını gösterdi. Napolyon'un seferlerine ne Bülow, ne Jomini ne de Berenhorst doğru bir teori geliştiremiyordu. Napolyon'un kesin sonuçlu, yerinde ikmali, o ana kadar görülmemiş şekilde çevik, sıklet merkezi ve baskını yer ve zaman olarak kullanan, koalisyon güçlerinin birleşmesine asla izin vermeyen hızlı harekâtı, o ana kadar askeri teori olarak sunulan sistemleri boşa çıkarıyordu. Teori bir türlü deneyimle uyuşamıyordu. Bununla beraber savaş sanatı Immanuel Kant'ını gene Prusya sınırlarında buldu.

Clausewitz ve Moltke'nin fikirlerini derinden etkileyen Scharnhorst, Kant'ın deneyim ve teorinin tam ortasında durması gibi, Aydınlanma (Aufklärung) prensiplerini savunsa da iki tarafın da radikalliklerini kabul etmedi. Alman ulusal bilincinin oluşmasını coşkunlukla kucakladı; fakat 1806 Jena'da Napolyon'un vatandaş ordusunun, üzerinde hala II. Friedrich'in gölgesinin bulunduğu Prusya ordusunu yendiği gerçeğini değiştirmediyi iyi biliyordu. Savaş bakanlığı yaptığı dönemde yabancı paralı asker alımını durduran ve Fransa'daki vatandaş ordusunun Prusya versiyonu olan “ulusal askere alım reformunu” ortaya koydu. Çok tepki toplamasına rağmen öğrencisi Boyen tarafından 1814 yılında kanunlaştı.²²⁴ Bu reformlar eski ve yeniyi birleştiren, Clausewitz'le yükseltilen, Moltke ile pratiğe dökülen ve ancak İkinci Dünya Savaşından sonra sorgulanacak Alman askeri düşüncesinin bel kemiğini oluşturacaktı. Öldüğünde Gneisenau, Clausewitz'e yazdığı mektubunda Scharnhorst'u hangi mertebeye çıkardığı görülünce kendisinin önemi daha iyi anlaşılabilir: “Sen onun John'uydun [vaftizci yahya]

²²⁴ Delbrück, a.g.e., s. 451.

bense sadece Peter'i [aziz]; ama hiçbir zaman Peter'in efendisine sadakatsiz olması gibi olmadım."²²⁵

Akıl ve deneyim dengesi meselesinde Scharnhorst, iki tarafın da ağır basmaması noktasında duruyordu. Bu sebeple iki tarafın da tutuculuklarına kapılmadan reformlarını gerçekleştirebildi. Ona göre savaştacak kişi "savaşın parçaları ve bütünüyle olan parçalarını netleştirecek konsept ve prensiplere gereksinim duyar; bu konseptler ve prensipler şeylerin doğasına dayanır ve onlarsız bilgi olamaz... Bu kavram ve prensiplerin gerçeğe uygulanması, tarihi çalışmanın vasıta olduğu sürekli pratik ve tecrübe ile keskinleşecek yargıya ihtiyaç duyar."²²⁶ Scharnhorst bu sözleriyle askeri teorisinde harp tarihinin ayrılmaz bir yeri olduğunu belirtmiş ve bunu Prusya Genelkurmayı'na da aktarmıştır.

Scharnhorst ve Clausewitz'in, Moltke ve Goltz Paşa öncülüğünde Osmanlı askeri düşüncesine girmesi ve bizzat Goltz Paşa'nın teşkilat, seferberlik ve askeri eğitim konularında kaleme aldığı ıslahatlara yansımaları bakımından önemlidir.²²⁷ Osman Senai, Clausewitz'in kesin sonuçlu muharebenin en etkili aracının "meydan muharebesi" olduğu teorisini paylaştıktan sonra şöyle devam eder: "General Klozevic, şübhe yok ki bu son seneler zarfında sevkü'l-ceyş ile Alman ordularının iktisâb etmiş oldukları terakkiyât ve muzafferiyâtın en büyük bir kısmı müşarü'n-ileyhin delâlet ve himmeti sayesinde. O koca askeri muharririn şu müessir sözleriyle askerlik ilmüne etmiş olduğu nasîhat-ı hükmanesini unutmayalım."²²⁸ Daha sonrasında Osman Senai Clausewitz'in mutlak savaşını onun ağzından anlatmaya devam eder. Clausewitz,

²²⁵ A.g.e., s. 452.

²²⁶ Gat, a.g.e., s. 161.

²²⁷ Daha ayrıntılı bir çalışma gerektirse de, Scharnhorst'un 1814 askere alma ve kura reformu ile kurduğu yeni Prusya ordusu ve askeri teşkilatının, Osmanlı askeri sisteminde bir yansıması olmadığını düşünmek uygun olmayabilir. "Muzazzaf" birlikleri gerektiğinde "landwehr" ihtiyatlarla, o da yetmediğinde "landsturm" askerlerle destekleyen (ki Clausewitz, ulusun bağrından kopmuş bu tip yedek askerlerin savaşı bir "halk savaşına" çevireceğinden olumlu bulur. Clausewitz, a.g.e., s. 315) Prusya sisteminin, Osmanlı ordusunda sırasıyla "nizamiye", "redif", "müstahfız" terimleriyle bir karşılığının oluşu kuvvetli bir delil sayılabilir. Osmanlı ordusunu düzenleyen 1834, 1843, 1846, 1869, 1870, 1886, kanunları incelendiğinde Osmanlı'nın özellikle Prusya ve Fransa olmak üzere Avrupa askeri düşüncesiyle nasıl yakın bir ilişki kurduğu anlaşılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayten C. Tunalı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003, s. 52-53. Askeri teşkilat ve askere alma-kura sisteminin araştırma konumuz eserlerinde de sıkça ele alındığını görüyoruz. Osman Senai, Goltz Paşa'nın tasarladığı 1886 Kanunu'nu, o ana kadar yapılan kanunların en uygun olduğunu belirtmektedir. Osman Senai, Dömeke Meydan Muharebesi..., C.I, s. 45-49. Seferberlikte redif ve ihtiyatlar için bkz. Golç Paşa, a.g.e., s. 15-17., Vecihi, a.g.e., s. 130-131., Abdi Tevfik ihtiyat, redif ve müstahfızın aynı anda alınmadığını tedrici olarak askere alındıklarını anlattıktan sonra, "Devlet-i Âlîyye-yi Osmâniyyenin harekât-ı askeriyesinde Ordu-yı Hümayında Almanya mehere-i ümerâ-yı askeriyesinin icrâ eyledikleri ıslâhât ve tensikâtın menâfi-i ciddiye ve kesiresi manzûr-u çeşm-i dikkat olunur." demektedir. Yazarı belli değil, *Devlet-i Âlîyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr*, Çev. Abdi Tevfik, İkdam Matbaası, İstanbul, 1315, s.29. Kura sistemini ayrıntılı anlatımı için bkz. S. Tevfik - A. Zühdü, a.g.e., s. 62-66.

²²⁸ Senai, *Osmanlı Yunan Seferi...*, a.g.e, C.I, s. 160.

Scharnhorst'un başlattığı işi daha ileri götürüp, Avrupa'nın merkezinden çıkmış iki akımı sentezleyerek Alman askeri teorisinin geldiği son noktayı temsil ediyordu. Alman ulusal savaşlarından sonra daha tanınır hale gelmişti. Deneyim ve teori ilişkisinde Scharnhorst etkisi *Savaş Üzerine* adlı eserinin hemen hemen her cümlesinde görülür. Kitabıyla ilgili olarak şu sözleri anlamlıdır: "Hiçbir yerde felsefi sonuçlar çıkarmaktan kaçınılmamıştır; fakat bu felsefi sonuç çıkarma işi kılı kırk yarmaya döküldüğünde yazar buna son vermeyi ve sözü tekrar deneyimin uygun örneklerine aktarmayı tercih etmiştir..."²²⁹

Askeri teori ve harp tarihi ilişkilerinin şu ana kadar bahsettiğimiz birbirlerine temel teşkil etme durumları Napolyon'un yenilmesiyle sekteye uğramış görünse de, Bismarc ve Moltke'nin etkin rol oynadığı Alman ulusal savaşlarıyla son doğrulamasını yapıp, araştırma konumuz dönemine taşınmıştı. Alman askeri düşüncesi, özü itibari ile Fransız Aydınlanma askeri düşüncesinin bir türevi olmasına rağmen 1871'den itibaren hâkim askeri teori olmayı başarmış, onun ayrılmaz parçası harp tarihi ise devlet içerisinde teşkilat ve sistem kazanmıştı.

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı anlatan harp tarihi eserlerinde karşılaştığımız her cümlenin, birinci bölümde bir karşılığı olduğunu gözlemlemekteyiz. 1897 yılına geldiğimizde harp tarihi eserlerimiz Delbrück'ün üst seviyeyi belirlediği bilimsel harp tarihçiliğine ulaşmasa da sadece nakilci tarihçiliğin ürünleri de sayılmazlardı. Mütevazı çabalar etkisini bu değerli eserlerde hissettiriyordu. Buradan hareketle, harp tarihinin en geniş dairesini çizdiğimiz bu noktadan sonra eserlerimizde harp tarihi esasları bakımından ne gibi ipuçları olduğunu araştırabiliriz. Ama öncelikle bu savaşı hatırlamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

---

²²⁹ Clausewitz, a.g.e., s. 26.

2. BÖLÜM: OSMANLI-YUNAN HARBİ'NİN (1897) DEVRİN HARP TARİHİ ESASLARI ÇERÇEVESİNDE ELE ALINIŞ BIÇIMI

2.1 ESERLERDE OSMANLI-YUNAN HARBİ (1897)

Osmanlı-Yunan Harbi (1897), XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun icra ettiği son savaş olarak gerek ölçek, gerek içerisinde olduğu politik koşullar ve siyasi hedefler bakımından nispeten farklı bir savaştı. 1897 senesinde küresel emperyal genişleme had safhaya varmıştı. Bu sebeple uluslararası fay hatları ziyadesiyle siyasi, ekonomik, askeri gerilim ile doluydu ve devrin süper güçleri ufak bir dengesizlikte Pandora'nın Kutusundan ne çıkacağını az çok tahmin ediyorlardı.

Bu savaş, Girit meselesinin beraberinde getirdiği bir azınlık probleminin sonucu gibi görünmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. ve XIX. yüzyıldaki klasik savaşlarına benziyordu. Fakat kendisinden kopan bir azınlığın devlet haline gelmesi ve bu devletle savaşa girişi bir ilkti. O günün şartlarında siyasi ve ekonomik darboğazda olan İmparatorluğun isteyeceği son şey savaştı; fakat “bazen hakk-ı sarfihini kılıçla, kuvvetiyle hıfz ü müdâfaaya hâzır ve kâdir olan bir devleti sahn-ı celâdete atdıracak derecelerde ta'arruzât-ı redâ'etkâranede bulunan diğer bir devlet görünüyor; bazen hûn-ı mukaddesini hamiyyeti, hayatı nâmına nisâr etmeyi kendine vazîfe addeden bir devleti, savlet-i kahramânesine dağlar dayandıramayacak kadar tecavüzât-ı namerdânede bulunan başka bir devlet bulunur”²³⁰ diyordu bir harp tarihçisi; yani siz ne kadar kaçınırsanız kaçının; savaş sizi bulur.

Savaşın geliştiği koşulları “kaçınılmazlıktan” ziyade daha yapısal bir bakış açısıyla açıklayan eserlerimiz de mevcuttur. Abdi Tefvik'in tercüme ettiği *Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr* adlı eserde konuya daha geniş bir pencereden bakıldığını görmekteyiz. “İhtilâfın Aslı Menşei” adlı bölümünde savaşı oluşturan siyasi koşulların 1833, 1841, 1848, 1866, 1868 senelerinde Girit Ahâlî-i Hristiyanesinin isyanlarında meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu isyanlardan sonra adanın statükosunu Hristiyanlar lehine düzelten Âlî Paşa'nın 1868 Nizamnâmesi ve sonrasında 1878 Halepa Sözleşmesi “hafif, tesirsiz bir ilaç” makamında” kalınca, 1889 ve 1896 isyanlarının meseleyi harbe taşıdığını belirtmektedir.²³¹ Vecihi ise *Musavver Tarih-i Harb'inde* ölçeği biraz daha büyütür ve savaşın sebeplerini “Yunan-ı Kadim ve

²³⁰ Yazarı belli değil, *Osmanlı ve Yunan Muharebesinin Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, tarihsiz, s. 2.

²³¹ Abdi Tefvik, *a.g.e.*, s. 5.

Cedîd” adlı bölümünde 112 sayfa boyunca Antik Yunan’dan, Albay Timoleon Vasos’un Kral’ın emriyle Girit’e asker çıkarması (13 Şubat 1897) ve Etnik-i Eterya’nın faaliyetlerine kadar ayrıntılı bir şekilde anlatır.²³² Bu savaşta, Avrupa entelektüel camiasından Antik Yunan’a duyduğu sempati sebebiyle Yunanistan saflarında savaşan gönüllülerin bulunmasının eserlerimize bir yansımasının olduğunu görmekteyiz. Vecihi’nin savaşın sebeplerini bu kadar geniş ölçekte anlatmasının sebebinin, 1830’da kurulan Yunanistan Devleti ile “felsefe ve bilimin öncüsü Antik Yunan’ın torunları” imajını ayırma çabaları olarak düşünebiliriz. Şu cümlesi, yaklaşımına iyi bir örnek olabilir: “târîh ilmince Yunan-ı cedîd itlâk olunan hükümet-i mezkûrenin devre-i istiklâli başlıyalı mahal-i mahsûsunda ‘arz olunacağı üzere henüz yetmiş seneye yakın bir zaman olub, Yunanistan-ı atîk ise ezmine-i mechûlden karn-ı ûlâ evâhirine kadar cihât-ı mâlûmede şöhretini muhâfaza etmiş bir hükümettir.”²³³

Süleyman Tevfik ve Abdullah Zühdü, savaşın oluşma sürecini Antik Yunan kadar gerilere götürmese de “1769 sene-i milâdisinde Mora şibh-i cezâresinin cenûb-u şarki cihetinde kırk, elli bin nüfuslu Manya sancağı ahâlisinin ref’-i livâ-i isyan eylemesiyle” başlatır ve “tab’aları haşîn, buldukları mevki dağlık ve şûristan olmağla serkeş” olan bu kavmin “müsamahakâr” Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini 62 sayfada anlatır. Tepedelenli Ali Paşa ve Mora İsyanı (1821) ile 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nın bir ön provası niteliğindeki 1885 Doğu Rumeli krizinde Yunanistan ile yaşanan çatışmanın çok ayrıntılı bir anlatımını bulmak mümkündür.²³⁴ Osman Senai ise savaşa etken olan siyasi gelişmeleri Yunanistan’ın kuruluşundan itibaren başlatmaktadır. Eski Yunanlılarla o zamanki Rumların birbirine karıştırılmasından Vecihi gibi o da rahatsızdır. Hemen herkesin savaşın sebebi olarak gördüğü Etnik-i Eterya örgütü hakkındaki fikirleri ise farklıdır. “Avrupa gazetelerinin birçoğu harbin sebab-i zuhûrunu Kral Yorgi ve hükümetinden ziyâde Etnik-i Eterya cemiyeti’nin halk üzerinde gösterdiği te’sîre atfetmek ve şu te’vîlleriyle Yunan Hükümetini mes’ûliyetten kurtarmak istiyorlar. Zararı yok, Yunan muhibleri nasıl isterlerse öyle desinler” diyerek aslı, zâhirî ile örtmeye karşı çıkmaktadır. Senai, Yunanlıların adaya asker çıkarması ve bunun sonucunda düvel-i muazzamanın adayı birleşik bir donanmayla ablukaya alarak (21 Mart 1897) her türlü müdahalenin önünü kesmesi sonucu, Osmanlı Devleti’nin iki seçeneği kaldığını söylüyordu. Ya adaya asker çıkaracaktı ya da Yunanistan’a harp ilan edip güneye

²³² Vecihi, a.g.e. s. 9-123.

²³³ A.g.e., s. 9.

²³⁴ Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, a.g.e., s. 2-62. Süleyman Tevfik ve Abdullah Zühdü, Yunanlıları savaşa götüren en büyük etkenin “Etnik-i Eterya Cemiyet-i Fesâdiyesi” olduğunu belirtmektedir. Bu örgütün kuruluşundan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’na kadar olan gelişimi ve faaliyetleri hakkında bkz. A.g.e., s. 54-62.

taarruz edecekti.²³⁵ Birleşik bir donanmanın adayı ablukaya aldığını belirttikten sonra ilk ihtimalin imkân dâhilinde olmadığını düşünürsek, Senai'nin savaşı anlatırken gösterdiği askeri maharet yanında, savaşın kaçınılmazlığını anlatırken gösterdiği diplomatik maharetine de tanık olmaktadır. Goltz Paşa ise daha yakın tarihe ve farklı bir noktaya bakmaktadır. Savaşın başlıca sebebini Yunanistan'ın isyan halindeki Girit adasına 13 Şubat'ta Albay Vasos komutasında asker çıkarması olarak ifade eder. Fakat 1885 Doğu Rumeli krizinde aslen Bulgarlarla olan bir meseleden faydalanmak isteyen Yunanlılara gereken kararlılığın gösterilmediğinden, aynı oldu-bitti ile karşı karşıya olduğunu da îmâ etmekten geri durmaz.²³⁶

Kral Yorgi'nin yaveri Albay Vasos'un Girit'e çıkmasıyla 15 Şubat 1897'de Rus, Fransız, İngiliz, İtalyan ve Avusturyalı askerler Hanya, Kandiye ve Resmo şehirlerini işgal edip Yunanistan'ı, kuvvetlerini geri çekmeye çağırdılar. İki gün sonra bu işgale Almanya da katıldı.²³⁷ Buna ilaveten 21 Mart'ta abluka ilan edilmesi ile Girit'e askeri bir hamle imkânı kalmıyordu. Avrupa ülkeleri, Akdeniz'in ortasında stratejik önemi haiz bir adayı müdahaleye kapamakla savaşı engelleyebileceklerini düşünmüş olabilirler; fakat yükselen gerilimin farklı bir alana geçişini kolaylaştırmışlardı. Osmanlı Devleti, Vasos'un adayı Kral adına işgal ettiğini açıklar açıklamaz, 14 Şubat'ta ilk seferberlik emrini, 20 Şubat'ta da ilk emri tamamlayıcı bir emir verdi. Bununla beraber 18 Mart ve 19 Nisan'da bir kısım birliklerini daha seferber etti. Yunanistan 6 Şubat - 8 Mart arasında ihtiyatlarını tedrici olarak göreve çağırır da kanun gereği ihtiyatları 40 günden fazla silahaltında bulunduramayacağından 1 Mart'ta resmi seferberlik ilan etti.²³⁸

Harekât alanının değişmesi dikkatleri sınıra çevirmişti. Muhtemel bir savaşın Teselya ve Epir'de vuku bulacağı ortaya çıkınca dönemin en önemli askeri meselesi konusunda bir yarış başladı: Orduyu en seri vasıtalarla kesin sonuç yerine taşımak. Goltz Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin tüm dikkatini Yunan gâilesine vermekten alıkoyan iki önemli meselesi bulunuyordu. Birisi doğu illerindeki Ermeni isyanları,²³⁹ diğeri değil bir savaşı, ordunun mevcut ikmal ve iaşesini bile karşılamakta zorlanan maliye idi. Bununla

²³⁵ Senai, *a.g.e.*, C.I, s. 64-74.

²³⁶ Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 9. İlân-ı harp emrinin 17 Şubat 1897'de değil, bundan 11 sene önce verilmesi gerektiğini söylemektedir. *A.g.e.*, s. 95.

²³⁷ Ayşe N. Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, T.T.K. Yay., Ankara, 2000, s. 172-173.

²³⁸ Selim Sun, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, Gnkur. Bşk.İığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yay. Ankara, 1965, s. 65,73.

²³⁹ Müşir Ethem Paşa'nın 1897 Harbi öncesindeki görevi Halep ve Adana Fevkalâde Komutanlığı'dır. Bu görevinde, yoğun olarak Ermeni isyanlarını yatıştırmak için çaba harcamıştır. 14 Şubat 1897'de (ilk seferberlikte) Alasonya Ordu Komutanlığı'na atanmış, görev yerine 13 Mart 1897 gibi geç bir tarihte (17 Nisan Harp ilanı) ulaşabilmiştir. Adem Ölmez, *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi*, T.T.K. Yay., Ankara, 2013, s. 89-99.

beraber Goltz Paşa Osmanlı ordusuna Alman tarzını öğretirken, kendisi de Osmanlı tarzını öğrenmiş gibi görünüyor: “Evet işler pek fena idi. Fakat şarkda insan yine başının çaresini buluyor, kendi kendine mu’avenete muktedir oluyor. Bu sıfat ise aynı hale giriftâr olan her bir memleket için şâyân-ı kabûl bir misâl olabiliyor.”²⁴⁰ Savaşı finanse etmenin zorluğu ve savaş anında İmparatorluğun zıt cephelerinde meydana gelen isyan ve bekâ problemleri XIX. yüzyıl savaşlarında karşılaşılan zorluklardandı. Fakat Osmanlı Devleti önceki savaşların aksine, 1897 Harbi’ne fikri olarak hiç olmadığı kadar hazırды.

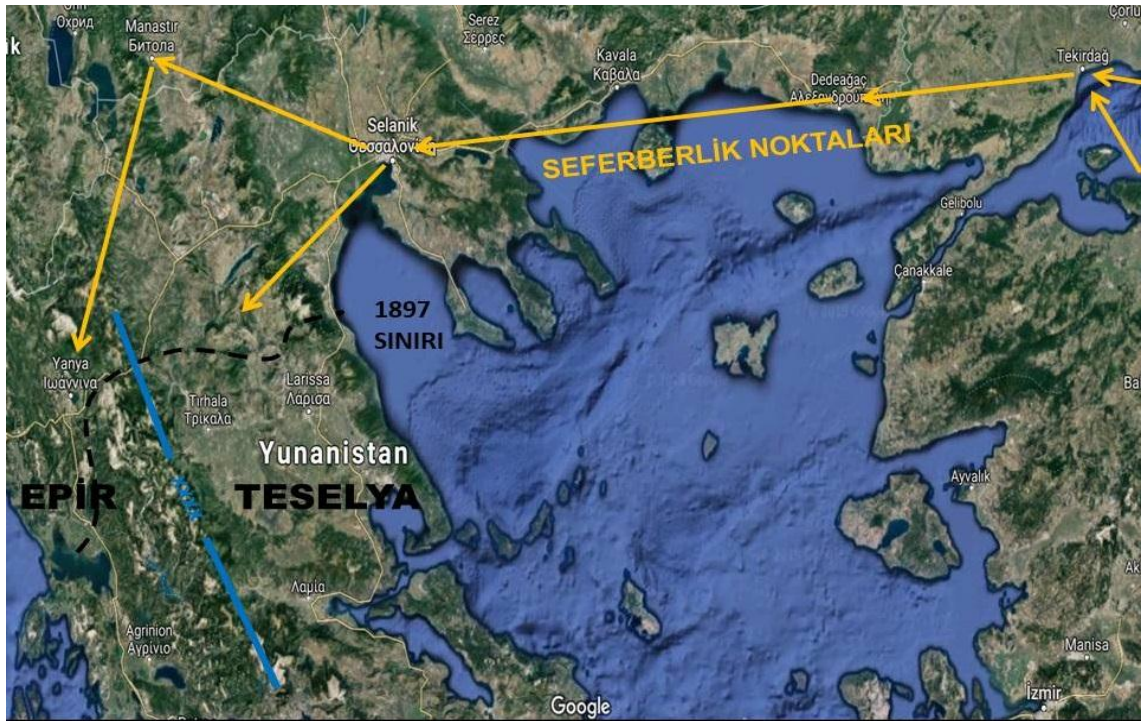
93 Harbi (1877-1878) İmparatorluk haritasında yaptığı değişiklikler yanında Osmanlı askeri düşüncesinde de büyük değişiklikler meydana getirmişti. Harpten hemen sonra reform maksatlı Fransa’dan askeri bir heyet talep edildiye de çok dikkate alınmamıştı. Fakat aynı müracaat II. Abdülhamit’in yaveri Fransız Albay Dreysee aracılığıyla Almanya’ya yapılmış ve olumlu yanıt bulmuştu. Albay Otto von Kaehler (1830-1885) komutasında bir heyet 1882 yılında gelmiş ve çalışmalara başlamıştı. 1885 yılında Müşir Kaehler ölünce, Goltz Paşa emir komutasında çalışmalarına devam etmiş, Erkân-ı Harbiye’nin yeniden teşkilatlandırılması, subay eğitim ve öğretimi, ordu teşkilatlarında düzenleme, asker alma kanunu ve silahlanma konularında ıslahat danışmanlığı yapmıştı.²⁴¹ Goltz Paşa’nın gerek planlama ve teşkilat ıslahatlarının, gerekse askeri düşüncesinin 1897 Harbi’nin her safhasında etkisini gösterdiğini gözlemliyoruz. 1886-1887 ıslahatlarının bu harbe ilk etkisi, seferberliği üzerineydi ve 1886 yılında yapılan Askere Alma Kanunu ve Seferberlik Planına²⁴² göre yapılmıştı.

²⁴⁰ Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 9-10.

²⁴¹ Kış, *a.g.e.*, s. 24-59.

²⁴² 1886 Askere Alma Kanunu, önceki bölümde bahsedilen Scharnhorst’un 3 Eylül 1814 tarihli Askere Alma Kanunu’ndan esinlenilmişti. Bu kanunun tamamlayıcısı olarak 25 Ekim 1886 tarihinde “Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhânenin Tertibât-ı Mütayemmene-i Cedîdeye Tevfikan Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kanûnnâme-i Hümayûn” yayımlandı. Bu kanun, 1869 yılında yapılan fakat 1870 yılında uygulamaya geçen “Kura Kanûnnâmesinin” yerini aldı. *A.g.e.*, s. 174. Goltz Paşa seferberliğin bu derecede başarılı şekilde icra edilmesini 1886 yılında yapılan Tensikat-ı Harbiye ıslahatlarına isnat ettirir. “Gerçi seferberliğin hüsn-i cereyânı onu icrâ eden zevâtın liyâkat ve maharetine vâbeste ise de, bu husûsda diğer bir maddenin pek büyük bir te’siri görülmüşdür ki o da pâdişâhın 1886 senesinde irâde buyurdıkları tensikât-ı harbiyenin icrâ edilmiş olmasıdır.” Bu düzenlemelerde kilit rol oynayan ve fikri “tervîc” ve “ta’cîl” ettiren kişileri, Tensikat-ı Harbiye Komisyon Reisi Ali Saib Paşa (Harbiye Nazırı, 1836-1891) ve Erkân-ı Harbiye Reisi Veli Rıza Paşa (Serasker Rıza Paşa, 1845-1920) olarak göstermiştir. Özellikle olası bir seferberlikte nizamiye (muvazzaf) askerlerinin redif-müstahfiz sistemi ile desteklenmesi için ön planlama şarttı. Bu kanunda “devr-i mezkûrede bi’l-hassa memâlikin devâir-i askeriyeye yeniden taksîmi, redif kitaâtının iş bu devâire nazaran tensik ve tevzî’, erkân-ı harbiye dairesinde seferberliğin tanzim ve ihzârı icrâ kılınmıştı.” Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 25. Seferberlik hakkında bilgi için bkz. Vecihi *a.g.e.* s. 143-154. Senai, *a.g.e.* C.I, s. 125-147. Osmanlı ordusunda Alman subayların ıslahat çalışmaları, Yunanistan’da Osmanlı ordusunun Alman subaylar tarafından emir-komuta edildiği intibâsını uyandırdığını görüyoruz. W. Kinnaird Rose, *With the Greeks in Thessaly*, Methuen Pub., London, 1897, s. 26. Bununla beraber savaşta fiili görev almış bir Alman subay vardı. Gramikov Paşa aslen topçu muallimi idi. Harp’te topçu müfettişi olarak görev yapmasına rağmen Yenişehir’e ilk giren müfrezedeydi. II. Abdülhamit tarafından birinci rütbeden murassa nişanı ve yaverlik ile taltif edilmiştir. Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 104,115.

14 Şubat'taki seferberlik emri ile "nizamiye kıtaâtı ile redif askerinin Rumeli cihetine âid olan teşkilât ve aksamı ale'l-acele hudûd boyuna gönderilmek îcab eylediği gibi, Anadolu dâirelerinden gelecek redif taburları da Bahr-ı Siyah ve Marmara sahilleri iskelelerine indirilerek oradan vapurlar ile Tekfur Dağı iskelesine ve ba'dehu Muradlı istasyonuna vâsıl olmuşlardır. Bundan sonra kıtaât-ı askeriyye Dedeağac-Selanik iltisâk hattıyla Selanik ve oradan Manastır hattıyla Karaferiye ve Manastır"²⁴³ gönderilmiştir. İki harekât üssünün olması (Selanik ve Manastır), darü'l-harekâtın tabiatıyla ilgiliydi. Harekât alanı dağlık ve arızalı arazisi sebebiyle iki ayrı harekât alanına bölünmüştü. Batı bölümü Epir Darü'l-Harekâtı (Yanya Kolordusu), doğu bölümü ise Teselya Darü'l- Harekâtı (Alasonya Ordusu) şeklinde isimlendirilmiştir.

Şekil I: Seferberlik Noktaları ve Harekât Alanları Krokisi²⁴⁴

Eserlerde, seferberlik sonucunda sınır boyuna yığılan iki ordunun nizam-ı harpleri şu şekilde verilmektedir:

1. Alasonya Ordusu: Komutanı Müşir Ethem Paşa idi. Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Ömer Rüştü Paşa, Topçu Komutanı Mirliva Rıza Paşa, İdâre Reisi Mirliva Hamdi Paşa, Umûr-ı Sıhiyye Reisi Ferik Doktor Hilmi Paşa, Umûr-ı Baytariyye Reisi Miralay Hasan Bey, Heyet-i Teftîşkiye Reisi Mirliva Talat Paşa'dır. Karargâhı Alasonya'dadır. Altı fırka,

²⁴³ Senai, a.g.e. C. I, s. 118.

²⁴⁴ Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/ Aegean

bir ihtiyat livası, bir süvari fırkası, ihtiyat topçusu (iki tabur), bir muhabere bölüğü, bir köprücü bölüğü ve bir arabalı ulaştırma taburundan mürekkeptir. I. Fırka Komutanı Ferik Hacı Hayri Paşa'dır. İki livası bulunmaktadır. Karargâhı Çayhisar'dadır. II. Fırka Komutanı Ferik Neşet Paşa'dır. İki livası bulunmakta olup karargâhı Skumba'dadır. III. Fırka Komutanı Ferik Memduh Paşa'dır. İki livası bulunmakta olup (II. Livasını V. Hakkı Paşa Fırkası emrine verecektir.) karargâhı Alasonya civarındadır. IV. Fırka Komutanı Mirliva Haydar Paşa'dır. İki livası bulunmakta olup karargâhı Alasonya'dır. V. Fırka Komutanı Ferik Hakkı Paşa'dır. İki livası bulunup, karargâhı Dışkat'tadır. VI. Fırka Komutanı Ferik Hamdi Paşa'dır. İki livası bulunup, karargâhı Kozköy'dedir. İhtiyat Livası Mirliva Şükrü Paşa emrinde ve karargâhı Alasonya'dadır. Müstakil Süvari Fırkası (dört süvari alayı ve müteferrik Hassa Altıncı Süvari Alayı), Mirliva Süleyman Paşa emrinde olup karargâhı Ormanlı'dadır.²⁴⁵

2. Yanya Kolordusu: Komutanı Ferik Ahmet Hıfzı Paşa olup karargâhı Yanya'dadır. I. Fırka Komutanı Mirliva Osman Paşa'dır ve karargâhı Yanya'dadır. Birlikleri beş bölüm halinde Narda nehrinin kuzey hattı boyunca tâ'biye edilmişlerdir. II. Fırka Komutanı Ferik Mustafa Paşa olup karargâhı Loros'tadır. Birlikleri altı bölüm halinde Narda körfezinden kuzeye doğru tâ'biye edilmiştir.²⁴⁶

Vecihi, Alasonya ordusu ve Yanya kolordusu kuruluş ve teşkilatını ayrıntılı verdikten sonra mevcutlarla ilgili olarak "nizam-ı harbleri balâdaki cedvellerde gösterilen fırkalardan her birinin nezdinde yine gösterilmiş olduğu vechele ale't-tahmîn 100 nefer mevcûdlu birer süvari bölüğü ve 110-130 mevcûdlu üç sahra ve bazılarına birer de cebel bataryası verilmişti. Piyade taburlarının mevcûdları 750 nefer kadar olup, binâ'en-'aleyh her fırkanın kuvveti 12.000-13.000 raddesinde idi. Bu hesaba nazaran bidâyet-i harbde Alasonya ordu ve Yanya kolordu-yı hümayûnlarının kuvâ-yı mecmûası 96.000 piyade, 2700 süvari, 5200 topçu efrâdı olmak üzere 103.900"²⁴⁷ demektedir.

²⁴⁵ Senai, a.g.e. C. II, s. 1-17.

²⁴⁶ Vecihi, a.g.e., s. 251.

²⁴⁷ A.g.e., s. 169. Abdi Tefik, 7 Nisan itibari ile Alasonya ordusu piyade mevcudunu 83.250 olarak verir. Abdi Tefik, a.g.e., s. 27-28. Senai, eserinde sadece Alasonya ordusunun Teselya'da icra ettiği harekâtı ele aldığından Yanya kolordusunun birlik mevcudu hakkında bilgi vermemiştir. İlân-ı harp günü Alasonya ordusu 73.500 nefer-i muharip olmak üzere 92.250 piyade, 1200 süvari 240 parça toptan ibaret olduğunu belirtmiştir. Senai, a.g.e. C. II, s. 23. Yazarı belli olmayan *Osmanlı ve Yunan Muharebesinin Tarihi* adlı eserimizde "hudûda yığılan ordunun Yanya havâlisinde 25.000 piyade, 300 süvari, 50 top, Alasonya'da 88.000 piyade, 2700 süvari, 252 top olduğunu belirtmektedir. Anonim, a.g.e., s.3. Süleyman Tefik ve Abdullah Zühdü ise eserlerinde Alasonya ordusuna seferber edilen tüm kâtaâların bir listesini verir. Buna göre seferber edilen asker 146.071, hayvan ise 22.192'dir (daha önce hudut boyunda bulunan bir fırka ve Katrin üzerinden giden 16 tabur olmak üzere toplam 23.000 asker hariç). Yanya Kolordu mevcudunu ise I. Fırka 12.215 asker, 14 kıt'a topçu, II. Fırka 15.515 asker, 6 kıt'a topçu olmak üzere toplam 27.730 asker ve 20 kıt'a topçu olarak verir (Preveze istihkâmlarındaki ağır toplar hariç). Süleyman Tefik - Abdullah Zühdü,

Yunanistan tarafında, Teselya ordusu Veliâht Prens Kostantin emir-komutasındaydı. Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Sabuncaki, Topçu Komutanı Prens Nikola'ydı. I. Fırka Komutanı General Makris'di. İki livası ve dört Evzon taburu vardı. Karargâhı Larissa (Yenişehir) idi. II. Fırka Komutanı General Mavromihali'ydi. İki livası, iki Evzon taburu bulunmakta ve karargâhı Tırhala'ydı. Epir ordusu ise III. Fırka Komutanı Miralay Manos komutasında iki livası ve iki Evzon taburu bulunmakta olup karargâhı Narda'daydı., Süvari ve topçu birlikleriyle beraber toplam 72.000 asker ile sınıra yığınaklanmıştı.²⁴⁸

a.g.e., s. 237-238, 423-426. Goltz Paşa, Alasonya ordusunun nizam-ı harbini verdikten sonra Alasonya ordusunun mevcudunu 58.379 tüfek (piyade), 1560 kılıç (süvari), 156 top, Yanya kolordusunu ise 28.000 asker olarak verir. Sayıların değişkenlik göstermesi hakkında "bâzı fırkaların kuvvetleri hakkında alınan ma'lûmât pek muhtelifdir. Çünkü bunlar dâimî sûrette aynı kuvvet üzerine müşekkel olmayub def'eatle tebeddülâta uğramışlar. Hatta seferin ilk günlerinden ta Yenişehir duhûlüne kadar mürûr eden günler zarfında belki yevmiye yeni bir teşkilât icrâ edilmiş ve bunun için ordunun nizâm-ı harbi daimi bir surette tebeddül içinde yuvarlanmış" demektir. Golç Paşa, a.g.e., s. 66-67. Harp tarihinde sayısal bilgilerin doğruluk probleminin üç boyutu olduğunu gözlemliyoruz. *Birincisi* ele alınan birlik sayısı ve hesaplandığı tarihin değişkenlik göstermesidir. Mesela tüm bu birliklere ilaveten, bu harp için seferber edilen Hüsnü Paşa emir-komutasında VII. Afyonkarahisar Redif Fırkası vardır. Bu fırka ancak hudut muharebelerinden sonra harekât alanına gelebilmiş fakat aktif katkı sağlayamamıştır. Clive Bigham bu tümenin 4 Mayıs'ta Alasonya'ya vardığını bildirmektedir. Clive Bigham, *Osmanlı Ordusuyla*, Çev. Cemaleddin, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315, s. 36. Bu sebeple Goltz Paşa bu fırkayı seferberlik hesaplamasına dâhil etmiş fakat nizam-ı harp mevcuduna dâhil etmemiştir. Buradan hareketle harp tarihçilerinin hesaplamalarının bireysel eğilimlerini yansıttığını düşünebiliriz. *İkincisi*, harp zamanı tutulan raporlar, yoklamalar ve ceridelerin güvenilirlik sorunudur. Savaş, birliklerin mevcudunu devamlı azaltıp, ikmal ise devamlı artırdığından, bir bölüğün iki günlük yoklamasının dahi aynı olmayacağı tahmin edilebilir. Bir örnek verecek olursak, bir fırkanın (normal şartlarda 2 liva x 2 alay x 4 tabur) doğru yoklama alması, taburların (ideali 750 asker) doğru verdiğini farz edersek, sırayla en az 23 rütbelinin mevcutları doğru hesaplayarak bir üst birliğe teslim etmesine bağlıdır. Ayrıca harp esnasında komutanlar için birlik mevcutlarının hassasiyetle hesaplanması, günlük olayları raporlamak veya en azından cerideleri günlük tutmanın, çoğu kez en öncelikli işler olmadıkları görülmektedir. Savaşa Çatalca Muharebesi öncesi gönüllü katılan Osman Senai, I. Fırka Erkân-ı Harbiye Riyâseti'nde göreve başladığında kendisinden önce herhangi bir rapor veya kaydın tutulmadığını eleştirir: "Harekât-ı askeriyeyi müteâkib, fırka erkân-ı harbiye reisleri tarafından birer vukû'ât icmâlinin tertibiyle karargâh-ı umûmiyye irsâli, kâ'ide-i askeriyeden iken şimdide değin hiçbir fırkadan iş'ârât vukû' bulmamıştır." Senai, a.g.e. C.III, s. 167. Sayısal bilgilerin değişkenlik probleminin *üçüncü* boyutunun da faydacı tutumdan kaynaklandığını gözlemlemekteyiz. Harp sonrası, zafer veya mağlubiyetin verilen sayılarla pekiştirildiği (az kuvvetle çok düşmanı yenmek) veya tolere edildiği (az kuvvetle çok düşmana yenilmek) görülebilmektedir. Bir örnek verirsek, harp ilân edilmeden önce başıbozuk Yunanlıların Osmanlı sınır kalelerine yaptığı tecavüzlerinden birinde, Yunanlılar İtalyan gönüllüler ile Kalabaka'dan sınırı ihlal ederek iki Osmanlı sınır kulesini ele geçirip ilerledikten sonra gösterilen mukavemet sonrası geri çekilirler. Sun, eserinde Yunan çetecilerinin sayısını 3500 olarak belirtir (1313-1897 *Türk-Yunan Harbi*, Gnkur. Yay., 1927, s.25-26. adlı eserden alıntılanmıştır.) Sun, a.g.e., s. 86. Ethem Paşa ise sınır tecavüzlerini Serasker Kapısı'na rapor ederken çetecilerin sayısını 2000 olarak belirtir. Ziya Şakir, 1897 *Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti*, Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2011, s.24. Savaşa Yunan saflarında katılan savaş muhabiri Frederick Palmer ise çeteci sayısını 1000 kişi olarak duyduklarını belirtmiştir. Frederick Palmer, *Going to War in Greece*, R. H. Russell Pub., Newyork, 1897, s. 54. Burada önemli nokta kimin doğru bilgi verdiği değil, göreceli ufak bir çatışmaya ait sayılar üzerinde dahi büyük sapmalar olabildiğidir. Bazen bu tutarsızlığın binlerle değil, milyonlarla ifade edildiğine de şahit olabiliriz. Palmer, Dömeke Meydan Muharebesi'ne katılan Dumlos adındaki Yunan tercümanına neden yenildiklerini sorduğunda "Osmanlı askerinin milyon kadar olmasından" cevabını almıştır. A.g.e., s. 186.

²⁴⁸ Vecihi, a.g.e., s. 169-174. Senai, Yunan Teselya ordusunu 42.256 piyade, 730 süvari, 96 top olarak verir. Senai, a.g.e. C. II, s. 22-23. Süleyman Tefvik - Abdullah Zühdü Yunan ordusunun hazarda 23.453, seferde 82.125 mevcutlu olduğunu belirtir. Süleyman Tefvik - Abdullah Zühdü a.g.e., s. 68-69. Evzon askerî, yerel bir asker türü olup Yunanlılara özgüdür. Genellikle yörelerinin en iyi atıcılarından seçilirlerdi. *Fustenella* denilen yerel bir üniforma giymektedirler. Günümüzde tören kıtası ve Meçhul Asker Mezarı'nda nöbet görevi yapmaktadırlar. whyathens.com/evzones-uniform-greek-soldier/. Senai evzon askerlerine "sivri çarıklı, beyaz fistanlı aktörler" demektir. Senai, a.g.e. C. III, s. 109.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olduktan sonra Osmanlı Devleti'ne benzer şekilde düzenli ordu kurma çalışmalarına başladığını görüyoruz. “Yunan hükümetinin teşkilât ve tensikât-ı askeriyyesi 1826 sene-i milâdisinden itibaren Fransız zâbitânından müteşekkil bir heyet tarafından tanzim ve tensik edilmeğe başlandığından ekseri cihetleri Fransa Devleti teşkilât-ı askerisine müşabihdir.”²⁴⁹ Bununla beraber Yunanistan 1881 yılında, 1871'den sonra askeri konularda öncü haline gelen Almanya'dan yardım talebinde bulunmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ile görüşme halinde bulunan Almanya, Yunanistan'ın teklifini reddetmiştir.²⁵⁰ Bununla beraber 1884 yılında Bavyeralı ve Fransız subaylardan mürettep bir komisyon tarafından askeri teşkilâtı tâdil ve tensik edilmiş, ordu mevcudu 30.000'e çıkarılmıştır. Daha sonrasında Fransız bir General (Dürsor?) 1884-1887 seneleri arasında Goltz Paşa gibi ıslahat çalışmalarında bulunmuştur. Yabancı heyetlerin tasarladığı bu ıslahatlar sonucu askerlik hizmeti 21 Haziran 1882 ve 28 Mayıs 1887 Nizamnamelerine göre icra edilmeye başlanmıştır.²⁵¹

Seferberlikle beraber yukarıda bahsedilen birliklerin sınıra yığınaklanmalarıyla gerilim üst seviyeye çıkmıştı. Fiili olarak harp ilan edilmese de hudut boyunda çeşitli sınır ihlalleri ve çatışmalar yaşanıyordu. 9, 13, 23, 25, 28 Mart'ta sınırdaki çeşitli taciz ve baskın olaylarından sonra 9-12 Nisan Kranya ve 16 Nisan Kozköy'de yaşanan çatışmalar sonunda Osmanlı Devleti 17 Nisan 1897 saat 16.00'da Yunanistan'a resmi olarak harp ilân etti. 17 Nisan'a kadar Osmanlı Devleti'nin savaşa karşı daha ihtiyatlı, Yunanistan'ın ise daha kontrolsüz bir tutum içerisinde olduğunu görmekteyiz. Savaş öncesi Yunanistan'da bulunan Palmer, özellikle Yunan halkının eğilimini gözler önüne seren değerli gözlemler paylaşmıştır. Savaş öncesi dönemde Yunanistan'ın kontrolünün, Yunan bile olmayan Kral'da veya hükümette değil, Etnik-i Eterya tarafından yönetilmekte olan “kahvehane ordusunda (Army of Café)” olduğunu belirtmektedir. Halkın saray önünde nümâyişlerde bulunduğunu, silahlı olduklarını, “kral için kuzu-postu” diye sloganlar attıklarını ve savaş istemeyen hiçbir hükümetin bir aydan fazla dayanamayacağını ifade etmektedir.²⁵² Tüm bu sınır tecavüzlerinden sonra

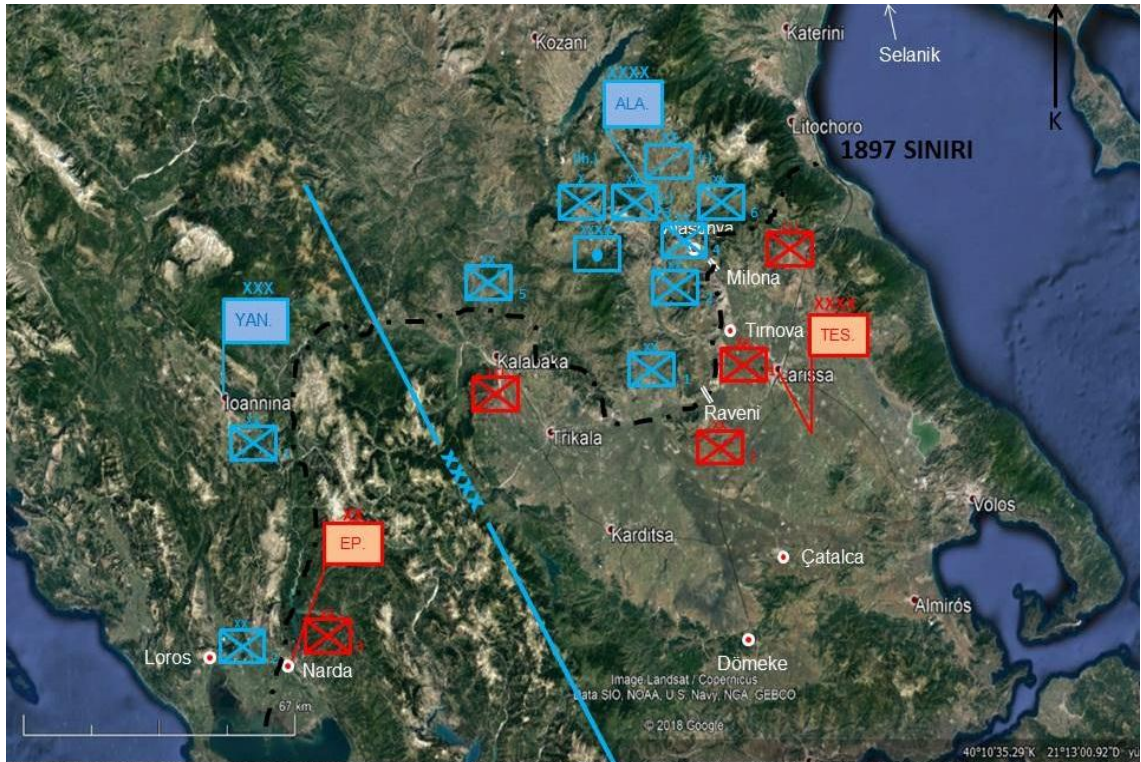
²⁴⁹ Vecihi, *a.g.e.*, s. 132. Gerçekten de 28 Ağustos 1828'de Yunanistan'a ayak basan General Camille Alphonse Trézel komutasındaki Fransız “barış gücü”, Nafplio'da Yunan subayların eğitimi için bir askerî okul ve kışla inşa etmişti. Davide Rodogno, *Against Massacre, Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*, Princeton: Princeton University Press, 2012, s. 87

²⁵⁰ Kış, *a.g.e.*, s. 37.

²⁵¹ Vecihi, *a.g.e.*, s. 132.

²⁵² Palmer, *a.g.e.*, s. 8-9. Eserinde Etnik-i Eterya'nın yapısı hakkında tafsîlatlı bilgiler vermektedir. Halkın içinden olmakla beraber çoğunluğu tüccar olan bu örgüt, dünyanın çeşitli yerlerinden edindikleri para yardımlarıyla büyük bir mâlî özerkliğe sahip olduklarını ifade etmektedir. Palmer, sınır tecavüzlerinin sorumlusunun Etnik-i Eterya olduğunu, hükümetin bu müteharrik girişimleri önleyemediğini belirtir. Kalabaka üzerinden gerçekleşen bir baskından sonra, Osmanlı Büyükelçisi durumu şikâyet ettiği zaman

Osmanlı tebaasının hâlet-i rûhiyesi taşkınlıktan ziyade üzüntü ve hâlâ tepki vermeyen devlete karşı kızgınlık arasında değişkenlik gösteriyordu.²⁵³ II. Abdülhamit böyle bir psikolojik ve siyasi gerilimde dahi sükûnetini koruyabiliyor; ihtiyatlı ve savaş karşıtı bir tutum sergiliyordu. Bununla beraber 16 Nisan 1897 akşamı VI. Hamdi Paşa Fırkası bölgesinde Kozköy'e yapılan baskın sonrası, 17 Nisan Cumartesi günü Çit Kasrı'nda son 54 saatir müzakere halinde olan Sadrazam Halil Rifat Paşa yönetimindeki heyet, Serasker Ali Rıza Paşa'nın telkin ve teşvikiyle harp kararı alıp, padişaha onaylattı.

Şekil II: 18 Nisan 1897'de Tarafların Konuşlanma Krokisi²⁵⁴

İlân-ı Harp Karar Mazbatası saat 16.00'da Ethem Paşa'ya ulaşmıştı. Emir içeriğinde, daha önce hiçbir Osmanlı savaşında kullanılmamış bir silah kullanması için Ethem Paşa'ya yetki veriliyordu. "...Ordu-yı Hümayûnun evvelce askerî komisyonunca tanzîm ve meclis-i vükelâca da tasvîb edilen irâde-i seniyyesi şerefsüdûr buyurulmuş olan "plan" vechile tedafûi ve tecavüzî harekât-ı harbiye icrâsına müsâraat etmesi..."²⁵⁵ Yani

dönemin Başbakanı T. Delyannis (1820-1905) "Onlarla sizin tüm ordunuzdan daha iyi başa çıkmamızı nasıl beklersiniz? Ordunuz onları kendilerinden uzak tutabildi mi?" şeklinde cevap vermiştir. Clive Bigham'a göre Etnik-i Eteryâ ülke içerisinde o kadar hâkim ve söz sahibidir ki ülke içinde asker toplayabilmekte ve cepheye sevk edebilmektedir. Bigham, *a.g.e.*, s. 8.

²⁵³ Şakir, *a.g.e.*, s. 25.

²⁵⁴ Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/Larissa-Ioannina/Greece

²⁵⁵ Hasırcızade, *a.g.e.*, s. 39-40.

harekât, harbin ana taslağını çizen bir sefer planına (harekât-ı harbiye lâiyhası) göre sevk ve idare edilecekti. Plan, önceden tetkik edildiği üzere Epir darü'l-harekâtının bir taarruza imkân vermemesi sebebiyle, kesin sonuçlu taarruzu Teselya darü'l-harekâtında emrediyordu. Yunan kuvvetlerinin Yenişehir (Larissa) ve Tırhala'da tecemmu edeceğini farz ve kabul eden plan, sevkü'l-ceyş yayılması ve yığınağını kesin sonuç yerine ve harekât üssüne (Selanik) en yakın, aynı zamanda en emniyetli yere, yani Alasonya'ya kurmayı ön görüyordu. Tırhala ve Yenişehir'deki Yunan kuvvetleri yekdiğerine imdat ve muâvenet edemeyecek şekilde tespit edilecek ve asıl taarruz kuvveti Alasonya-Milona-Tırnova istikametinden taarruzla Yenişehir'in güney batısını kuşatıp buradaki Yunan kuvvetlerini Golos (Volos) cihetine sürecekti. Plan yapılırken tarihi bir veri de hesaba katılmıştı: Avrupa ve Balkan devletlerinin müdahalesinin kuvvetle muhtemel olması sebebiyle Balkan devletleriyle anlaşarak Yunanistan'ın yalnız bırakılması ve en seri şekilde meydan muharebesine zorlanarak düvel-i muazzama müdahale etmeden Yunanistan'ın koşulsuz-şartsız yenilmesi...²⁵⁶ Yunan

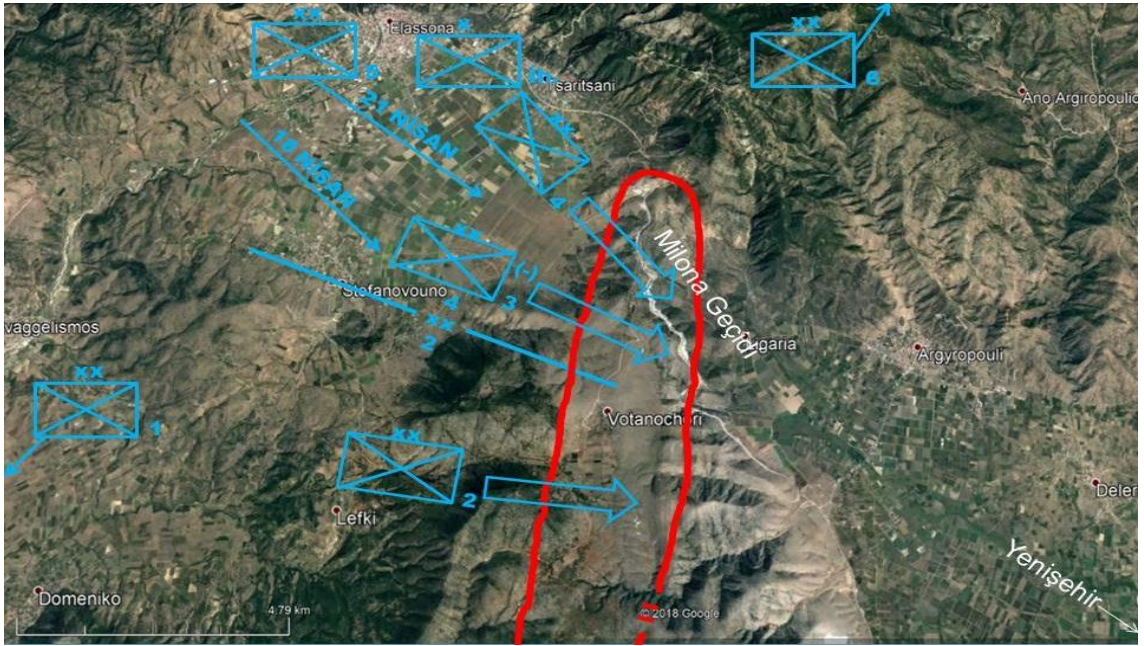
²⁵⁶ Sefer planının tercümesi için bkz. Sun, *a.g.e.* s. 277-286. Osman Senai'nin planda eleştirdiği noktalar ve plan üzerine yaptığı tafsilâtı bir değerlendirme için bkz. Senai, *a.g.e.* C. I, s. 113-124, 147-160. Vecihi, *a.g.e.*, s. 137-142. Bu planın esasları daha önce de bahsedilen 1886 yılında aslen Bulgarlarla olan Doğu Rumeli sorunda, Yunanistan'la çıkan savaş tehlikesi üzerine Goltz Paşa tarafından tasarlanmıştır. Ayrıca bu konuda ele aldığı eserinde bahsettiği üzere Goltz Paşa'nın planın her bölümünü kendi yazmadığı anlaşılıyor. Mesela planın Osmanlı taarruzuna ait bölümü Süvari Feriki Muzaffer Paşa'nın (Aslen Polonyalıdır.) "tertibât-ı istihzârât-ı mufâssalası" üzerine bina edilmiştir. Taslak planı daha sonra Veli Rıza Paşa (Serasker Rıza Paşa) tedkik ettikten sonra Pâdişâh'a onaylatmıştır. Birçok komisyonun elinde tashih edildikten sonra Goltz Paşa'nın 1894 erkân-ı harbiye seyahatinde bazı mevkiilerin değişmiş olması sebebiyle güncellenmiş, ayrıca muhtemel bir Yunan taarruzunda hareket tarzları da eklenmiştir. Sefer planı geliştirilirken, kurmay subayların yetişmesi ve tekâmülü için arazi çalışmaları ile desteklenen komuta tatbikatlarının da Osmanlı askeri düşüncesine katıldığını görebiliriz. Golç Paşa, *a.g.e.* s. 52-64. Planın tartışılacak yönleri olmasına rağmen (cephe taarruzuna sebebiyet vermesi nedeniyle kuşatma ve imha muharebesine imkân vermesi vs.), düzenli ve modern ordunun temeli sayılan mülâhaza ve muhakemeyi esas kabul etmesi bakımından Osmanlı askeri tarihinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülebilir. Daha önceki savaşlarda "harbin olasılıklı doğasına" sadece harp şartlarında maruz kalan komutanların doğru karar için zor şartlar ve çok kısıtlı zamanlarının olduğunu görmekteyiz. Bu savaşta ise modern harbin en zor sorularına (Düşman ne kuvvette? Nerede toplanabilir? Kendi kuvvetlerimizin durumu nedir? Arazi ve iklimin imkân ve kabiliyetlere etkisi nedir? Muhtemel hareket tarzları nedir? vs.) önceden cevap bulunması veya en azından bir yaklaşım geliştirilmesi, askeri düşüncenin tekâmülü açısından dönüm noktası sayılabilir. Sefer planlarının, Osmanlı askeri düşüncesinin bilimselleşmesinin doğal bir sonucu olarak, olasılıklar hesaplamasını hesaba katmasıyla Osmanlı subayının imkân ve kabiliyetlerini de arttırdığını gözlemleyebiliriz. Osmanlı askeri düşüncesinin yapılan islahatlarla kazandığı bu yeteneklerin Balkan Savaşları, Trablusgarb Savaşı ve I. Dünya Savaşlarında alınan ağır mağlubiyetler sebebiyle gölgelenmesi, Osmanlı askeri tarihinden Cumhuriyet dönemine aktarılan kazanımların da gölgelenmesine sebebiyet verebilmektedir. Bununla beraber İstiklâl Harbi komutanlarının genç birer askeri öğrenci olarak bu savaşı ders olarak çalıştıklarını, üzerine çalıştığımız harp tarihi eserlerini okuduklarını, yani bu dönemde kazanılan bu fikri teamülü ve tekâmülü edindikleri düşünülürse konunun önemi daha açık olarak mütâlaa edilebilir. (Fevzi Çakmak 1897'de bir senelik teğmendir. Kazım Karabekir Kuleli Askeri İdâdisi'ndedir. İsmet İnönü Mekteb-i Harbiye'nin Topçu İdâdisi'ndedir. Mustafa Kemal ise Manastır Askeri İdâdisi'nde askeri öğrencidir. Anılarında, bu savaşa katılmak için bir arkadaşı ile beraber okuldan firar ettiklerini yolda uğradıkları Bulgar komşularının güçlüğüle geri dönmek için ikna ettiğini söylemektedir. G. Aksop - İ. Karakaş, *Atatürk, Atatürk'ü Anlatıyor*, Poseidon Yay. İstanbul, 2018, s. 16.)

ordusunun sefer planı hakkında görüşler ise çeşitli olup, daha çok mağlubiyetin tesiriyle ifade edildiğini görmekteyiz.²⁵⁷

Harp ilânından bir gün önce Yunan kuvvetleri hudut üzerine beş ayrı noktadan taarruza kalkmıştı. Özellikle VI. Hamdi Paşa Fırkası bölgesinde çatışmalar hâlâ sürüyordu. İlân-ı harp emri üzerine, II. Neşet Paşa Fırkası'nın top atışlarıyla Alasonya ordu birlikleri cephe boyunca taarruza geçtiler. IV. Haydar Paşa Fırkası'nın Selanik, Avrethisar, Gilan, Priştine ve Seniçe taburları peş peşe muharebeye girdiler. Özellikle II. ve IV. Fırkaların bölgesinde muharebelerin çok yoğun geçtiğini görmekteyiz. IV. Haydar Paşa Fırkası'nın karşısındaki mukavemetin kuvvetli olması sebebiyle III. Memduh Paşa Fırkası'nın da bu bölgeden taarruza sokulmasıyla Milona Geçidi'ne sıklet merkezi sağlanmış oldu. Asıl taarruz güneyden kuzeye II., IV. ve III. Fırkalar ile Milona üzerineyken, kuzey doğularında VI. Fırka ve güney batılarında I. Fırka Yunanlılarla teması sürdürüyorlardı. Arazi, taarruz eden birlikleri geçit ve patikalara kanalize ettiğinden çoğu kez taburlar birbirleri içine karışıyor emir komutada sıkıntılar yaşanabiliyordu. Buna rağmen Osmanlı birliklerinin top ateşleri ile koordineli hareketleri yavaş da olsa ilerleme kaydediyordu. İlerlemenin mahiyeti genelde şu şekilde idi: Hatt-ı harpte bulunan birlikler, Yunanlılar ateşle mukavemet gösterene kadar ilerliyor; ateş ile birlikte olduğu yerde mevzilenip ateşle teması koruyor; geriden gelen ihtiyat birlikleri ve topçu ateşleri ile taarruz şiddetlendirilip Yunanlıların mevzileri terk etmesi sağlanıyordu. 18 Nisan'da IV. ve III. Fırkaların Milona geçidine, II. Neşet Paşa Fırkası'nın ise Pınar ve Papalivadya tepelerine hücumuyla Yunanlıların bu bölgede daha fazla tutunamayıp

²⁵⁷ Goltz Paşa, Yunan sevkü'l-ceyş yayılmasında ne sevkü'l-ceyş ne da tâ'biye nazarından bir mantık olmadığını, bu yayılmanın taarruz veya savunmaya uygun olmadığını belirtmektedir. Yunanlıların amaçlarının aslen savaşla değil de daha öncesinde olduğu gibi bir uluslararası kriz yaratıp Avrupa devletlerini arkasına alarak toprak koparmak olduğunu belirtir. Bununla beraber bir sefer planlarının olup olmadığını belirtmez. Golç Paşa, *a.g.e.* s. 87. Vecihi, Yunanlıların herhangi bir sefer planlarının olmadığını, neresini zayıf görürse oradan taarruz etmeyi düşündüklerini belirtir. Vecihi, *a.g.e.*, s. 142-143. Abdi Tevfik Yunanlıların bir sefer planı olmadığını, T. Delyannis'ten sonra başbakan olan Dimitros Rallis'in (1844-1921) hezimetin sebeplerini açıkladığı bir konuşmasını alıntılıyarak açıklamaktadır: "...bidâyet-i muhâsamattan beri elimizde bir harp planı yokdu..." Abdi Tevfik, *a.g.e.*, s. 63. Senai, Yunan ordusundaki emir-komuta birliğinin olmayışından bir çıkarım yaparak belirli bir planlarının olmadığını belirtmektedir. "İşte Kral Yorgi, Prens Kostantin ve Deliyani gibi esasen üç gayri mütenâzir ve üç muhtelif kuvvetin yed-i tahakküm ve istibdâdına mevdû' olan Yunan ordusu tabî' 87 [1887] nizâmnâmesindeki mevzû'ât ve şerâite göre kendisini toplayamamış idi." Senai, *a.g.e.* C I, s. 143. Senai, darü'l-harb üzerine mütâalada bulunurken Prens Kostantin'in birliklerini herhangi bir "plana müstenid olmaksızın" toplamasını eleştirmektedir. *A.g.e.* C I, s. 91. Bununla beraber savaşa Yunan saflarında katılan W. Kinnaird Rose'un anlattıklarından bir harp planının olduğunu, çok fazla hata içermesine rağmen Yunan kurmay heyetiyle bu harp planı hakkında fikir alışverişinde bulunduğunu görüyoruz. Plan, Milona'nın çok sarp ve Osmanlı tahkimatının fazla olması sebebiyle Damas ve Raveni boğazından yapılacak bir taarruzla Alasonya, başka bir tuğayın (brigade) ise deniz kuvvetlerinin desteği ile Platomona üzerine yapacağı taarruzla Osmanlı kuvvetlerinin sağ kanadını kuşatmayı ve buradan hareketle Selanik'e ilerlemeyi ön gördüğünü belirtmektedir. Rose, bu planın sadece kâğıt üzerinde başarılı olduğunu, planın uygulanabilmesi için o anki Yunan kuvvetlerinin en az üç veya dört katı kuvvet gerektirdiğini belirterek "Osmanlıların Teselya'yı işgalini ne kadar güzel hazırlıyorsunuz" şeklinde beyanatta bulunmuştur. Rose, *a.g.e.*, s. 33-37. Buradan hareketle sefer planı ile ilgili siyasi ve askeri makamlar arasında bir koordinasyon problemi olduğu düşünülebilir.

geri çekildikleri görüldü. 18 Nisan'dan sonra Ordu genelinde yavaşlama görüldüyse de bu aşamadan sonra Osmanlı kuvvetleri hâkime çıkmayı başardı. 23 Nisan'da yapılan Deliler ve Mati muharebeleri sonrası Yunan kuvvetleri koordinesiz bir biçimde Yenişehir'e çekilmeye başladılar. 24 Nisan'da Süvari Fırkasının bir kısmı Tırnova üzerine cebri keşif icra etti. Bölgenin boşaltıldığını anlayınca II. Hamdi Paşa Fırkası'nın üç taburu Tırnova'ya girdi. Böylece ilk savunma hattı aşılip Yenişehir istikameti açıldı. Süvari, topçu ve IV. Fırka'nın Naim Paşa Livası ile teşkil edilmiş güçlü bir pişdar (öncü) müfrezesi Yenişehir'in de boşaltıldığını keşfedince, geriden gelen V. Hakkı Paşa

Şekil III: Alasonya'dan Milona Geçidi'ne Taarruz Krokisi (18 Nisan 1897)²⁵⁸

Fırkası ile beraber şehre girildi (25 Nisan). 17 Nisan'da harp ilan eden Osmanlılar, 19 Nisan'da tamamen Milona'daydı ve altı gün sonra ordusuyla Yenişehir'e girmişti.²⁵⁹

²⁵⁸ Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/Ellassona/Greece

²⁵⁹ Hudut muharebeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Senai, *a.g.e.* C II, s. 4-159. Vecihi, *a.g.e.*, s. 187-203. Golç Paşa, *a.g.e.* s. 96-126. Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 295-358. Bigham, *a.g.e.*, s. 84-120. Bartlett, *a.g.e.*, s. 75-83. Rose, *a.g.e.*, s. 73-131. Şekil III'de görüldüğü üzere, Yunan kuvvetlerinin savunmaya elverişli, savunan için mükemmel ateş sahaları sağlayan, taarruz kuvvetini oluşturulacak imha bölgelerine kanalize eden böylesine önemli bir bölgeyi kolay bırakmalarının sebepleri, üzerinde düşünülmeğe değerdir. Osmanlı eserleri sebep olarak Milona boğazına tesis edilen sıklet merkezi ve şiddetli taarruzları öne sürmesinin yanında, Palmer'in verdiği bilgilerin de aydınlatıcı olduğunu görüyoruz. Yunan kuvvetlerinin olası bir Osmanlı taarruzunu Milona'dan değil, daha güneydeki Raveni geçidinden bekledikleri anlaşılıyor. Palmer, Ethem Paşa'nın Milona'ya taarruzunun Yunan kuvvetleri üzerinde baskın tesiri yarattığını, aynı zamanda bir gün içerisinde hâkime çıkmalarıyla savunmanın avantajlı konumunu kaybettiklerini ifade etmektedir. Bu kırılma anından itibaren bazı topçu birliklerinin bir atış dahi yapmadan yerlerini terk ettiklerini belirtir. Ayrıca muharebelerin mâhiyeti hakkında da değerli bilgiler vermektedir. Osmanlılar, meyilli bir araziye tımandıklarından, Yunan kuvvetlerinin mevzilerinde sadece beklemeleri halinde bile kendilerine ulaşan fizik olarak tükenmiş Osmanlı askerlerini göğüs göğüse muharebe ile def edebileceklerini, fakat Yunan askerlerinin geri çekilmeyi seçtiklerini anlatır. "Türkler bir sırta doğru koştuklarında Yunanlılar onlardan önce kaçıyorlardı" demektir. Palmer, Senai eleştirse de Ethem

Yunan ordusu ise düzensiz olarak Velestin ve Çatalca'ya çekiliyordu. Bundan faydalanan I. Hayri Paşa Fırkası, Tırhala'ya önce bir keşif müfrezesi gönderdi; şehrin boş olduğu anlaşılınca işgal edildi (28 Nisan). Böylece Teselya üçgeninin güneybatı ayağı da alınmıştı.

“6 Gün Savaşı” olarak da nitelendirilen hudut muharebeleriyle harbin birinci safhası tamamlanmıştı. Hudut muharebelerinden sonra, iki taraf içinde oyunun kurallarını yeniden düzenleyen önemli gelişmeler yaşandı. Yunanistan'da yenilginin faturası Delyannis hükümetine kesildi ve başbakan olarak Dimitros Rallis atandı. Osmanlı tarafında göreceli sevinç yaşansa da 19-22 Nisan arasında yaşanan duraklama ve Loros hezimet, Dersaâdet'de tereddütlere neden oldu. Bu sebeple Mabeyn-i Hümayûn Müşiri ve Plevne müdafii Gazi Osman Paşa “teftîş-i umûmî” göreviyle 22 Nisan'da Alasonya'ya gönderildi.²⁶⁰ 25 Nisan'da ise ordu genç ve gönüllü kurmaylarla takviye edildi.²⁶¹ Ayrıca daha önce belirtildiği üzere 19 ve 20 Nisan'da kısmi seferberlikle Afyon,

---

Paşa'nın harekât hattını çok isabetli seçtiğini değerlendirmektedir. Ayrıca Yunan kuvvetlerinin Mati'de kuvvet çoğunluğu sağlayarak bölgeyi savunabilme imkânlarının olduğunu fakat bu fırsatı da kaçırdıklarını ifade etmektedir. Yunan askerlerinin açık ve düzlük alanda savaşamadıklarından Yenişehir'i kolayca bıraktıklarını da ekler. Yunanlıların geri çekilişindeki panik ve karmaşayı çok edebi bir şekilde anlatan Palmer, Yunan ordusunu bu aşamadan sonra “Harap Ordu” (Army of Desolation) olarak niteler. Aynı zamanda bütünlüğünü kaybetmiş bir ordunun takiple gerisini kesmeyen Ethem Paşa'yı da eleştirir. Palmer, *a.g.e.*, s. 75-104.

²⁶⁰ Ethem Paşa'nın Alasonya ordusuna atanmasından sonra kamuoyunda kendisi hakkında meydana gelen tereddütlerin, hudut muharebelerinde gösterdiği ihtiyatlılıktan sonra daha da arttığını görmekteyiz. Savaşın başında Gazi Osman Paşa (1832-1900), Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919), Deli Fuat Paşa (1835-1931) gibi tecrübeli komutanlar dururken ihtiyatlı ve ılımlı bir komutanın görevlendirilmesi tartışmalara sebep olmuştu. Ölmez, *a.g.e.*, s. 99. Goltz Paşa, eserinde Neşet Paşa, Süleyman Paşa, Rıza Paşa ve erkân-ı harbiye zabıtları dışındaki komutanlara ağır eleştirilerde bulunmaktadır. O da bu harbe yukarıda sayılan komutanların emir-komuta etmesi gerektiğini belirtir ve Milona'da bekleyişi Ethem Paşa'nın çekingenliğine bağlar. Ayrıca Ethem Paşa'nın harbi yönetmekten daha farklı kaygıları olduğunu îmâ eder: “Müşârün-ileyhin asıl maksadı, Osman, Fuad ve Ahmed Muhtar Paşaların isbât ve izhâr ettikleri gibi parlak bir şöret ve şân kazanmak olmayub, bi'l-'akis Pâdişâhın muftî bir evlâdı, sâdik bir bendesi ve binâ'en-'aleyh devletin en şedîd ve en cesûr bir adamından değerli ve makbûl bir adamı olmak ve böylece efendisinin memnûniyetini celb etmek idi.” Bu durumun devrin eserlerinde bir subayın sahip olması gereken temel özelliklerden birisi olarak sayılan “hubb-u şân” ve “kendiliğinden hareket etmek” gibi hareketlerle uyuşur bir tarafı yoktu. Ahmed Refik (Mülazım-ı Evvel), *Takım Zâbitlerine Rehber*, Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, 1318, s. 5-9 ve Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 122. Gazi Osman Paşa, 24 Nisan'da Selanik'e ulaşmış fakat bu ünlü komutan daha Alasonya'ya ulaşmadan Tırnova ve Yenişehir'in işgal edildiği anlaşılınca emir geri alınmış ve Paşa İstanbul'a çağırılmıştı. Hülagü, *a.g.e.* s. 116. O sırada Yenişehir'e gitmekte olan Osman Senai, Selanik'te Gazi Osman Paşayı konağında ziyaret etmiştir. Senai, *a.g.e.*, C. II, s. 211.

²⁶¹ Osman Senai Harbin birinci evresinde işlerin tam manasıyla düzgün bir şekilde götürülemediğini, bir ordu emrinin dahi çıkarılmadığını belirtmektedir. Hudut muharebelerinin gecikmesi ve birliklerin birbirine karışmasının başlıca sebebinin emir-komuta birliğinin sağlanamamasına bağlıydı. Fakat harbin bundan sonraki bölümlerinde bu zafiyetin ortadan kalktığını belirtmektedir. Senai, *a.g.e.*, C. III, s. 2-7. Bu savaşta erkân-ı harbiye zabıtlarına baktığımızda içlerinde gelecekte önemli görevlerde bulunacak subaylar vardır. Miralay Rıza, gelecekte Mondoros Mütarekesi yıllarında Sadrazam olan Ali Rıza Paşa'dır. Binbaşı İzzet, Mondoros Mütarekesini imzalayacak Ahmet İzzet Paşa'dır. 25 Nisan'dan sonra göreve başlayan 15 kurmay subay arasında Yüzbaşı Osman Senai de bulunmaktadır. Ethem Paşa bu takviyeden sonra kurmayları, günümüzdeki teşkilatlanmanın bir benzeri şekilde dört büyük, dört küçük şubeye ayırmıştı. Birinci Şube, kıt'aların jurnallerini tetkik edecek, cârf durum krokisi hazırlayacak, personel, mühimmat ve malzeme cetvellerini tanzim edecekti. Diğer görevleri yerli ve yabancı basını takip edip, casus ve keşif kollarından gelen haberleri derlemek, esirleri istintâk etmekti. Miralay Sabit Bey emir-komutasındaydı.

Aydın Redif Fırkaları ile Konya Redif Livası seferber edildi. Bu birliklerin nakli gecikeceğinden II. Ordu'dan mavzer tüfekleri ile teçhiz edilmiş sekiz nizamiye taburu (bir liva) ivedilikle Alasonya'ya sevk edildi. Ordunun bu şekilde takviye edilmesini sadece ilk safhalarda gösterilen yavaş ilerlemeyle veya Ethem Paşa'nın ihtiyatlılığıyla açıklamak yeterli olmayabilir. Harp tarihlerinde olayların bir düzen dâhilinde anlatılmasıyla (önce Alasonya sonra Epir harekâtlarının anlatımı) eş zamanlı gerçekleşen olayların birbirleri üzerine etkilerinin gözden kaçabilmesine sebep olabilmektedir. Alasonya ordusunun Milona Geçidi'ne taarruzu devam ederken 19 Nisan'da Epir harekât alanının güneyinde Nihor istikametinden gelişen Yunan taarruzu sonucu Ergiri Taburu geri çekilmeye başladı. Takviyeye gelen Leskovik Taburu da geri çekilen askerleri görünce geriye döndü. Bu geri çekiliş, Görice Taburu ve Mitika bölüklerine de sirayet edince bir bozguna dönüşüp önü alınamaz bir geri çekilmeye sebebiyet verdi. Avlonya Taburu'ndan bazı birliklerin takviye olarak Loros'a girerken havaya ateş açmaları (Bu tabur Arnavut gönüllülerinden oluşmaktadır. Arnavut geleneğine göre askerler geldiklerini ahaliye bildirmek için şehre girerken havaya ateş ederler.) paniğe sebep olmuştu. Bu kargaşa içerisinde Yanya Kolordusunun güney cephesinden Yanya'ya bir ric'at başlamış, düzensiz birlikler ancak 21 Nisan'da Yanya ovasında durdurulabilmişti. Narda-Loros-Yanya arasında 76 km.lik bu geri çekilme Narda cephesinin yarılması, aynı zamanda Preveze'deki birliklerle irtibatın kopması

İkinci Şube, Miralay Rıza emir-komutasında Birinci ve Üçüncü Şubelerin verdiği raporlar çerçevesinde harekât-ı seferiyye muhtıraları ve lâyhaları hazırlayarak Erkân-ı Harbiye Riyaseti vasıtasıyla Başkomutan'a sunmaktı. Üçüncü Şube, Kaymakam Yaver Bey emir-komutasında menzil hizmeti ile görevliydi. Her türlü insan, hayvan, malzeme noksanlarını tamamlamak ana görevleriydi. Ayrıca hastaneler, ambar ve depolar, piyade ve topçu cephanesi ikmalî, iaşe ve nakliye gibi lojistik görevleri de uhdesinde toplamıştı. Dördüncü Şube, Kaymakam Hasan Bey emir-komutasında personel işleri ile vazifeliydi. Beşinci Şube, bugünün karargâh bölüğünün yaptığı her türlü idari ve ikmal vazifeleri ile karargâhın koruması ve haberleşmesi ile ilgileniyordu. Altıncı Şube, İkinci Şubenin bir alt kolu gibiydi ve sadece yabancı muhabirler, ateşe militerler ve askeri gözlemcileri takip ediyordu. Yedinci Şube, bizzat Ethem Paşa'nın emrindeydi ve Dersaâdet'ten gelecek ve oraya gönderilecek yazışmalara ve şifrelere nezâret ediyordu. Sekizinci Şube ise posta ve telgraf gibi muhaberatin kesintisiz işlemesi ile görevli idi. Senai, *a.g.e.* C. III, s. 8-11. Seferi orduya katılan kurmayların tam bir listesi için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 121. Bununla birlikte kurmayların çok daha pratik ve önemli bir işlevi vardı: Harp esnasında, her türlü kriz anı veya zor görevlerde (keşif, dağılan kıt'aları toparlama, fırka komutanlarına önemli emirleri iletmek, görev kuvvetlerine (müfrezelere) emir-komuta etmek) komutanı müşkülattan kurtarmak... Mesela, 20 Nisan'da Yunanlılar Raveni geçidinden geçmek isteyince Alaiye taburu derhal Kurmay Binbaşı Şevki Bey emir-komutasına verilerek geçit tıkanmıştı. Senai, *a.g.e.* C. II, s. 105-106. Velestin'e ilk taarruz eden müfrezede Mirliya Naim Paşa bulunmasına rağmen, daha ast rütbede bulunan Miralay Mahmut Bey (Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğludur.) emir komuta etmiştir. Yenişehir'e ilk giren müfreme Miralay Seyfullah Bey emir komutasında idi. Goltz Paşa erkân-ı harbiye zabitanı hakkında, fırka komutanları veya Ethem Paşa'ya olduğu gibi eleştirel değildir ve "benim talebelerim" dediği bu subaylara övgü ile bakmaktadır: "Osmanlı ordusu erkân-ı harb cihetiyle fena teçhiz ve ihzâr edilmemiştir. Zâbitân-ı mezkûrenin kısm-ı a'zamı herhangi bir Avrupa ordusunda bulunsalar yine rütbe ve mevki'lerinin talep edeceği hidmet ve vezâifin uhdesinden gelebilirlerdi." Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 73.

anlamına geliyordu. Bu haberin Alasonya'da ve İstanbul'da duyulması, Ethem Paşa'nın Milona'daki ihtiyatlılığını ve alınan tedbirleri daha iyi açıkladığı düşünülebilir.²⁶²

Yunanistan'ın dağlık ve yarım-ada şeklindeki coğrafyası, ikmal ve lojistik için liman kentlerinin önemini artırıyor. Yunan birliklerinin ikmal hattı, tahmin edilen aksine güney-kuzey istikameti değil, doğu-batı yani Goloş-Velestin-Çatalca/Yenişehir demiryolu hattıydı. Bu sebeple harekâtın ikinci aşamasının fenn-i harp gereği Velestin ve Çatalca üzerine yapılması ön görülmüştü. Yunanlıların geri çekilmesiyle, bir kısım birliklerin Velestin'de olduğu biliniyor fakat yer ve mevcudu kestirilemiyordu. Osmanlı askeri düşüncesi böyle belirsizlik durumlarında bir kurmay veya tecrübeli bir komutan emir-komutasında, süvari ve piyade birliklerinden oluşan bir müfreze ile cibrî keşif icra etmeyi, bir tesadüf muharebesi halinde ise inisiyatifle durumu geliştirmeyi ön görmekteydi.²⁶³ Bu müfreze eğer üstünlük sağlayamazsa geriden gelen ihtiyatlarla (topçu ve piyade) takviye edilip taarruza devam ediliyordu. Bu şekilde Mirliva Naim Paşa²⁶⁴ emir komutasında iki piyade alayı (eksik) ve Mirliva Süleyman Paşa emir-komutasında XIII. Süvari ve VI. Hassa Süvari Alaylarından (eksik) teşkil edilen nispeten kuvvetli bir keşif müfrezesi Velestin'e sevk edildi. Müfreze Gereli'deyken Miralay Mahmut Muhtar Bey (Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğludur.) Ethem Paşa'nın emirlerini iletmek için bölgeye gönderildi. Ordunun Çatalca'ya yürümek üzere olduğunu, Velestin'de tahmin edildiği gibi çok düşman olmadığını derhal ilerlenmesi gerektiğini ilettiler. Müfreze 29 Nisan'da iki koldan Velestin'e yürüdü. Güneyden Mirliva Süleyman Paşa'nın süvarileri, kuzeyden Naim Paşa'nın piyadeleri ilerlediler. 30 Nisan'da müfreze düşmanla temas sağladı. Beklenenin aksine Yunanlılar Albay Smolenski emir komutasında ciddi bir mukavemet gösterdiler. Bu sırada güney kolu ile ilerleyen Mahmut Muhtar Bey komutasında cüretkâr bir süvari hücumu yapıldı ise de netice alınmadı. Toplamda ağır zayıyla (138 şehit, 254 yaralı) geri çekilmek zorunda kalındı.

²⁶² Loros bozgunu için bkz. Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 231-234. Vecihi, *a.g.e.*, s. 253-255. Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 427-435. İlginç olan durum şuydu; Yunanlılar ilk taarruzdan sonra takip yapmamışlardı. Bu geri çekiliş Yunanlıların Milona'dan Çatalca'ya (62 km.) veya Velestin'e (67 km.) yaptıkları geri çekilmenin bir benzeri idi. Yanya Kolordu Komutanı Ahmet Hıfzı Paşa'nın dirayetli duruşu ve erkân-ı harbiye zabıtları ile din görevlilerinden oluşan bir heyetin çabaları ile Yanya'ya girmeden durdurulabilen bu grup sonra yeniden teşkilatlandırılıp, karşı taarruza geçmiştir. Aynı şekilde kurmay subay ve nizamiye birlikleri ile takviye edilen Yanya kolordu birlikleri, 23 Nisan'da Beşpınar Muharebesi, 28-29 Nisan'da Halazmana Muharebesi ile ilerleyerek Gribova'ya ulaşmış, burada 1 Mayıs'ta yapılan muharebe sonucu Yunanlılar daha fazla tutunamamış ve 2 Mayıs'ta Loros'u geri almıştır. Vecihi, *a.g.e.*, s.262-266.

²⁶³ Müfrezelerin, ani ve belirsiz durumları ortaya çıkarmak için keşif görevi dışında baskın ve pusu tertibi, kâfile muhafazası, vergi tahsili, zahire ve ot tedariki, bir noktanın muhafazası veya zaptı gibi görevleri de bulunuyordu. Müfrezenin kurulma maksadı, teşkiline esas kuvvetlerin çeşitlerini (piyade, süvari, topçu, istihkâm) belirliyordu. Müfrezelerin kurulma amaçları, teşkilleri ve icraatlarına ait esaslar için bkz. Ömer Naili, *Fenn-i Harb ve Tarih-i Askeri*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1283, C. II, XXVIII. Ders: Müfrezeler, s. 433-453.

²⁶⁴ IV. Haydar Paşa Fırkası, Milona Geçidi ele geçirilince, lağvedilmiş, muhafız olarak bu bölgede kalmıştı. Bu birliğin Naim Paşa Livası bu aşamadan sonra müfrez olarak taarruza devam etmiştir.

Velestin'de yüksek sayıda bir kuvvetin olduğu anlaşılınca Ethem Paşa Velestin-Golos bölgesine V. Hakkı Paşa Fırkası'nı sevk etti.²⁶⁵

Velestin Muharebesi ve uzun süren duraklama Ethem Paşa'nın tekrar eleştirilmesine yol açmıştı. Alasonya ordusu, V. Hakkı Paşa Fırkası ile Velestin-Golos cihetini tespit ederken, diğer kuvvetlerinin çoğunluğuyla güneye yani Çatalca'ya yöneldi. I., II., VI. ve III. Firkalar, Süvari Fırkası, Ordu Topçusu ile Milona'dan geri çağırılan Haydar Paşa'nın emrinde kurulan İhtiyat Livası ileri yanaştırıldı. Yeni gelen kurmayların yeniden teşkilatlandırılarak, etkin ve düzenli çalışmaları sonuç verdi ve Osmanlı askeri tarihinde ilk kez ordu çapında yazılı bir harekât emri verildi. Plan gereğince sabahın erken saatlerinde dört fırka ve süvari fırkası Çatalca üzerine taarruza başladı. Her firkanın önünde kendi pişdar birlikleri ilerliyor büyük kısımları ise geriden geliyordu. Yunan kuvvetleri kuvvet çoğunluğunu Çatalca'nın yaklaşık 9 km. kuzeyindeki Tekke sırtlarına tâ'biye etmişti. Ordunun doğu cenahını teşkil eden III. ve VI. Firkaların öncüleri ve topçuları Yunanlılarla teması sağlayabildi ise de diğer iki firkanın yakın muharebe sağlayamadan Yunanlıların geri çekildiğini görmekteyiz. 5 Mayıs saat 15.30'da III. ve VI. Firkalar Tekke sırtlarını tamamen ele geçirmiş bulunuyordu ve ordunun 3/4'ü hâlâ muharebeye girmemişti. Bu safhadan itibaren Ordu, Dömeke istikametinde geri çekilen Yunanlıların boşalttığı köy ve önemli noktalara yerleşti. 6 Mayıs sabahı 06.00'da VI. Hamdi Paşa Fırkası Yunanlıların zaman kazanmak için bıraktığı küçük bir dümdar

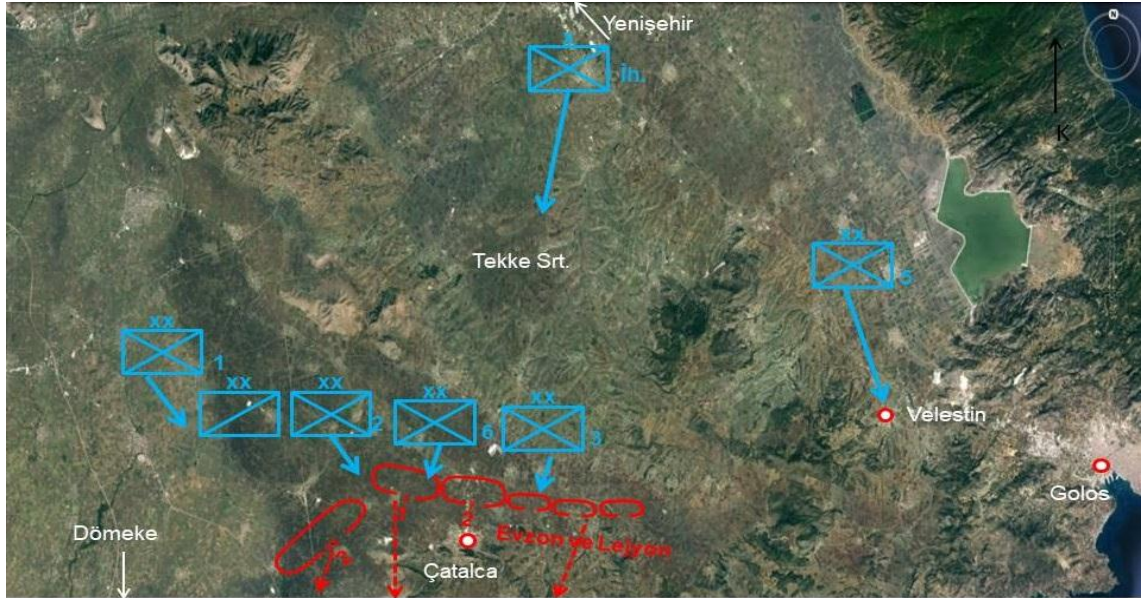
²⁶⁵ 29-30 Nisan Velestin Muharebesi bu harbin en araştırılmaya değer bölümlerinden biridir. Yenilginin en önemli nedeninin Yunan kuvvetlerinin yer ve miktarının kestirilemeyişi olsa da harp tarihi eserlerimizde daha açık bilgilere ulaşabiliyoruz. Müfrezenin öncelikli görevi düşmanı ortaya çıkarmak ve kesin sonuçlu bir muharebeye girmek olduğu halde, Mahmut Bey'in taarruzda ısrarı düşündürücüdür. Eserlerde taarruz planını kendisi yaptığı görülüyor. Yaklaşık 28 km.'lik bir savunma hattına böylesine küçük bir kuvvetle hücumu, birliği piyade ve süvari kolları olarak ayırması ve süvarinin imkân kabiliyeti dışında bir harekâta sürüklenmesi fenn-i harp olarak kabul edilebilir görünmemektedir. Eserleri incelediğimizde Muhtar Paşa'nın bir gece baskını düşündüğünü, yorgun askerler zamanında kalkamayınca bundan vazgeçtiğini, kılavuz subayın gecikmesiyle iki kolun birbirinden koordinesiz bir şekilde taarruza kalktığını, eğitimsiz atların silah sesiyle ürküp dörtlü hücumu kaldıklarını, bundan dolayı süvarilerin dönemeyip tam imha bölgesine sürüklendiklerini görmekteyiz. Ayrıca iki kıdemli paşa varken Mahmut Bey'in emir-komutada bu kadar öne çıkmasının sebebi eserlerimizde mevcut değildir. Bu hücumu karşı taraftan izleyen Palmer, Albay Smolenski'nin piyadelerini örtülü yamaçlarda avcı-çukurlarına gizlediğini, bu sebeple Osmanlıların Yunanlıları hiç göremeden imha bölgelerine düştüklerini çok ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ayrıca Mahmut Bey'in hücumu hakkında da bilgi verir. Çerkez atlarının çok kahramanca atıldıklarını fakat süvarinin böylesine kuvvetli noktaya sevk edilmesinin mantıksız olduğunu, yoğun ateş altında telef olmalarına rağmen, yaya olarak hücumu devam ettiklerini, savunma hattına sadece 2-3 Osmanlı askerinin ulaşabildiğini belirtir. Geri çekildikten sonra Osmanlı yaralı ve esirlerin olduğunu da eklemiştir. Ayrıca Albay Smolenski'nin bu muharebeden sonra milli kahraman ilan edildiğini, beyaz haç madalyası ile ödüllendirildiğini görüyoruz. Tüm bu gelişmelerden sonra Goltz Paşa Mahmut Bey'i cesaretinden dolayı övse de yukarıda belirtilen noktaları fenn-i harp olarak hatalı görmektedir. Velestin Muharebesi'nin Osmanlı ordusunun durumunu ortaya koyduğunu da şu sözlerle belirtir: "Velestin muharebesinin sürat-i icrâsı Türkiye ordusunun hasâil-i mümtâzesini doğru olarak gösterdiği gibi bir takım nevâkısını da irâe eylemiştir." Bu nevâkısın da "ta'lîm, terbiye ve 'ameliyyat [tatbîkât]" eksikliği olduğunu ifade eder. Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 128-143. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Senai, *a.g.e.*, C. II, s. 176-181. Süleyman Tevfik-Abdullah Zühdi, *a.g.e.*, s. 365-370. Vecihi, *a.g.e.*, s. 213-216. Sun, *a.g.e.*, s. 127-132. Ölmez, *a.g.e.*, s. 127-128. Palmer, *a.g.e.*, s. 112-115. Rose, *a.g.e.*, s. 168-176.

(artçı) müfrezesini defederek Çatalca'ya girdi. Çatalca Muharebesi devam ederken Velestin ve Golos'daki Yunan kuvvetleri Alasonya ordusunun gerisini tehdit edebileceğinden V. Hakkı Paşa Fırkası 5 Mayıs'ta Velestin üzerine taarruza geçti. Çatalca'da ciddi bir mukavemetle karşılaşılmadığından en doğudaki III. Fırka ve İhtiyat Livası da bu cepheye gönderildi. 6 Mayıs'ta muharebeler yoğun başladı. Öğleye doğru Yunan sol kanadı kuşatma tehlikesi yüzünden geri çekildi ve bu da tüm cephenin geri çekilmesine yol açtı. Akşam beklendikten sonra 7 Mayıs sabahı Velestin'e girildi. Velestin'in alınması, Yunan birliklerinin Golos'ta sıkışması anlamına geliyordu. Buradaki bir kısım birlikler deniz yolu ile tahliye edildi. Velestin grubu ise Ermiye üzerinden güneye çekildi. 8 Mayıs'ta hiçbir mukavemetle karşılaşılmadan Golos'a girilmişti.²⁶⁶

8 Mayıs'ta Golos'un zabtıyla, İstanbul'dan gelen bir irâde ile o ana kadar Alasonya Ordu Kumandanı olan Ethem Paşa Hudûd-ı Yunaniye Umûm Kumandanı yapıldı. Yunan ordusu doğudan Ermiye, batıdan da Dömeke üzerine çekiliyordu. Ayrıca Yunanistan hükümeti ateşkes için Avrupa devletlerine müracaat etmişti. Bu müracaat Avusturya-Macaristan sefiri aracılığıyla Hariciye Nezaretine bildirilmişti.²⁶⁷ İstanbul'un düşüncesi ise savaşı bir an önce Otiris silsilesine taşıyarak sınırı tekrar 1880 senesindeki haline çekmek idi. Bu sebeple Yıldız Sarayı'nda çekilen telgrafta "her nev'î ihtiyâc ihzâr ve tertîb edilmiş olduğu gibi" ileriye hareket emri verilmişti. Yenişehir ele geçtiğinde (25 Nisan) Prens Kostantin'in karargâhında birçok harita ele geçirilmişti.

²⁶⁶ Ordu Emri No. I, ilk ordu harekât emri olması açısından önemlidir. Emir, düşman durumunu, ordunun vazifesini, ast birliklerin ilerleme istikametleri ve zamanları, koordinasyon tedbirlerini, süvari ve topçuların görevlerini içeriyordu. Bu aşamadan sonra ordu emirlerinin ast komutanların daha koordineli bir şekilde hareket etmesi ve komutanın niyet ve maksadını anlamaları açısından önemli bir araç olduğunu gözlemlemekteyiz. Ordu emirleri oluşturulurken, kurmay subayların muharebenin harekât-ı harbiye lâyhalarını hazırlamada daha etkin olduğu göze çarpmaktadır. Planın şekillenmesinde Miralay Mahmut Muhtar, Rıza ve Binbaşı İzzet Beylerin etkin olması, artık kurmay subayların komutanların fiili yardımcıları olmaları yanında harp kararlarında da etkin olmaya başladıklarının emaresi olarak düşünülebilir. Goltz Paşa ve Senai'nin sık sık vurguladıkları üzere temel sıkıntı, askeri düşüncede veya harbi tahlil etmede değil, alınan kararlarla icraatlardaki uyumsuzluktu. Bunun da en büyük sebebi birliklerin emirleri yerine getirecek kadar eğitilmiş ve fiziki yeterlilikte olmayışları idi. Mesela birinci hat birliklerinin üzerinden aşır, dağılan Yunan birliklerini takip etmekle görevli İhtiyat Livası yolda kaybolmuş, emredilen Türkomazlı mevkiine bile gelememişti. III. ve VI. Fırkalar yan yana olmalarına rağmen irtibat sağlamakta güçlük çekmişlerdi. I. Fırka'nın, Yunan kuvvetlerinin doğusundan kuşatarak gerisine sarkması gerekirken ancak ilk hatta kalabilmişti. Palmer, Osmanlı topçularının piyadeleri hedef aldığı gerideki topçuların, topçuları köreltmek istediklerinde ise piyadelerin tehlike altında olduklarını, en tedirgin grubun ise cepheye su taşıyan erlerin olduğunu belirtmektedir. Palmer, *a.g.e.*, s. 117. Tüm bunlara rağmen ordunun bir bütün halinde ve koordineli taarruz etme fikri ve kabiliyetinin (büyük birlik harekâtı) emekleme aşamasında olduğunu, harbin her aşamasında bir adım daha geliştiğini gözlemlemekteyiz. Yunan ordusunun ise savaşma azim ve iradesinin kırıldığını, Dömeke öncesi herkesin ateşkes düşüncesinde olduğunu, koordineli harekât bir yana, ordunun ciddi ikmal ve yiyecek sıkıntısı çektiğini görmekteyiz. Palmer, bir defasında düzensiz askerlerin Başkomutan Kostantin'in arabasını çevirdiklerini ve aç olduklarını söylediklerini ve yaverinin zorlamasıyla kurtulduklarını anlatmaktadır. *A.g.e.*, s. 109,134. Çatalca Muharebesi ve II. Velestin Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vecihi, *a.g.e.*, s. 223-234. Senai, *a.g.e.*, C. III, s. 42-104. Bigham, *a.g.e.*, s. 152-182. Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 150-178.

²⁶⁷ Ölmez, *a.g.e.*, s. 140-142.

Şekil IV: Çatalca Muharebesi Krokisi (5 Mayıs 1897)²⁶⁸

Miralay Rıza, Mahmut Muhtar Beyler ile Kaymakam Hamdi ve Binbaşı İzzet Beyler bu haritalarla çeşitli defalar Dömeke'yi keşfe çıkıyor, harekât-ı harbiye lâiyhası hazırlamakla uğraşıyorlardı. Bu sıralarda 9 Mayıs'ta ciddi miktarda gönüllü müfrezesinin Tırhala'nın gerisine sarkacağı istihbaratı edinilmişti. Bu olası tehlike, Ethem Paşa'yı zaten azalarak ilerleyen ordunun bir kısmıyla (Seferber edilmiş Afyonkarahisar Redif Tümeni ve bazı birliklerin de parçalanarak bu tehlide karşı oluşturulan kolun emrine verildiğini görüyoruz.) karşı tedbir almaya itti. Bundan sonra Pâdişâh, Dömeke Harekâtını mülâhaza etmek üzere bir harp meclisi kurulmasını emretmişti. Harp meclisi eski bir Osmanlı askeri teamülüydü ve genç kurmaylara göre artık verimsiz, sadece tartışma yaratan bir usuldü. Harp meclisinden sonra Ethem Paşa niyet ve maksadını belirledi: Yunan kuvvetlerinin tamamen imhasını sağlamak maksadıyla, I. ve II. Fırkalar cephe taarruzu ile düşmanı tespit edecek, III. ve VI. Fırkalar Yunan kuvvetlerini doğusundan kuşatacaktı. Miralay Rıza ve Mahmut Muhtar Beyler bu esaslarda Ordu Emri No. V'i yayımladılar.²⁶⁹

²⁶⁸ Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/ Farsala-Volos/Greece

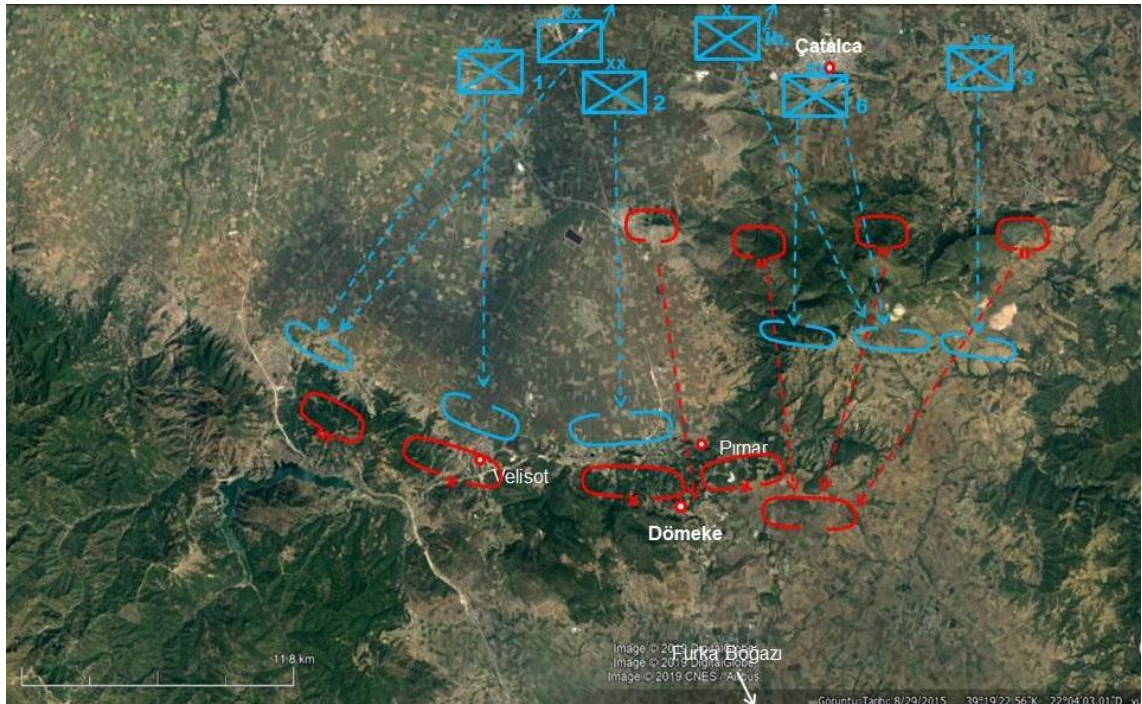
²⁶⁹ Çatalca Muharebesi'nden sonra üç adet tamamlayıcı emir daha yazılmıştı. Bu sebeple V numaralıdır. Emir, Çatalca emrinden daha ayrıntılı idi. Ayrıca Çatalca Muharebesi'ndeki hataları önleyici tedbirleri de içermesi bakımından Osmanlı askeri düşüncesinin faaliyet sonu incelemesi yapıp gerekli dersleri çıkardığını görüyoruz. Mesela I. Hayri Paşa Fırkası'nın istikametinden saparak uzaklaşmaması, fırkaların birbirleriyle imdat ve muâvenette bulunmaları, küçük bir düşman karşısında durulmaması vs. emrediliyordu. Emrin tam metni ve bu emre ek 5 numaralı zeyl için bkz. Senai, *a.g.e.*, C. III, s. 172-183. Tercümesi için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 294-297. Bu hazırlıklar sürerken, 8 Mayıs'tan sonra yaşanan duraksamanın yine eleştirilere sebep olduğunu görmekteyiz. Fakat Ethem Paşa ve ordusunun personel,

Alasonya ordusu, Golas'un zaptından (8 Mayıs) dokuz gün sonra hazırlıklarını tamamlayabildi ve 17 Mayıs sabahı Dömeke istikametinden taarruza geçti. Bir gece öncesinde birlikler gece intikali ile ileri yanaştırılmıştı. II. Ordu'dan gelen Nizamiye Livası II. Neşet Paşa Fırkası'nın emrine verilmişti. Birlikler doğudan batıya III., VI., II. ve I. Fırkalar olmak üzere tâ'biye edilmişlerdi. İhtiyat Livası, Süvari Fırkası, Ordu Topçusu gerilerinde idi. Yunanlıları cephesinde tespit edecek olan II. ve I. Fırkalar, I. Hayri Paşa Fırkası'nın geride küçük düşman müfrezeleri ile temasta olmasından dolayı koordineyi sağlayamıyorlardı. Bu sebepten II. Neşet Paşa Fırkası yaklaşık 1,5 saat I. Fırkayı bekledi. Bu bekleyiş genel taarruzu etkileyince Ethem Paşa II. Fırka'nın devam etmesi için Miralay Mahmut Beyi II. Fırka'ya gönderdi. Böylece II. Neşet Paşa Fırkası Yunan kuvvetlerinin en güçlü yeriyle tek başına temasa girdi. Bu yoğun muharebede Mahmut Bey, II. Fırka birliklerini düzenledikten sonra, I. Fırka'nın Kaymakam Hamdi Bey tarafından teşkil edilen ihtiyat alayını II. Fırka'nın batısına yerleştirerek cepheyi batıya doğru uzatıp I. ve II. Fırkalar arasındaki tehlikeli açığı kapadığını görüyoruz. II. Fırka, bu bölümde ağır zayıt vermesine ve tüm ihtiyatlarını kullanmasına rağmen bulunduğu noktayı bırakmıyor, ateş muharebesine devam ediyordu. Özellikle Dömeke Kalesi'ndeki Yunan ağır topları II. Fırka'yı olduğu yere sabitlemişti. Bununla beraber ordunun doğu cenahından bir haber alınamıyordu. Bu sırada Ordu Topçu Komutanı Rıza Paşa'nın, II. Fırka, İhtiyat Livası ve süvari bataryalarından teşkil ettiği kuvvetli bir topçu kıt'asını Velişot-Pırnar hattının karşısına yerleştirip ateş desteğine başlaması, II. Fırkayı bir nebze rahatlattı. Cephe taarruzunun dengede, kuşatma manevrasının ise belirsiz olması üzerine Ordu Emri No. VI'yı yayımlandı ve cephe kıt'alarının oldukları yere mevzilenmeleri ve I. Fırka'nın derhal taarruz cephesini batıya doğru uzatacak şekilde muharebeye girmesi emredildi. İhtiyat Livası da üç taburunu ziyadesiyle kayba uğramış II. Fırka'nın emrine verdi. Kuşatma manevrası geciktiğinden Mahmut Bey derhal VI. Hamdi Paşa Fırkasına gönderildi. Bilmedikleri ve zorlu bir arazide ilerleyen bu firkanın dağılan birliklerini düzelttikten sonra III. Fırka'ya intikal eden Mahmut Bey, harekâti hızlandırması için Ethem Paşa'nın emirlerini ilettili. Seyfullah ve Enver Paşalar da III. ve VI. Fırkaların hızlandırılması için ileri sevk edildi. Muharebe II. Fırka cephesinde akşam

---

cephane ve malzeme ikmalini tamamlamadan muharebeye girmesinin daha tehlikeli olduğu düşünülebilir. Özellikle ordunun büyük kısmı geri bölgede ikmal faaliyetleri ile meşguldü. İkmali kolaylaştırmak maksadıyla Alasonya ambarları Yenişehir'e, oradan mekkariler ile Çatalca ve civar köylere taşınmıştı. Normalde her üç mekkari hayvanına bir nefer verilirken, o anda iki veya daha fazla nefer veriliyordu. Senai, 60-70.000 kişilik Alasonya ordusunun sadece 30.000 mevcutla Dömeke karşısında olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber Dömeke'de bulunan Yunan ordusunun 22-28.000 mevcutlu olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca taarruzu geciktiren diğer bir etkenin de Ethem Paşa'nın Mavzer tüfekli Nizamiye Livasını (II. Ordu'dan teşkil edilen 8 tabur) beklemesi olduğunu görmekteyiz. Dömeke öncesi olaylar hakkında bilgi için bkz. Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 179-193. Senai, *a.g.e.*, C. III, s. 105-161. Vecihi, *a.g.e.*, s. 235-239. Yunan ordusunun genelinde ise bu bekleyişin bir ateşkesle son bulacağı düşünülmekte olduğundan Osmanlı ordusu kadar hazırlık yapılmadığını görmekteyiz. Palmer, *a.g.e.*, s. 134-154.

18.00-19.00 saatlerine kadar sürmüş ve Nizamiye Livası Yunan mevzilerine 300 m. yaklaşabilmişti. Birlikler 17-18 Mayıs gecesi yerlerini korurken, 03.00'de Dömeke'de büyük bir yangın çıkması, Yunanlıların geri çekildiği şeklinde yorumlandı. Ordu karargâhı saat 05.30'da II. Fırka karargâhına geldiğinde Yunanlıların çekilmiş olduğu anlaşıldı ve Ordu sabahın ilk ışıklarıyla takibe geçti. 18 Mayıs saat 08.30'da Ordu karargâhı Dömeke'deydi. III. ve VI. Fırkalar ve Seyfullah Paşa komutasındaki süvariler Furka Boğazı istikametinde ilerlediler. Zaman zaman Yunan artçıları ile temas sağlansa da bu birlikler güneye sürüldü. Saat 09.00'da Lamyia Belediye Başkanı ve sivil bir heyet, Süvari Fırkası başında olan Seyfullah Paşa ile mütareke yapmak istediyse de Seyfullah Paşa sivil oldukları gerekçesiyle ilerlemeye devam etti. Nihayet saat 14.00'de Yunan ordusu karargâhından gelen kurmay bir subay resmi olarak mütareke talebiyle müracaat edince harekât durduruldu.²⁷⁰ Ethem Paşa Furka Boğazı'ndan Dömeke'ye dönerken, İstanbul'dan Yunan Ordusu Komutanı ile mütarekeye başlama emri aldı.

Şekil V: Dömeke Meydan Muharebesi Krokisi (17 Mayıs 1897)²⁷¹

Böylece 30 günlük harekât sona ermişti. Bu emir ile Ordu Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nden Miralay Ali Rıza ve Yunan Ordusu'ndan görevlendirilmiş subaylarla müzakere görüşmeleri resmi olarak başladı.

²⁷⁰ Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 194-217. Vecihi, *a.g.e.*, s. 240-250. Senai, *a.g.e.*, C. III, s. 183-212. Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 389-422. Bigham, *a.g.e.*, s. 182-223.

²⁷¹ Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/Domokos/Greece

Savaş sonrası mütareke dönemi oldukça uzun sürmüştü, resmi barış antlaşması 4 Aralık 1897'de imzalanabilmişti. Sonuç olarak Osmanlı ordusu işgal ettiği Teselya'dan geri çekilecek, bununla beraber Yunanistan 4 milyon Osmanlı altını savaş tazminatı ödeyecekti. Daha önemlisi savaş başlangıcında Girit'e verilen muhtariyet sistemi kalıcı oldu.²⁷² Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik olarak istediği hedeflere ulaşamamıştı. Fakat savaşın psikolojik ve askeri kazanımları oldukça fazlaydı. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde bu kazanımları daha derinlemesine incelemek üzere, bize bu faydalı bilgileri ulaştıran harp tarihçilerimizi yakından tanımak ve eserlerini analiz etmek istiyoruz.

2.2 ESERLERİN YAZARLARI VE YAZILMA AMAÇLARININ BİÇİM VE ESASA ETKİSİ

1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ni anlatan eserleri incelemeye başlarken ilk amacımız eserlerden harp ve harp tarihi bilgilerini çıkarıp, tasnifleyip, aralarında bir bağıntı aramaktı. En çok zikredilen verileri gerçeğe en yakın, en az zikredilenleri gerçeğe en uzak bilgiler olarak görme eğiliminde idik. Okumalarımız derinleştikçe eserlerin anlatım tarzı ile harple kurdukları bağların farklı olduğunu gözlemledik. Sanki her eserin ayrı bir kişiliği vardı. Harbi anlatırken sunulan bilgi, yazarın bu eseri yazarken ortaya koyduğu maksat ile yakından ilgiliydi. Yazarlarımız, prizmanın ışığı alt renklerine ayırması gibi, harbin gerçeklerini kendi kültür, birikim ve gelecek beklentilerinin bir karışımı olan prizmalardan geçirip kırıyordu. Her eser, ışığın farklı bir rengi gibiydi. Bununla beraber yazarlarımız harbi anlatırken sanki kendilerini anlatmıştı. Yazılma amaç ve biçimleri ise eserlerine attıkları imza gibiydi. Bu düşünceden yola çıkarak, her eserin sunduğu tek, biricik bilgi ve eğilimi, ortak eğilimlere uyup uymadığı şeklinde ayırmaktan ziyade, her birini harp tarihi esaslarını zenginleştiren bir boyut olarak ele almayı uygun gördük.

Ele almak istediğimiz yazarlarımızdan ilki, Osmanlı'da bilinen ismiyle Goltz Paşa'dır. Wilhelm Leopold Colmar Freiherr von der Goltz, 1843'te Labiau'da (Doğu Prusya, şu an Rusya sınırları içerisinde) dünyaya gelmiş, öğrenimini Burgschule İlkokulu, Königsberg Ortaokulu, Kulm Lisesi ve Berlin Askeri okullarında yapmıştır. 1861'de teğmen olduktan sonra V. Doğu Prusya Piyade Alayı'nda görev yapmış, 1864'de Berlin Harp Akademisi'ne girmiştir. 1866 yılında Prusya-Avusturya Savaşı'na katılmış ve omuzundan yaralanmıştır. 1867'de kurmay olarak mezun olduktan sonra Genelkurmay Topoğrafya Şubesi'nde çalıştı. Sırasıyla 1871 yılında yüzbaşı, 1878'de binbaşı, 1883'te

²⁷² Ölmez, *a.g.e.*, s. 157-194. Adıyeye, *a.g.e.*, s. 185-195. Sun, *a.g.e.*, s. 255-263. Mütareke dönemi ve barış antlaşması için ayrıntılı için bkz. Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 476-504.

yarbay oldu. 1870-71 Fransa-Prusya savaşına kurmay subay olarak katıldı. 1878-1883 seneleri arasında Berlin Harp Akademisi'nde harp tarihi dersleri verdi. 1883-1895 seneleri arasında Osmanlı ordusunda Askeri Okullar Genel Müfettişliği, Erkân-ı Harbiye Reis Vekili olarak önemli ıslahatlara imza atan Goltz Paşa, 1895'ten sonra Alman ordusuna geri dönmüştür. Bundan sonra üç defa daha İstanbul'a gelen Goltz Paşa, son olarak I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda VI. Ordu Komutanı olarak hizmet vermiş, Kut'ülamare'de İngilizlere karşı savaşmış, 9 Nisan 1916'da Tifüs hastalığından Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁷³ Görev yaptığı uzun yıllar boyunca Alman askeri düşüncesini Osmanlı askeri sisteminin esası haline getirmeye çalışmıştır. Uzun vadede muhtemel bir Almanya-Osmanlı ittifakı için Osmanlı ordusunu hazırlama ve Alman askeri sanayisini Osmanlı silah pazarına açan önemli arabuluculuk vazifeleri üstlenmiştir.

Goltz Paşa çalışmasının girişinde, yazma amacı ile ilgili olarak “Şarkda bulunan eski dostlarımin mesâî-i müstakbelelerine fâideli olması için bu kitabın te’lîfine mübâşeret ettim”²⁷⁴ demektedir. Goltz Paşa'nın İstanbul'da olduğu dönemde yoğun olarak üst düzey devlet ricâli ve askeri makamlar ile çeşitli askeri okullarda genç subay adaylarıyla çalıştığı düşünülürse hedef kitlesi bu gruplar olmalıdır. Eserinin konusu olan 1897 Osmanlı Yunan Harbi'nin askeri tarih olarak ağırlık derecesini şu şekilde ifade etmiştir: “Gerçi bu harb milletlerin talî ve takdîrini kat’î bir sûretde tefrîk edebilir büyük bir mikyâsda değil idi. Mâmâfih esbâb-ı müdâfaa ve takviyesinin istihzârına iştirak etmiş olduğum memleket için oldukça bir ehemmiyeti var idi.”²⁷⁵ 1897 Harbi, icra edildiği saha ve katılan kuvvetler açısından 1870-71 Fransa-Prusya Harbi veya 93 Harbi'nin sadece bir muharebesi büyüklüğünde olmasına rağmen, bir milletin yıkılmış özgüvenini geri getirmesi açısından oldukça önemliydi. Ayrıca Goltz Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği hizmeti “müdâfaa ve takviye” olarak nitelemesi, ürettiği eserlerin de bir boyutunu ortaya koyması bakımından değerlidir. Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunu düzenleme ve ıslah düşüncesi eserindeki her cümleye sirayet etmiştir: “Bu kitabın tahrîrinden

²⁷³ Askerliğinin yanı sıra iyi bir askeri tarih yazarı olan Goltz Paşa, yüzbaşılığından itibaren kaleme aldığı eserleri için bkz. *Das Volk in Waffen-Ein Buch über Heerwesen und Kriegführung unserer Zeit*, Berlin, 1883. Tercümesi için bkz. Colmar von der Goltz, *Millet-i Müselleha*, Haz. İ. Sarıbal, Otorite Kitap Yay., İstanbul, 2016. *Anatolische Ausflüge (Anadolu Gezileri)*, Berlin 1896. *Der Thessallianische Krieg und die Türkische Armee*, Berlin 1898. Tercümesi için bkz. *Osmanlı Yunan Seferi 1897-1311*, Çev. Yakup Şevki, İstanbul, 1326. *Stärke und Schwäche des Türkischen Reiches (Türk İmparatorluğu'nun Gücü ve Zayıflığı)*, 1897. *Der jungen Türkei Niederlage und der Möglichkeit ihrer Wiedererhebung*, Berlin, 1913. Tercümesi için bkz. *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı*, Çev. H. Cevdet, Kader Matbaası, İstanbul, 1332. *Denkwürdigkeiten, Bearbeitet und Herausgegeben von Friedrich Freiherr von der Goltz und Wolfgang Foerster*, Berlin 1929. Tercümesi için bkz. *Golç Paşa'nın Hatıratı*, Çev. Salih Maykuş, 1932. Hayatı için bkz. Necmettin Alkan, “GOLTZ, Wilhelm Colmar von der”, T.D.V İslam Ansiklopedisi, EK-I, İstanbul, 2016, s. 478-480. Kış, a.g.e., s. 55-56. Colmar von der Goltz, XXI. *Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Golç Paşa'nın Hâtîrâtı”*, Haz. F. Yılmaz, İz Yay., İstanbul, 2012, s. 7-22.

²⁷⁴ Golç Paşa, *Osmanlı Yunan Seferi 1897-1313*, Mukaddime, s. 2.

²⁷⁵ A.g.e., Medhal, s. 1-2.

maksad Türkiye'nin gayret ü terakkîsini teşvîk ve tâ'cîl eylemektir. Bu kitabda Türkiye devlet ve ordusunun husûsi ve 'acîb olan kuvvetli cihetini meydâna çıkarmak ve sâdik dostlarına karşı bir sıdk-ı hulûs ile vukû'bulan hata ve noksanları keşf ü tedkik eylemek îcab ediyor."²⁷⁶

Goltz Paşa'nın beyan ettiği maksatlarla, eserinde çizdiği çerçeve ve anlatım biçiminin birbirleriyle örtüştüğünü gözlemliyoruz. Tarzı, harp tarihi dersinde erkân-ı harbiye zâbitlerine 1897 Harbi'ni işleyen bir hoca gibidir. Harp tarihine hâkimliği üst seviyede olan Goltz Paşa, tarafların harekâtlarını birbirleriyle kıyaslayabildiği gibi harbin bütününe diğer harplerle de kıyaslayabilmektedir. Önce harpte "olani" ortaya koyan, sonra "olması muhtemel" olayları sıralayan, sonunda da "olması gerekeni" veren bir metot takip etmektedir. Örneğin, Hudut muharebelerinin sonunda verdiği mütâlaada, harita başında kurmay subaylara ders veren harp tarihi hocası gibidir: "...bir araya toplamak istedikleri ordu pek büyük bir cebhe üzerine yayılmış idi. Binâ'en-'aleyh Rumlar da Türkler gibi Penakya, Analipsi, Nezeros civarlarından Raveni ve daha garba 50 kilometrelik bir cebhe üzerinde gavgalarına başladılar. Böyle yapılmayacağına tekmil kuvvet ile müttehiden ve müctemian bir nokta üzerine hücum ve ta'arruz olunub nükât-ı sâirede cüz'î, düşmanı işgal [meşgul] edecek kadar kuvvetler terk olursa idi acaba nasıl olurdu? Bu vechele Yunan ordusu hiç olmazsa 35.000 nefer 80 top ile müctemian bir noktada iş görülürdü. Eğer böyle bir kuvve-i müctemianın, Nisan 18 sabahı, muvaffakane vukû' bulan hudûd baskınlarını müteâkib, Milona, Dava gecidlerini şiddet ve sür'atle ta'arruza kalkıldığını bir tasavvur edersek harbin diğer bir renkde cereyânına bâ'is olabileceğini herhalde tasdik ederiz."²⁷⁷ Bazen bu mütâlaaları sayfalar sürmekte, muharebenin alabileceği sayısız şekilleri gözler önüne sermektedir. Hatta öyle fikri türbülanslar yaratabilmektedir ki, Moltke'nin öğrencisi General'in aklında hangi savaşı yaşadığı hakkında okuyucu tereddüte düşebilmektedir: "...çünkü Alasonya'dan Tırnova üzerinden Yenişehir'e olan mesafe, Berlin-Potsdam mesafesi kadar takriben 40 kilometre idi."²⁷⁸

Goltz Paşa'nın bir harp tarihi dersine çevirdiği eseri, Osmanlı ordusundaki vazifesi ile uyumlu bir yapı sergilemektedir. Anlatım tarzının seviyesi, rütbesi ve birikimiyle doğru orantılıdır. Harekâtı genelde fırka (tümen) seviyesinde anlatan Goltz Paşa, müfrezelerden bahsederken tabur seviyesine inmektedir. Yaşlı Osmanlı paşalarına

²⁷⁶ A.g.e., Medhal, s. 2-3.

²⁷⁷ Goltz Paşa'nın bu hareket tarzı, dış hatta bulunan Yunan kuvvetlerini tek bir noktaya sıklet merkezi yaparak karşısındaki kuvveti bertaraf etmeyi öngörmektedir. Böylece sayı olarak zayıf bir tarafın, sayısal çoğunluğa sahip rakibini nasıl yeneceğinin bir örneğini vermektedir. A.g.e., s. 116-117.

²⁷⁸ A.g.e., s. 120.

(özellikle Ethem Paşa) eleştirel bir tutum sergileme konusunda çekingen davranmayan General, söz konusu kendi eğitim sisteminin çıktıları olan genç erkân-ı harbiye zâbitânı olduğu zaman seçicidir.²⁷⁹ 296 sayfalık eseri, diğer eserlerimiz arasında bir harekâtın fenn-i harp olarak nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin en başarılı örneğini temsil eder. Eseri, Jomini'nin 2. çeşit, yani "muharebe veya seferlerin savaş sanatı ile ilişkilerini analiz eden askeri tarihin" tipik bir örneğidir.

Diğer bir yazarımız Osman Senai (Erdemgil) 1872'de Manastır'da doğmuştur. 1889 yılında Mekteb-i Harbiye'ye girmiş, 1895 senesinde kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. İlk görevi Mekteb-i Harbiye'de Kozmografya (Yıldız İlimi) dersi öğretmenliği olan Senai²⁸⁰ 1897'de Yunan Hududu Genel Komutanlığı'na atanmıştır. 1907 yılında kurmay yarbay olarak tekrar Mekteb-i Harbiye'ye Kozmografya öğretmeni olarak atanan Senai, 1909 yılında Petersburg Ataşemiliterliği'ne atanmıştır. Atina Ateşemiliteri ile becâyış yapan Senai aynı sene bu göreve başlamıştır. 1910 senesinde bu görevden alındıktan sonra 1911 senesinde XXII. Bağımsız Tümen LXV. Alay Komutanlığı'na atanmıştır. 1912 senesinde Kırcalı Tümen Komutanı olarak Balkan Savaşı'na katılan Senai, 1914'te XIV. Tümen Komutanlığı'na atanmış, aynı sene emekli olmuş, emeklilik işlemleri sürerken Askeri Müze Müdür Muavinliği'ne atanmıştır. Emekliliğinde de orduda görev alan Senai, 1915'te Samsun Dîvan-ı Harbi Örfî Başkanı olmuş, 1916'da Dicle Menzil Hattı Komutanlığı'nda görev yapmış, aynı sene Anadolu Hat Komiserliği'ne getirilmiş, 1918'de Mısır İnşaat Birliği Komutanlığı'na atanmıştır. Senai

²⁷⁹ Goltz Paşa'nın Ethem Paşa hakkındaki fikri, çekingen ve ihtiyatlı olması bakımından olumsuzdur. Diğer fırka komutanları hakkında "Neşet Paşa'dan mâ-'adâ bi'l-cümle fırka kumandanları da Başkumandan gibi harbden evvel mechûl zevâtından idiler" demektedir. A.g.e., s. 75. I. Fırka Komutanı Hayri Paşa'yı eline geçen fırsatları kaçırmak ve yeni talebe gibi acemi davranmakla eleştirir. III. Fırka Komutanı Memduh Paşa'yı "Alaylı ve asla mektep görmemiş" olarak değerlendirir. IV. Fırka Komutanı Haydar Paşa'yı zayıf olarak görür. V. Fırka Komutanı Hakkı Paşa'yı cesur fakat eksik olarak nitelendirir. VI. Fırka Komutanı Hamdi Paşa'nın erkân-ı harp subaylığından gelmesine rağmen kendini gösterecek görevlerde çalışmadığını düşünmektedir. Süvari Fırka Komutanı Süleyman Paşa hakkında "icrâat ve maharet gösteremedi" şeklinde ifadede bulunur. Goltz Paşa'ya göre bu komutanların büyük birlik harekâtı için yeterli tecrübeleri yoktur. Saydığı komutanlar hakkında "Bu bahsettiğimiz paşaların hepsi usûl ve kâ'idesine muvafık büyük bir manevra veyâhûd kıtaât-ı cesîmenin buna mümâsil tâ'lîm ve amelîyyâtını aslâ görmemiş ve bu harbde taht-ı kumandalarına verilen böyle büyük ve mühim kıtaâtı müşârûn-ileyhimden bâ'zıları müddet-i 'ömürlerinde ilk defa olarak bu harbde görmeğe nâil olmuş bulunuyordu" demektedir. A.g.e., s. 75-77. Bununla beraber Ordu İhtiyat Topçusu Komutanı Rıza Paşa'nın Almanya'da tahsil gördüğünü, İmparator I. Wilhelm'e (1797-1888) bir batarya ile gösteri yaptığını ve çok eğitimli olduğunu söylemektedir. Seyfullah, Enver (Harbe binbaşı olarak katılmış, Harp sonuna kadar mirliya olmuştur.) Paşalar ile Miralay Mahmut (Velestin başarısızlığına rağmen) ve Binbaşı İzzet Beyleri çok başarılı bulur. Kurmayların eskisi gibi çadırlarda değil kıtaâların arasında olduğunu, her gün öncelikli olarak bir sonraki yapılacak harekât-ı harbiyeyi müzakere ve münakaşa ettiklerini belirtmektedir. A.g.e., s. 77-78.

²⁸⁰ Ayrıca *Tarih-i Harb* adlı eserinin girişinde, Mekteb-i Harbiye Erkân-ı Harp sınıflarına Tarih-i Fenn-i Harb, Mühendishane-yi Berr-i Hümayûn'da ise Hidmet-i Seferiye ve Tâ'biyetü'l-ceyş derslerini verdiğini belirtmektedir. Osman Senai, *Tarih-i Harb*, Yuvanaki Panayutidis Matbaası, İstanbul, 1313, C. I, Beyân-ı Mazeret, s. 1.

buradan sonra 1938 yılına kadar Bursa Işıklar Askeri Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1944 yılında İzmir'de vefat etmiştir.²⁸¹

Senai'nin *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi* adlı eseri gerek 1897 Harbi gerekse harp tarihi esasları hakkında çok değerli bilgiler sunmaktadır. Goltz Paşa'nın öğrencisi, bu idealist genç kurmay subay, savaşa gönüllü olarak I. Velestin Muharebesi'nden (29-30 Nisan) sonra katılmıştır. Osman Senai, 1897 Harbi'ni *Dömeke Meydan Muharebesi* dışında *Tarih-i Harb* isimli eserinde de anlatmıştır. Bu eserlerinde Senai'nin kişiliğinin üç boyutu ön plana çıkmaktadır: Askerliği, tarihçiliği, edebiyatçılığı²⁸²... Tarih bilimini askerlikten ayrılmaz bir parça olarak gören Senai, tarihin askerlikteki önemini şöyle açıklamaktadır: “Nereden geldiğimizi, neredede olduğumuzu, nereye gideceğimizi anlamak için tarih okumaya mecburuz... İtalya'da Rafael, Mikelanj devr-i târihiyesini okumamış bir ressam görülmediği gibi Almanya'da Büyük İskender, Hanibal, Jul Sezar, Büyük Frederik ve Napolyon gibi cenerallerin harb ü darb usullerini gözden geçirmemiş bir askere tesadüf edilemiyor. Doğrusunu söylemek lazım gelirse insan yalnız başına hiçbir şeyi icâda muktedir değildir. Terakkiyât-ı beşeriye hâle en yakın olan mâzî tabakalarına ihtiyâc gösterdikce en uzaklarına da muhtâc olmuş demektir.”²⁸³ Tarih yazmaktaki maksadını ise şu şekilde açıklar: “Tarih yazmakta asıl maksadım onu okuyacakların fikir ve tecrübelerinde güzel güzel neticeler husûle getirmektir. Onun için eğer bende şu kırık kalem ile yazmış olduğum birkaç sahîfeli eserimle sevgili arkadaşlarıma fâideli görünebilirim, kendimi en ziyâde bahtiyâr 'addedeceğim.”²⁸⁴

Tarih-i Harb adlı eserini askerler için yazdığını belirten Senai, *Osmanlı-Yunan Seferi, Dömeke Meydan Muharebesi* adlı eserinde ise hedef kitlesini büyütür: “Ben şu eseri en çok 'asker olmayan arkadaşları için yazdım. Bundan dolayı eserin tarz-ı ifâdesi pek

²⁸¹ Necdet Aysal, *Harp Akademileri Yıllığı'nın* Senai'nin ölüm tarihini 1936 olarak verdiğini belirtmektedir. Askeri tarih konusunda çok fazla eseri bulunan Senai'nin incelediğimiz *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi* dışındaki önemli eserleri olarak, *Fezâil-ül Mücahidîn*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1320., *Colmar Freiherr (Goltz Paşa)*, Çev. Osman Senai (Erdemgil), Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1315, [Bu eser, Goltz Paşa'nın yazdığı, Osman Senai'nin çevirdiği *Harbin Sevk ve İdaresi* isimli eser olmalıdır.] *Kitabet-i Askeriye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1897., *Musavver 1904-1905 Rus Japon Seferi*, 5 Cilt, İstanbul, 1904., *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa*, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1899., *Tarih-i Harp*, 3 Cilt, İstanbul, 1897 ve “Asker” isimli ayda iki defa yayınlanan dergi gösterilebilir. Necdet Aysal, “Harp tarihi Yazımına Dair Özgün Bir Yaklaşım: Osman Senai Bey”, *Turkish Studies*, C. IX/X, 2014, ss. 1199-1220, s. 1202-1203. H. Toker - G. Barlas - N. Fidan, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve daha Üst Birlik Komutanları)*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 2004, s. 148-149.

²⁸² Rüşdiye ve İdadî mekteplerinde okurken edebiyata âşık olduğunu söylemektedir. Senai, *Tarih-i Harb*, C. I, Beyân-ı Mazeret, s. 1.

²⁸³ A.g.e., C. I, Beyân-ı Mazeret, s. 3.

²⁸⁴ A.g.e., C. I, Beyân-ı Mazeret, s. 5.

ziyâde fennî olmaktan ise, biraz daha şâ'irâne olmak ciheti bizce münâsib görüldü."²⁸⁵ Senai'ye göre hedef kitle askerlerden sivillere doğru kaydıkça eserin içerdiği fenn-i harp derecesi azalmakta, biçim ve sunuş şekli edebileşmektedir. Senai'nin başta Goltz Paşa gibi askerlere ders mahiyetinde okutulacak bir kitap yazmak istediğini fakat İstanbul'a döndükten sonra fikrini değiştirdiğini görüyoruz. Bunun en büyük sebebi de 1897 Harbi'ne dair yazılmış diğer eserlerdir. Özellikle yabancıların yazdıkları ve tercüme edilmiş eserler ile daha savaş bitmeden yazılmaya başlanmış harp tarihlerine tepkili olduğunu gözlemlemekteyiz. Asker olmayan kişilerin "hoşça vakit geçirmek" için yazdığı bu eserlerin bir satırını dahi okumadığını belirten Senai, fenn-i harp sanatını öğrenmek isteyen askerlere bu eserlerden ziyade Hanibal'in Roma Seferi ile Perslilerin Yunan Seferi'ni okumayı tavsiye etmektedir. Bu eserlerde eleştirdiği en önemli nokta, "kavâ'id ve ıstılâhât-ı askeriyyenin pek fena bir yolda tahrip edildiğidir".²⁸⁶ *Tarih-i Harb* adlı eserinde diğer eserleri açık olarak hedef alan Senai, *İkdam Gazetesi* yazarlarından Abdi Tevfik'in Fransız bir yazarın²⁸⁷ eserinden tercüme ettiği *Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr* adlı eseri hakkında "bu eser kadar ihâtasız bir kitap tasavvur olunamaz" demektedir. Aynı şekilde Vecihi ve arkadaşlarının kaleme aldığı *İkdam Gazetesi'ne* ait *Musavver Tarih-i Harb ve Sabah Gazetesi* yazarlarından Süleyman Tevfik ve Abdullah Zühdü'nün *Devlet-i Âliyye-i Osmaniye Yunan Muharebesi* hakkında da olumsuz görüş bildirir. Ayrıca aynı dönemde yabancılar tarafından yazılmış iki tercüme eseri de beğenmemektedir.²⁸⁸ Osman Senai'nin bu eserlerde yapılan fenn-i harp hataları ile ilgili haklı olduğu noktalar bulunsa da, Goltz Paşa dışında herkesi eleştirmiş olması, çok az harp tarihi eseri yazılmış bir dönem için fazla mükemmeliyetçi bir yaklaşım olarak görünüyor. Acaba özellikle sivil/asker gazeteci yazarlara gösterdiği bu eleştirel tutumun altında başka sebepler olabilir mi? Bu konuyu ileride tekrar tartışmak üzere eserlerini incelemeye devam edelim.

Osman Senai'nin üç ciltlik *Dömeke Meydan Muharebesi'nin* ilk cildinde harp tarihinin nasıl yazılması gerektiği ile ilgili ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Buradan hareketle, aslında 1897 Harbi'nin tarihini anlatmakla beraber, harp tarihi yazmanın kural ve kâidelerini de belirlemek istediği anlaşılıyor. Ona göre harp tarihleri, subaylar için

²⁸⁵ Senai, *Osmanlı Yunan Seferi...*, C. I, Beyân-ı Mazeret , s. "ze".

²⁸⁶ A.g.e., C. I, Beyân-ı Mazeret , s. "vav".

²⁸⁷ Eser ve yazar hakkında bilgi yoktur.

²⁸⁸ Senai, *Tarih-i Harb*, C. II'ye Ek, İfade, s. 8. Bahsettiği iki yabancı eser hakkında bilgi vermemektedir. Fakat kendisinin söylediği İkdam Matbaası'nın "lisanımıza naklettiği" iki eser, Yüzbaşı Clive Bigham'ın yazdığı *With the Turkish Army in Thessally*, London, 1897 (*İkdam Gazetesi* yazarlarından Cemaleddin adlı bir yazar tarafından *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla* (İstanbul, 1315) adıyla tercüme edilmiştir.) ve (Sör) Ellis Ashmead Bartlett'in *The Battlefields of Thessally with Personal Experiences in Turkey and Greece*, London, 1897 adlı eseri (*Teselya Marekesi*, (İstanbul, 1315) ismiyle tercüme edilmiştir.) olmalıdır.

normal bilgi almak isteyen insanlardan daha önemlidir. Yanlış yazılmış harp tarihlerinin yanlış eğitilmiş subaylar üzerinden gelecek harpleri etkilemesinden çekinmekte olan Senai, dönem harplerinin kısa sürmesinden dolayı harp tarihlerinin subay eğitiminde eskisinden daha önemli olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple ilk bölümde bahsettiğimiz harp bilgisinin fenn-i harp ile doğrulanması olgusunun, eserinde ve yazılacak diğer tüm eserlerde en önemli kâide olması gerektiğini sık sık vurgulamaktadır.²⁸⁹ Yabancı *Tan Gazetesi'nin* Osmanlı süvarisini 180-190 bölük olarak vermesi, dahası Osmanlı gazetelerinden bazılarının bu haberi tercüme ederken bölüğü alay olarak çevirerek hatayı daha da büyütme, eleştirdiği ihtimamsızlıkların sadece birisidir.²⁹⁰

Senai, muharebeleri tabur seviyesinde ve neredeyse gün gün anlatarak Jomini'nin "muharebelerin tüm detay ve yönlerini, ast birliklerin saat-saat konumlarını nakleden askeri tarih" tipine (I. Tip) yaklaşırsa da, harekâtı fenn-i harp olarak değerlendirilmesiyle²⁹¹, "muharebe veya seferlerin savaş sanatı ile ilişkilerini analiz eden askeri tarihe" (II. Tip) uygun bir metod ve anlatım biçimi takip etmiştir. Goltz Paşa'nın "asker ve devlet adamlarını eğitme" ideali, Senai'nin eserlerinde de hâkimken, farklı bir idealin de yansımaları açıkça görülebilir: Harp tarihinin nasıl yazıldığını herkese göstermek... Aynı zamanda bu genç ve idealist kurmay subayın harp tarihinde kalıcı olmak gibi keskin bir hedefi de vardır: "Biz öyle kitaplar neşr etmek istiyoruz ki, zaman onun hiçbir vakit kıymet-i asliyyesini zâyî' etmesin, tagallübât-ı beşeriyyeden müteessir olmasın ve asırların mürûruyla ehemmiyeti bir kat daha artsın."²⁹²

Eserlerimizden bir diğeri olan *Musavver Tarih-i Harb'in* yazarı Mehmet Vecihi 1869 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'u bitirerek istihkâm subayı olan Vecihi, kolağası rütbesine kadar yükselmiş, Serasker dairesinde çalışmıştır. Kısa süre sonra askerlikten ayrılmıştır. Nâfia Fennî heyetinde memur olarak göreve başlamış fakat 1904 senesinde, daha genç sayılabilecek yaşta kalp krizinden vefat etmiştir. Vecihi'nin harp tarihi yazarlığından ziyade edebiyatçı kişiliğinin ön planda olduğunu görüyoruz. 1894 senesinden sonra *İkdam Gazetesi'nde* yayınladığı roman ve hikâyelerle ünlenebilen Vecihi, Servet-i Fünûn döneminin kendine has bir üyesi olarak popüler Türk Edebiyatı'nın Ahmet Mithat Efendi'den (1844-1912) sonraki

²⁸⁹ Senai, *Osmanlı Yunan Seferi...*, C. I, s. 9-14.

²⁹⁰ A.g.e., C. I, s. 22.

²⁹¹ Harekâtın tahlilini Goltz Paşa kadar derinleştiremeye de, bir Osmanlı kurmay yüzbaşısının (henüz 25 yaşında genç bir subaya göre) harp tarihi ve fenn-i harp alanında ne kadar ileri seviyede olduğunu timsali olarak gösterilebilir.

²⁹² Senai, *Tarih-i Harb*, C. II'ye Ek, İfade, s. 7.

temsilcilerinden birisidir. Namık Kemal'i (1840-1888) taklit etmekle ve edebi değeri düşük hikâyeler yazmakla sıkça eleştirilen Vecihi'nin *Musavver Tarih-i Harbi* askeri tarih konusunda tek eseridir.²⁹³

Vecihi ile ilgili ilk merak ettiğimiz konu, aslen edebiyat dünyasından bir kişinin harp tarihi gibi ayrı ve uzak bir sahada böylesine kapsamlı bir eser vermesinin altında yatan motivasyondur. Bunun cevabını net olarak vermese de fikir edinebileceğimiz düşünceler paylaşmıştır. Kimler olduğunu belirtmese de kendisinin bu konuda teşvik edildiğini belirtmektedir: "...bir harb târîhi yazmanın müşkilâtını bildiğim için buna cür'et edemedim... Hazret-i Pâdişâhîde mekteb-i askeriyyeden yetişmemiş ve alâ-kaderi'l-îmkân fûnûn-u askeriyyeye vâkif bir bende-yi memlûk-ü şehriyârî olmasa idim, teşvîken gösterilen teveccühe güvenerek bir târîh-i harp yazıvermeyi umuma karşı va'd ederdim."²⁹⁴ Bu ifadesinden anladığımız kadarıyla kendisinin eski asker olmasından dolayı gazete tarafından görevlendirilmiş olma ihtimali yüksektir. Fakat Vecihi, çok ince bir noktaya parmak basmaktadır. Teşvik edilmesine rağmen bir tarih-i harp yazmaya kendini muktedir görmemektedir. Bu sebeple "Yazılacak eser sırf târîh-i harb değildir. Öyle olursa hidmete münhasır olmak lazım geleceği gibi devletimiz bizim gibi âcize gelinceye kadar nice o vazîfe ile muvazzaf eâzım-ı erbâb-ı iktidâr mevcûd iken ona cür'et, 'afv olunmaz bir cür'et-i küstâhâne olurdu. Mâmâfih asıl 'arz olunacak nûkât-ı mühimme vakâyi-i harbiyyeye aittir" demektedir. Bu sözlerden Vecihi'nin, harbin fenn-i harp olarak değerlendirilmesinden ziyade harple ilgili olayların aktarımını yapacağını anlıyoruz. Bununla beraber sonraki açıklamalarında, zaferle biten bu şanlı harbi "iftihâr" edilmesi için "şehitlerin yetimlerine" ve "din yolunda harp eden askerlere" bir yadigâr olarak yazdığını eklemektedir. Eserinin biçimi ile ilgili olarak ise "siyasi ve askeri olayları memzûc (karıştırarak) vereceğini belirtmektedir."²⁹⁵

Görüldüğü üzere Vecihi eserinin genel çerçevesini çizmiş, neyi, nasıl yazacağını eserinin başında belirtmiştir. Eserinin Mekteb-i Harbiye'de harp tarihi dersinde okutulması gibi bir beklentisinin olup olmadığını bilemiyoruz. Vecihi, eseri boyunca Devlet ve Hanedan'a övgülerde bulunmakta, edebi kişiliğinin verdiği kültürle ayrıntılı tasvirlerle girmektedir. Eserindeki coşkun anlatıma bakılırsa, *İkdam Gazetesi'nde* yayınlanacağı için milli duyguları ön planda tutmuş olabilir. Osman Senai'nin eleştirdiği

²⁹³ Eserlerinden en ünlüsü *Mihridil*, İstanbul, 1311 olup, bu eserlerin çoğu 1896-1899 tarihleri arasında *İkdam Gazetesi'nde* tefrika edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Önal, "Vecihi Bey'in Hikâyelerinde Fikrî Yapı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 1985, s. 2-3. Güzide Çiftçi, "Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1999, s. 5-6.

²⁹⁴ Vecihi, a.g.e., s. 8.

²⁹⁵ A.g.e., s. 8.

bariz fenn-i harp hataları bulunmasına rağmen, eserlerimiz arasında fenn-i harbe dair en tafsilatlı “teorik” bilgiyi bu eserde bulmak mümkündür. Özellikle istihkâmcılığının verdiği birikimle harekât alanının en ayrıntılı tasvirini gene Vecihi yapmıştır. Bu sebeple *Musavver Tarih-i Harb’in* kendi içinde tutarlı olduğunu görüyoruz. Fakat bilginin teori ile doğrulanması ve faydacı tutum konusunda aynı değerlendirmede bulunmak zordur.

Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr adlı eserimize baktığımızda ise Fransız bir yazar tarafından yazıldığı anlıyoruz. Eserin mütercimi Abdi Tevfik (1860-1910)²⁹⁶, yazarın Fransa’da Yunanlılara duyulan sevgi ve ilgisinden çekindiğinden dolayı esere imza atmadığını belirtmektedir. Tevfik tercüme ettiği eserde, askerliğe ait “haylice tafsilât gördüğünden dolayı” askerlerin faydalanabileceğini ifade eder. Eserin genelinde “sevkü’l-ceyş ve tâ’biyeden ziyade politika[dan]” bahsedileceğini de ekler. Belirtilene uygun olarak harp anlatımı oldukça yüzeysel ve Senai’nin de altını çizdiği üzere yapısal hatalarla doludur. Fırkaları ve komutanları birbirine karıştırdığından harekât süreci hakkında verdiği bilgilerin doğruluğu şüphelidir.²⁹⁷ Bununla beraber Yazar, anlatımını desteklemek üzere *Morning Post*, *Daily News*, *Times*, *Newyork Herald*, *Ajans Reuter*, *Daily Telegraph*, *Daily Mail*, *Avanti* gibi birçok gazete ve muhabirlerinden alıntılar yaptığından, harbin siyasi yönüne daha geniş bir pencereden bakmaktadır. Bu sebeple bazı konularda daha aydınlatıcı bilgiler verebilmektedir. Mesela savaş öncesi Yunanlıların tahrik ve tehdit dolu tecavüzlerinin ardında yatan asıl sebebinin kötü durumdaki maliyesi olduğunu belirtmektedir. Savaş öncesi hareketsizlik sürdükçe Yunan ordusunun günlük yarım milyon drahmiye ulaşan maliyetinin, Yunanistan’ı savaş çıkmadan iflasa sürükleyeceğinden bir an önce savaşa girmek zorunda olduğunu ifade etmektedir. Açıktan harp etmekle düvel-i muazzamayı karşısına almaktan çekinen Yunanistan’ın böyle dolaylı bir yol seçerek Osmanlı

²⁹⁶ “Selanikli Tevfik” olarak bilinir. Gazeteci, yazar, aynı zamanda mütercimdir. İyi derecede Fransızca bildiğinden birçok Fransızca eseri edebiyatımıza kazandırmıştır. Aynı zamanda mekteplerde tarih ve hukuk tarihi öğretmenliği yapmıştır. Tevfik’in *Müdâvele-i Efkâr’la* aynı tarzda 1897 Harb’ini anlattığı *Mir’at-ı Vuku’ât-ı Harbiye* (Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1315) adlı eseri bulunmaktadır. Eser Girit’in 200 senelik geçmişi ile Avrupa, Osmanlı ve Yunanlılar arasındaki siyasi olayları ayrıntılı olarak anlattıktan sonra muharebelerin sade bir anlatımını yapmaktadır. Ayrıca sonunda mütareke ve barış görüşmelerini vermektedir. *Nevsâl-i Askeri*, Saryan Matbaası, 1908 ve *Prusya’da Askeri Âlem*, 1880 (tercüme) askerlikle ilgili diğer eserleridir. Hayatı ve tercüme eserleri için bkz. İbrahim Alâettin, “Selanikli Tevfik”, *Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri*, Haz. Sedat Semavi, İstanbul, 1933-1935, s. 1434. Ayşe B. Karadağ, “Türk Çeviri Tarihimizde “Mütercim” Selanikli Tevfik”, *Turkish Studies*, C. VIII/X, 2013, ss. 355-363, s. 358-360.

²⁹⁷ Bir örnek vererek, Çatalca Muharebesi öncesi alınan muharebe düzenini anlatırken ordunun sağ cenahını üç tümen oluşturduğunu (iki tümen oluşturmaktaydı), bunların II. Memduh Paşa Fırkası (II. Fırka Komutanı Neşet Paşa’dır.), I. Hayri Paşa Fırkası ve Haydar Paşa Fırkası (İhtiyat Livası’na emir komuta etmektedir. Yenişehir’dedir. I. Hatta gelememiştir.) olduğunu belirtmektedir. Merkezde ise V. Neşet Paşa Fırkası (V. Fırka, Hakkı Paşa emir komutasında Gereli’de olup, Velestin’e taarruz etmek için en doğuda (solda) bulunmaktadır.)... Bu şekilde hatalı anlatım devam eder. Tevfik, *a.g.e.*, s. 139-140. Abdi Tevfik’in tercüme ederken Fransız Yazar’a sadık kalmak için bu şekilde çevirdiği düşünülebilir. *Mir’at-ı Vuku’ât-ı Harbiye* adlı eserinde Çatalca Muharebesine dair bazı hatalar olmasına rağmen bu derecede değildir. Karşılaştırmak için bkz. Tevfik, *Mir’at-ı Vuku’ât-ı Harbiye*, s. 219-226.

kuvvetlerini taciz ve tahrike yöneldiğini anlatmaktadır.²⁹⁸ Bu yaklaşımın hudut tecavüzlerini sadece Etnik-i Eterya'nın dengesiz tutumuyla açıklayan Osmanlı yazarlarının bakış açısından daha aydınlatıcı bir yaklaşım olduğu düşünülebilir. Bu sebeple bir harbin farklı açılardan farklı araçlarla tahlil edilmesi, harple ilgili gölgede kalmış bir ayrıntıyı ortaya çıkarabilmektedir.

Gazeteci-yazar bakış açısıyla yazılmış bir diğer eserimiz, *Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi'dir*. Yazarlarından Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu), 1861 senesinde İstanbul'da doğdu. Arapça, Farsça, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. Antep, Halep ve Selanik'te çeşitli memuriyetlerden sonra 1897'de *Sabah Gazetesi'nin* savaş muhabiri olarak Osmanlı-Yunan Harbi'ne katıldı. 1906'da Meclis-i Kebir-i Maârif azası oldu. Cumhuriyet'ten sonra pek çok dergi ve gazetenin idareciliğini yaptı. Yüzden fazla eser telif ve tercüme etti. Eserlerinin çoğu halk masalları ve hikâyeleridir. 1939 senesinde vefat etmiştir.²⁹⁹ Abdullah Zühdü (1869-1928) ise II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gazeteciliğiyle tanınmış yazarlardandır. İstanbul'da doğmuş, Galatasaray Lisesi'ni bitirmiştir. II. Meşrutiyet sonrası *Yeni Gazete* isimli bir gazete kurup, İttihad ve Terakki muhalifi yayınlar yapmıştır. Damat Ferit Hükümeti zamanında Matbuat Umûm Müdürlüğü yapmıştır. Çeşitli roman, inceleme ve çeviri eserleri mevcuttur.³⁰⁰ Bu iki gazeteci yazar 14 Şubat - 6 Haziran 1897 tarihlerinde savaş muhabiri olarak savaşa katılmışlar ve gözlemleri sonucu bahsedilen eseri yazmışlardır.³⁰¹

Yazarlarımız benzer bir eğilimle, amaçlarının sadece Mekteb-i Harbiye'de görülen bir ders kitabı veya sadece zâbitânın anlayabileceği ıstilahât-ı askeriye ile dolu harp tarihi kitabı yazmak olmadığını belirtmektedirler. Hedef kitlelerinin tüm sınıflar olduğunu belirten Tevfik ve Zühdü bu sebeple gayet sade bir dil kullandıklarını ifade ederler. Bu maksat ve düşünceleri, harekât alanının ayrıntılı ve edebi tasvirlerinde kendini hissettirir.³⁰² Harekâtın fenn-i harp olarak değerlendirilmesinden ziyade vukû bulan

²⁹⁸ Tevfik, ... *Müdâvele-i Efkâr*, s. 73-75.

²⁹⁹ E. İhsanoğlu - R. Şeşen - M. Serdar Bekar - G. Gündüz, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yay., İstanbul, 2004, s. 524. Eserleri için bkz. <http://www.biyografya.com/biyografi/13300>

³⁰⁰ İbrahim A. Gövsa, "Abdullah Zühdü", *Türk Meşhurları*, Yedi Gün Neşriyat, İstanbul, 1946, s. 4-5. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. <http://www.biyografya.com/biyografi/1866>

³⁰¹ İhsanoğlu, a.g.e., s. 524.

³⁰² Harp tarihi eserlerindeki maksat ve biçim farklılıklarının, yapılan tahlil ve tasvirler yansımasını görmek açısından Tırnova'nın asker ve gazeteci/yazar bakış açılarıyla değerlendirilmesini sunmak iyi bir yaklaşım olabilir. Hudut muharebeleri öncesi harekât-ı harbiye lâyihası hazırlayan bir kurmay, muhtemelen Tırnova'yı şu şekilde değerlendirecektir: Alasonya'dan hareketle Teselya'yı işgal eden taarruzî bir ordunun ilerleme istikametinin ikinci noktası olması, elinde bulunduran kuvvet için Yenişehir ve Tırhala'ya geçiş sağlayan yollar üzerinde bulunması ve kuzeyden güneye Milona, Beydeğirmeni ve Raveni geçitlerine yakınlığıyla stratejik bir öneme haizdir. Lısfaki Tepesi'nin güney batı bitiminde ve meskûnda olmasıyla, bu istikametten örtü ve gizlemeden faydalanılarak yapılacak taarruzlara karşı hassastır. İkmal ve iaşeyi

olayların verilmesi tercih edilmiştir. Buna rağmen *Müdâvele-i Efkâr'daki* yapısal hatalara rastlanmaz. Özellikle tarafların kuvvetlerinin değerlendirilişi ve askere alma sisteminin uygulanışı çok ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.³⁰³

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı anlatan bir diğer eserimizin yazarı belli değildir. *Osmanlı ve Yunan Muharebesinin Tarihi* (Mahmut Bey Matbaası, tarihsiz) ismiyle basılmış bu eser muhtemelen bir harp tarihinden ziyade el kitapçığı mahiyetinde yayımlanmıştır. Toplam 16 sayfalık bu küçük eser, sadece harbe dair olayların ne zaman nerede olduğunu bilgilendirmek maksadıyla yazılmış, sonundaki şiir ise milli duygulara hitap etmesi maksadıyla eklenmiştir.

Bu noktada Osman Senai'nin eserini incelerken dikkatimizi çeken noktaya geri dönmek istiyoruz. Osman Senai'nin harp tarihinin doğru ve fenn-i harbe uygun yazılması kaygısını anlamakla beraber kendisi neden diğer eserlere bu kadar tepkilidir? Diğer bir taraftan, gazeteci ve edebiyat dünyasının pek tanınmamış yazarlarının hiç de ehil olmadıkları bir konuda eser vermek konusundaki ısrarlarının sebebi ne olabilir? Elbette insanın yaşamında bir savaşa tanık olması çok rastlanır bir tecrübe değildir. Gördüklerini, yaşadıklarını bir ders kitabı haline getirmek veya gazetesinde köşesine taşıyarak ölümsüz bir eser vermek, yaşanan zaferi milli duygularla bezeyip insanların takdirini toplamanın en temel dürtüleri olduğunu düşünüyoruz. Peki, daha pratik ve insan yaşamını devam ettirmeye yönelik dürtüler, bu eserleri yazmalarına etken olabilir mi?

Okur-yazar olmanın, tahsil görebilmenin veya dil bilmenin günümüzde olduğundan daha önemli olduğu bir dönemde asker, memur veya yazar olmanın büyük bir ayrıcalık olduğu şüphesizdir. Hayat ve geçim şartlarının çok ağır olduğu düşünülürse, eğitilmiş insanların kalemleri üzerinden hayatlarını kazanmaları çok doğal görünüyor. Bir de modernleşme sürecinde, eğitim sistem ve seviyesini yükseltmeyi hedefleyen bir devlet,

---

kolaylaştıracak demir-yolu hattına bağlı değildir. Nüfusu yaklaşık 6000 olup, tümen büyüklüğünde bir birliğin ordugâh kurması için yeterlidir. Ortasından geçen Çınarlı Deresi, yazın geçişe uygun olsa da bahar su seviyesi yükseldiğinden geçiş için belli köprülere kanalizasyon eder (bu şekilde devam ettirilebilir)... Tevfik ve Zühdü'nün eseri yazma maksadı ise Tırnova'nın tahlilini şu şekilde sokar: " Kasaba, Kaynak mevkiinden beş ve Milona'dan takriben 11 kilometre bu'd mesafede ve meşhur Lısfaki Tepesi'nin cenûb eteğinde mebnî 6000 nüfûsu, tahminen 1200 haneyi hâvi bir kasabacıdır. Hânelerin kısm-ı a'zamı ahşab ve âdî kerpiçden ve bir mikdarı taştan kârgir olup, birkaç sokakdan başka umûm sokaklar dar ve araba mürûruna gayr-i müsâiddir. Etrafında bağlık ve bağçelik çok olup havası lâtif ve mu'tedil bir mahaldir. Çarşısı oldukça güzel ve büyük ise de dükkânların birçoğu eski ve karanlık olduklarından manzarası pek lâtif olmayub, şu kadar ki bâzı cihetlerde birkaç güzel ebniye bulunduğundan bir dereceye kadar muntazam görülmektedir..." Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, a.g.e., s. 256.

³⁰³ A.g.e., s. 62-68.

sınırlı sayıdaki telif ve tercüme eser sayısını yükseltmek için bir teşvik yasası çıkarırsa, kalemine güvenen herkesin buna kayıtsız kalamayacağı düşünülebilir.

XIX. yüzyılda idare, hukuk ve eğitim alanında önemli ıslahatlara imza atan Osmanlı Devleti, eğitimde telif ve tercüme eser sayısını artırmak maksadıyla ilk olarak 1850 senesi Encümen-i Daniş Nizamnâmesi'yle birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu Nizamnâme ile fen ve sanatlara dair telif veya tercüme eser yazarlar takdir edilecek, eğer layık görülürse üç dereceli bir mükâfatlandırma sistemine tabi olacaktır. Böylece eser yazma veya tercüme etme, ilk defa maddi bir teşvik ile hukuksal bir mahiyet kazanıyordu. Bu düzenlemenin yeterli başarı elde ettiğini göremiyoruz. Daha sonra bu konu 1857'de "Te'lîf Nizamnâmesi'yle" daha etraflıca düzenlenmiştir. Yazara, eserinin zilyet ve ömür boyu imtiyaz hakkı tanınmıştır. Ayrıca bu hakkı devretme serbestliği sağlanmıştır. Telif Nizamnâmesi'ne 1872 ve 1876'da olmak üzere iki ek yapılmıştır. Bunun sebebi 1867 yılından itibaren telif eser sayısında görülen artış olmuştur. Elde edilen başarı üzerine 1857 Telif Nizamnâmesi'nin tamamlayıcısı olarak 1870 yılında "Te'lîf ve Tercüme Nizamnâmesi" yayınlanmıştır. Bu Nizamnâmede daha çok çocuklara yönelik mekteplerde okutulacak kitap yazımı teşvik edilmiş ve eserleri ödüllendirme bir müsabakayla düzenlenmiştir.³⁰⁴ Harp tarihi eserleri ile ilgili teşvik ise 1875 yılında Mekâtib-i Askeriye Nazırı ve Dâire-i Mekâtib-i Umûmiye'nin Reis Vekili olan Süleyman Hüsnü Paşa'nın (1838-1892) öncülüğünde "Askere Müteallik Te'lîf ve Tercüme Olunacak Kitablara dair Mükâfat Nizamnâmesi" ile düzenlenmiştir.³⁰⁵

Yazarlarımızın eserlerinin mükâfatlandırılması maksadıyla müsabaka komisyon veya meclislerine sunup sunmadıklarını bilmediğimiz gibi eserlerinden herhangi bir gelir veya mükâfat kazanıp kazanmadıkları hakkında da bir malûmatımız yoktur. Dönemin eser telif, tercüme ve matbuat dinamikleri ile kimin ne kazandığı daha değişik bir araştırma

³⁰⁴ Diren Çakmak, "Osmanlı Telif Hukuku İle İlgili Mevzuat", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. XXI, 2007, ss. 191-234, s. 199-223.

³⁰⁵ Erol Özbilgen, *Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilişi Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi*, İz Yay., İstanbul, 2012, s. 42. Süleyman Paşa'nın kaleme aldığı bu Nizamname ile mükâfatlandırılacak eserler üç sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf eserler de kendi arasında ikiye ayrılmıştır. *Nev'-i evvel* Hendese-i Halliye, Makine-i Âliyye, Tamamî ve Tefâzülî, Riyaziye-i Âliyyeye Tatbîkan Taksîm-i Arâzî ve Mî'mârî ve Heyeti, Şimendüfer İnşâsı gibi teknik eserlerdir. *Nev'-i Sâni* ise Cebr-i Âlâ, Tahtî-i Arâzî, Makine-i Âdiyye, Hikmet-i Kimya, Hendese-i Resmîyye ve Tatbîkâtı, İstihkâmat-ı Cesîme, **Târîh-i harb**, **Târîh-i 'Askerî**, **Târîh-i umûmiye** ait eserlerdir. Böylece askerlik alanında en çok bu alanlara has eserlere ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Nizamnamede müelliflerin asker veya sivil olması hakkında bir ayırım yoktur. Mükâfat ise dönemine göre oldukça teşvik edicidir. "Mufassal ve mükemmel olmak" şartıyla birinci derecenin birinci nevine dair telif veya tercüme edilen eser, takdim edildiğinde 300 lira Osmanî, hitâmında dördüncü rütbeden bir kıt'a Nişân-ı Osmanî, konumuz eserlerin olduğu ikinci nevine ise takdim edildiğinde 250 lira Osmanî ve hitâmında ise gene dördüncü rütbeden bir Nişân-ı Osmanî ödülü öngörülmüştür. İki ve üçüncü derecelerdeki ödüllendirmeler azalarak devam etmektedir. Eserlerin kurulacak bir meclisce mütâlaa edildikten sonra çeşitli makamların onay vermesi gibi bürokratik işlemler tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır. Nizamnamenin tamamı için bkz. Süleymanpaşazâde Sami, *Süleyman Paşa Muhakemesi*, İstanbul, 1328. C. I, s. 35-36.

sahasını ilgilendirmektedir. Fakat araştırma dönemimize kadar gelen “devletçe eser yazanı veya tercüme edeni ödüllendirme” kültürünün oluşu, yazarlarımızı eserlerini telif/tercüme ederken motive etmiş olabilir. Senai'nin, gazetecilerin “hoşça vakit geçirmek” için harp tarihi yazmalarına olan tepkiselliğinin bir nedeninin rakip sayısının artması olduğu düşünülebilir. Ya da zaten II. Abdülhamid döneminin istibdat rejimi içerisinde, sadâkat ve destekleri karşılığında basın hayatlarına devam etmelerine müsaade edilmiş beş gazetenin yazarları³⁰⁶ diğer asker rakiplerinden bir adım önde hissederek, kendilerini saraya bir adım daha yaklaştıracak, zaferi müjdeleyip coşkuyu tezyîd eden harp tarihleri yazmaları için motive etmiş olabilir. Bununla beraber Devletin telif ve tercüme eserleri nizamnâmelerle teşvik etmesi, eser sayılarını artırdığı kadar, harp tarihinde faydacı tutumu da teşvik ettiğini gözlemlemekteyiz.

İncelediğimiz harp tarihlerini yazarların arasında askerler, gazeteci-yazarlar dışında bir diğer grup da yabancı savaş muhabirleridir. Bunlardan ilki *Times Gazetesi* muhabiri Yüzbaşı Charles Clive Bigham'dır. Soylu bir aileden gelen Bigham, 1872 yılında Londra'da doğmuştur. I. Mersey Vikontu John Bigham'ın oğludur. Kraliyet Askeri Koleji'ni bitirdikten sonra 1896-1900 yıllarında diplomatik hizmetlerde bulundu. 1897 yılında *The Times Gazetesi'nin* özel muhabiri olarak Osmanlı-Yunan Harbi'ne katıldı. Savaştan sonra yerinden edilmiş Yunan köylülerin geri nakli konusunda kurulan uluslararası komisyonun İngiliz üyesi olarak çalıştı. 1900 Boxer Ayaklanması'nda istihbarat subayı olarak görevliydi. 1901-1904 yılları arasında Askeri İstihbarat Dairesinde çalıştı. 1915'te Çanakkale'de kolluk (inzibat) görevi ve Mısır'da askeri ataşelik yaptı. 1919'da Yarbay oldu. 1933'te Lordlar Kamarası Sözcüsü, 1946 yılında Kraliyet Danışma Meclisi üyesiydi. 1956 yılında öldüğünde II. Mersey Vikontu sıfatını taşıyordu.³⁰⁷ Bigham, eserinde bu görevin 18 Mart'ta *Times Gazetesi* tarafından teklif edildiğini, Savaş ve Dış İlişkiler Dairesi'nden gerekli izini aldıktan sonra, 22 Mart'ta Selanik'e ulaştığını söylemektedir. Bunun dışında açık bir maksat veya niyetten bahsetmemektedir. Eseri, harbin sebeplerini, harekât alanını, kuvvetlerin durumunu, muharebeleri ve sonuçlarını tasvir etmesiyle diğer eserlerimize benzemektedir. Dikkatimizi çeken Bigham'ın Osmanlı menfaat ve bakış açısıyla harbi anlatmasıdır. Osmanlı askerini, hastanelerini, şimendifer taşımacılığını, teçhizatı, Ethem Paşa'yı ve kurmay subayları övmektedir. Anlatımı roman izleri taşımaktadır; bununla beraber fenn-

³⁰⁶ II. Abdülhamit döneminde yayın yapmasına izin verilen gazeteler: *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Türk Gazetesi*, *İkdâm ve Mizân'dır*. Nurşen Mazıcı, “1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. V, S. XVIII, 1996, ss. 131-154, s. 135.

³⁰⁷ <https://www.revolvy.com/page/Clive-Bigham,-2nd-Viscount-Mersey> ve www.thepeerage.com/p5446.htm.

i harp değerlendirmeleri başarılıdır. Karar anlarında ya Ethem Paşa'nın yanında veya bir kurmayla iletişim halindedir. Ayrıca Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzu ile yakından ilgilidir. Tüm Osmanlı'da dikkat ve fikirlerin Alman cihetine dönmüş olduğunu, ordunun Alman sistemine döndüğünü söylemekte ve Osmanlı üzerinde Alman-İngiliz mücadelesi hakkında bilgiler vermektedir.³⁰⁸

Diğer yabancı yazarımız Ellis Ashmead Bartlett, 1849 yılında Newyork'ta doğmuştur. Erken yaşlarda ailesi ile beraber İngiltere'ye yerleşmiştir. 1867 yılında Oxford Üniversitesi'ne kaydolmuştur. Okul yıllarında politikaya ilgi duyan Bartlett, Muhafazakâr Parti üyesi olmuş, siyaset çevrelerinde yükselmiştir. Oxford'dan mezun olduktan sonra 1874-1877 yıllarında Okullar Müfettişliği görevi yapmış, daha sonra Kraliyet Danışma Meclisi eğitim danışmanı olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi öncesi Rumeli ve Balkanlarda Bulgarların yaptıkları mezalimi tetkik etmek üzere 1876 yılında bölgeye görevlendirilmiş, bu görevden sonra Ruslar hakkında olumsuz fikirlerle ülkesinde dönüp, Rusya karşıtı propaganda yapmıştır. Politikada hızla yükselen Bartlett, kendisini Avam Kamarası ile İngiliz emperyalizmi düşüncesine adanmıştır. 1886-1888 yıllarında Dünya Muhafazakârlar Birliğinin yöneticiliğini yapmıştır. 1892 yılında şövalye ünvanı almış, 1897'de Osmanlı-Yunan harbine katılmış, katılmadan önce İstanbul'da II. Abdülhamit tarafından ödüllendirilmiştir. Savaşı en ön cephede takip etmiş olan Bartlett, Yunanlılar tarafından esir alınıp Atina'ya götürülmüşse de serbest bırakılmıştır. Bu savaştan sonra 1889'da Güney Afrika'da Boer Savaşı'na katılan Bartlett, 1902 yılında vefat etmiştir. Aynı isimde bir oğlu olup, o da kendisi gibi savaş muhabiridir.³⁰⁹

Bartlett, eserini yazmaktaki amacının, Teselya muharebelerinde oğluyla beraber yaptığı seyahat sırasında yaşadıklarını, gördüklerini hikâyeye etmek olduğunu belirtmiştir.³¹⁰ Bigham kadar ketum olmayan Bartlett, "1897 tarihinde meydana gelen bu muharebeler dışarıdan önemsiz görünse de siyasi yönden çok önemlidir; etkisi büyüktür. Yunan Savaşı, İngiltere'nin çıkarları açısından bir "Şark Meselesi" sorunudur"³¹¹ demiştir. Bartlett, siyasetçiliğinin de verdiği belâgatle amacının boyutlarını ortaya koymaya devam eder: "Teselya çarpışmalarının neticelerinden birisi de, Türklerin nezdinde Alman ve Rus nüfuzunun artması, buna karşılık İngiltere'nin önemini kaybetmesi olmuştur. Bu bakış açısına göre savaş zarar vermiştir. Biz bu taraftan küstah hareketlerimizle Türklere karşı kabul edilemez tavırlarda bulunurken öbür taraftan

³⁰⁸ Bigham'ın Osmanlı'da Alman nüfuzu hakkında verdiği bilgiler için bkz. Bigham, a.g.e., s. 248-251.

³⁰⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. [https://en.wikisource.org/wiki/Bartlett,_Ellis_Ashmead_\(DNB12\)](https://en.wikisource.org/wiki/Bartlett,_Ellis_Ashmead_(DNB12)), <https://www.geni.com/people/Sir-Ellis-Ashmead-Bartlett-MP/6000000033142565359>

³¹⁰ Bartlett, a.g.e., s. 11.

³¹¹ A.g.e., s. 15.

Almanlar onlara dostluk ellerini uzattılar.”³¹² Bartlett Almanya'nın bu hamlesi ile mevcut Fransa-Rus ittifakının yarattığı güç dengesinin ağırlık merkezini Almanya lehine çevirdiğini düşünmektedir. “İşte sahip olduğu bu önemden dolayı, Osmanlı'nın dostluğunun sürekliliğini temin için, bu kitabın müellifi fikirlerini ortaya koymaya kendini zorunlu hissetmiştir.”³¹³

Bartlett'in harbi anlatmak veya subayların eğitimi için bir harp tahlil etmekten ziyade diplomatik misyon yüklü bir kitap vücuda getirmeyi amaçladığını görüyoruz. Başta söylediği üzere olanı hikâye eden bu eser, bir yönüyle “Osmanlı askerinin savaş gücünü, yeni düzenlemelerini, subaylarının durumlarını doğrudan görmeyi” amaçlamaktaydı. Diğer yönüyle de “İngiltere’de yayımlanarak Osmanlı Devleti hakkında eski dostluk politikasının doğmasına yardım etmesi” bekleniyordu.³¹⁴ Bu maksatlar kitabın biçimini derinden etkilemiştir. Alman nüfuzu, komuta kademesi, eğitimi, silah ve teçhizatı yakından incelenmiş, Osmanlılık gururu her fırsatta mübalağalı bir övgü seline maruz bırakılmıştır.

Birinci Bölüm’de incelendiği üzere savaş muhabirlerinin bu dönemde harbi nakletmekten daha ileri görevlerinin olduğunu, kendi araştırma konumuz eserlerinde de görüyoruz. İlk başta, aldıkları eğitim ve buldukları görevler bir gazeteci ve muhabir olmaktan oldukça ötededir. Fakat savaş muhabirlerinin bu savaşa gelirken yanlarında getirdikleri görevler Bigham'ınki gibi örtük veya Bartlett'inki gibi açık da olsa yazdıkları eserlerde kendini belli etmektedir.

Görüldüğü üzere harbin kendisi kadar yazarın kendi dünyası da yazdığı harp tarihine derin izler bırakmaktadır. Peki, yazarlarımız harbi anlatırken veya tahlil ederken ne çeşit bir sıra izlemişlerdir? Aralarında bir bağıntı var mıdır? İzledikleri sıranın bizim için bir anlamı olabilir mi? Yazarlarımızı bırakıp, merceğimizi birazda eserlerinin üzerine turalım.

2.3 ESERLERİN İÇERİK TAHLİLİ

1897 Harbi'ni hatırladıktan ve eserlerimizin yazılma maksatları ve biçimi hakkında bilgi edindikten sonra, yazarlarımızın harbi hangi başlıklar altında incelediğini görmenin dönem harp tarihi anlayış ve esaslarını kavramamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz. Harp tarihleri ele aldıkları konunun “harp” olmasıyla sanki tarihin küçük bir parçasını

³¹² A.g.e., s. 16.

³¹³ A.g.e., s. 16.

³¹⁴ A.g.e., s. 18.

açıklıyor gibi görünseler de “harp” kavramının kapsadığı saha ve zaman boyutlarının büyüklüğüyle aslında daha geniş bir parçasına hitap ederler. Harplerin sadece harekât boyutu olmadığı, harbin çıkana kadar toplumun siyasi, sosyolojik, ekonomik ve askeri hayatından beslendiğini hesaba katarsak, konuyu ne kadar geniş bir çerçevede ele almamız gerektiği ortaya çıkar. Harbin bu çok yönlü alt boyutlarını bir eserde ve tek bir kişinin imkân kabiliyetleri ile verebilmek harp tarihi yazımının belki en zor yönünü teşkil etmektedir. Bu zorluk, eserin içeriğinde meydana getirilen bir sıra sistemi ile aşılmaya çalışılmaktadır. Yazarların çoğu kez harbin alt boyutlarını, eserlerinin içeriklerinin bir alt maddesi haline getirip, anlatımı bu sıra dâhilinde yaptıklarını görüyoruz. Bu alt maddeler çoğu eserde aynı gibi görünse de yazarların bu bölümlerde verdiği bilgiler, doğrulandıkları teoriler ve içerdikleri objektif veya öznel yaklaşım, eserin gerçek değerini ortaya koymaktadır. Ayrıca yazarların takip ettikleri sıra ve içerik biçiminin, eserin özgünlüğünü en az maksatları kadar etkilediğini kabul edebiliriz. Bu düşüncelerden sonra araştırma konumuza ait eserlerin alt bölümlerine geçebiliriz.

Goltz Paşa'nın *Osmanlı-Yunan Seferi (1897-1313)* adlı eseri şu alt fasıllardan oluşmaktadır: Mukaddime, Medhâl, I. Seferberlik (9) II. Darü'l- Harekât (36) III. Harekât-ı Harbiye Lâyihası (52) IV. Tecemmu' ve Sevkü'l-ceyş Yayılması (64) V. Hudud Muharebeleri (91) - Mütâlaât (116) VI. Velestin-Farsala [Çatalca] Hattındaki Muharebât (128) - Mütâlaât (175) VII. Dömeke ve Otiris Muharebâtı (179) - Mütâlaât (221) VIII. Epir Darü'l- Harekâtında Cereyân-ı Ahvâl (228) - Mütâlaât (253) IX. Mütâlaât-ı Ahîre (261) ve Ekler (274-296) olarak sona ermektedir.³¹⁵

Harbin “harekât” boyutuna odaklanan Goltz Paşa, maksadına uyumlu bir içerik belirlemiştir. Harbin sebeplerini oluşturan siyasi, sosyolojik, ekonomik olaylara çok yüzeysel olarak değinen General'in, seferberlikle beraber anlatımını derinleştirmeye başladığı görülmektedir. Her bölüm sonuna koyduğu mütâlaât bölümleri ise bu eseri diğer eserlerden ayıran en önemli farklardan biridir. Harbin ders olarak işlenmesi yoğunluklu olarak bu bölümlerde meydana gelmektedir.

Osman Senai, *Osmanlı Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi* adlı eserini üç ciltte işlemiş, eserini çok kapsamlı bir içerik sırasında anlatmıştır. Birinci cildi şu alt fasıllardan oluşur: Beyân-ı Mazeret, I. Harp Tarihi Nasıl Yazılır? (1) II. Osmanlı ve Yunan Orduları (34) III. Harbin Esbâb-ı Zuhûru (64) IV. Darü'l- Harb (75) V. Darü'l Harb Üzerine Mütâlaa (87) VI. Seferberlik Zamanı (105) VII. Sefer Planı (113) VIII.

³¹⁵ Parantez içindeki sayılar sayfa numaralarıdır.

Seferberlik Harekâtı Üzerine Mütâlaa (124) IX. Sevkü'l-ceyş Tecemmu'na dâir Mülâhazat (148) X. Osmanlı ve Yunan Şimendüferleri (162) XI. İlân-ı Harb'den Evvel Yunan Tecavüzü ve İlân-ı Harb (195-221).

Osman Senai, Birinci cildinde harp tarihinin nasıl yazılacağına ve tarafların demir yolu imkân ve kabiliyetlerine dair bir bölüm de eklemiştir. Harbe ait diğer kısımlar ise Goltz Paşa'nın içerik planı ile benzerdir. Sadece Goltz Paşa, Harbi oluşturan koşul ve sebepleri Seferberlik bölümünde verirken, Senai, ayrı bir bölüm açmıştır. İkinci cildi ise şu alt fasıllara ayrılmaktadır: I. İlân-ı Harb Gününde Alasonya Ordusunun Vaz'iyet ve Nizâm-ı Harbi (2) II. Teselya Ordusunun Vaz'iyeti ve Nizâm-ı Harbi (18) III. 5 Nisan Vukû'âtı - Milona Geçid Muharebesi (24) IV. 6 Nisan Vukû'âtı - Milona Muharebesi (51) V. 7 Nisan Vukû'âtı (93) VI. 8 Nisan Vukû'âtı (105) VII. 9 Nisan Vukû'âtı (113) VIII. 10 Nisan Vukû'âtı (126) IX. 13 Nisan Vukû'âtı (149) X. Yenişehir'den Sonraki Harekât (161) XI. Velestin Üzerine Keşif Taarruzu (176) XII. 17-18 Nisan Vukû'âtı - Velestin Muharebesi (182) XIII. Velestin Hücumu Üzerine Bir Mütâlaa (208-224).

Senai, ikinci cildinde tarafların kuvvetlerini, harp nizamlarını ortaya koyduktan sonra hudut muharebelerini gün gün anlatmaya başlamıştır. Harekâtın zaman-mekân içerisinde ilerleyişini fenn-i harp kaidelerine göre ölçen Senai, değerlendirmelerini gerek bölümün içerisinde, gerek açtığı ayrı bir bölümde vermiştir. Velestin'den sonraki harekâtı, Üçüncü ciltte şu fasıllara ayrılır: I. Yeni Erkân-ı Harp Zâbitleri (3) II. Çatalca Üzerine Hareket (12) III. 19-23 Nisan Vukû'âtı (23) IV. 23 Nisan Vukû'âtı ve Çatalca Muharebesi (42) V. 24 Nisan Vukû'âtı (77) VI. Üçüncü Velestin Muharebesi (82) VII. Dömeke Muharebesi'nden Evvel Yunan Ordusunun Harekâtı (105) VIII. Dömeke Muharebesi'nden Evvel Şimâl Ordusunun Harekâtı (125) IX. Tekke Meclis-i Harbi ve Dömeke Muharebesi Kararı (146) X. Dömeke Meydan Muharebesi (165) XI. Dömeke Kasabası ve Furka Boğazı'nın Zabtı (201) XII. Ermiye Üzerine Hareket (212-220). Ayrıca muharebelerden önce alınan kararlar, verilen ordu emirleri ve birlik hareketlerini vermeye özen göstermektedir. Bu bölümün sonunda, çıkarmayı düşündüğü Edebiyat-ı Askerî adlı derginin tanıtımını yaptıktan sonra cildini bitirir.

Mehmet Vecihi'nin *Musavver Tarihi Harbi'ne* bakacak olursak, harbi şu fasıllar altında açıklamaktadır: Arz-ı Maksat (3), Yunan-ı Kadîm ve Cedîd, ... Roma İstilasası, ... Şarkî Roma İmparatorluğu, ... Zuhûr-u Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye, ... Ahvâl-i Ahîre-i Mutavassıta, ... Eteryâ, ... Girit Ahâlîsine Beyânât, ... İfade-i Mahsûsa (121), II. Kısım-ı Sâni: Medhâl: Harb (122), Devlet-i Âliyye ve Yunan Darü'l-Harbi'nin Ahvâl-i Coğrafyası (124), I. Mebhas: Tarafeyn Ordularının Tensikat ve Kuvve-yi Askeriyesi (130), Sefer

Planı yahut Harekât-ı Harbiye Lâyihası (137), Seferberlik ve Cem'-i Tahşîd (143), Teselya Darü'l-Harekâtı (174), İlân-ı Harbden Evvel Yunanlıların Tecavüzleri (177), II. Mebhas: İlân (184), Hudud Boyunca Cereyân Eden Vukû'ât-ı Harbiye (186), Yenişehir'in Fethi (203), Mülâhaza (206), Velestin Cihetinde İcra Edilen Harekât-ı Askeriyye (213), Çatalca Muharebesi (223), Mülâhaza (228), İkinci Velestin Muharebesi ve Galos Mevkiinin Sükûtu (229), Dömeke Muharebesi (241), Mülâhaza (249), Epir Darü'l-Harekâtı (251), İstirdâd [Loros] (260), Preveze Muharebâtı (268), Mülâhaza (276), Mütâreke (277-301).³¹⁶ Bunlardan başka, Vecihi'nin konulara eklediği dipnotlara bakıldığında stratejik ve taktik kavramlar, taarruz, ateş desteği, istihkâm, istihbarat, ikmal ve iaşe bakımından ayrı bir fenn-i harp kitabı olacak kadar teorik bilgi bulunmaktadır.

Selanikli Tefvik ise *Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr* adlı mütercem eserinde şöyle bir içerik sırası takip etmektedir: Mukaddime, İhtilafın Aslı Menşei (5), Sahne-i Harp (15), Vesâit-i Harbiye (23), Teselya'da Harekât-ı Askeriyye (72), Epir Muharebâtı (180), Yunan Donanması'nın Adem-i Faaliyeti (195), Müzâkerât-ı Sulhiyye (200), Hâtîme (222-231). Görüldüğü üzere muharebelerin anlatımı ayrı ayrı değil, harekât alanlarına göre ayrılmış iki ayrı bölümde verilmiştir.

Diğer gazeteci yazarlarımızdan Süleyman Tefvik ve Abdullah Zühdü'nün *Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye - Yunan Muharebesi*, araştırma konumuza dair harp tarihi eserleri arasında nispeten büyük olan bir başka eserdir. Eserin içeriğine baktığımızda şu alt kısımlara ayrılmıştır: İfade-yi Merâm, Harbden Evvel (1), 301 Vak'ası (14), Nereye Gidiyoruz? (35), Etnik-i Eteryâ (54), Kısım-ı Evvel: Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye ve Yunan Hükümeti'nin Kuvve-i Harbiyesi (62), Girit Meselesi (69), Mülâhaza (93), Kısım-ı Sâni: Yunanistan'ın Teşebbüsât-ı Harbiyesi (228), Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye'nin Tedârikât-ı Harbiye ve Sevkiyât-ı Askeriyyesi (232), 'Asâkir-i Şâhâne'nin Ahvâli Hakkında Birkaç Söz (239), Teselya Hakkında Birkaç Söz (245), Eteryâ Cemiyet-i Fesadiyesi'nin Teşebbüsü (263), İlân-ı Harb (282), Vakâyi-i Harbiye (292), Milona

³¹⁶ *Musavver Tarih-i Harb*, diğer eserlerimize nazaran daha uzun ve ayrıntılı yazılmış bir eserdir. Vecihi, eserini yazarken bölümleri ve alt başlıklarını numaralandırmadığından, okuyucu harbin hangi bölümünü okuduğunu karıştırabilmektedir. Bu sebeple esere başlamadan evvel 121. sayfadaki "İfade-i Mahsûsa" bölümü okunduktan sonra esere başlamakta fayda görülmektedir. Eserinin içerik sırası ve anlatım biçimi bu bölümde tasvir edilmektedir. Bu bölüme kadar 15 alt başlıkta, Antik Yunan'dan 1897 yılı Girit olaylarına kadar tüm siyasi olay ve savaşlara değinen Vecihi, maksadının "Harbin esbâb-ı mevcûdesini" anlatmak olduğunu ifade etmektedir. Eserin devamı "Kısım-ı Sâni" başlığıyla devam etmektedir. Bu bölümü asıl harp tarihi olarak nitelendirmiş, "medhâl, birinci ve ikinci kısım" olarak üçe ayırmıştır. Medhâl bölümünde harbin kısa bir tarifi ve darü'l-harekâtı anlatmaktadır. Birinci kısımda tarafların kuvvetleri, teşkilâtları, sefer planları, seferberlik ve yığınaklanmaları, sevkiyat-ı askeriyeleri, birliklerin konumları, nizam-ı harpleri ile ilân-ı harbe kadar olan hudut tecavüzlerini ele almıştır. İkinci kısım ise ilân-ı harpten mütarekeye kadar muharebeleri anlatmaktadır. Ayrıca komutanların özgeçmişlerini de vermiştir. Vecihi, a.g.e., s. 121.

Muharebesi (ve diğer hudut muharebeleri) (295), Yenişehir'in Zabtı (343), Vakâyi-i Sâire (358), Velestin Birinci Muharebesi (365), Çatalca Muharebesi (371), Velestin İkinci Muharebesi (378), Galos'un Zabtı (381), Dömeke Muharebesi (389), Yanya ve Epir Ciheti (422), Loros Vaka'sı (427), Beşpınar Muharebesi (435), Kervansaray Muharebesi ve Loros'un İstirdâdı (442), Gribova Muharebesi (447), Preveze Muharebesi (453), Netice (Mütareke ve Harp sonrası olaylar) (476-520).³¹⁷

Yazarı ve basıldığı tarih belirsiz ve diğer eserlere nazaran el kitapçığı niteliğindeki *Osmanlı ve Yunan Muharebesinin Tarihi* adlı eserimiz, Harbi şu alt başlıklar altında işlemiştir: Osmanlı ve Yunan Muharebesi'nin Mukaddemât-ı Harbiyesi (2), Yanya ve Havalisi Hudud Muharebâtı (4), Alasonya ve Havalisi Hudud Muharebâtı (6), Teselya Kıt'ası'nın Fethi (7), Çatalca Seferi (9), Velestin ve Galos Fütûhâtı (10), Dömeke'nin Zabtı (12), Furka Derbendi'nin Alınması (13), Hâtıme (14), Terâne-i Harb (16).

Yabancı yazarlarımızdan Clive Bigham'ın yazdığı, İkdam Gazetesi yazarlarından Cemalettin isimli bir mütercimim tercüme ettiği *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla* isimli eserdeki içerik sırası ise şu şekildedir: İfade (1), Birinci Bâb: Mukaddime: Esbâb-ı Harb (2), İkinci Bâb: Üssü'l-Harekât (15), Üçüncü Bâb: Mevki'-i Harbde Asker (31), Dördüncü Bâb: Ethem Paşa ve Erkân Mâiyyeti (53), Beşinci Bâb: Grebene ve Karye Üstüne Tecavüz (66), Altıncı Bâb: Milona Muharebesi (82), Yedinci Bâb: Yenişehir Üzerine Hareket (99), Sekizinci Bâb: Şimalî Teselya'nın İşgali (120), Dokuzuncu Bâb: Velestin Birinci Muharebesi (130), Onuncu Bâb: Çatalca Muharebesi (152), On Birinci Bâb: İkinci Velestin Muharebesi (166), On İkinci Bâb: Dömeke Muharebesi (182), On Üçüncü Bâb: Cenûbî Teselya'nın İşgali (207), On Dördüncü Bâb: Netice (225-253). Bigham eserinin sonuna Harbin kronolojisini içeren bir de lâhika eklemiştir. Eserin çevrildiği *With the Turkish Army in Thessaly (London, 1897)* adlı eserin içeriğine baktığımızda aynı sıranın takip edildiğini görmekteyiz. Bununla beraber Bigham'ın orijinal eserine koyduğu resim ve haritalar, mütercem eserde bulunmamaktadır.

Yabancı yazarlarımızdan İngiliz Parlemlenter, (Sör) Ellis Ashmead Bartlett'in *The Battlefields of Thessaly with the Personal Experiences in Turkey and Greece (London, 1897)* adlı eseri günümüz Türkçesine çevrilmiş ve *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı* (Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2014) ismiyle basılmıştır. Eserinin içeriğine baktığımızda Harbi şu alt başlıklarla incelemektedir: Birinci Bölüm: Savaşın Gerçek Anlamı ve Önemi (15), İkinci Bölüm: Savaşın Sebepleri (19), Üçüncü Bölüm:

³¹⁷ Başlıklar arasında çekilen telgraflar, diğer yazışmalar ve gün gün verilen olaylara ait başlıklar verilmemiştir.

Avusturya'nın Konumu (37), Dördüncü Bölüm: Hudutta Seyahatimiz (51), Beşinci Bölüm: Ethem Paşa ve Milona (61), Altıncı Bölüm: Milona'dan Yenişehir'e (75), Yedinci Bölüm: Savaşa Genel Bir Bakış (83), Sekizinci Bölüm: Savaşın İkinci Aşaması (103), Dokuzuncu Bölüm: Birinci Velestin Muharebesi (123), Onuncu Bölüm: Velestin, Çatalca ve Dömeke (143), On Birinci Bölüm: Epir Muharebesi (169), On İkinci Bölüm: Temp Vadisi ve Esaretimiz (179), On Üçüncü Bölüm: Esaretimiz ve Amiral (191), On Dördüncü Bölüm: Pire'de ve Atina'da (211), On Beşinci Bölüm: Yunan Kralı (217), On Altıncı Bölüm: İstanbul (223) ve Son Söz (231-232). Bartlett'in eserinde belirlediği içeriğin, genel olarak Harbin sürecine uysa da, asıl seyahatinin maksat ve sırası üzerine kurulduğunu görmekteyiz.

Bir önceki bölümde de bahsedildiği üzere harp tarihi eserlerinin aldığı şekil ve biçimin, öncelikle yazarın maksat, kültür ve birikimine daha sonra harbin kendi özgün doğasına göre şekillendiğini görmüştük. Bununla beraber anlatım sırası ve konularında ortak noktaların olması dikkate değer bir husustur. Çok farklı kültür ve meslek gruplarından yazarlar olmasına rağmen bazı alt başlıklar aynı sırada ve aynı biçimde verilmiştir. Yazarlarımızın entelektüel birikimleri göz önünde bulundurulduğunda, bu savaştan önceki harpleri okudukları ve dönem harplerini tanıdıkları düşünülebilir. Bu sebeple bir harp tarihi eseri yazarken genel bir harp tarihi araştırması yaptıklarını varsayıyoruz. Eserlerini yazarken geçmişte okudukları eserlerden etkilenmiş ya da Goltz Paşa, Senai ve Vecihi'nin de belirttiği üzere asker arkadaşlarından yardım almış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple yazarlarımızın eserlerinde harbi işlerken bağlı kaldıkları ana taslağın dönemin harp tarihi anlayışını yansıttığını düşünebiliriz. Bu ana taslak dışında verilmiş diğer alt boyut ve konular ise yazarın kendi kültür ve birikiminin bir eseri olabilir.³¹⁸

Osmanlı harp tarihi esaslarının yoğunluklu olarak araştırma dönemimizde temelleri atıldığı düşünülürse eserlerimizin ortaya koyduğu ortak eğilim ve kâidelerin önemi daha iyi anlaşılabilir. Araştırdığımız konu, eserlerimizde verilmiş temel çerçeve veya açık/örtük harp tarihi esasları olacağı için araştırma tutumumuzu da değiştirmek gerekebilir. Bir önceki bölümde her eseri kendi içinde özgün ve biricik kabul edip farklılıklarına odaklanırken, söz konusu "dönem harp tarihi esasları" olduğunda eserlerin sunduğu harp tarihi bilgisinde ana eğilimlere odaklanmak faydalı bir yaklaşım olabilir.

³¹⁸ Bu çıkarımı yapabilmek için yazarlarımızın eserlerini yazarken eserde bahsedilecek konular ve tarz konusunda kendi üstlerinden açık veya örtük herhangi bir yönlendirme yapılmadığını varsayıyoruz.

Eserlerimizde gözlemlediğimiz ilk eğilim, Harbin geliştiği siyasi ve toplumsal koşulları ortaya koyma eğilimidir. Yazarlarımız bu konuyu “Harbin/Savaşın Sebepleri”, “Harbin Esbâb-ı Zuhûru”, “Harbin Esbâb-ı Mevcûdesi”, “İhtilâfın Aslı-ı Menşei”, “Harbden Evvel”, Harbin “Mukaddemât-ı Harbiyesi” ve “Esbâb-ı Harb” gibi başlıklarla incelemiştir. Verilen bilgilerin mahiyetine baktığımızda, bu bölümlerinin aslen siyasi tarih olduğu göze çarpmaktadır. Yazarlara has olan boyutu ise harbin sebeplerini oluşturan koşulların ne kadar geriden ele alınacağı meselesidir. Bir yazarımız, Harbin içinde geliştiği siyasi koşulları 1769 İsyanlarından, başka birisi Yunanistan’ın kuruluşu olan 1830 senesinden, bir başkası 1885 Doğu Rumeli olaylarından başlatarak anlatmış, Vecihi ise konuyu Antik Yunan dönemine kadar götürmüştür. Dönem harp tarihinde “harbin sebepleri” boyutunun açıklanması “ortak” diyebileceğimiz bir eğilim iken bu maddede verilen bilginin mahiyeti tamamen bir önceki bölümde değindiğimiz “eserin yazarı ve maksadına” göre değişmektedir.

Yaptığımız bu çıkarıma şerh koymamız gereken bir ayrıntıyı belirtmeden geçmek istemiyoruz. Harbin sebepleri açıklanırken ilginç bir yaklaşım gözümüze çarpmaktadır. Harbin geliştiği siyasi koşullar açıklanırken “harici” bir tutum sergilenmektedir. Yani, yazarlarımız taraf olduğu ülkeyi, sebep olarak anlattığı siyasi etkiye maruz bırakarak, sanki taraf olduğu ülkenin harbin çıkmasına sebep olacak herhangi aktif bir etkisi yokmuş gibi anlatmaktadır. Bu sebeple harbin sebepleri anlatılırken gösterilen bu ortak eğilimin, harbin olduğu koşulların tek taraflı bir açıklamasına neden olduğu düşünülmektedir. Şüphesiz her eserde ortak olmasından dolayı bu ayrıntıyı dönem harp tarihinin bir esası addetmek yanlış bir yaklaşım olabilir. Bu yan etkiyi “harp tarihinde faydacı tutum” sınırlarına dâhil ederek konumuza devam etmek istiyoruz.

Eserlerimizde harbin sebepleri veya harp öncesi siyasi durum gibi ele alınan bir başka alt boyut, harbin icra edildiği harekât alanıdır. Daha çok “Darü'l-Harb”, “Darü'l-Harekât”, “Darü'l-Harbin Ahvâl-i Coğrafyası”, “Teselya Hakkında Birkaç Söz”, gibi başlıklar altında gördüğümüz bu konu, bazı eserlerde muharebelerin içerisinde de anlatılabilmektedir. Bigam bu konuyu “Mevki’-i Harbde Asker” başlığı altında işlerken, Bartlett seyahatinin bir parçası gibi, uğradığı veya muharebelerin geçtiği yerleri anlatırken vermiştir. Harbin icra edildiği bir sahanın (kara veya deniz) değerlendirilmesi, diğer bölümlere nazaran daha fazla teknik bilgiye ihtiyaç göstermektedir. Bir başka deyişle yazarların coğrafya özellikle de topoğrafya alt yapısına sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple harekât alanının tasvir edildiği kısımlar yazarların birbirlerinden ciddi seviyede farklılaştığı bölümlerden birisidir. Askerlerin, askeri

okullarda Topoğrafya ve Taktik dersleri aldığından harekât alanlarını daha tafsilatlı ve etkili değerlendirdiğini görüyoruz. Ayrıca geçmiş harp veya eğitimlerinden elde ettikleri tecrübeler de burada önemli bir etkidir. Gazeteci/edebiyatçı yazarlarımızın bu tür donanım eksikliklerini gözlem ve tasvir yetenekleri ile ikame etmeye çalıştıklarını gözlemlemekteyiz. Fakat harekât alanının değerlendirilmesinden asıl maksadın arazi, tabiat ve iklim yapısı, yerleşim yerleri, yollar ve doğal kaynakların harekâta olan etkilerini ortaya koymak olduğundan, bu amacın dışında yapılan tasvirlerin harp tarihi bilgisi için işlevsiz olduğu görülmektedir. Bu konuda özellikle Vecihi, Goltz Paşa ve Senai'nin konunun önemine kıyasla başarılı değerlendirmelerde bulduklarını söyleyebiliriz.

Yerleri değişebilse de her eserde karşılaştığımız harbin bir başka boyutu da tarafların kuvvetidir. Eserlerimizde “Osmanlı ve Yunan Orduları”, “İlân-ı Harb Gününde Alasonya Ordusunun Vaz'iyet ve Nizâm-ı Harbi”, “Teselya Ordusunun Vaz'iyeti ve Nizâm-ı Harbi”, “Tarafeyn Ordularının Tensikât ve Kuvve-i Askeriyesi”, “Vesâit-i Harbiye”, “Devlet-i Âliyye-yi Osmaniyye ve Yunan Hükümeti'nin Kuvve-i Harbiyesi”, “Devlet-i Âliyye-yi Osmaniyye'nin Tedârikât-ı Harbiye ve Sevkiyât-ı Askeriyesi”, “Asâkir-i Şâhâne'nin Âhvâli Hakkında Birkaç Söz” başlıkları altında gördüğümüz kuvvet değerlendirmeleri, muharebelere başlamadan yazarların vermek istediği önemli bir bilgidir. Bununla beraber bu başlığı, Goltz Paşa'da ayrı bir bölüm olarak göremiyoruz. Goltz Paşa kuvvetlerin başlangıç durumlarına “Seferberlik”, “Tecemmu' ve Sevkü'l-ceyş Yayılması” bölümlerinde değinmesine rağmen, “askeri karar alma sürecininin” gerektirdiği üzere, her bir muharebeye başlamadan önce tarafların kuvvetleri ve mevkilerinin güncel halini vermeyi bir davranış kalıbı haline getirmiştir. Bu özellik Osman Senai'de de görülmesine rağmen, maksatları arasında “harp tarihi yazım esaslarını belirlemek” de bulunduğundan ayrı bir bölüm olarak dâhil etmiştir.³¹⁹

Bu bölümler, muharebelere girecek olan birliklerin kuvvetleri, teşkilatları ve sahip oldukları imkân ve kabiliyetleri görmek açısından son derece önemlidir. Diğer bir önemi ise tarafların o döneme ait askeri sistemi ve düşüncesine ait çok faydalı bilgiler içermesidir.³²⁰ Bu yönüyle bakıldığında harp tarihlerinin sadece harpleri anlatmadığını görmekteyiz. Aynı zamanda ülkelerin uyguladığı askeri kanunların, nizamnâmelerin,

³¹⁹ Bir sonraki bölümde Senai'nin bu konudaki düşüncelerine değinilecektir.

³²⁰ Bir örnek olarak Tefik ve Zühdü'nün “Devlet-i Âliyye-yi Osmaniyye ve Yunan Hükümeti'nin Kuvve-i Harbiyesi” adlı bölümünde Osmanlı Askere Alma Kanunu'nun pratik olarak uygulanışı, çok ayrıntılı ve anlaşılır olarak anlatılmaktadır. Süleyman Tefik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 62-64. Ayrıca Yunan askerlik sistemi için bkz. *A.g.e.*, s. 68. Yunan silahlı kuvvetlerinin (kara-deniz) tensikati ve mevcut teşkilatı için bkz. Vecihi, *a.g.e.*, s. 132-137. Senai, Osmanlı ve Yunan ordularının askerlik sistemi ve teşkilatı yanında iki tarafın subay eğitim ve istihdam sistemi ile ilgili verdiği bilgiler için bkz. Senai, *a.g.e.*, s. 34-64.

teşkilatların, sahip olunan asker ve subay mevcutlarının, silah, araç ve teçhizatın, pratikte etkinliğini ve verimliliğini tasvir etmeleri açısından da büyük önem taşımaktadırlar.³²¹ Ayrıca bu bölümlerde yapılan kuvvet değerlendirmeleri muharebelerin anlaşılması için ön koşul olduğundan harp tarihi eserinin etkinliğini diğer eserlerden ayıran önemli bölümler olduğu görülmektedir.

Eserlerimizde açıklanmaya çalışılan bir diğer boyut ise tarafların “seferberliği ve yığınaklanmalarıdır”. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere harbin bu aşaması savaşın genel gidişatı ve tarafların başarısı için en önemli aşamalardan birisidir. Eserlerimizde “Seferberlik”, “Sevkü'l-ceyş Yayılması”, “Seferberlik Zamanı”, “Seferberlik Harekâtı Üzerine Mütâlâa”, “Sevkü'l-ceyş Tecemmu'na dâir Mülâhazat”, “Seferberlik ve Cem'-i Tahşîd” gibi ayrı bölümlerde işlenebildiği gibi bir önceki tarafların kuvvetinin tartışıldığı bölümlerde de işlenebilmektedir. Bu bölümlerde verilen harp tarihi bilgisi yazarın sahip olduğu fenn-i harp malumatına göre değişiklik gösterebilmekte, mahiyetleri “olanı vermekle”, “olanı değerlendirmek” arasında değişen bir yelpazeye sahiptir. Bu bölüme bağlı olarak tarafların “sefer planları” veya “harekât-ı harbiye lâyhaları” seferberlik ve yığınaklanma öncesi değinilen konulardan birisidir.

Yazarlarımız harp başlamadan önce yukarıda bahsedilen bölümleri elde ettikleri çeşitli kaynaklara istinaden kendi maksat, birikim ve kültürlerine göre kısa/uzun, yüzeysel/ayrıntılı, değerlendirdikten sonra muharebeleri tasvire başlamaktadırlar. Muharebelerin tasvirinde yukarıdaki bilgileri verirken gösterdikleri esnekliği görememekteyiz. Harekâtın zincirleme bir reaksiyon gibi belirli bir zamanda belirli yerlerde icra edildiği düşünülürse olanı vermekteki başarıları daha çok şahit oldukları veya diğer kaynaklardan edindikleri bilgiler ölçüsündedir. Fakat muharebeleri tasvir ederken edinilen bilgilerin fenn-i harp bakımından değerlendirmeleri, yazarları diğerlerinden ayırmaktadır. Bununla beraber muharebelerin tasvir edilmesinde fenn-i harbin kullanılışı veya kullanılmayışı eserleri başarılı veya başarısız yapmaktan ziyade, Jomini'nin başta belirttiğimiz eserin hangi tip askeri tarihe girdiğinin bir ölçüsü olduğu

³²¹ Osmanlı ve Yunan deniz kuvvetlerinin durumu bu konuya iyi bir örnek olabilir. Bir önceki dipnotta belirtilen bölümlerde tarafların deniz kuvvetleri hakkında ayrıntılı bilgi mevcuttur. İlk bakışta tarafların kâğıt üzerinde dikkate değer bir deniz gücüne sahip oldukları görülse de harp tarihlerinin verdiği bilgiye dayanarak, tarafların bu güçlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanamadıklarını gözlemlemekteyiz. Osmanlı gemileri eğitim, bakım yetersizlikleri sebebiyle Çanakkale Boğazından ileriye geçememiş, sadece Selanik Körfezi'nin koruması ve sınırlı kıyı emniyeti görevleri icra etmiştir. Yunan Deniz Kuvvetlerine bakacak olursak, Ege'de herhangi bir Osmanlı deniz mukavemeti olmamasına rağmen Batı Filosu, Preveze istihkâmlarındaki Osmanlı Ağır Topçularının gösterdiği mukavemet sebebiyle Narda Körfezi'nden dışarı çıkamamış, diğer filolar ise nakliye ve ikmal görevleri dışında harekâtın seyrini değiştirecek bir katkıda bulunamamıştır. 1897 Harbi'nde Osmanlı Bahriyesinin durumu için bkz. Hasan Rami Paşa, *Hâtîrât-Büyük Facia-Büyük Dram: 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nın Durumu*, Çev. C. Kayra, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

düşünülebilir. Eserlerin etkinlik ve başarıya konu olan yönleri, verilen bilgilerdeki yapısal tutarlılık ve bilginin fenn-i harp teorisiyle doğrulanması üzerine gösterdikleri performans ile ilgilidir. Bu bilgiler ışığında yazarlarımızın Teselya harekât alanındaki muharebeleri genel olarak, Hudut Muharebeleri, Velestin, Çatalca ve Dömeke Muharebeleri olarak alt başlıklara ayırdıklarını görmekteyiz. Bu konuda yazarlarımızın istisnai farklı algılamaları mevcut olsa da³²² harbin doğal sürecini bu muharebeler üzerinden anlattıkları kabul edilebilir. Epir bölgesindeki muharebelerin ise Loros, Beşpınar, Halazmana, Gribova ve Preveze Muharebeleri olarak ele alındıkları görülmektedir.

Eserlerimiz Dömeke Meydan Muharebesi'ni müteakip Furka Boğazı'nın zaptından sonra Yunan tarafının mütareke talebiyle bir heyet göndermesinin (18 Mayıs) ardından muharebeler bölümünü bitirmektedir. Bu bölümden sonra çeşitli sonuç bölümleri yer almaktadır. Bu bölümlerin "Mütâlaât-ı Ahîre", "Mülâhaza", "Müzakerât-ı Sulhiye", "Netice", "Hâtîme" gibi başlıklar altında verildiğini gözlemlemekteyiz. Bununla beraber Bartlett, diğerleri gibi bir sonuç değerlendirmesi yapmamıştır. Ayrıca mütareke ve barış görüşmelerinin çok ayrıntılı verildiği eserlerimiz de mevcuttur.³²³

Görüldüğü üzere yukarıda temel çerçevesini çizmeye çalıştığımız alt başlıklar, yazarlarımızın 1897 Harbi'nin tahlili için kullandığı ana içerik formu niteliğindedir. Özetleyecek olursak bu harbe ilişkin eserlerdeki içerik biçimi şu alt başlıkları ihtiva etmektedir: Harbin sebepleri, harekât alanlarının coğrafi durumu, tarafların silahlı kuvvetleri, seferberlik ve yığınaklanmalar, sefer planları, muharebeler ve sonuç. Eksiklikler ve ilave başlıklar olsa da eserlerimizin işaret ettiği bu ana içeriği, dönem harp tarihi esaslarından biri olarak kabul edebiliriz.

Araştırma ölçeğimizi "zaman" olarak büyütürsek elde ettiğimiz bu içerik planı hakkında daha şaşırtıcı bilgilere de ulaşmaktayız. 1948 yılında basılmış *Harp Tarihi Notları* adlı eserin "harp tarihi nasıl okunmalı" bölümünde şöyle bir açıklamada bulunulmuştur: Harp, "ayrılan zaman ve incelenmek istenen hususlar göz önünde bulundurularak şu çerçeve içinde mütâlaa edilir: a. Harbin hazırlanması, b. Harbin hakikî ve zâhirî sebepleri, c. Harekât planları, d. Harekâtın cereyan ettiği arazinin coğrafi bünyesinin incelenmesi, e. Yığınağın nasıl yapıldığının, harekât ve muharebelerin ne suretle

³²² Osman Senai Birinci Velestin Muharebesi'de (29-30 Nisan) yapılan iki harekâtı iki ayrı muharebe olarak kabul ettiğinden, 5 Mayıs'ta V. Hakkı Paşa Fırkası'nın Velestin'e taarruzunu Üçüncü Velestin Muharebesi olarak değerlendirmiştir. Senai, a.g.e., C. III, s. 82-105.

³²³ Mütareke ve barış görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vecihi, a.g.e., s. 283-301., Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, a.g.e., s. 476-494.

geliştiği ve genişlediği, birbiri ile ilgili vak'alar incelenir. Yukarıda yazılı hususlar etraflıca tetkik edilerek her iki tarafın yanlış ve doğru harekâtları ayırt edilir ve faydalı dersler çıkarılır.³²⁴

1965 yılında basılmış *1897 Osmanlı-Yunan Harbi* adlı eserin içindekiler bölümüne bakarsak şu içerik planıyla harbin tahlil edildiğini görmekteyiz: "I. Bölüm: Giriş ve Siyasi Durum, II. Bölüm: Coğrafi Durum, III. Bölüm: İki Tarafın Silahlı Kuvvetleri ve Seferberlik Hazırlıkları, IV. Bölüm: İki Tarafın Sefer Planları, Seferber Olma ve Yığınağı, V. Bölüm: Harbin İlanından Önceki Sınır Olayları ve Harbin İlanı, Sınır Muharebeleri ve Türk Ordusunun Takviyesi, VI. Bölüm: Velestin ve Çatalca Muharebeleri, VII. Bölüm: Dömeke Meydan Muharebesi ve Ermiye Harekâtı, VIII. Bölüm: Epir Harekât Bölgesinde Tarafların Durumu ve Muharebeler, IX. Bölüm: Harekât Alanı Dışıında Alınan Tedbirler, İkmal ve Geri Hizmetler, X. Bölüm: Mütareke ve Barış antlaşması, Son Söz, Bibliyografya ve Kronoloji. Bu eserin bibliyografyasına göz atıldığında yoğunluklu olarak araştırmamıza konu olan eserlerden faydalanıldığını görebiliriz.³²⁵

1983 yılında basılmış *Harp Tarihi Ders Notları* isimli eserde ise "Harp tarihi incelenirken takip edilecek metotlar" anlatılırken şu sıra uygun görülmüştür: I. Harbin sebepleri, II. Tarafların harp hazırlıkları, III. Tarafların kuvvetleri (Harp Gücü) IV. Tarafların harekât planları V. Harekât planları ve harp prensiplerinin tatbikinin uygulanması açısından uygunluk derecesi, VI. Harekâtın cereyan tarzı VII. Harekâtın cereyanı sırasında yapılan taktik ve stratejik ve metot hataları, VIII. Harekâtın sonucu ve alınan dersler.³²⁶

1992 yılında basılmış *Harp Tarihi Ders Kitabı-I* isimli eserde "harp tarihi incelemesinde sıra" şu maddeler altında verilmiştir: I. Harbin sebepleri ve siyasi durum, II. Harekât bölgesinin coğrafi etüdü, III. Tarafların harekât planları, IV. Harekâtın icrası (genel hatlarıyla), V. Planlamada ve icrada taktik, operatif ve stratejik prensiplerin uygulanma dereceleri, VI. Harekâtın askeri ve siyasi sonuçları.³²⁷

2000 yılında basılmış *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Harp Tarihi Broşürü*, 93 Harbini işlediği alt başlıklar ise şunlardır: "I. Bölüm: 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin Yapıldığı Bölgenin Etüdü, II. Bölüm: 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Öncesi Genel Durum (Siyasi

³²⁴ İ. Alptekin (Kur. Yarbay), *Harp Tarihi Notları*, Yedek Subay Okulu Basımevi, Ankara, 1948, s. 5-6.

³²⁵ Sun, a.g.e., s. I-VI.

³²⁶ O. Turan (Kur. Albay), G. Belendir (Kur. Binbaşı), *Harp Tarihi Ders Notları*, Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1983, s. 6.

³²⁷ S. Erden Akargün (Kur. Binbaşı), *Harp Tarihi Ders Kitabı-I*, Harp Okulu Basımevi, 1992, s. 02-8.

ve Askeri Durum ile Harekât Planları verilmiştir.), III. Bölüm: Muharebeler, Sonuçlar (Askeri ve Siyasi Sonuçlar).³²⁸

İncelediğimiz harp tarihlerinde izlenen “inceleme/tahlil biçim/şekil/sirasının” başlarda bir eğilim iken önce Cumhuriyet harp tarihine, sonra da günümüz harp tarihi anlayışına taşınmış olduğunu görmekteyiz. Burada ilginç bir nokta belirmektedir. XIX. yüzyılın sonlarında gelişen bir harp tarihi esası, değişmeden hatta daha kalıplaşarak günümüze nasıl aktarılmıştır? Osmanlı askeri düşüncesi ve askeri tarihçiliğinin Cumhuriyet askeri kültürüne ve askeri tarihçiliğine bir miras olarak aktarılması sorumuzun en kuvvetli cevabı gibi görünüyor. Fakat araştırmamıza konu olan eserlerden çıkardığımız basit bir harp tarih yazımı eğiliminin, 122 sene boyunca korunarak bir harp tarihi kültürüne dönüşmesini nasıl yorumlamalıyız? Genç Cumhuriyetin ilk harp tarihçilerinin verdiği başarılı eserlere bakacak olursak, harp tarihi incelemesi/tahlili sırasında bir değişiklik veya geliştirme ihtiyacı hissetmemiş olabilirler. Yazılan harp tarihlerinde amaç-araç uyumu sağlandığı uzun yıllar boyunca, harp tarihçilerimiz bu konuda etkin bir kültür geliştirmiş olmalıdır. Bu bakımdan harp tarihçiliğimizde bir tutarlılık ve özgünlükten bahsetmemiz mümkün olabilir.

Harp tarihi esaslarının korunarak günümüze taşınmasının bize ilginç gelen yönü araştırmamızın Birinci Bölümü'yle alakalıdır. Söz konusu, dönemimiz (XIX. yüzyıl sonu) askeri düşüncesi ve harp anlayışı olduğunda, buna uygun bir harp tarihi anlayışı üretilmesinde normal dışı bir durum yoktur. Hatta uzun seneler boyunca değişmemesi, harp tarihimizin köklü bir anlayışının olmasının işareti de olabilir. Osmanlı askeri düşüncesinin, harp tarihini 29 Mart 1916 tarihinde Karargâh-ı Umûmî Tarih-i Harp Şubesi (16. Şb.) ile ilk defa bir teşkilata kavuşturmasından sonra “askeri düşünce-harp tarihi” birlikteliğinin günümüze kadar korunarak geldiğini görüyoruz. Bununla beraber günümüze gelişerek, değişerek, dönüşerek gelen başka bir olgu daha vardır: Harbin kendisi... Araştırma dönemimiz harp anlayışından sonra, Birinci Dünya Savaşı'nda “Mevzii Harpleri”, İkincisinde “Yıldırım Harbi Doktrini”, XX. yüzyıl ortalarında ise korkunçluğuyla tarafları soğuk bir dengeye oturtan “Nükleer Harp Doktrini'nin” hâkim olduğunu görmekteyiz. Devamında 1990'lı yıllarla beraber Hava-Kara Muharebe Doktrini (Körfez Harbi) yaygın harp anlayışı olmuştur. 2000'li yılların tanımlamaları ise savaşın değişken ve öngörülemez doğasına ne isim vereceği konusunda kararsızdır. Asimetrik Savaş? Düşük Yoğunluklu Çatışma? Temsili Savaş (Proxy War)? Melez Savaş (Hybrid Warfare)? Tüm bunlarla beraber asıl merak ettiğimiz konu, günümüze

³²⁸ A. Keskin, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Harp Tarihi Broşürü*, ATASE Yay., Ankara, 2000, s. III-IV.

kadar gelen askeri düşünce ile harp tarihi arasında, araştırma dönemimizdeki gibi bir amaç-araç işlevselliği olup olmadığıdır. Mesela ülkemizde hala yürütülmekte olan İç Güvenlik Harekâtının tarihini, mevcut harp tarihi esaslarıyla yazabilir miyiz? Veya şuan Suriye’de savaş olup olmadığı konusunda bile şüpheler olan çatışmayı? Sorularımızın, araştırma dönemimizden günümüze bazı harp tarihi prensiplerinin değişmeden geldiği gerçeğini değiştirmese de bir başka araştırmanın konusu olacak kadar önemli olduğunu düşünmekteyiz. Zira harbin bizzat kendisi, harp tarihçiliğini etkileyen en önemli parametrelerden birisidir.

Harp tarihi eserlerimizden üzerine kuruldukları ana çerçeveyi öğrendikten sonra, bu çerçeveyi hangi esas ve kaideler üzerine kurduklarını öğrenmek maksadıyla yazarlarımızın bu konularda paylaştıklarına kulak vermek istiyoruz.

2.4 ESERLERDEKİ HARP TARİHİ KAİDELERİ VE YANSIMALARI

Araştırmamıza konu olan harp tarihi eserleri, 1897 Harbi’ni ele alış biçimlerindeki farklılık ve benzerliklerle bir bütün halinde dönem harp tarihi yazımını yansıtan birer örnek teşkil etmektedirler. Bunun dışında her yazar eserinde verdiği bilgileri ne maksatla, nasıl sunduğu hakkında değerli fikirler sunarak dönem harp tarihi esaslarını kavramamızı sağlayacak prensipler ortaya koymuşlardır. Harp tarihi eserlerimizin 1897 Harbi’ni anlatmak için kullandıkları biçim ve içeriği, ancak yazarlarımızı bu biçim ve içeriğe yönlendiren düşüncelerini anladığımız zaman kavrayabileceğimiz için, bu bölümde harp bilgilerinden ziyade harp tarihi yazımı bilgilerine odaklanmayı uygun görmekteyiz.

Tarihin her alanında olduğu gibi harp tarihçileri de geçmişin sorularına cevaplarını sunarken “nakilci anlatım” ile “tematik analiz” arasında bir seçim yapmaya zorlanmaktadır.³²⁹ İkincisi kapsamlı bir donanım gerektirdiğinden daha zor gibi görünse de tarihi bir olayı olduğu gibi yalın ve tüm gerçekleriyle verebilmek, tarihçinin kendisiyle bir iç hesaplaşma içine girmesini gerektireceğinden her iki tür de kendine has zorluklar içermektedir. Eserlerimizi incelediğimizde yazarlarımızın bu seçimle baş başa kaldıklarını fakat her ikisini de kullandıklarını görmekteyiz. Derecesi değişen bir yelpazede bulunsa da, hem harbin safhalarını günden güne veya olaydan olaya nakletmeye hem de olayları analiz etmeye çalışmışlardır. Bu olguyu sadece yazarlarımızın kişisel eğilimi gibi düşünmek yanıltıcı olabilir; zira harbin düzenden düzensizliğe sonra tekrar düzene dönmek isteyen doğası da yazarlarımızı bu yöne

³²⁹ Morillo-Pavkoviç, a.g.e., s. 14.

itmiş olabilir. Buradan yola çıkarak cevap aradığımız soru şudur: Yazarlarımız 1897 Harbi'nin "nakletme ve analiz" metoduyla tarihini yazarken hangi kural ve kaidelere uymaya çalışmışlardır? Bu konuda Osman Senai, en fazla fikir beyan eden yazarlarımızdan biri olduğu için onun yönlendirmesiyle ilerlemeyi faydalı görüyoruz.

Osman Senai'nin iyi bir harp tarihi yazabilmek için sunduğu ilk esas, aslında tarihçiliğin ilk esasıdır. Senai, "târîh-i harb yazmak için evvelâ târîh-i harb nasıl okunur onu bilmek lazımdır. Öyle iken 'ömründe hiç târîh-i harb okumamış olan bir kimse güzel bir târîh-i harb nasıl vücûda getirebilir? Evet! Mademki her milletin târîh-i askerîsi, heyet-i zâbitânı için hazır edilmiş bir mekteb hükmündedir, öyle ise onu vücuda getireceklerin tettebbu' ve tecrübe ile yetişmiş olmaları şart-ı a'zamdır"³³⁰ demektedir. Yani ilk esas bir liyâkat meselesidir. Liddell Hart, bu esasın diğer bir boyutunu şöyle dile getirmektedir: "Bütün savaş tarihi üzerinde geniş bir bilgiye dayanmadıkça, sadece bir seferin yoğun bir şekilde incelenmesinin bizi yanlışlıklara sürüklemesi muhtemeldir."³³¹ Buradan hareketle askeri tarihte "derinliğine, genişliğine ve bağlamsal" bir alt yapıya sahip olmadan yazılan tarihlerin daha çok "faydacı tutuma" hizmet ettiğini birinci bölümde sıkça tartıştığımızdan diğer esaslara geçebiliriz.

Senai, harp tarihi yazarken hakkında malumat sahibi olunması gereken en önemli alanı şöyle açıklamaktadır: "târîh yazmak için ilk nokta-yı hareket, târîh-i harbi yazılacak hükümetlerin ordu teşkilâtlarına vâkıf olmaktır."³³² Bu konudaki fikirlerini *Tarih-i Harb* adlı eserinde daha ayrıntılı açıklamaktadır: "Târîh-i askerî mütâlaasında vakâyî-i askeriye ve harbiyeyi öyle yalnız masal gibi sırasıyla görmek maksada kifâyet etmez. Her milletin derece-i terakkiyatını ve usûl-i vaz' ü teşkilâtını oraya rabt etmek lazımdır. Çünkü bunlardan biri mechûl kaldıkça öbürleri hakkında sarâhat-ı kâmile elde edilemez."³³³ Senai'ye göre tarafların askeri gücünü anlamak, farklı bir takım bilgilere sahip olmayı gerektirmektedir: "Bunun için teşkilât-ı milliye ve siyâsiyesi bilinmeyen bir memleketin teşkilât-ı askeriyesi hakkında ma'lûmât çıkarmak güçtür."³³⁴ Goltz Paşa da tarafların kuvvetini ortaya çıkarmak konusunda Senai ile benzer görüşler sunar: "Her iki ordunun ahvâl-i dâhiliyye ve tarafeyn başkumandanlarının ne gibi acîb bir takım şerâit-i vukûât-ı siyâsiyye ve askeriyye tahtında hareket eylediklerinin mütâlaası bu sefer için husûsi bir ehemmiyeti hâizdir."³³⁵ Goltz Paşa, özellikle Osmanlı

³³⁰ Senai, *a.g.e.*, C. I, s. 17.

³³¹ Liddell Hart, *a.g.e.*, s. 30.

³³² Senai, *a.g.e.*, C. I, s. 21.

³³³ Senai, *Tarih-i Harb*, s. 4.

³³⁴ *A.g.e.*, s. 4.

³³⁵ Goltz Paşa, *a.g.e.*, Mukaddime, s. 1.

Devleti'nin ordusunun ve başkomutanının değerlendirilmesinin “yeni olan iktidâr-ı harbiyesi” için büyük önem taşıdığını düşünmektedir. Ona göre yenilenen teşkilât ve askeri düşünce bu seferde test edilecektir ve bu sefer hakkında yazılacak harp tarihi de bunun sonuç raporu niteliğinde olacaktır.

Tarafların kuvvetlerini her boyutu ile bilmenin önemine değinen diğer yazarlarımızdan Tevfik ve Zühdü ise şöyle demektedir: “Harbe dâir eser yazmak için iki muhârib devletin kuvve-i askeriyelerini nazar-ı dikkate almak lazımdır. Çünkü muharebe eden hükümetlerin iktidâr ve tensikât-ı askeriyesinden bahsedilmez ise aralarındaki fark anlaşılacağından o eserde mükemmeliyet görülemez, binâ'en-'aleyh şurada devlet-i ebed-müddet Osmanıye ile Yunan hükümetinin tensikât-ı askeriyelerine hazarî ve seferî kuvvetlerine dâir mümkün mertebe ma'lûmât itâsına müsâraat eyledik.”³³⁶ Görüldüğü üzere yazarlarımız, tarafların kuvvetini bilmek gerekliliğinin iki boyutunu ortaya koymuşlardır: muharebelerin anlaşılması için ön koşul olması ve zaman içerisinde yapılan ıslahatların sonuçlarını göstermesi... Bu boyutlara Osman Senai önemli bir ekleme daha yapmaktadır: “Binâ'en-'aleyh târîhin vazifesi vukû'ât-ı cesîme-i harbiyeyi mütâlâa etmek, orduların terekübüyyesini yazmak, bu kuvvet ile bir milletin ahlâk ve isti'dâdı beynindeki nisbeti göstermek, asırlar içinde silsile-i vukû'ât-ı askeriyeyi ta'kîb eylemek ve bütün bu şeylerden [harp] san'atın kavâ'id-i külliyesini meydana çıkarmaktır. Şu maksadın husûlü sevkü'l-ceyş, tâ'biye ve bir hükümetin te'sîs-i kuvvet ü kemâl etmesine hâdimdir.”³³⁷ Senai bu önemli açıklamasında aslen harp tarihi yazmanın maksatlarını dile getirmektedir. Ona göre bu maksatlar harekâtı analiz etmek, orduların meydana getirdiği kuvveti ortaya çıkarmak ve bu kuvvet ile özünü teşkil eden milletin ahlak ve hasletleri arasındaki uyumu göstermek, zaman içerisinde askeri gelişimi takip etmek ve buradan savaş sanatının prensiplerini çıkarmaktır. Harp tarihi, sayılan bu bilgileri gün ışığına çıkardıktan sonra hükümetler bunları strateji ve taktiklerinin geliştirilmesi ile kuvvetlerinin tesis ve gelişimi için kullanacaktır. Senai, harp tarihlerinde tarafların kuvvetlerini ortaya koyma ve bu kuvvetin özü ile olan ilişkisini açıklamanın araç boyutundan ziyade amaç boyutuna odaklanmıştır. Yani savaşan kuvvetleri belirlemek sadece muharebeleri açıklamak için bir araç değil, harp tarihinin bizzat ortaya koyması gereken aslî vazifesidir.

Tarafların kuvveti ile ilgili yazarlarımızın belirttiği bu önemli esaslardan sonra, harp tarihlerinde neden orduların teşkilatı ve mevcutları, askere alma sistemleri, asker ve

³³⁶ Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, a.g.e., s. 62.

³³⁷ Senai, *Tarih-i Harb*, s. 4.

subayların eğitimleri, teçhizat ve silah durumları, moral ve kültürlerine ait özellikler gibi ayrıntı bilgiler verildiğini daha iyi anlıyoruz. Bu bilgiler sadece mevcut harbi açıklamak için değil, ileride de başvurulacak bir kaynak niteliğinde görülmektedir. Dönem harp tarihi anlayışının bu düşüncelerden yola çıkarak “ tarafların kuvvetini” eserin içeriğinde bir alt başlık haline getirmiş olması muhtemeldir.

Tarafların kuvvetinin açıklanmasına yukarıda vurgulandığı ölçüde ihtimam gösterilmeyen eserlerimiz de mevcuttur. *Devlet-i Âliyye-yi Osmaniyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr* adlı eserimizin Fransız yazarı bu konuya yaklaşımını şöyle ifade eder: “Maksadımız her iki taraf ordusu hakkında pek büyük bir fâideyi müntec olamayacak ma'lûmât-ı mufassala vermek olmadığı cihetle ta'kîb etmek istediğimiz husûsi nokta-i nazarla kâbil-i tatbîk olacak bâzı cihetlerin 'arzıyla iktifâ edeceğiz.”³³⁸ Bu sebeple anonim yazar eserinde orduların genel mevcutlarını vermekle yetinmiştir. Yazarımız, uzaklığı sebebiyle tarafların kuvvetleri hakkında yeterli kaynağa ulaşamamış olabilir. Harp tarihçilerinin karşılaştığı bir başka zorluk, askeri bilgilere ulaşabilme sorunudur. Bu sebeple harp tarihlerinin “ tarafların kuvveti” bölümlerinde görülen farklılaşma veya yüzeysellik probleminin sadece yazarın bu esası içselleştirip içselleştirememesi ile alakalı olmayıp, kaynaklara ulaşma ya da ulaşamamaya da alakalı olduğunu düşünebiliriz.

Osman Senai'ye göre, savaşın hasım kuvvetler ve onu oluşturan öze (milli, siyasi, askeri, ekonomik, teknolojik vs.) vâkıf olunduktan sonra bir harp tarihi yazmaya karar verilmelidir. Harbin sadece bu boyutunun genişliğini zihnimizde tahayyül edersek, harp tarihlerinin aslında ne kadar kapsamlı düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, araştırmamıza konu olan eserler bu konuda göreceli performanslar sergilese de harp tarihi esasları bakımından hiç de basit ve yüzeysel düşüncelerle yazılmadıklarını görüyoruz. Osman Senai'nin harp tarihlerine ileride başvurulacak bir kaynak gözüyle bakması, harp tarihinin kapsam ve esaslarını genişletmiş ve geliştirmiştir. Harp tarihlerinin “olanı nakletme” veya “zâbitânın eğitimi için yardımcı ders kitabı” boyutlarına, “hükümetlerin/orduların gelecek stratejilerini belirleme” boyutunun bu aşamada eklendiğini veya geliştirildiğini düşünebiliriz. Osman Senai'nin bir harp tarihi eserine bu kadar ilkel bakışının veya diğer yazarların ihtimamsız tutumlarına tepkisinin altında yatan temel sebep bu olabilir. Açıkçası, Osman Senai'nin her cümlesindeki bu idealist/elitist tutum, okuyucu için bazen “abartılı” görünebilmektedir. Fakat tahayyül gücünün bir harp tarihi eserine attığı kalite ve

³³⁸ Tefvik, ...*Müdâvele-i Efkâr*, s. 24.

nelere vesile olabileceğini açıkladığı şu düşünceler, kendisinin ileri görüşlülüğüne bir örnek niteliğindedir: “Mademki bir târîh-i ‘askerî ileride yapılacak diğer seferler için fenn-i harb nâmına kavâ'id-i istihrâc etmeğe mahsûs bir mekteb-i tecrübe-i vâdîdir, mademki meselâ şimdiki Osmanlı Yunan Harbi'ne dâir yazılacak bir sefer kitabı nesli hâzır zâbitânları için, bundan kim bilir kaç yıl sonra zuhûr edecek diğer bir Yunan gailesinde Osmanlı ordusunun yeniden muzaffer olması emeliyle düstûrül-amel sırasında bilinmiş olacaktır, öyle ise efendim, bu seferin ne kadar ciddi ve büyük bir i'tinâ ile yazılmak lazım geldiğini siz söyleyiniz.”³³⁹

Bu aşamadan sonra Senai, bir harbin tarihini yazmak veya mütâlaa etmek için en çok dikkate alınması gereken maddeleri sıralamaya başlamaktadır. İlk maddesi tarihçiliğin “kaynak toplama safhası” ile ilgilidir: “**Evvelâ** o sefere dâir neşr edilmiş olan evrâk-ı resmîyeyi, muhtıraları, eserleri, topoğrafya ve coğrafya haritalarını hep bir araya cem' etmeli ve bunların yanında bir de güzel coğrafya diksiyonri [terimler sözlüğü?] bulundurmaldır.”³⁴⁰ Senai'nin harp tarihi kaynaklarına gazeteleri eklememesi eserinde sıkça bahsettiği yerli ve yabancı basının sunduğu bilgilere dair güvensizliğiyle alakalı olmalıdır. İkinci maddesi, bir önceki bölümde bahsedilen ana içeriğe alt madde olmuş bir esastır: “**Sânîyen**, harbin esbâb-ı zâhiriyye ve hafiyyesini aramak, sefere iştirâk edenlerin ve bî- taraf kalanların kimler olduğunu meydâna çıkarmak, ilân-ı harb edildiği zaman vaz'iyet-i umûmiyyeyi ve bi'l-hâssa muhârib ve gayr-i muhârib milletlerin terbiye ve kuvve-i askerîyelerini tedkîk etmek lazımdır.”³⁴¹ Bu esasta harbin ortaya çıkmasına vesile olan her türlü siyasi, ekonomik, sosyal koşulların belirlenmesi ile harp ile ilgili olan tüm tarafların tasnif edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu konuya Senai'den kısmen farklı bakan Tefvik ve Zühtü, daha önce bahsedildiği üzere harbin sebeplerini “Harbden Evvel” adlı bölümlerinde vermiştir. Bu bölümde harbin sebeplerini tasvir ederken uydukları esası şöyle dile getirmektedirler: “...vukû'ât-ı ve tafsilât-ı harbiyeden ziyâde muharibimiz olan hükümetin esas teşkîliyle kuvve-i maddiyye ve mâneviyyesini bilmek, ona göre esbâb-ı harbi muhâkeme etmek şâyân-ı istifâdedir. Zaten en meşhûr muhârebat hakkında kaleme alınmış olan bi'l-umûm târîh kitabları bu yolda ibtidâ eylediği vukû'ât-ı harbiyeden evvel esbâb-ı mağlûbiyeti yazmak usûl-i ittihâz olduğu cihetle...”³⁴² Tefvik ve Zühdü, harekâtı anlatmadan önce tarafların kuvvetlerini ve harbin sebeplerini verme konusunda hem fikir olmalarına rağmen “meşhur harplerin

³³⁹ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 26.

³⁴⁰ *A.g.e.*, s. 28.

³⁴¹ *A.g.e.*, s. 28.

³⁴² Süleyman Tefvik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 1.

tarihinde olduğu üzere mağlubiyetin sebeplerini yazmak” konusunda diğer yazarlardan ayrılmaktadır. Bu cümlelerinden daha önceki harp tarihlerini okuduklarını anlıyoruz. Fakat hangi eserleri örnek aldıkları ve harbin sebepleri ile mağlubiyetin sebepleri arasında nasıl bir ilişki kurdukları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedirler.

Senai'nin üçüncü olarak sunduğu esasa göz attığımızda bir önceki bölümden âşına olduğumuz bir meseleye rastlarız: “**Sâlisen**, darü'l-harb üzerine ma'lûmât-ı sahîha almak ve muhtelif darü'l-harekâtların coğrafya-i tabî'alarını pek ciddi bir sûretde tetkîk etmek yâni bunlardan her birisinin hudûd-u tabî'iyye ve sun'îyesini ve ahvâl-i mevki'yyesini gözden geçirmek, muhtelif sevkü'l-ceyş noktalarının, manevra ve coğrafya hatlarının ehemmiyetlerini anlamak ve en kıymetli mevzi'ler hangileridir onları meydâna çıkarmak, hâsılı darü'l-harbin sevkü'l-ceyşce anahtar noktaları olabilecek yerlerini bellemek ve bilmek îcab eyler.”³⁴³ Yâni, harbin üzerinde gerçekleştiği harekât alanı ve üzerinde harekâtı kolaylaştıracak/zorlaştıracak her şey bu tanımın ilgi alanına girmektedir. Tefik ve Zühdü eserlerinde harekât alanını “Teselya Hakkında Birkaç Söz” başlığı altında işlerken harp tarihinin bu esasını neden verdiklerini açıklarlar: “...satvet-i sâtî-i Osmaniyyenin yâr ü ağıyâra karşı tamamıyla tezâhür eylediği mahal Teselya kıt'ası olduğundan tafsîlât-ı harbiyeye girişmezden evvel hatt-ı mezkûre hakkında bir mikdar ma'lûmât i'tâsını münasib gördük. Muharebe tafsîlâtında bi't-tabî' zikr-i sebkat edecek birçok mahallerin ahvâl-i târîhiyye ve coğrafyasını bilmek, yollarını ve vesâit-i nakliye ve husûsat-ı sâiresini anlamak, vukû'ât-ı harbiyenin lâyıkiyla anlaşılmasını teshîl edeceğinden bervech-i âtî muhtasaran temhîd-i meseleye ibtidar eyledik.”³⁴⁴ Harekât alanını en etkili değerlendirenlerden biri olan Vecihi, bu esas hakkındaki fikirlerini şöyle beyan etmiştir: “Harbin üzerinde cereyân ettiği arazinin tabî'yyat ve muhteviyâtının askerlik nokta-i nazarından mütâlaası ve harekât-ı cesîme-i askeriyyeye dahl ü te'sîri olan sun'î veya tabî'i bir takım mevânî-i arziyyenin tedkîk ve şu sûretle darü'l-harbin hâiz olduğu kıymet-i askeriyyesi hakkında ma'lûmât-ı mücmelenin serd ü beyânı fâideden gayr-i hâli bulunduğundan Devlet-i Âliyye-Yunan sâha-yı harbin[in] ahvâl-i coğrafyası hakkında ma'lûmât-ı âtiyenin derc ü ityanı münâsib görülmüştür.”³⁴⁵

Görüldüğü üzere yazarlarımızın harekât alanının arazi yapısının, tabiatının, yollarının ve yerleşim yerlerinin üzerinde durmalarının asıl gayesi, bunların askeri harekâta olan

³⁴³ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 28-29.

³⁴⁴ Süleyman Tefik - Abdullah Zühdü, a.g.e., s. 245.

³⁴⁵ Vecihi, a.g.e., s. 124.

etkisidir. Tahmin edileceği üzere yaklaşık 31.500 km²'lik bir harekât alanının³⁴⁶ askeri harekâta ne kadar etki etse bile tüm ayrıntılarını vermek, bir eser ve bir yazarın imkân ve kabiliyeti dışındadır. Bu sebeple bir harekât alanının coğrafi ve topoğrafik özellikleri verilirken de bir esas ve kâideye isnat etmek gerekmektedir. Senai, ana dağ silsileleri, nehir ve dereleri, boğaz ve geçitleri, muharebelerde kullanılan tepeleri, ilerleme istikametlerindeki yerleşim birimleri (şehir, kasaba, köy), araba, adi, patika ve keçi yollarından kullanılanları, tren yolları ve istasyonları tahlil ettikten sonra ayrıntıya ne kadar girilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Ona göre, “darü'l-harbin teşekkülât-ı sıyasiyye [kale, köşk, sığınılacak yer] ve tab'iisi üzerine buraya kadar söylediklerimizden ziyade tafsîlâta girişmek lüzûmsuz ve pek mânâsızdır. Çünkü her hangi bir memleketin en ufak tepeler ve derelerine varıncaya kadar mevcûdan-ı umûmiyyesini göstermek bu yazmakta olduğumuz eserin vazifesi değildir.”³⁴⁷

Dördüncü maddeye geldiğimizde Senai şöyle devam etmektedir: “**Râbian**, harekâtın bidâyetlerinde iken iki tarafın tecemmuât-ı askeriyyesini ciddi bir bakışla(?) mütâlaa ve ta'kîb eylemek lazımdır.”³⁴⁸ Bu aşama orduların harekât alanında yığınak yaptıkları bölgeleri tetkik etme aşamasıdır. Seferber edilen birliklerin ilk muharebe başlamadan önce nerelerde hangi muharebe düzeninde konuşlandığı, komutanların o harekâtı nasıl icra etmeyi planladıklarının bir göstergesi kabul edilmektedir. Bu sebeple bu hususun harp tarihlerinde harp başlamadan önce değinilmeye ve analiz edilmeye çalışıldığını görmekteyiz. “Seferberlik ve Yığınaklanmalar” ile bazen de “Sefer Planları” bölümünde kendine yer bulan bu harp tarihi esasları özellikle asker yazarlarımız tarafından tafsilatlı bir şekilde tahlil edilmektedir. Bir sonraki maddemiz ise dördüncü maddenin beraberinde getirdiği bir esastır: “**Hâmisen**, şu tecemmu'lara göre her iki tarafın sevkü'l-ceyşce olan taksimât-ı askeriyyeleri gözden geçirilmelidir.”³⁴⁹ Dikkat edilirse, yığınaklanmalar ve ordunun alacağı düzenin, stratejik seviyede tahlil edildiğini gözlemliyoruz. Harp tarihlerinde stratejik seviyenin nerede başladığı ve nerede son bulunduğu, taktik seviyeye ne zaman geçildiği gibi konular çoğu kez karıştırıldığından Senai'nin belirttiği şu esaslar, harp tarihi yazmak veya okumak isteyenler için önemli noktalar olduğu düşünülebilir.

³⁴⁶ Harekât alanı olarak Preveze-Lamya-Golos-Katerini-Selanik-Manastır arasında kalan çokgen şekilli arazi parçası kabul edilmiştir. Kabul edilen hareket alanının çevresi 752,05 km., alanı 31.498 km²'dir. Kaynak: Google Earth Pro.

³⁴⁷ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 85-86.

³⁴⁸ A.g.e., s. 29.

³⁴⁹ A.g.e., s. 29.

“**Sâdisen**, üssü'l-harekât ile ta'arruz ordusunun hedef-i asliyyesi mu'ayyen olmasına göre, hattü'l-harekât intihâbına te'sîr eden esbâbı aramak ve hasım tarafından icrâ olunan harekât ile ta'arruz ceneralinin kabul eylediği tertibâtını hatve hatve ta'kîb eylemek lüzumu vardır.”³⁵⁰ Senai'nin bahsettiği “üssü'l-harekât”, “hedef-i asliyye”, “hattü'l-harekât” Birinci Bölüm'de bahsedildiği üzere askeri teorinin zaman içerisinde gelişimiyle önce fenn-i harbe oradan da harp tarihine girmiş kavramlardır. Detaylarına Üçüncü Bölüm'de gireceğimizden anlamlarından ziyade bu kavramların harekâtı anlamak için önemli noktalar olduğunu belirtmek istiyoruz. Ayrıca dikkat edilirse Senai'nin sıra ile değindiği her madde, önceki maddelerin tahlili ile ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple tahlil/analiz sırasında herhangi bir maddenin atlanması harekâtın ortaya konulması istenen bütünün de eksik ve hatta hatalı değerlendirilmesine sebebiyet verebilmektedir.

Yığınaklanma sonucu ortaya çıkan üssü'l harekâttan, ordunun karşısındaki hasmının savaşıma azim ve iradesini kıracağı hedef-i asliyesine giden hattü'l-harekâtın belirlenmesinin ardından bir sonraki aşamaya geçilmektedir. “**Sâbian**, bu sevkü'l-ceyş manevraları ekseriya iki orduyu karşı karşıya getirir. Bundan sonra bir meydan muharebesini mütâlaaya sıra gelir. Şöyle bir mütâlaa için bir def'a iki cihetin ihrâz etmiş oldukları askerî mevzi'lerini nazar-ı tedkîkden geçirmek ve onların o mevzi'lerindeki şerâite göre hareket edip etmediklerini anlamak îcab eyler. Bunun içinde topoğrafya haritalarına ihtiyaç görülür.”³⁵¹ Stratejik manevraların muharebe alanına getirdiği orduların bu aşamadan sonra muharebeye girdiklerini görüyoruz. Stratejik hareketler bu andan itibaren yerini taktik hareketlere bırakmaktadır. Bu stratejinin bittiği anlamına gelmemektedir. Muharebeler taktik hedefleri elde etmek, taktik hedeflerin bütünü stratejik hedefi elde etmek için kullanıldığından, muharebelerin seyrini etkilemektedir. Senai'nin, muharebelerde dikkat ettiği ilk olgunun tarafların muharebeye girerken doğru mevzi seçip seçmedikleri olduğunu görüyoruz. Bu sebeple topoğrafik haritalardan yararlanmaktadır. Senai, harp tarihinde muharebelerin nasıl analiz edileceğine şöyle devam eder: “Bundan sonra muharebe için kabûl edilmiş olan şekilleri ve nizâmları mütâlaaya almak ve bunlar ordunun ta'arruzî ve tedâfûî hareketi, mevzi'in hâl ü tabî'atı ve oraya istinâd eden sevkü'l-ceyş hatlarının şekil ve vazî'yyeti ile mütenâsib mi değil mi...” değerlendirmek gerektiğini belirtir.³⁵² Bu aşamada muharebeye giren birliklerin seçtiği muharebe düzenlerinin taarruz/savunma,

³⁵⁰ A.g.e., s. 29.

³⁵¹ A.g.e., s. 29.

³⁵² A.g.e., s. 30.

kullandıkları mevzilere ve ana ilerleme istikametine olan uygunlukları analiz edilmektedir. Devamında hücumların strateji, taktik ve harekât alanına uygunluklarını değerlendiren Senai, aslî sınıfların (piyade, süvari, topçu) hücumdaki tesirlerini tetkik ve neticelerin takdir edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

“**Saminen**, [harp tarihçisi] ric’at ve ta’kîb hareketlerinin ne yolda icrâ edilmiş olduğunu ve kazanılan veya gâib edilen bir muharebenin netîcelerinin neden ibâret kaldığını ta’yîn ve tedkîk etmelidir.”³⁵³ Muharebede taraflardan birinin üstün gelmesi halinde “takip”, diğèrinin de geri çekilme yani “ric’at” hareketine başlayacağı varsayılmaktadır. Bu durumda takip/geri çekilme harekâtının sonuçlarının tahlil/analiz işleminin bu aşamada yapıldığı görülmektedir. Ayrıca muharebede kesin sonucun genellikle takip harekâtı ile alınmasından bu harekâtın sonuçları harbin sonuçlarıyla yakından ilgilidir. Bu sebeple takip/geri çekilme harekâtından sonra harp neticelenmişse harbin sonuçlarının değerlendirilmesine geçilmektedir.

“**Tâsian**, bir sefer birçok devrelere ayrılabilirdiği için bu devrelerin her birisini yukarıda söylediğimiz gibi, yâni kendilerine istinâd olunan üssü’l-harekâtlarını, hedef-i asliyyeleri, ta’kîb edilmiş olan hattı ve vücûda getirilen bütün sevkü’l-ceyş tertibâtını güzelce ve ayrı ayrı tettebbu’ etmek lâzımdır.”³⁵⁴ Senai’nin dokuzuncu madde olarak anlattığı esas, harbin muharebece safhalara ayrılmasıdır. Senai’nin muharebeleri safhalara ayırmada kullandığı esas, her muharebenin harekât üssü, hedef ve taarruz istikameti bakımından diğèrlerine göre farklılık göstermesidir. Vecihi ise ayrı bir “Preveze Muharebâtı” bölümü açmasının sebeplerini açıklarken, muharebeleri birbirinden nasıl ayırdığı ile ilgili bilgiler sunmuştur. Vecihi, temel aldığı esasın, muharebelerin birlik ve mekân olarak müstakil ve münferit özellikler göstermesi olduğunu belirtmektedir.³⁵⁵ Goltz Paşa’nın ise Harbi üç safhaya böldüğünü görmekteyiz: Hudut Muharebeleri, Velestin-Çatalca Hattındaki Muharebeler ve Dömeke ve Otiris [Takip] Muharebeleri... Bunu yaparken başvurduğu esas “ordunun harekâtında vukû’bulan bir takım büyük fasılalardır.”³⁵⁶ Yazarlarımız, harbin safhalara ayrılması hususunda farklı düşüncelere sahip olsalar da harbi aynı bölümlere ayırmışlardır. Bunda muharebelerin zaman, mekân ve kuvvet olarak birbirine karıştırılmayacak kadar belirgin olmalarının bir katkısı olduğunu düşünebiliriz.

³⁵³ A.g.e., s. 30.

³⁵⁴ A.g.e., s. 30.

³⁵⁵ Vecihi, a.g.e., s. 252.

³⁵⁶ Golç Paşa, a.g.e., s. 90.

Senai, birbirine neden-sonuç ilişkisiyle bağladığı maddelerden oluşan tahlil sırasını verdikten sonra, sonuç olarak en son iki önemli hususu tekrar dile getirmektedir: “Biz şu mütâlaalardan anlıyoruz ki, bir seferin heyet-i zâbitân ve belki bütün ahâliye müfid olabilmesi için en önce yekdiğeriyle çatışmış olan iki hükümetin ordu teşkîlâtını pek sağlam ve kavî bir sûretde bilmek ve sâniyen darü'l-harbi bütün aksamıyla beraber gezmek ve dolaşmak icab eder.”³⁵⁷ Tarafların kuvvetlerine hâkim olmak hakkındaki fikri, harp tarihçiliğinin en önemli esası olmasıyla en başta bahsedilmişti. Fakat harekât alanının bizzat harp tarihçisi tarafından gezilmesi ve kendi gözlemleri ile değerlendirilmesi husûsu yeni ve önemli bir esastır. Senai'nin bu konuda Jomini'yi örnek göstermesi ise dönem kurmay subaylarının Avrupa askeri düşüncesine olan ilgilerini ortaya koyması bakımında önemlidir. Senai harp tarihçisinin harp alanını bizzat gözleri ile görmesi hakkında, “Ceneral Jomini Büyük Frederik'in Yedi Yıl Savaşlarını yazmadan evvel Silezya, Bohemya Saksonya ve Moravya darü'l-harekâtlarının her birisinde uzûn uzûn seyahatler etmiş ve onun için yazdığı eser asr-ı sâbık mahsûlât-ı fikriyyesinin en güzel bir numûnesi, edebiyât-ı askeriyyenin zamanımıza intikâl etmiş en lâtf bir çiçeği hükmündedir. Eser böyle yazılır, sefer böyle tedkik edilir.”³⁵⁸ Senai'nin bu fikrinde, Jomini'nin yanında Goltz Paşa'nın erkân-ı harbiye sınıflarının eğitimi ile ilgili yaptığı ıslahatların da etkisi olduğu düşünebilir. Goltz Paşa kurmayların sadece teorik bilgiyle değil bizzat arazi tatbikatlarıyla pratik bilgisini pekiştirmek istemiş, bu sebeple kurmay gezileri planlamıştı. İlk önce Üsküdar çevresinde kurmay gezileri yapan Goltz Paşa daha sonra Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan sınır boylarına kurmay gezileri için bir lâyiha hazırlamıştı. Sarayın şüpheliğine ve bürokratik engellerine rağmen ilk kurmay gezisi 1894 yılında Yunanistan sınırına yapılmış ve on kurmay subay katılmıştı.³⁵⁹

Senai ve diğer yazarlarımızın harp tarihi yazarken veya bir harbi tahlil ederken maksatları, uyguladıkları metotlar, içerik maddeleri, uymaya çalıştıkları kurallar, örnek aldıkları fikirler, anlatım tarzları, söylediklerinden yapabildikleri veya söylemedikleri halde yaptıkları, hepsi bir bütün halde dönem harp tarihimizi yansıtmaktadır. Bir önceki bölümümüzde tespit ettiğimiz dönem harp tarihi içeriğini zaman içerisinde günümüze taşırken sanki Osman Senai her dönemde var gibidir. Geçmiş ve günümüz harp

³⁵⁷ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 30-31.

³⁵⁸ A.g.e., s. 31. Senai'nin bahsettiği eserin İngilizce tercümesi için bkz. Baron Jomini, *Treatise on Grand Military Operations or a Critical and Military History of the Wars of Frederick the Great*, Çev. S. B. Holabird, Newyork, 1865.

³⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kış, a.g.e., s. 208-214. Goltz Paşa bu seyahatte, 1886 yılında olası bir Yunan Harbi için hazırladığı taslak Sefer Planı'nı güncelleme şansı bulmuştur. Golç Paşa, a.g.e., s. 36.

tarihlerindeki benzerlik şaşırtıcıdır; bununla beraber başka bir çalışmanın konusu olacak kadar da özel olduğunu düşünürüz.

Dört bölüm boyunca, dönem eserlerinde bulduğumuz bazı esaslar bir yönü ile eksik kalmış olabilir. Eserlerimizi incelerken ne zaman bir harp tarihi esas ve kâidesiyle karşılaşsak, etrafında kendisine ulaşmamızı zorlaştıran bir fenn-i harp katmanı bulunuyordu. Bu kabuğu kırabilmek için en az harp tarihi kadar fenn-i harp tahlili de yapmamız gerektiğine kanaat getirdik. Bir sonraki bölümde eserlerdeki fenn-i harp bilgilerinden bahsetmeyi uygun görüyoruz. Bu bölümü bitirirken tespit ettiğimiz harp tarihi esasları ile beraber önemli sorular beliriyor; şöyle ki, “Harp tarihi esas ve kaideleri” ismiyle tasvir etmeye çalıştığımız bu prensipler Senai ve diğer yazarların özgün fikirleri midir? Harbin karmaşık kilidini açan bu anahtar “askeri düşünce sistemi” nasıl meydana çıktı? Soruyu sorarken acaba cevaba da yaklaşmış olabilir miyiz?

3. BÖLÜM: ESERLERİN FENN-İ HARP AÇISINDAN TAHLİLİ

3.1 HARP TARİHİ VE FENN-İ HARP İLİŞKİSİ

Savaşı kazanma güdüsü, insanları ilk önce onu “anlamaya” sonra “çözümlemeye” yönelttiğinden beri, bu iki eylemin temelde “harp tarihi” ve “harp talimnameleri” gibi iki tür çıktıya sebep olması mantık ve felsefe açısından doğal görünse de askeri tarih açısından hiç de kolay kavranabilir bir durum olmasa gerek. İnsan “savaş” hakkında düşünmeye başladığı andan itibaren zihninde belli belirsiz ya da iç içe geçmiş bir tür ikili imgelemin arasında garip bir yolculuğa başlıyor. Geçmiş savaş ve komutanların net olmayan görüntüleri ile doğruluğundan tam da emin olunamayan teknik/taktik bilgiler, zihnimizde bizi nereye taşıyacağı belli olmayan bir hortumun tam ortasında bırakıyor. Sonrasında savaşı düşünme maksadımızla hiç de alakası olmayan bir savaş anekdotu oluyor aklımızda kalan; ya da “en iyi savunma taarruzdur” gibi aslında çok da fikir sahibi olmadığımız basmakalıp savaş taktikleri oluyor karşımızdaki ile paylaştığımız. Savaşı anlamaya çalışanların bir parça zihni denge kaybına hazır olmaları gereken bir durum olsa da, bu anlaşılmağın tek sorumluluğunu mantiken kendinden türemeyecek tarihi bir olguya yüklemenin doğru olmayacağını düşünüyoruz.

Birinci bölümde savaşın tecrübe/pratik ve teori/bilim yönlerinin birbirleriyle ilişkilerini ele alırken gerek tecrübe yönünü ele aldığımızda savaş sanatının, savaş sanatını ele aldığımızda ise tecrübe yönünün bir doğrulama aracı olarak kullanıldığını görmüştük. Yani, aralarında bir amaç-araç ilişkisi olduğundan bahsedebiliriz. Bu ilişki, askeri tarih eseri ortaya koymaya çalışanların ister istemez gözden kaçırmamaları gereken bir esas olarak karşılıklarına çıkmaktadır. Savaşı incelerken araştırmacıya bir şeylerin eksik ilerlediği hissini yaşatan bu durumun, aslında tecrübe ile teorinin koordineli ilerleyememesi olduğunu düşünebiliriz. Bu sebeple araştırmamızda geldiğimiz bu aşamada savaş olgusunun teori/sanat/bilim yönüne odaklanmak istiyoruz.

Delbrück, “savaş sanatının” [art of war] insanların askeri kurumlarını en yüksek seviyede belirlemek için kullandıkları resim, mimarlık, pedagoji ve tüm kültürel varoluşları gibi bir sanat olduğunu belirtir. Bu sanatın da sırayla savaş(ma) [warfare] teknikleri, taktik ve strateji ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğunu eklemektedir.³⁶⁰ Delbrück’ün bir noktadan ziyade bir süreci tanımladığının altını çizmek gerekmektedir. Yani savaşın kendisi ile savaşın icra edilmesine esas her türlü düşünce, niyet, teknik, taktik ve strateji arasında bir neden-sonuç ilişkisi gözlemlemekteyiz. Askeri teorinin

³⁶⁰ Delbrück, a.g.e., Preface, s. x.

somut kaidelere dönüşmüş hali olan “savaş sanatını” ya da Osmanlı askeri düşüncesindeki yaygın ismiyle “fenn-i harbi” anlaşılır kılmakta zorlandığımız şu noktada Clausewitz, bizi tekrar uyarıyor: “felsefi sonuç çıkarma işi kılı kırk yarmaya döndüğünde yazar buna son vermeli, sözü tekrar deneyime bırakmayı tercih etmelidir.”³⁶¹

Clausewitz’in bizi uyardığı bu noktada çalışmamızı ünlü askeri düşünürlerin fenn-i harp tanımlamaları ile soyutlaştırmaktan ziyade, fenn-i harp esaslarının nasıl oluştuğunu bir örnek üzerinde somutlaştırmak daha uygun bir yaklaşım olabilir. Seçtiğimiz örnek Clausewitz’in pek hoşuna gitmeyebilir fakat fenn-i harp-harp tarihi etkileşimini en iyi tasvir eden askeri düşünürlerden birinin Jomini olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz.

Jomini, *Savaş Sanatı: Prensipler/Ana Hatlar* adlı eserinin “Hudutlar ve Bunların Kaleler ve Siperlerle Savunması, Kuşatma Savaşı” (XXVI. Fası) adlı bölümünde ülke sınırlarının savunulması hakkında önemli fenn-i harp kaideleri açıklamaktadır. Bu bölümde, sınırlarda bulunan doğal engeller (dağ, nehir vs.) ve bunlara isnat ettirilmiş kale veya müstahkem mevkiilerin savunana avantaj sağladığını, taarruz eden için aşılması güç engeller teşkil ettiğini belirtir. Fakat dönem harplerinin geldiği bir noktayı da eklemektedir. Ona göre bu savunma araçları (doğal veya sunî) aşılması zor da olsa yeni askeri düşünce için bir engel teşkil etmemektedir. XVIII. yüzyıl öncesi savaşlarda harekâtın amacı şehirler, ordugâhlar, mevkiiler yani sabit noktalar değil artık harekâtın öncelikli amacı ordulardır. Jomini, bu iki hedefin de münhasıran seçilmesini tehlikeli bulsa da birinci önceliğin hasmın silahlı kuvvetleri olduğunu ifade eder. Bu sebeple orduların artık aşılması zor engeller karşısında beklemeyip açık bulduğu veya zorla açtığı bir istikametten ilerlemeyi tercih ettiklerini söylemektedir. Fakat müstahkem mevkiiler geçilirken dikkat edilmesi gereken önemli bir fenn-i harp esasını da ekler: “Bir ordu, Tuna veya Ren gibi büyük bir nehri, iyi bir geri çekilme hattını güvenceye almak üzere, nehirdeki müstahkem mevkiilerin ‘en az bir tanesini’ zapt etmeden geçemez.”³⁶² Bu noktada araştırmamızın merak ettiği konu, Jomini’nin belirttiği bu fenn-i harp kaidelerinin doğruluğu veya geçerliliği değildir. Jomini, eserinde daha ayrıntılı anlattığı bu prensibe nasıl ulaşmıştır?

Napolyon Eylül 1806’da Mainz’de, Jena Seferi öncesi kurmayları ile toplantı halindeyken, Jomini de bu toplantıdadır. Toplantının sonunda Jomini, İmparator’dan dört gün sonra Bamberg’de görüşmek üzere izin istediğinde bu, Napolyon için soğuk bir duş etkisi yaratır. Çünkü seferin hedefini kendisinden başka kimse bilmiyordu.

³⁶¹ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 26.

³⁶² Jomini, *a.g.e.*, s. 151.

“Bamberg’e gideceğimi kim söyledi?” diye kızgın bir şekilde sorduğunda Jomini şöyle cevap verir: “Almanya haritası İmparatorum, bir de Marengo ve Ulm seferleriniz.”³⁶³ Jomini’nin Napolyon’u kızdıran bu kehanetinin arkasında iyi bir topoğrafya ve harp tarihi alt yapısının bulunduğunu düşünebiliriz. Acaba yukarıda bahsedilen müstahkem mevkiiler hakkındaki fenn-i harp çıkarımı da aynı birikimin bir ürünü olabilir mi? Jomini eserinde bu soruya olasılıklı bir cevap üretemeyeceğimiz şekilde açık bilgiler vermektedir. Hasımı durdurmak için kurulan müstahkem mevkiilerin değerinin, hasmın ona ne kadar çatacağının seviyesi ile doğru orantılı olduğunu söylemeden önce Jomini ilhamının kaynağını da açıklar: “Bu mükemmel sunî savunma engebeleri ordunun geçişini her zaman önlemeyecektir; geçitlerdeki küçük yapılar kullanılabilir veya cesaretle ise düşman elverişsiz zannedilen başka bir yoldan geçit bulabilir. Gaillard’ın çok iyi anlattığı gibi, Alplerin I. Francis tarafından geçilişi, Napolyon’un Saint-Bernard’ı geçişi ve Splugen seferi, Napolyon’un ‘bir ordu bir titanın ayağını bastığı her yerden geçebilir’ deyişinin doğruluğunu kanıtlar.”³⁶⁴ Bir başka ifadeyle hiçbir coğrafya kendi kendisini savunamaz.

Jomini’nin çıkarım yapmadan önce titiz bir gözlem yaptığını görmekteyiz. Deneyimlediği ya da harp tarihinden okuduğu tecrübeleri geçmişle kıyaslayıp aradaki değişimi ölçmekle işe başlamaktadır. Daha sonrasında harp tarihinde tespit ettiği bu değişikliği bir fenn-i harp kaidesi olmadan önce gene harp tarihinden örneklerle karşılaştırmaya devam etmektedir. Lloyd’un “zapt edilemez” dediği Tuna nehri ile kuşatılmış üç müstahkem mevkiinin (Passau, Sranau ve Salzburg) 1800, 1805, 1809’da kanlı bir şekilde işgal edildiğini örnek vererek değişikliğin genel bir eğilime dönüştüğünü göstermektedir.³⁶⁵ Böylece teorinin daha oluşmadan önce harp tarihinde başarılı veya başarısız uygulamalar halinde biriktiğini, bunun da değişime duyarlı bir komutan veya bir askeri düşünür elinde genel uygulanabilir bir kaideye dönüştürüldüğüne şahit olmaktadır. Fenn-i harp kaidesinin olgunlaşmadan önce filizlendiği yerin, harp tarihinin gösterdiği eski ve yeni arasındaki “fark” olduğunu görüyoruz. Eski uygulamanın da (hasmın kuvvetli müstahkem mevkiilerine taarruz) bir zamanların harp eğilimleri ile doğrulanmış bir fenn-i harp kaidesi olduğunu düşünürsek, fenn-i harp kaidesinin doğmasına sebep olan geçmiş ve yeni arasındaki fark ne olabilir? Jomini’nin örneğinden hareket edersek, Napolyon’un eski kaideleri bırakıp, hasmının hiçbir müstahkem mevkiine çatmadan ilerleyip gerisine sarkması, esas “farkı”

³⁶³ C. Brinton - Gordon A. Craig - F. Gilbert, “Jomini”, *Modern Stratejinin Ustaları*, s. 121.

³⁶⁴ Jomini, *a.g.e.*, s. 146-147.

³⁶⁵ *A.g.e.*, s. 147.

oluşturmaktadır. Jomini'nin ilgilendiği eski ile yeni arasındaki fark, dâhi bir komutanın kendisi ve ordusunun sınırlarını zorlamasıyla yarattığı yeni imkân ve kabiliyettir. Peki, bu yeni kabiliyet/eylem/teknik/taktiği fenn-i harp kaidesi olarak kabul edebilir miyiz? Harp tarihinde görüleceği üzere, komutanların tek bir savaşa veya kendine özgü durumlara geliştirdiği istisnai ve zekice çözümlere rastlayabilmekteyiz. Bununla beraber yeni bir uygulamanın fenn-i harp kaidesi olabilmesi için en önemli iki ana unsurun “yaygın kabul” ve “pragmatist doğrulama” olduğunu kabul edebiliriz. Ayrıca fenn-i harp kaideleri oluşurken harp tarihini hem işlemin başında bir deneyim havuzu olarak, hem de sonunda pragmatist doğrulamasını yapmak üzere bir araç olarak kullandığını gözlemlemekteyiz.

Fenn-i harp bilgisi oluşum süresince dikkatimizi çeken başka bir husus bulunmaktadır. Jomini, fenn-i harp kaidesini meydana getirirken dayandığı harp tarihi bilgisinin de kendisine özgü bir takım özellikleri olduğunu görmekteyiz. Yeni harp anlayışında müstahkem mevkilere çatmadan hedefe yönelme düşüncesine esas gözlemleri, ya Orta Avrupa harekât alanlarında yapılan savaşlardan alınan harp tarihi örnekleridir; ya da belirli özellikleri gösteren komutanların düşünce biçimidir. Bir başka deyişle fenn-i harp kaidelerinin, her ne kadar evrensel harp kuralları gibi sunulsa da özünde belirli mekânları ve kişisel eğilimleri yansıttığını düşünebiliriz. Zaman içerisinde oluşmuş fenn-i harp esasları harpler tarafından devamlı teste tabi tutulmakta, zaman içerisinde işlevini kaybettiğinde yerini yeni bir esasa bırakmaktadır. Bu yönüyle de belirli bir zaman dilimine ait görünmektedirler. Bununla beraber fenn-i harp bilgileri sunulurken kurulan geniş zamanlı cümleler, bu esasların çoğunlukla belirli mekânları, belirli zaman ve koşulları veya belirli eğilimleri yansıttığı gerçeğini örtebilmektedir. Bu gözlemlerimiz bizi fenn-i harp bilgilerinin kullanımında dikkat edilmesi gereken önemli bir noktaya taşımaktadır. Fenn-i harp bilgisinin özünü yansıttığı harp tarihi bilgisinin kuvvet, zaman, mekân boyutları bilinmeden hedeflenen amaca ulaştırmayacağı ihtimal dâhilindedir.

Önermelerimizin doğrulamasını yine harp tarihinden sayısız örnekle pekiştirebiliriz. Şöyle bir soru ile başlarsak, fenn-i harp kaidelerinin bir ulus, bir devlet, bir ordu veya bir komutan için ne anlama gelebileceğinin boyutlarını kavrayabiliriz: Fenn-i harp kurallarının dikkate alınmaması mı yoksa bağlamından koparılarak kullanılması mı daha tehlikelidir? 93 Harbi'nde XIX. yüzyıl harbinin değişen doğasına ayak uyduramayan Osmanlı askeri düşüncesi, Rusları hâlâ Tuna boyunda büyük zaman ve kaynak harcayarak kurduğu kale ve müstahkem mevkilerde durdurabileceğini düşünmüştü ve sonuçları büyük bir felaket oldu. Aynı şekilde Ruslar, Jomini'nin

yukarıda belirtilen Tuna ve Ren nehirleri için söylediği “bir cümlelik” fenn-i harp kaidelerini ihmal ettiler. Rusların geride bıraktığı o bir cümlenin savaşta karşılığı Plevne müstahkem mevki komutanı Gazi Osman Paşa’ydı ve Ruslara ne anlama geldiğini uygulamalı olarak öğretti. Diğer taraftan İhtilal fikirlerinin motive ettiği vatandaş ordulara emir-komuta eden ve Orta Avrupa’da savaşı yeniden yazan Napolyon’un görkemli savaş kurallarının Moskova’da donup kaldığını görüyoruz. Aynı şekilde Guderian’ın Avrupa’da “yıldırım” etkisi yapan harekâtı gene Rusya’nın buzlu ve çamurlu steplerinde çok etki yaratmışa benzemiyor. Örnekleri çoğaltmamız sorumuzun her iki boyutunun da tehlikeli olduğunu gösterdiğinden son vermeyi uygun görmekteyiz. Ayrıca sorumuzu cevaplarken fenn-i harbin bir özelliği tekrar göze çarpmaktadır. Özellikle Aydınlanma askeri düşünürlerinin başlattığı fenn-i harp kaidelerinin “evrensel” olması ilkesinin de çok da sağlam temeller üzerinde durmadığını görmekteyiz. Fenn-i harp ilkeleri evrensellik bir kenara, çoğu zaman “bölgesel”, “dönemsel” veya “durumsal” olmakta dahi zorlanmaktadır.³⁶⁶ Kendisini devamlı test eden bir harp tarihi olduğu sürece “evrensellik” idealinden ziyade “güncelliğini” koruması dahi zor bir hedef gibi görünüyor. Bunun da başlıca sebebinin askerliğin doğasından kaynaklanan “durumun sunduğu koşullara direnç”, “mevcut şartları zorlama” ve “problem çözme” mesleği olmasından ileri geldiğini düşünebiliriz.

Dünya askeri tarihinin kalem ve kılıçla açılmış engebeli yollarında araştırmamıza devam ederken Jomini’nin örneğinde belirttiği gibi sayısız fenn-i harp kaidesi ile karşılaşırız. Askerler birbirleriyle savaşırken sanki fenn-i harp kaideleri de birbirleriyle savaşır gibidir. Ayakta kalabilen askerler ilerlemesine devam ederken düşenler harp meydanında kalırlar. Aynı şekilde ayakta kalabilen fenn-i harp kaideleri yoluna devam ederken düşenler kendilerine bel bağlamış askerlerin yanlarına gömülürler.

Fenn-i harp kaidelerinin nasıl oluştuğuna göz atarken aslında harp tarihi-fenn-i harp ilişkisinin de bir boyutuna göz atmış bulunmaktayız; yani, fenn-i harp oluşturulurken harp tarihinin bir araç olarak kullanılması... Bu aşamadan sonra merceğimizi harp tarihinde fenn-i harbin bir araç olarak kullanılmasına çevirmek istiyoruz. Bir önceki boyutu açıklarken Jomini bize yol göstermişti. Şimdi ise Clausewitz’in yardımına ihtiyacımız var. Umarız askeri tarihin birbirlerine hiç de sıcak duygular beslemeyen bu iki dâhisini aynı bölümde buluşturduğumuz için bize kızgın değillerdir.

³⁶⁶ Benzer şekilde bilginin evrensel olma iddialarına karşın laboratuvarlar gibi belli ortamlarda ve belli kültürler içerisinde üretilmiş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir paradokstur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Burke, *a.g.e.*, s. 27-28.

Clausewitz, bir önceki bölümde bahsettiğimiz harp tarihinin “nakilci” anlatımıyla “tematik analiz” boyutları hakkında ikincisinin esas olduğunu, yani kuramsal gerçeğin gerçek olaya uygulayarak gelişmenin sağlanacağını belirtmektedir. Savaşı analiz etmek için kullandığı metodu “eleştiri” olarak isimlendirmekte ve düşünce sistemini *Savaş Üzerine* adlı eserinde ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Tarihi bir olayın sadece alt olaylarını ve en yakın nedenlerini vermekle yetinen basit anlatımıyla, “eleştiri” birbirinden ayırt etmek gerektiğini belirttikten sonra tahlil sırasında üç önemli adımı şöyle sıralamaktadır: “Birincisi, şüpheli olayların tahkik ve tespit edilmesidir. Bu tam anlamıyla tarihi bir araştırmadır ve teori ile hiçbir alakası yoktur. İkincisi, nedenlerden sonuç çıkarmaktır. Asıl eleştirci araştırma budur. Bu araştırma teorinin vazgeçilmez, olmazsa olmaz şartıdır; çünkü teoride deneyimle belirlenmesi yahut da sadece açıklanması gereken ne varsa hepsi ancak bu yoldan sağlanabilir. Üçüncüsü, kullanılan araçların kontrol edilmesidir. Bu övgüyü ve kınamayı kapsayan gerçek eleştiridir. Burada teori, tarihe veya daha çok tarihten çıkarılan derslere hizmet eder.”³⁶⁷

Söz konusu savaş olduğunda, nedenlerden sonuç çıkarma işleminde diğer olgulardan daha fazla güçlkle karşılaşacağımız açıktır. Clausewitz’e göre ne kadar uğraşılırsa uğraşılırsa savaş hakkında belirlenen nedenlerle bulunan sonuçlar arasında bir oransızlık olacaktır. Sebebi, savaşta olayların görünenden daha karmaşık olması, olayların failer tarafından bilinçli/bilinçsiz gizlenmesi ya da geçici veya rastlantısal olmalarından kaynaklanır. Eleştiri, neden ve sonuçlar arasında bu tür boşluk olduğu yere kadar sürdürülmeli fakat bu aşamadan sonra yanlış ve zorlama sonuçlar çıkacağından durmayı bilmelidir. Araçların analizinde önemli nokta ise kullanılan araçların kontrolü ve araçları kullanma maksadıyla tutarlı olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Nedenler ve araçların kontrolü eleştiriye ister istemez teori alanına taşıyacak, teoriyi yaratan analitik araştırma ruhu eleştiriye yönetecektir. Fakat diğer önemli nokta şudur: Teorinin ilgilenilen noktayı aydınlatma dışında, can sıkıcı ve ruhsuz bir şekilde kullanılışı amaca ters düşebilir. Eleştiride neden-sonuç ve araç-amaç analizini, bulunan sonuçlardan duyulan “kuşku” oranında yukarı ya da aşağı dereceye [birlik seviyesi ya da taktik-stratejik seviye anlamında] taşımak gerekebilir. Bu da

³⁶⁷ Clausewitz’in fenn-i harbin, bir harp tarihi olayını analiz etmek için kullanılmasına dair ilkelerini anlattığı bölüm, *Vom Kriege* adlı eserinin “II. Zweites Buch: Über die Theorie des Krieges” bölümünün “V. Kapitel: Kritik” adlı maddesidir. Bkz. www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/TOC.htm. “Kritik” kelimesi Türkçeye “eleştiri” olarak çevrildiğinde okuyucu için bir anlam kayması yaşanabilmektedir. Clausewitz’in bu analiz işlemini “kritik” olarak nitelendirmesinde vurgulamak istediği asıl nokta, tarihi olayın “sorgulanması”, “tahlil ve tenkit edilmesiyle” sonuçlar elde etmektir. Aynı şekilde üçüncü maddesindeki “övgü ve kınama” ifadesinin, olayın tahlil ettikten sonra olumlu olumsuz sonuçlarını vurgulama anlamından öte olmadığını düşünebiliriz. Clausewitz, *Savaş Üzerine*, s. 136-156.

eleştirinin harekâtın içerisinde aşama aşama ilerlemesini ve zincirleme süreçlerin ortaya konulmasını sağlamaktadır.³⁶⁸

Görüldüğü üzere eleştiri sistemi en temel anlamda, harbin ya da harbe ait bir olayın, neden-sonuç ve buna ilişkin araç-amaç uygunluğunun fenn-i harp kaideleri çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme eğer kuşkuya mahal verirse olayın daha üst/alt boyutlarına geçilip, o seviyede neden olabileceği sonuçların tartışılmasıyla cevap aranmaktadır. Clausewitz'in ortaya koyduğu bu düşünce sisteminin sübjektif bir değerlendirme olduğu şüphe götürmez; fakat birçok kişinin değerlendirmesiyle farklı sonuçlar elde edilmesinin, eleştiriye işlevsiz kılmaktan ziyade zenginleştireceği düşünülebilir. Ayrıca diğer önemli bir nokta da eleştirinin araç olarak fenn-i harp ve topoğrafya bilgi ve tecrübesi gerektirdiğidir. Diğer bir taraftan eleştirinin Lloyd'un "harbe ait olayların olasılıklı düşünülmesi" yaklaşımının daha sistematik bir hali olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yani, Clausewitz'in eleştiri sistemini, harbin "olan" boyutundan "olabilecek" boyutuna geçmeyi kolaylaştıran bir metot olarak düşünebiliriz.

Clausewitz, eleştiri sistemini nasıl kullandığını Napolyon'un 1797'de İtalyan ordusu ile Arşidük Charles'e karşı yürüttüğü sefer üzerinde göstermiştir. Biz burada aynı düşünce sistemini 1897 Harbi'nin Birinci Velestin Muharebesi üzerinde denemek istiyoruz. Böylece eleştiri metodunu, hem boyutlarını daha iyi kavrayabildiğimiz bir harp üzerinde somutlaştırabilmeyi, hem de harbi anlama seviyemizi derinleştirmeyi hedeflemekteyiz.

İkinci bölümde anlattığımız üzere Hudut muharebelerinden sonra çözülen Yunan kuvvetleri önce Yenişehir, sonrasında Velestin-Golos ve Çatalca istikametinde geri çekilmişti. Alasonya ordusu ise sınırı aştıktan sonra Tırnova, Yenişehir ve Tırhala'ya yerleşip, Kuzey Teselya'yı işgal etmişti. Sefer planının hedefine baktığımızda aynı şekilde Yunan birliklerinin sınırdan defedilerek Yenişehir'in işgal edilmesi emrinin verildiğini görüyoruz. Seferin ilk aşamasında Yenişehir ele geçirilmesine rağmen Yunan kuvvetleri imha edilmemiş, sadece sınır daha güneye çekilmişti. Bu aşamadan sonra Ethem Paşa, Yunan ordusunun harekât üssü Golos'u işgal etmek istemişti. Bu sebeple, güneydoğu istikametine çekilen Yunan birliklerini keşfetmek, aynı zamanda boşaltılmış köy ve kasabaları işgal etmek maksadıyla bu istikamete Süvari Fırkası Komutanı Süleyman Paşa emrinde XIII. ve XIV. Süvari Alayları ile Hassa VI. Süvari Alayından üç bölük ve bir süvari bataryası ile V. Piyade Tümeni'nden Miralay İbrahim Bey emir-komutasında III. Piyade Alayı'ndan teşkil edilen bir müfreze sevk edildi. Bu müfreze

---

³⁶⁸ A.g.e., s. 136-140.

Rizomilo köyüne geldiğinde köylüler Velestin'de Yunan askeri olmadığını bildirince müfreze ilerlemesine devam etti fakat köyün güney batısına gelince ağaçlık bölgeden ateş yedi. Bölgede Yunan askeri varlığı anlaşılınca Müfreze durumu Alasonya Ordu Komutanlığı'na bildirdi. Ordu Komutanlığı, Müfreze'yi Mirliva Naim Paşa emir-komutasında bir piyade alayı ile daha takviye etti. Müfreze Velestin'e keşif kolları gönderdiyse de sağlıklı bilgi edinememişti. 27 Nisan'da yola çıkmış olan Müfreze, 29 Nisan'a kadar bir ilerleme veya Yunan kuvvetlerinin cinsi ve miktarını ortaya çıkaran bir faaliyet icra edememişti. Bu sırada ordu karargâhından bölgeye gönderilen Miralay Mahmut Muhtar Bey, ileride beklenildiği kuvvette düşman olmadığını, vakit kaybetmeden ilerlenmesi gerektiğini söyleyince Müfreze 29 Nisan'da iki koldan Velestin üzerine ilerledi. Akşam karanlık çökünce Müfreze bulunduğu yerde geceledi. Mahmut Bey, Naim Paşa'yı bir gece baskınına ikna edebildiyse de askerlerin zamanında kalkamamalarından planlanan taarruz icra edilemedi. Bunun üzerine Müfreze 30 Nisan sabahı saat 05.00'de Velestin'e iki koldan taarruza geçti. Birinci kol (kuzey) Naim Paşa emrinde 5 piyade taburu, XIV. Süvari Alayı ve bir sahra bataryası, İkinci kol (güney) Süleyman Paşa emrinde 3 piyade taburu, Hassa VI. Süvari ve XIII. Süvari Alayları ile bir süvari bataryasından oluşuyordu. Taarruz, iki kolun birbiriyle irtibatı olmadan iki ayrı taarruz şeklinde gerçekleşti. Fakat taarruzun sonucunda Velestin'de, Maluka dağından daha kuzeydeki Karla gölüne kadar tahkimli mevzilerde konuşlandırılmış, sahra bataryaları ile destekli yaklaşık on piyade taburu olduğu anlaşıldı. Mahmut Beyin ağır zayıatlı süvari hücumuna rağmen iki kol da saat 15.00 civarlarında geri çekilmek zorunda kaldı.

Yukarıda anlattığımız Birinci Velestin Muharebesi, olayları nakleden harp tarihinin basit bir örneğidir. Bu aşamadan sonra ise harp tarihinin olayları analiz eden asıl bölümüne geçmek ve 1897 Harbi'nin bir parçasını teşkil eden Velestin taarruzunu "eleştiriye" maruz bıraktığımızda ne gibi sonuçlara ulaşacağımızı görmek istiyoruz. Müfrezenin bölgeye sevk edilme maksadı Golos cihetindeki Yunan kuvvetlerinin miktarı, çeşidi ve mevzilerini keşfetmektedir. Ayrıca boş bulunan köy ve kasabaların imkân dâhilinde işgali de emredilmiştir. Amacın daha büyük bir harekât öncesi karara yardımcı olması için keşif niteliği taşıdığı görülmektedir. Müfrezenin Süleyman Paşa emir komutasında Rizomilo köyüne kadar bu amaca uygun hareket ettiğini görüyoruz. Müfreze köyün güney batısında ateş yemesiyle ilerlemesine devam etmemiş ve durumu derhal ordu karargâhına bildirmiştir. Ordu karargâhı ise durumu değerlendirmiş ve Müfrezeyi bir piyade alayı ile takviye etmiştir. Bu aşamaya kadar Müfreze kurulma amacını gerçekleştirmiş ve Rizomilo köyünün güney doğusunda bir düşman kuvvetinin varlığını

ortaya çıkarmıştır. Müfrezenin amacı “keşif” ve kullandığı araç ise “taktik intikal ve himayeli ilerlemedir”. Bu bakımdan amaç-araç uyumunun sağlandığını görmekteyiz. Müfreze keşif maksadıyla güney doğuya ilerlemiş ve düşman varlığı sebebiyle ateş yemiş, bundan sonra teması kesip, oluşan durumu daha iyi keşfedebileceği emniyetli mevzilere çekilmiştir. Neden-sonuç ilişkisine bakıldığında, eylem bilinmeyen bir arazide cebri keşif maksatlı taktik intikal, sonucu ise düşmanla temas ve durumu geliştirmek üzere daha avantajlı mevkilere mevzilenmedir. Dönem fenn-i harbinde müfrezelerin keşif maksatlı kurulma ve kullanılma esaslarına incelediğimizde esas ve uygulamanın örtüştüğünden bahsedebiliriz.³⁶⁹

Aynı şekilde Müfrezenin takviye edildiği 29 Nisan’dan itibaren harekâtını eleştiriye tabi tutmak istiyoruz. Müfrezenin buradan sonraki harekâtında Miralay Mahmut Muhtar Bey’in etkili olduğunu görmekteyiz. Müfreze, Mahmut Bey’in yönlendirmesi ile görevini cebri keşiften, Yenişehir-Golos istikametini açmaya çevirmiştir. Mahmut Bey’in iktidârına göre taarruzun sebepleri, muhtemel düşman kuvvetlerinin beklenilenden az olması ve Ordunun büyük kısmının Çatalca üzerine taarruz etmek üzere olması sebebiyle vakit geçirmeden batı-doğu istikametinin açılmasıdır. Peki, Mahmut Bey düşmanın beklenildiğinden az olduğu sonucuna nasıl ulaşmıştır? Eserlerimizde 29 Nisan öncesi icra edilen bir keşif harekâtı veya Yunan kuvvetlerine dair edinilen yeni bir istihbarat bilgisi bulunmamaktadır. Başka bir açıdan bakarsak, beklenilenden daha az kuvvet olduğu biliniyorsa, Süleyman Paşa emrinde neden bir keşif müfrezesi oluşturulup Velestin istikametine gönderilmiştir? Mahmut Bey, taarruzun diğer maksadı ile ilgili olarak Ordunun Çatalca’ya yürümek üzerine olduğu ve bu istikamet derhal açılması gerektiğini belirtmiştir. Bu taarruz Ethem Paşa’nın emri midir? Öyle olduğunu varsayarsak Ethem Paşa, Süleyman Paşa emrindeki keşif müfrezesinin ateş yemesiyle, varlığı kesin fakat miktarı ve cinsi ortaya çıkmamış bir düşmana karşı mı taarruz emri vermiştir? Yenişehir’in işgalinden sonra Ethem Paşa’nın beklediği her bir günün, üzerindeki Saray baskısını derece derece arttırdığını biliyoruz. Velestin taarruzunu bizzat kendisi emretmiş ve harekâtın hızlandırılması maksadıyla her daim göreve hazır Mahmut Bey’i sevk etmiş olabilir. Fakat 1897 Harbi’nin, Loros bozgunundan sonra ikinci büyük hezimetinin I. Velestin Muharebesi olmasına rağmen, eleştirilerin müşir rütbesindeki Ethem Paşa veya Keşif Müfrezesinde görevli Süleyman ve Naim Paşalar yerine miralay rütbesindeki Mahmut Bey’e yönelmesini nasıl

³⁶⁹ Ömer Naili, *Fenn-i Harb ve Tarih-i Askeri*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1283, C. II, XXVIII. Ders: Müfrezeler, s. 433-453.

açıklamalıyız? Seferin başından sonuna Ethem Paşa'yı eleştirme fırsatını hiç kaçırmayan Goltz Paşa dahi Muharebe sonucunda Ethem Paşa yerine Mahmut Bey'i eleştirmiştir.

Burada düşman kuvvetlerinin miktarının bilindiğine veya bir taarruz emri olduğuna dair kanaat edinemiyoruz. Gözlemlerimiz bizi düşmanın kuvveti, cinsi ve yeri bilinmeden taarruz yapıldığı noktasına taşımaktadır. Eylem hazırlıksız bir taarruz, sonucu hiç hesapta olmayan bir yenilgidir. Buradan hareketle neden-sonuç olarak bir uyuşmazlık olmadığını düşünebiliriz.

Amaç-araç uyumuna baktığımızda, amacın düşmanı kuvvet, cins ve yerini ortaya çıkarma maksatlı bir cebr-i keşiften, Velestin-Golos istikametini açma maksatlı bir taarruza evrildiğini görmekteyiz. Harekât maksatlarının beliren fırsatlar nispetinde, savunmadan karşı-taarruza, cebr-i keşiften taarruza, taktik intikalden tesadüf muharebesine veya tam tersi şekillerde tezahür etmesi fenn-i harp açısından kabul edilebilir bir olgudur. Amacın değişmesi fenn-i harp olarak imkân dâhilinde iken Müfrezenin taarruzunu uygun kılacak fırsatların ne olduğu hakkında yeterli bir bilgi sunulmamıştır. Fakat burada Clausewitz'in eleştiriye ait bir ilkesini hatırlamamız gerekiyor. Savaşta nedenlerin bize net olarak ulaşmaması, olmadığı anlamına gelmediğinden bu noktada sonuç çıkarmayı bırakıyoruz. Bu hususta şüphemiz devam etmekle beraber aracın uygunluğuna geçmek istiyoruz. Amaç hakkında fenn-i harbe aykırı bir gözlemimiz bulunmamasına rağmen araç hakkında aynı şeyleri söyleyemeyiz; zira amaç değişirken araç değişmemiştir; ya da amaca uyumlu hale getirilmemiştir. Araç yani müfreze, aynı keşif müfrezesidir. Hatta kesin sonuçlu bir taarruz için yoğunluklu piyade ve topçudan teşkil edilmiş bir birlikten ziyade daha çok keşif görevine uygun hafif ve çevik süvari birlikleriyle teşkil edilmiş bir müfrezedir. Bu açıdan bakıldığında fenn-i harp olarak bilinmeyen bir düşmana, kesin sonuçlu bir taarruz için en son tercih edilecek türde bir birliktir. Yani seçilen amaç ile aracın uyumlu olmadığı düşünülebilir.

Ayrıca eleştiri bizi bir noktaya daha yönlendirmektedir: Araçların kullanımı... Eğer Golos istikametinin açılması için bir taarruz emredildiyse veya karar verildiyse neden kanatların birine sıklet merkezi yapılmamış, kuvvetler neredeyse iki eşit parçaya bölünmüştür? Her iki kolun da birer bataryası olduğu düşünülürse ateş desteğinin yok denecek kadar az olduğu fark edilmemiş midir? Mahmut Bey'in piyade yerine süvari hücumunun sebebi nedir? Eserlerimizde Mahmut Bey bu sorulara cevap vermemektedir. İki kolun birbiriyle irtibatı olmaması, iki kolun da tahkimatlı Yunan

mevzilerine çattıklarında geri döndüklerini fakat o sırada süvari bölüğüyle taarruzda olan Mahmut Bey'in atların top seslerinden ürküp dörtnala kalktıklarını ve düşman imha bölgesinin içine düştüklerini biliyoruz. Amaç-araç uyumsuzluğu gibi, aracın amacı gerçekleştirmek üzere fenn-i harp kaidelerine uymayan bir kullanımını da gözlemlemekteyiz. Bu sebeple alınan sonucun yapılan taarruzun hazırlıksızlığıyla orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu aşamada neden-sonuç uyumu ve amaç-araç uyumsuzluğunu fenn-i harp olarak ortaya koymamıza rağmen, üzerindeki "kuşkuyu" kaldıramadığımız bir nokta hala vardır: Miralay Mahmut Bey'in böylesine hazırlıksız bir taarruzdaki ısrarının sebebi nedir?

Goltz Paşa'nın anlattıklarına baktığımızda kendisini çok iyi tanıdığı anlaşılıyor.³⁷⁰ Babasının şöhretinin yanında, emsalleri arasında askeri eğitimi ve liderlik özellikleri ile ön plana çıkmış bu subayın yukarıda yürüttüğümüz basit muhakemeleri yapamaması veya yapmamasını açıkçası kavramakta zorlanmaktayız. Bu noktada kuşumuzu soracağımız sorularla büyütmemizden ziyade Clausewitz'in işaret ettiği üzere ölçeği biraz daha büyütmemizin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Veletin Muharebesi'nden beş gün önce benzer uygulama ile Yenişehir'e girilmişti. Hudut muharebelerinden sonra Yenişehir'in boşaltıldığı istihbaratı alınınca V. Hakkı Paşa Fırkası Yenişehir'e yanaştırıldı. Bu sırada XV. Süvari Alayı'nın bir bölüğü ile hareket etmekte olan Gramikov Paşa³⁷¹ yolda esirlerden öğrendiklerinden Yenişehir'in boşaltıldığını anlayınca durumu karargâha bildirdi ve emrine XIII. ve XV. Süvari Alayları ve bir batarya verilerek derhal Yenişehir'e ilerlemesi emredildi. 25 Nisan sabahı Gramikov Paşa ve Seyfullah Bey bu müfreze ile Yenişehir'e ilerledi. Şehrin girişinde köprü'nün tuzaklandığı Yahudi bir çocuktan öğrenildikten sonra patlayıcı etkisiz hale getirildi. V. Hakkı Paşa Fırkası ise arkalarından takip ediyordu. Yunanlıların şehirden kaçarken hapisaneleri açtığı ve gelen ateşlerin kaçan mahkûmlardan olduğu öğrenildi. Daha sonra bunlarla yapılan kısa bir çatışmadan sonra Yenişehir'e girildi. Yenişehir'e girildikten sonra II. Abdülhamit, müfrez görevlerindeki başarılarından dolayı Miralay Seyfullah Bey'i mirliva rütbesi ile, Gramikov Paşa'yı Birinci Rütbeden Murassa Osmanî

³⁷⁰ Goltz Paşa'nın anlattıklarına göre Mahmut Bey, babası Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi gözü pek, dirayetli, zeki, savaş hakkında malumat sahibi, gelecek için kendisinden çok şey beklenen bir kurmaydır. Berlin'de Hassa II. Piyade Alayı'nda yaptığı yedi senelik hizmet, kendisini Berlin'de ünlü biri subay yapmıştır. Mısır hanedanı kızlarından birisi ile evli olmasından dolayı kariyer için yüksek potansiyele sahiptir. Savaşın seferberlik aşamasında kendi isteğiyle savaşa katılmıştır. Golç Paşa, a.g.e., s. 74.

³⁷¹ Alman General, Harbiye Mektebi'nde Topçu Muallimliği yapmıştır. Harbe topçu müfettişi olarak katılmasına rağmen aktif görevler almıştır.

Nişanı ve yaverlik ile, Kaymakam Mustafa Nâtik Bey'i ise miralay rütbesi ile taltif etmiştir.³⁷²

Eleştirimizin yönelmek istediği, Mahmut Muhtar Bey'in Velestin'e taarruzundaki bu ısrarında Gramikov Paşa ve Seyfullah Beylerin gösterdiği başarının bir benzerinin kendi emir komutasında da yaşanabileceği varsayımı olabilir mi? Osmanlı askeri tarihinin yetiştirdiği en ünlü komutanlardan birinin oğlu yıllarca babasının şöhret zaferleriyle motive olduktan sonra ve ayrıca düşman geri çekilme eğiliminde iken fenn-i harp belirsizliğini, cesaret ve atılganlığıyla kapatabileceğini düşünmüş olabilir mi? Mahmut Muhtar Bey'in Velestin sonrası da aynı şekilde inisiyatif alarak buna benzer uygulamalar yaptığını görmekteyiz. Özellikle Dömeke Muharebesi'ndeki bireysel çabaları çok çarpıcıdır. Sadece ölçeği biraz büyüterek geliştirdiğimiz bu varsayımın, Mahmut Muhtar Bey'in Müfreze'de iki kıdemli Paşa varken emir komutayı üzerine alıp(?) fenn-i harp olarak bu kadar yanlış kurulmuş bir harekâtı, sahip olduğu eğitime rağmen bilinçsizce yaptığı varsayımından daha gerçeğe yakın olduğunu düşünüyoruz. Fakat eleştirimiz Clausewitz'in dediği üzere burada durmalıdır. Çünkü "gerçek nedenlerin bilinmemesi haline, hayatın hiçbir durumunda savaştakinden daha sık rastlanmaz."³⁷³

Eleştiri, eğer bu noktada kuşkusuna devam ederse şu soruyla ölçeği büyütebilir: Velestin Muharebesi ile elde edilen moral ve başarıdan sonra Yunan kuvvetleri karşı taarruza kalksaydı ne olurdu? Olasılıklı düşünme biçiminin sınırı yok gibi görünüyor. Görüldüğü üzere fenn-i harp ile harp tarihinin eleştiriye tabi tutulmasının, harp tarihinin gelişimine, okuyanların eğitimine ve olayların çeşitli boyutlarının aydınlatılmasına esas teşkil eden özelliği olduğunu düşünebiliriz. Bu ufak örnekten sonra Senai ve Goltz Paşa'nın mütâalât bölümlerini eserlerine neden eklediklerini daha iyi anlayabiliyoruz.

Harp tarihi ve fenn-i harbin birbirleriyle olan ilişkilerinin her iki boyutuna değindikten sonra araştırmamıza konu olan eserlerimizde sıkça karşılaştığımız fenn-i harp kavramlarından bahsetmek gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü Yenişehir'de Prens Kostantin'in bıraktığı haritalar başında Seyfullah Paşa, Rıza, Enver ve İzzet Beylerin harekâtı planlarken yaptıkları durum muhakemeleri ve karar alma sürecine esas olan sert tartışmalarını anlayabilmemiz için dönem fenn-i harbinin terim ve kavramlarına âşina olmamız gerekebilir. Fakat Senai'nin bu hususta çok da yapıcı olmadığını

³⁷² Yenişehir'in işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Golç Paşa, *a.g.e.*, s. 113-115. Senai, *a.g.e.*, C. II, s. 149-160.

³⁷³ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 137.

görüyoruz: “Hücum kollarını hücum sûtûnları, hattü'l-harekâtı hattü'l-'amel tarzında tercüme edecek kadar askerlikten bî-behre olanların vücûda getirdikleri eserler, eser değil masal mecmû'alarıdır.”³⁷⁴

3.2 DÖNEM FENN-İ HARBİNİN ANA KONU VE KAPSAMLARI

Dönem fenn-i harbine eğilmek istediğimiz bu bölüme aslında 1.2. ve 1.4. bölümde giriş yapmıştık. XVIII. ve XIX. yüzyıl Avrupasının felsefi ve bilimsel devrimleri kendi hâkim askeri teorisini yaratmış ve pragmatist doğrulamasını Kırım Savaşı, Amerikan İç Savaşı ve Alman Ulusal Savaşlarında yaparak bir fenn-i harp sistemi haline gelmişti. En “muhafazakâr” devletler bile (Rusya, Çin, Japonya, Osmanlı) eğitilmiş, organize, modern teknoloji ile teçhiz edilmiş ordularla yürütülen mutlak ve topyekün harp biçiminin, varoluşları için bir tehdit olduğunu anlayınca, askeri düşüncelerini değiştirmek zorunda kaldılar; siyasi, ekonomik, kültürel tavizler vermelerini gerektirse bile...

Hâkim askeri düşünce, savaşın kazanılması için düşmanın savaşıma azim ve iradesinin kırılmasını ön görüyordu ki bu aynı zamanda silahlı direnişinin kırılması ve orduların ilk hedef olduğu anlamına geliyordu. Clausewitz, düşman silahlı kuvvetlerinin yok edilmesini hedefe götüren amaçlardan ilki olarak sayıyordu.³⁷⁵ Jomini, Napolyon seferlerini eski savaşlardan ayıran özellikleri sayarken, “bütün orduların ele geçirilip imhasını” başa yerleştiriyordu.³⁷⁶ Goltz Paşa'nın erkân-ı harbiye sınıflarında okutulan *Harbin Sevk ve İdaresi* adlı kitabında, ilk hedefin düşmanın asıl ordusu olduğu, tüm kuvvetlerin bu orduya karşı birleştirilmesi gerektiği öğretiliyordu.³⁷⁷ Osman Senai'nin dersleri iyi takip ettiğini anlıyoruz çünkü ona göre de “bütün harekât-ı askeriyyenin hedef-i hakikîyesi düşman ordusu olmalıdır.”³⁷⁸ Bununla beraber düşman ordusunun imhası, son askerine kadar etkisiz hale getirme anlamına gelmiyordu. Daha çok düşmanın savaşıma iradesini belirleyen gücün özüne yapılacak bir harekâtı (harekât üssüyle olan irtibatını kesmek, sıklet merkezini oluşturan asıl kuvvetin imhası vs.) ön görmekteydi. Burada önemli nokta, dönem savaş sanatının düşmanın fiziki imhasından ziyade zaferle kurduğu psikolojik bağı hedeflemesiydi. Bu sebeple Clausewitz, harekât ilerledikçe ele geçen düşman esir ve toplarının, yolda görülen düşman kayıplarından

³⁷⁴ Senai, a.g.e., C. I, s. 31.

³⁷⁵ Diğer hedeflerin ise düşman eyaletlerinin işgali, doğrudan politik ilişkilere yönelik girişimler, düşman darbelerini pasif bekleyiş olduğunu belirterek, sayısının artabileceğini söylemektedir. Clausewitz, a.g.e., s. 55-56.

³⁷⁶ Jomini, a.g.e., s. 137.

³⁷⁷ İngilizce tercümesi için bkz. Colmar, Baron von der Goltz, *The Conduct of War*, s. 20-24.

³⁷⁸ Senai, ... *Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 98.

daha fazla zaferi simgelediğini söylemektedir.³⁷⁹ Dönem askeri düşüncesinin savaşı kazanmak için ortaya koyduğu bu niyet ve eğilimin hemen hemen tüm fenn-i harp kâidelerini etkilediğini gözlemlemekteyiz. Peki, düşmanın savaşma azim ve iradesini kırmaya yönelik fenn-i harbin boyutları nelerdir? Savaşın hangi iş, oluş ve eylemlerini düzenler?

Clausewitz savaş sanatının boyutlarının ne olabileceği sorusuna, özel ve genel anlamlar atfederek tartışmaya başlamaktadır. Savaş sanatının özel anlamda mevcut araçları muharebede kullanma sanatı olduğunu ve bu faaliyete “savaşın sevk ve idaresinden” daha iyi bir isim veremeyeceğini söylemektedir. Bununla beraber genel anlamda savaş sanatına askere alma, silahlanma, donatım ve eğitim gibi savaş yüzünden ortaya çıkan ve silahlı kuvvetleri yaratan tüm faaliyetleri de eklemek gerekip gerekmediği konusunda okuyucuyu çok da açık olmayan bir çıkarımla yüz yüze bırakır. Ona göre silahlı kuvvetleri meydana getiren faaliyetlerle savaş sanatı birbirinden ayrılmalıdır, çünkü silahlı kuvvetlerin kurulmasının savaş sanatı için şart olması durumunda, silahlı kuvvetlerin uygun olduğu her durumda kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Bu sebeple savaş sanatını (savaşın sevk ve idaresi) sadece muharebelerin düzenlenmesi ve yönetimi olarak tanımlamaktadır. Bu eylemin de kendi içinde iki boyut barındırdığını ifade eder: “Taktik” (muharebeleri kendi içinde düzenlemek ve yönetmek) ve “Strateji” (muharebeleri savaşın amacına tabi kılmak)...³⁸⁰

Jomini ise savaş sanatını Strateji, Büyük Taktik, Lojistik, İstihkâm ve Taktik (farklı silahların taktiği) olmak üzere beş askeri dala ayırmaktadır. Daha sonrasında bu dallara daha çok diplomasiyi ilgilendiren bir boyutu yani “savaşla ilgili devlet adamlığını” da eklemektedir.³⁸¹ Clausewitz ve Jomini’nin savaş sanatına bakış açılarında derin farklılıklar görsek de strateji ve taktik/büyük taktik konularında kapsam olarak benzerlikler gözlemlemekteyiz.

Ömer Naili Paşa, *Fenn-i Harb ve Tarih-i Askerî* adlı kitabının ilk cildinde fenn-i harbi başlıca tâ’biyetü’l-ceyş (taktik) ve sevkü’l-ceyş (strateji) olmak üzere iki kola ayrıldığını belirtse de eserinin ikinci cildinde bunlara fenn-i istihkâm, topoğrafya ve topçuluğu da eklemektedir.³⁸² Goltz Paşa ise fenn-i harbi savaş sanatı [art of war] olarak adlandırmasa da savaş(ma) metotları [methods of waging war] adı altında, taarruz ve

³⁷⁹ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 245.

³⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *A.g.e.*, s. 97-105.

³⁸¹ Jomini, *a.g.e.*, s. 13.

³⁸² Ömer Naili, *a.g.e.*, C. I, s. 2 ve C. II, s. 192-193.

savunma olmak üzere iki ana savaş türünü esas alır. Ayrıca bu iki tür savaşın askeri harekât olarak, strateji ve taktik olmak üzere iki ihtisas/etkinlik alanına bölündüğünü söylemektedir.³⁸³ Osman Senai, *Tarih-i Harb* adlı eserinde harp sanatını “bir milletin kuvve-i askeriyyesinin îcâdı, tensîki, idâre ve sevk için ta’kîb edilen kavâ'idin tatbîki” olarak tanımlamaktadır. Alt dalları hakkında ise sevkü'l-ceyş, tâ'biye, ordugâh tesisi, istihkâm, topçuluk ve idare gibi birkaç kısma ayrıldığını belirtmektedir.³⁸⁴

Görüldüğü üzere savaş sanatı, savaşın sevk ve idaresi, savaş metotları adları altında gördüğümüz fenn-i harbin strateji/sevkü'l-ceyş ve taktik/tâ'biye olarak iki esas boyuta bölünmesi tüm yazarlarımızda esas olmasına rağmen Ömer Naili, Osman Senai ve Jomini savaş sanatına ayrı olarak bazı önemli alt bölümler eklemiştir. Tanımlamaların birbirinden farklı olması, savaş sanatının alt boyutlarının çok farklı olduğu izlenimi vermektedir. Bu farklılık ile ilgili olarak Clausewitz ve Jomini'nin eserleri incelendiğinde aslında temellerinin birbirinden çok farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Mesela Clausewitz ve Jomini'nin strateji ve taktiğe bakış açıları hemen hemen aynıdır. Bir kere ikisinin de en önemli rol modeli Napolyon'dur. Clausewitz'in istihkâm, topçuluk ve lojistik konularını harp sanatına dâhil etmeyişi, bunları strateji ve taktik kategorileri altında işlemediği anlamına gelmemektedir. Jomini'nin harp sanatına dâhil ettiği “diplomasiye esas devlet adamlığı” boyutu Clausewitz'in politika-harp görüşlerine atıf niteliğindedir. Dünya askeri kültürünün Fransız Aydınlanması ve Alman Karşı Aydınlanmasının en önemli temsilcileri diyebileceğimiz bu iki düşünürün, savaş sanatının kapsamından ziyade harp olgusuna analitik/geometrik bir bakış ve moral/manevi değerlerin etkisi konusunda birbirlerinden ayrıldığını gözlemliyoruz. Bu iki askeri düşünür, tüm dünyada askerlerin saygısını kazanmasına rağmen Amerikan askeri düşüncesi Jomini'den daha fazla yararlanmıştı. Fakat liderler üzerindeki etkilerine bakacak olursak Clausewitz'in daha dikkat çekici olduğunu görüyoruz. Mao Tse Tsung (1893-1976), Clausewitz'i Sun Tzu'dan daha ilham verici bulmaktaydı. Hitler, Heinz Guiderian'ın (1888-1954) Ardenler taarruzunu anlattığı bir mektubuna cevap verirken “Bana ders vermene gerek yok... Clausewitz ve Moltke üzerinde çalıştım ve senden çok daha bilgiliyim” demekteydi. John Keegan, kendisinin savaş teorisini tehlikeli bulsa da Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin 1870-1924), Liddell Hart, Dwight Eisenhower (1890-1969), George S. Patton (1885-

³⁸³ Colmar, Baron von der Goltz, *a.g.e.*, s. 28-30.

³⁸⁴ Senai, *Tarih-i Harb*, C. I, s. 19-20.

1945), Henry Kissinger (1923-) Clausewitz'in askeri-politik düşüncelerinden etkilenmişlerdi.³⁸⁵

Osmanlı askeri düşüncesinin savaş sanatına bakış açısındaki değişim ise bizim için daha dikkat çekicidir. Ömer Naili Paşa'nın *Fenn-i Harb ve Tarih-i Askerî* adlı eserinde yoğunluklu olarak Fransız fenn-i harbi ve Napolyon savaşlarını örnek aldığını görüyoruz. Piyade manevralarını anlattığı "XV. Ders" bölümünde "Fransız talimnâmeleri bizim talimnâmelerimizin aynı olub, Fransalular talimnâmelerinde münderic olan manevraları 1753, 1776, 1791 ve 1831 sene-i milâdîlerinde bi't-tedric-i tertib ve tashih eylemiş iseler de eslihânın tebeddülâtından dolayı nihâyet talimnâmeleri 1860 sene-i milâdîsinde karar bulmuşdur" demektedir.³⁸⁶ Fakat 1870-71 Prusya-Fransa Savaşı ve 93 Harbi'nden (1877-1878) itibaren Alman askeri düşüncesinin artarak Osmanlı askeri düşüncesine girdiğini gözlemlemekteyiz. Mustafa Şevket Paşa'nın (?-1889) 1877 yılında basılıp Mekteb-i Harbiye'de okutulan *Fenn-i Harb* adlı eserinin içerik ve tarzına bakıldığında Clausewitz etkisi bariz olarak görülmektedir.³⁸⁷ Bununla beraber, Goltz Paşa ve heyetinin çabaları ile Alman askeri düşüncesinin etkisinin artmasına rağmen, Osman Senai'nin fenn-i harbin alt bölümlerini tanımlarken Jomini ve Ömer Naili'ye yaklaştığı gözden kaçmamaktadır. Araştırmamıza konu olan eserlerimizde Osmanlı askeri düşüncesinin her ne kadar Alman askeri düşüncesini rol-model aldığı görülürse de Fransız askeri düşüncesine ait alt yapısını tamamen bünyesinden çıkarmadığını gözlemlemekteyiz.³⁸⁸

³⁸⁵ Colin S. Gray, "Clausewitz, History and the Future Strategic World", *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray- Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press, Newyork, 2006, ss. 111-132, s. 122. Ayrıca bkz. www.clausewitz.com/mobile/faqs.htm ve www.muharebetarihi.com/adolf-hitlerin-clausewitz-hayranligi

³⁸⁶ Ömer Naili, *a.g.e.*, C. II, s. 231.

³⁸⁷ Tarımcıoğlu, *a.g.t.*, s. 32-39. Ayrıca bkz. Mustafa Şevket Paşa, *Fenn-i Harb*, İstanbul, 1294

³⁸⁸ Tarih eserlerinde, askeri teori konusunun XVIII. ve XIX. yüzyıllarda "Alman" ve "Fransız Ekolü", XX. yüzyılın ortalarından itibaren ise "Amerikan" ve "Rus Ekolü" olarak işlenmesi sık rastlanılan bir durumdur. İddia edildiği, tanımlandığı veya tasnif edildiği üzere askeri teorisinin bir millete veya bir devlete bu keskinlikle ait olması, Birinci bölümde bahsettiğimiz askeri kültürün "geçişkenliği" ve doğasındaki "pragmatist doğrulama" özelliklerine tezat bir görüntü arz etmektedir. Sanıldığıının aksine, rakiplerin/düşmanların, birbirlerinin askeri düşünce ve çıktılarını kolayca kopyaladıklarını, bünyelerine dâhil ettiklerini ve zamanla kendi katkılarıyla beraber bir kültür haline getirdiklerini gözlemliyoruz. Düşmanın kılıcı, tüfeği, teçhizatı, atı, topu, taktikleri vs. faydalı bulunmasına rağmen milli gurur sebebiyle alınmadığı durumlara çok nadir rastlanmaktadır. Askeri kültürün, kolay geçişliliği sebebiyle bir millete ait özgün-homojen yapısından ziyade heterojen ve kümülatif bir yapısı olduğundan bahsedebiliriz. Kimin kimden etkilendiği ve bir askeri kültürün başka hangi askeri kültürlerin nedeni veya sonucu olduğu ortaya konmadan yapılan değerlendirmelerin mevzubahis "ekolün" anlamını daraltacağı düşünülebilir. Mesela kendinden sonraki her akımı etkilemiş olan Napolyon seferlerinin bir değerlendirilmesi yapılmadan "Alman ekolünden" bahsedebilir miyiz? Aynı şekilde içindeki II. Friedrich seferlerinin etkisi anlaşılmeden "Fransız ekolünün" homojenliğinden bahsedebilir miyiz? Bu şekilde birbirini karşılıklı etkilemiş askeri değişim ve düşüncelerin Yunan Falankslarına kadar inebilen bir algoritmasını yaratabiliriz. Başka bir örneği de Geoffrey Parker vermektedir. "Yayılım ateşi", Nassau'lu Kont Maurice ve Kont William Louis'e atfedilse de 1620'lere kadar Felemenklerin bu tekniği kullandıklarına dair tarihi bir belgeye rastlanmadığını söylemektedir. Bu konuda bir kayıt bulamamasından ziyade bir arkadaşının gösterdiği başka bir kitap, kendisi için daha şaşırtıcı

Dönem fenn-i harbinin alt dallarını gördükten sonra dönem harp sanatında temelde iki tür savaşımdan bahsedebiliriz: Taarruz ve savunma... Bu iki türün de zaman, mekân ve kuvvet olarak iki boyutunun olduğunu görüyoruz: Strateji ve Taktik... Harp esnasında olayların, Taarruz/Savunma ve Strateji/Taktiğin birbiriyle yaptığı çeşitli kombinasyonlar matrisinde yer aldığını düşünebiliriz. Taktik en temel anlamda silahlı kuvvetlerin muharebede kullanılması, stratejinin ise muharebelerin savaşın amacına ulaşmak için kullanılması kuramı olduğunu görmekteyiz.³⁸⁹ Jomini, stratejinin harita üzerinde savaşma sanatı olup bütün harekât alanını kapsadığını söylemektedir. Büyük taktiğin ise arazide çarpışma sanatı olduğunu ifade eder. Ayrıca stratejinin nerede eyleme geçileceğini planladığını, lojistiğin birlikleri bu noktaya getirdiğini, büyük taktiğin ise icra tarzını ve birliklerin sevk ve idaresini belirlediğini belirtmektedir.³⁹⁰ Buradan hareketle, strateji ve taktiğin harekâtın derecesi, yeri ve zamanını belirten boyutlar olduğunu, taarruz ve savunmanın ise politik amaca göre savaşın kabul edilmiş biçimini teşkil ettiğini görmekteyiz.

Dönem savaş sanatının Osmanlı fenn-i harbindeki yansımalarına bakacak olursak aynı tanımlamaları görebiliriz. Ömer Naili'ye göre sevkü'l-ceyş (strateji), "darü'l-harekât olan arazi üzerinde muhtelif asker kollarıyla orduları sevk eylemek kâ'ide ve usûllerini beyân eder. Tâ'biyetü'l-ceyş ise "asâkiri meydân-ı muharebede lâyıki ve cümle tertîb ve tanzîm ve 'îcâb-ı hâle göre tâ'biye etmek ve tahrîk etmekten bahs eder."³⁹¹ Senai'ye göre sevkü'l-ceyş "harbin idâresiyle meşgul olur. Düşmanın te'siri hâricinde yapılan bütün harekâtı beyân eder, hutût-i cesîmeyi gösterir. Hareket olunan yerleri (üssü'l-harekât), ta'kîb edilecek istikametleri (hattü'l-harekât), varılacak noktaları (hedefü'l-harekât) ta'yîn eder. Tâ'biye ise kîtaati devşirmek, terbiye ve tensîk etmek, onları müsâdeme yerinde manevra ve muharebe ettirmekle meşgûl olur."³⁹² Ayrıca ona göre sevkü'l-ceyşin en büyük gayreti, harekât-ı kat'iyye zamanı için müsait birlikleri toplamak

---

olmuştur. *Topçular Katibi Abdülkadir Efendi Tarihi* (Ed. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yay., 2003) adlı eserde Osmanlı ordusunun 1605'te Macaristan'a yaptığı bir sefer anlatılırken, meydan ortasında yeniçerilerin üç sıra saf şeklinde nizâm-ı harbe girdiklerini, komutla ön saffın ateş ettikten sonra arkaya geçtiğini böylece iki ve üçüncü saffın kademe kademe ateş ederek devamlı bir ateş sağlandığı yazmaktadır. Parker, *Askeri Devrim*, s. 12 ve Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Orgins", *Acta Orientalia*, 59, 2006, s. 407-438. Buradan hareketle askeri tarihte bu tür sınıflamaların, Jeremy Black'in de belirttiği üzere "Avrupa-merkezci [eurocentric]" yaklaşımdan kaynaklandığı düşünülebilir. Black, *Rethinking Military History*, Preface, s. ix. Ayrıca askeri teorisinin geçişliliğinde, "milletinden" ziyade "faydasının" daha fazla değerlendirmeye tabi tutulduğu görülmektedir.

³⁸⁹ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 99.

³⁹⁰ Jomini, *a.g.e.*, s. 72.

³⁹¹ Ömer Naili, *a.g.e.*, C. II, s. 192.

³⁹² Senai, *Tarih-i Harb*, C. I, s. 20.

ve birlikleri faydasız ve lüzûmsuz muharebelere sokmamak olmalıdır.³⁹³ Vecihi'ye göre sevkü'l-ceyşin maksadı harbi kazanmak için silahlı kuvvetlerin kullanılmasıdır. Tâ'bîye ise muharebede düşmanın tertibatına, arazi ve eldeki kuvvete göre askerın tâ'bîyesidir. Sonrasında strateji ve taktiğin sınırlarını belirler: "bu halde denilebilir ki sevkü'l-ceyş düşmanın dâire-i rü'yet ve ateşinin te'sîri hâricinde ve tâ'bîyetü'l-ceyş ise bi'l-'akis düşmanın dâire-i rü'yet ve te'sîri dâhilinde icrâ olunan harekât-ı askeriyedir."³⁹⁴

Strateji ve savunmanın sınırlarını çizdikten sonra, Goltz Paşa taarruz ve savunma savaş biçimlerinin stratejik ve taktik seviyelerinde alınacak zafer ve yenilgilerin ne anlama geleceğini tasvir ederek dönem fenn-i harbi hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

Asıl Kuvvetler	Stratejik Savunma/ Taktik Savunma	Stratejik Savunma/ Taktik Taarruz	Stratejik Taarruz/ Taktik Savunma	Stratejik Taarruz/ Taktik Taarruz
Zafer Durumunda Sonuçlar	<i>İnisiyatifin tamamen kaybolması</i>	<i>Muharebe meydanında alınan fakat savaşın kesin sonuçlarına yönelik olmayan zaferler</i>	<i>Zafer için avantajlı koşullar fakat düşman imha edilmediği için kesin sonuçtan uzak</i>	<i>Düşmanın imhası, Arazisinin İşgali</i>
Yenilgi Durumunda Sonuçlar	<i>Kesin Yenilgi ve Ülkenin Kaybedilmesi</i>	<i>Taarruzu devam ettirme niyeti ile geri çekilme</i>	<i>Stratejik konumun verdiği avantajdan uzaklaşma</i>	<i>Edinilen inisiyatiften geçici uzaklaşma</i>

Tablo I- Taarruz ve Savunmanın Stratejik ve Taktik Boyutlarında Alınabilecek Zafer ve Yenilgilerin Değerleri³⁹⁵

Goltz Paşa bu şekli verirken savaşın olasılıklı doğası gereği değişik sonuçların da alınabileceğini eklemektedir. Bununla beraber dönem harplerinde strateji ve taktiksel olarak "taarruz" niyetinde olmak gerektiği görülmektedir. Yani strateji, orduyu kesin

³⁹³ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 160.

³⁹⁴ Vecihi, a.g.e., s. 128. Tâ'bîye تعبية kelimesi arapça عَبَا ('abba'a) fiilinin tef'îl bâbında mastar halidir. "Bir şeyi doldurmak, düzenlemek, orduyu sevk etmek anlamına gelmektedir. S. Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 2010, s. 370.

³⁹⁵ Colmar, Baron von der Goltz, a.g.e., s. 32.

sonuç yerine taşıyacak planlama ve faaliyetleri icra edecek, taktik seviye ise, edinilen bu avantajdan faydalanıp muharebeleri kazanacak planlama ve faaliyetleri icra edecektir. Düşmanın etki alanına kadar “strateji” ve düşmanın ateş ve gözetleme imkân kabiliyetinden itibaren bir “taktik” boyutunun olması, seferde bu iki ana hedef ve eylemlerin birbirleriyle uyumlu ve birbirlerinin tamamlayıcısı olmalarını gerektirmektedir. Aksi takdirde Clausewitz’in mutlak ve olumlu harbinden uzaklaşmaktadır. Böylece savaş uzamaktadır. Örnek verecek olursak 1897 Harbi’nde Milona, Velestin, Çatalca ve Dömeke muharebelerinde stratejik seviyede taarruz öngörülmesine rağmen, taktik seviyede düşmanın imhası sağlanamadığından dolayı Yunan kuvvetleri her defasında daha güneye geri çekilmiş ve savunmasına devam etmiştir. Bu durum bizi harekâtın sadece taarruzi olmasının zafere götürmediği bilakis harekât planlanırken bazı esas ve noktalar hakkında doğru muhakeme ve karar verilmesi gerektiği sonucuna götürmektedir.

Savaş olgusunun seferberlik ile başlayıp, muharebeler sonucunda hasmı irademizi kabul ettiren şartların elde edilmesine kadar bir süreç olduğunu değerlendirirsek, bütünlüğü kaybetmemek adına her adımı inceleme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Buna istinaden dönem harplerinin kısa veya uzun, organize veya karışık bir seferberlikle başladığını görmekteyiz. Seferberlik [mobilization], bir ulusun, devletin ve ordunun önceden planlanmış şekilde barış durumundan savaş durumuna geçmesidir. Seferberlik aslında dönem harplerinin topyekünlüğünün getirdiği bir durumdur. Çekirdek ordunun [nucleus of troops] yedeklerle takviyesi, teçhizat ve silahlanma, ikmal ve iaşe bir boyutuyken hazırlanan ordunun düşmandan daha kısa sürede yığınak bölgelerine sevki başka bir boyutunu oluşturmaktadır.³⁹⁶ Görüldüğü üzere seferberliğin hızlı ve organize bir şekilde yapılması, önceden onaylanmış bir plana ve ulaşım araçlarına ihtiyaç göstermektedir. 1897 Harbi’nde Osmanlı Devleti’nin bir seferberlik planı ve harekât bölgelerine bağlanmış demiryolu ağının olmasının öneminin bu esastan ileri geldiğini düşünebiliriz. Seferberliğin orduyu yığınak bölgelerine seri ve emniyetli bir şekilde taşınmasının dönem harplerinin en önemli esaslarından biri olduğunu Goltz Paşa, 1870-71 Fransa-Prusya Harbi’nden örnek vermektedir. Fransa’nın seferber ettiği ordusunu Prusya’dan üç gün önce yığınak bölgelerine sevk etmesi durumunda Metz, Diedenhofen’i işgal edebileceğini böylece Strazburg’un irtibat

³⁹⁶ Colmar, Baron von der Goltz, *a.g.e.*, s. 88-90.

hatları kesileceğinden Prusyalıların avantajlarını kaybedip yığınaklarını daha geriye yapmak zorunda kalacağını belirtmektedir.³⁹⁷

Seferberlikle hazırlanan ordunun harekât planına uygun yığınak bölgesine/bölgelerine ulaştırılmasıyla, taraflar aslında harekâtlarının hedefini yakından ilgilendiren bir seçim yapmış olmaktadır. Seferde yapılan her hareket ve faaliyetin bir sonraki faaliyeti yakından etkileyeceği düşünülürken yığınağın kesin sonuç noktasına en yakın, en emniyetli yere yapılması gerekmektedir. Ayrıca yığınağın yerinin bir önemi de harekâtı besleyecek olan harekât üssü ile irtibatından kaynaklanmaktadır. Yığınak bölgesinin harekât üssüne yakın ve irtibat yollarının üzerinde olması (tercihan demiryolu) dönem harpleri için hayati önemi haizdir. Vecihi, Harekât üssüyle ilgili olarak şu bilgiyi verir: “Muhârib ordulara ‘asker, esliha, cebhâne, erzâk, elbise ve’l-hâsil kâffe-i levâzım-ı harbiye tedârik ve sevk etmek üzere orduların gerilerinde bulunan münâsib mevâki’de müessis anbar ve depo mahallerini şâmil olan bir mıntıkadan ibârettir... Zamanımızda orduların gerisinde bulunan memleketler ve husûsiyle telgraf ve şimendüfer hatlarının bulunduğu mıntıklar kâmilen üssü’l-harekât demektir.”³⁹⁸ Harekâtın başında Alasonya ordusunun harekât üssünün Selanik, yığınak bölgesinin Alasonya olduğunu görmekteyiz. Yanya Kolordusu’nun harekât üssü ise Manastır, yığınak bölgesi Yanya-Loros arasında kalan Narda nehrinin doğu kıyılarıdır. Görüldüğü üzere daha savaş başlamadan seferberlik-yığınak ve harekât üssü arasındaki irtibatın hedefin amacına uygun ve doğru kurulmuş olması gerekmektedir.

Bundan sonra taarruzî bir harekâtın en temelde harekât üssü ile hedef arasında bir ilerleyiş olduğunu görmekteyiz. Bu ilerleyiş muharebe ederek olduğu gibi cebri yürüyüş ya da intikal şeklinde de olabilmektedir. Bununla beraber dönem fenn-i harbinin diğer önemli bir noktası ve komutanlarının vermesi gereken önemli bir karar belirmektedir: Birlikler hedefe hangi istikametten ilerleyecektir? Diğer bir deyişle harekât hattı nedir? Goltz Paşa’nın harekât hattını ordunun üsten hedefe yürüdüğü/ilerlediği yol olarak tanımladığını görmekteyiz.³⁹⁹ Harekât hattı kavramı bu hali ile çok yalın görünmesine rağmen doğru seçilmediğinde harekâtı sekteye uğratacak en önemli kavramlardandır. “Sadece birliklerin geçişi için olduğu ve esas girişim alanının ötesinde kaldığı sürece, gerçek bir harekât hattı olarak adlandırılmaz.”⁴⁰⁰ Harekât hattı hedefle beraber düşünülmelidir. Aksi takdirde üs ile hedef arasındaki üzerinde yürünecek araba yolu

³⁹⁷ A.g.e., s. 90.

³⁹⁸ Vecihi, a.g.e., s. 127.

³⁹⁹ Colmar, Baron von der Goltz, a.g.e., s. 77.

⁴⁰⁰ Jomini, a.g.e., s. 102.

veya tâlî bir yol olarak anlaşılma ihtimali vardır. Harekâtın hedefini sadece düşmanın kuvvet çoğunluğu yaptığı “yer” olarak düşünürsek, harekât hattı bizi doğrudan düşman kuvvetlerinin cephesine bir taarruza sevk edecektir. Fakat harekât hedefinin bir de “maksat” boyutu vardır. Maksat, düşmanın kuvvet çoğunluğu yaptığı yerdeki birliklerin imhası olduğu vakit, harekât hattı düşman savunma hattının gerisindeki bir üsse veya üsle bağlantısını kuran irtibat hatlarına yönelecektir. Yani harekât hattı kavramı kelime olarak düz bir “hattı” ifade etse de aslında kuşatıcı manevraya imkân veren bir “parabol” olduğu görülecektir. Arazi üzerinde iki nokta arasındaki bir hat ile parabolün uzunluklarını karşılaştırdığımızda parabol üzerinde ilerleyen yani kuşatan birliğin daha fazla mesafe kat edeceği açıktır. Bu sebeple kuşatıcı manevra yapacak birliklerin düşmandan daha çevik olması gerekmektedir. Aksi takdirde düşmanın taarruz istikametini tıkaması veya ufak bir geri çekilme ile kuşatma manevrası yapan birliği cephesine düşürmesi işten bile değildir. Mesela Dömeke Meydan Muharebesinde III. ve VI. Fırkalara, Yunan asıl savunma hattının gerisinde Dömeke-Furka Boğazı irtibat hattını kesmek maksadıyla kuşatma manevra yapması emredilmişti. Bu birliklerin özveriyle yaptıkları yürüyüşlere rağmen ilk gün muharebesine dahi yetişemediklerini görüyoruz. Harekât hattının çok arızalı (yavaşlatıcı) bir arazi üzerinden, kuşatıcı bir manevradan (parabol) ziyade “hat” şeklinde seçilmesi, bu tümenleri ancak Yunanlıların doğu kanadıyla temasa sokabilmişti. Bu sebeple Yunan birlikleri imha edilememiş, onlar da Otiris hattına çekilmişlerdi.

Harekât hattının ulaştığı hedefin dinamiklerine bakacak olursak dönem fenn-i harbi için ayrı bir muhakeme konusu olduğunu görmekteyiz. Düşman savaşma azim ve iradesini kırmaya yönelik hedefler fiziki bir özelliği yansıttıkları gibi manevi ve psikolojik bir yönü de yansıtmaktadır. Vecihi harekât hedefini şöyle tanımlamaktadır: “Harekât-ı askeriyyenin tevcîh olunması lâzım gelen nükât-ı sevkü'l-ceyşiyeye ale'l-'umûm hedefü'l-harekât ta'bîr olunub bunlardan gâyetü'l-makâsıd olub harbin netîcesine dahil-i külliyesi olan hedefe hedef-i harekât-ı aslî ve buna nisbeten diğerlerine de hedef-i mutavassıt denilir ki hedef-i aslî ekseriya pâyitaht ve merkez idaresi veya başlıca ordusudur.”⁴⁰¹ Vecihi, hedefin stratejik öneme haiz olmasını ilk koşul olarak belirtmektedir. Ayrıca harekâtın aslî ve ara olmak üzere iki tür hedefi olduğunu da belirtmektedir. Düşmanın merkezi idaresi ve psikolojik ağırlık merkezini teşkil eden başkenti veya imha edildiği zaman ülkeyi savunmasız bırakacak aslî ordusu asıl hedefi oluştururken, bu hedefi ele geçirmeye yönelik stratejik noktalar (ulaşım ve ekonomik

⁴⁰¹ Vecihi, a.g.e., s. 138.

değer taşıyan şehirler vs.) ara hedefler olmaktadır. Goltz Paşa ise hedefle harekâtın mutlaka ilişkilendirilmesi ve hedefin komutan zihninde sabit noktalar gibi değil, devamlı hareket halinde düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁰²

Görüldüğü üzere ister taarruzî olsun ister tedafüî, bir askeri harekâtın, tarafların harekât alanında bir dizi nokta üzerinde kontrol sağlama ve aynı zamanda hasmın bu noktalarda kontrol sağlamasını engellemeye yönelik verilen bir mücadele olduğu düşünülebilir. Bu, bir noktada savaşı satranç ve go oyununa benzetir. Jomini, harekât alanının en nihayetinde bir dörtgen olduğunu ve en az üç köşesinde hâkimiyet kurmak gerektiğini söylemektedir.⁴⁰³ Bu söylemin savaşta oluşan her dengeyi lehimize bozmak anlamına geldiği düşünülebilir. Ancak organize ve koordineli hareket edebilen tarafın elde edebileceği bu hedef, taarruz ve savunma arasındaki diyalektik ilişkinin doğası gereği olmaktadır. Dönem harpleri günümüz harplerinden farklı olarak sanki kapalı kaplar kanununa tabi gibidir. Taraflardan birinin kendi adına yaptığı faydalı bir hareket diğerinin aleyhine işlemekte, süreç devam ettikçe ve faydalı hareketler artık karşı tarafın tolere edemeyeceği hale gelince denge bozulmaktadır. Bu noktada, genellikle muharebeye sokulan ihtiyatlarla bozulan denge lehte geliştirilmeye/düzeltilmeye çalışılmaktadır. Böylece irtibat hatlarının⁴⁰⁴ önemi ortaya çıkmaktadır. Ön cephede oluşan fiziki/manevi mücadele, devamlı geriden getirilen ihtiyat kuvvetleri ile takviye edilmektedir. “Clausewitz’in savaşı” kuvvetli bir ateş misali yanıp bitmek isterken, taraflar ateşi devamlı beslemek istemektedir. Bu da ancak ordunun beslendiği irtibat hatlarının açık olmasına bağlıdır. Bu sebeple dönem fenn-i harbi, imha etmek istediği ordunun kuvvetli ön cephesi yerine, beslendiği irtibat hatlarını hedeflemektedir.

Dönem fenn-i harbinin bu kavram ve terimlerden daha fazlasını ihtiva ettiği aşikârdır. Fakat tamamı, bir başka çalışma konusu olacak kadar geniş bir sahayı kapsamaktadır. Bununla beraber 1897 Harbini anlatan eserleri okurken sıkça karşılaştığımız sevkü'l-ceyş, tâ'biye, seferberlik, yığınaklanma, darü'l-harekât, üssü'l-harekât, hattü'l-harekât,

⁴⁰² Colmar, Baron von der Goltz, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁰³ C. Brinton - Gordon A. Craig - F. Gilbert, “Jomini”, *Modern Stratejinin Ustaları*, s. 128-129.

⁴⁰⁴ İrtibat hatları (lines of communication) harekât hatlarından (lines of operation) farklı bir kavram olup, ilerleyen orduyu harekât üssüyle bağlayan her türlü kara, demir ya da suyollarını ifade etmektedir. Osmanlı fenn-i harbindeki ismi “menzil ve muvâsala hattıdır”. Harekât alanının kontrolünün özellikle bu hatların kontrolü ile sağlandığını söyleyebiliriz. İrtibat hatlarının sayısı hakkında en lehte durum ise her bağımsız/müstakil birliğin kendi irtibat hattının olmasıdır. Ayrıca uzun harekât hatları doğal olarak uzun irtibat hatları gerektirmektedir. Bu sebeple uzayan irtibat hatlarıyla, ikmal süresi ve kapasitesi arasında bir ters orantıdan bahsedebiliriz. İrtibat hatlarının ikmal özelliğinin yanısıra, olası bir geri çekilmede “geri çekilme/ricat hattı” (lines of retreat) olacakları düşünülebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Colmar, Baron von der Goltz, *a.g.e.*, s. 77-83. Vecihi, *a.g.e.*, s. 129. Jomini, irtibat hatlarının birlikleri sadece üsse/geri bölgeye bağlayan yollar olmayıp, diğer birliklere bağlayan yolların da irtibat hattı olduğunu belirtmektedir. Jomini, *a.g.e.*, s. 102.

hedef, menzil ve muvasala hattı, ric'at hattı, gibi kavramların salt tanımlamalarının yanında birbirleriyle olan ilişkilerini kavramanın harekâtın bütününe kavramak açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Araştırmamızda geldiğimiz bu noktadan sonra bahsettiğimiz kavram ve esasların dönem askeri karar alma sürecinde nasıl kullanıldığını, harp tarihi esaslarımızla bir bağıntısı olup olmadığını incelemek istiyoruz.

3.3. DÖNEM FENN-İ HARBİNDE ASKERİ KARAR VERME SÜRECİ VE HARP TARİHİ ESASLARI İLE BAĞINTISI

Bir harp ne zaman başlar ya da 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ne zaman başlamıştır? Harp ilan edildiğinde? İlk kurşun atıldığında? Seferberlik emri ile? Siyasi gerginlik başladığında? Açıkçası sorumuzu “Osmanlı Devleti'nin resmi olarak ilân-ı harp ettiği 17 Nisan günü” olarak cevaplama niyetindeydik fakat birden Alasonya ordusu kuruluş çizelgesindeki tümen ve taburları gösteren içleri çarpı dolu dikdörtgenler dikkatimizi çekti. Küçük kutucukların her biri 400-750 mevcutlu bir nizamiye veya redif taburunu temsil ediyordu. Sonrasında bu küçük kutucuklar başka bir soruyu tetikledi: Mesela I. Hayri Paşa Fırkası'nın, I. Tahir Paşa Livası'nın, I. Hurşit Bey Alayı'nın Tosya Taburu'nda görevli piyade neferi Hüseyin için de savaş 17 Nisan'da mı başlamıştı? Ya da aynı Fırka'nın II. Celal Bey Livası'nın, IV. Mehmet Ali Bey Alayı'nın Ermenek Taburu'nda görevli piyade neferi Abdullah için?⁴⁰⁵ Onlara sorabilseydik, 17 Nisan'dan ziyade yedi gün içerisinde redif tabur merkezlerine teslim olmalarını belirten celp emrinin geldiği tarihi söyleyebilirlerdi. Peki, savaşı başından beri diplomatik usullerle önlemeye çalışan II. Abdülhamit için savaş ne zaman başlamıştır? Tahtta olduğu süre içerisinde, 1885'teki Doğu Rumeli krizinde Yunanistan ile savaşın eşğine gelmesinden 1897 yılına kadar her Girit isyanında zihninde bir savaş yaşamış olabilir mi? Açık bir cevap peşinde değiliz fakat savaşın ilk kurşun atılmadan çok önce Hüseyin ve Abdullah'ın ayaklarında, II. Abdülhamit'in ise zihninde yorgunluk şeklinde başladığını düşünebiliriz. Bir de ilân-ı harp öncesi hudut tecavüzlerinde Yunanlılar ile çatışan askerleri düşünürsek... Galiba savaşın 30 gün sürdüğü bilgisi sadece bizi ilgilendiriyor zira savaşla ilgili stres ve yorgunluk, kaygı ve zihni muhakemelerin çok önce başladığını gözlemlemekteyiz. Fakat muhtemelen bir grup haricinde hiç kimse savaşı başından sonuna tepeden tepeye, yoldan yola, muharebeden muharebeye onlar kadar ayrıntılı yaşamamıştır: 1886 yılında muhtemel bir Osmanlı-Yunan Savaşı sefer planını tasarlayan Goltz Paşa ve kurmayları...

⁴⁰⁵ Bu iki tabur, Osmanlı-Yunan sınırına ulaşmak için en uzun yaya intikalleri yapan Anadolu redif taburlarıdır. Vecihi, a.g.e., s. 150.

Savaşı kazanma güdüsüyle her asırda savaşı biraz daha karmaşıklaştıran insan, bu sefer onu anlamak ve çözebilmek için yeni çözüm ve yöntemler geliştirmek zorunda kalmıştı. Her hususta olduğu gibi savaşın en iyi öğrenildiği yer gene savaşın kendisi idi. Fakat orduyu eğitmek için savaşa girmek, Birinci bölümde bahsettiğimiz Emu Savaşı'ndan daha az mantıksız olmayacağından hâkim askeri düşünce tatbikatları (ameliyyat) geliştirdi. Bununla beraber yeni savaşın karmaşıklığına çözüm bulma sürecinde gelişen bir olgu daha vardı: Durum muhakemesi ve askeri karar verme süreci... Dönem savaşlarının hızlı gelişen ve karmaşık doğası sebebiyle devletler daha savaş çıkmadan düşünmeye, muhakeme etmeye, planlamaya ve hazırlık yapmaya başlıyordu. Henüz çıkmamış bir savaşa fikren ve madden hazırlanmanın, o savaşın çıkmasına bir katkısı olup olmadığını kestiremiyoruz fakat bu durumun subayları sanal savaşlar üzerine olasılık hesapları yapan makinalara çevirdiği kesindi. "Siyasetin, strateji üzerindeki etkisinin, bir generali kesin olmayan bir unsurla karşı karşıya bırakmasına rağmen Moltke, seferberliğin ve ordunun ilk toplanmasının, savaşın başlamasından çok önce hazırlanabileceği nedeni ile hesaplanabilir olduğu inancındaydı. 'Orduların ilk toplanması sırasında yapılan bir hata seferin akışı sırasında nadiren düzeltilebilir' demişti."⁴⁰⁶ Osmanlı subaylarının da farklı düşündüğünü sanmıyoruz zira Yenişehir'den Çatalca'ya intikal esnasında Ethem Paşa ile Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nin yoldaki düşünceli hallerini Senai şöyle yorumluyor: "Bugün erkân-ı harbiye zâbitleri arasında en çok düşünülen, şu Dömeke hattı üzerinde ictimâ' eden Yunan ordusunun kuvve-i umûmiyesi neden ibârettir? Hatt-ı müdâfaa ne suretde işgâl edilmiştir? Ordu-yı Hümayûn'un sağ cenâhını tehdîd etmek üzere Tırhala ve Kalabaka cihetlerinde zuhûr etmiş olduğu işidilen gayr-i muntazam askerler gerçekten 20 tabur kadar var mıdır? Ondan başka Yunan Şark Donanması'nın sol cenâhımız üzerine bir te'sîr göstermesi mümkün olabilecek midir?"⁴⁰⁷ Senai bu durum muhakemelerinin anlık faaliyetler olmayıp genel bir teamül olduğunu ise şu sözleriyle tasdik ediyor: "Evet! Bir ordunun sevk ve idâresine me'mûr olan bir erkân-ı harbiye heyeti yürürken değil, uyurken bile muzafferiyet planları tertîb etmekle meşgûl olmağa mecburdur."⁴⁰⁸

Söz konusu askeri kurumsal kültür olduğunda bu sadece askeri hizmet dallarına ve yansıtıkları daha geniş kültürlerle göre değil, aynı zamanda askeri kurumun çeşitli kademelerinde karar verme sürecinin nasıl uygulandığına göre de çeşitleniyordu.⁴⁰⁹ Karar verme sürecini askeri tarihe bağlayan şey savaş düşüncesinin bir parçası

⁴⁰⁶ H. Holborn, "Moltke ve Schlieffen: Prusya-Alman Ekolü", *Modern Stratejinin Ustaları*, s. 254.

⁴⁰⁷ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. III, s. 135.

⁴⁰⁸ A.g.e., s. 135.

⁴⁰⁹ Morillo-Pavkoviç, a.g.e., s. 71.

olmasıydı. Savaş düşüncesini de askeri tarihten ayırmak neredeyse imkânsızdı; çünkü “geçmiş” genellikle fikir ve örneklerin kaynağı gibi kullanılıyordu.⁴¹⁰ Bu sebeple bir önceki bölümde bir dizi fenn-i harp esası ve kavramının birbirleriyle ilişkilerini tasvir etmiş olsak dahi hâkim askeri düşüncede işlenişini ve nasıl bir karar algoritması yarattığını ortaya koymadan harp tarihi ile olan ilişkisini kavramak zor görünüyor. Çoğunlukla bir savaşın arkasında politik faktörlerden daha ziyade kültürel faktörlerin bulunduğunu belirten Black, kültürden kastettiğinin gerçekte “karar verme kültürü” olduğunu ve hassasiyetle ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁴¹¹

1897 Harbi’ni yansıtan eserlerimizin “mülâhazat”, “mütâlaat” bölümleri ile “ordu emirlerinde” karar verme süreçlerine dair bilgi edinebilmekteyiz. Fakat tek muharebeye ait durum muhakemelerini içermeleri bakımından harbin bir kısmını yansıtmaktadırlar. Bununla beraber Harbin bütün olarak algılandığı “sefer planı” veya “harekât-ı harbiye lâyihasını” karar verme sürecinin gerçek çıktısı olarak düşünebiliriz.

Dönem fenn-i harbi, savaşın tahlil ve muhakeme işlemine amaç-hedef-araç denkleminin kurulmasıyla başlamaktadır. Clausewitz bu konuda, “savaş planı bütün savaş faaliyetlerini kapsar; savaş planı vasıtasıyla savaş, nihai amacı olan tek bir eylem haline gelir; diğer bütün özel amaçlar bu nihai amaç içerisinde eritilmiştir. Hiçbir savaş, savaşta neye ulaşılmak istendiği söylemeden başlamaz ya da akıllı hareket edilirse başlamamalıdır. Birincisi, yani savaş(la) elde etmek istediğimiz şey *amaç*, ikincisi, yani savaş(ta) ulaşmak istediğimiz şey *hedef*dir. Bütün doğrultular bu ana düşüncelerle tayin edilir ve amaç, en küçük harekette bile etkisini gösterir” demektedir.⁴¹² Goltz Paşa amaç-hedef-araç denkleminde net ve anlaşılabilir olmanın çok önemli olduğunu, aksi takdirde fenn-i harp olarak emir-komutada belirsizlik yaşanacağını, bunun da zayıf ve eksik icraatlara neden olacağını, aynı zamanda zayıf

⁴¹⁰ Black, *Rethinking Military History*, s. 5.

⁴¹¹ A.g.e., s. 18-19.

⁴¹² Clausewitz, *a.g.e.*, s. 686. Açıklama, fenn-i harp olarak açık olsa da kavramsal bir muğlaklık içermediği söylenemez. “Amaç, hedef, araç” gibi kelimeler, gerek fenn-i harp gerekse harp tarihi eserlerinde en fazla karşılaştığımız kavramlardır. Clausewitz bile amaç, hedef, araç kelimelerini, çoğu defa birbirinin yerine kullanmıştır. Bu sebeple anlamsal bir kayma yaşamamak için savaş *bittikten* sonra istenilen nihai durumu “amaç”, savaşın *içindeyken* istenilen durumu “hedef” olarak düşünmek faydalı bir yaklaşım olabilir. Savaşın amacına ulaşılması halinde daha çok uluslararası, siyasi ve ekonomik kazanç elde edilirken, hedefin daha çok askeri kazancı yansıttığı söylenebilir. Ayrıca amacın daha çok merkezi idareyi, hedefin ise komutanları ilgilendirdiği de yanlış bir yaklaşım sayılmayabilir. Tasvir edilmek istenen “anlamsal niyet” Clausewitz’in çıkarımı ile örtüştüğü sürece pekâlâ amaç yerine hedef, hedef yerine araç kullanılabilir. Bununla beraber askeri karar vericilerin muhakemelerinde ufak bir hatanın bile sonuçları olumsuz etkileyeceği ve yerleşik askeri kültürün devamlılığı düşünüldüğünde anlam ve terimler üzerinde esneklik göstermemelerinin doğru bir yaklaşım olduğu düşünülebilir.

ve muğlak savaş metotlarına sebebiyet vereceğini söylemektedir.⁴¹³ Yani, ilk kurşun atılmadan evvel ilk adımın doğru atılmış olması lazımdır.⁴¹⁴

Amaç ve hedef, ilk önce tarafların politik istekleriyle alakalıdır. Muhasım devletler birbirleriyle ilgili politik amaçlarını diplomasi yoluyla çözümediklerinde savaşı bir çözüm yolu olarak benimseyebilmektedir. İşte burada devletlerin niyetleri, nasıl bir savaş istediklerinin de ölçüsü olmaktadır. Örnek olarak Napolyon diğer Avrupa devletlerinin koşulsuz şartsız teslim olmalarını amaçlamaktaydı. Bu sebeple imha savaşlarını kullandı. 1812 Fransız-Rus Seferi'nde Ruslar Napolyon'un gücüne tek başlarına karşı koyamayacaklarını anladıklarında en önemli müttefiklerinin yardımına başvurdular. Savaşta en önemli araçlarını, yani ordularını Moskova'yı kaybetmek pahasına geniş ülkelerinin derinliklerine çektiler. Napolyon'un ordularıyla savaşma işini ise müttefikleri "kışa" bıraktılar. 1897 Harbi'nin amacına baktığımızda, Yunanistan'ın tam bir işgalinden söz edemeyiz çünkü düvel-i muazzamanın savaşa her an karışma imkân ve kabiliyeti savaşın amacını en çok etkileyen politik koşuldu. Fakat Yunanistan'ın Girit Adası'nı işgali kabul edilemeyecek bir egemenlik ihlali idi. Bu sebeple savaşın amacının genel mahiyeti, mütekabiliyet sınırları içerisinde bir misilleme görünümündeydi. Fakat Çatalca Muharebesi'nden sonra beliren fırsatlar neticesinde savaşın amacı, Yunan sınırını 1880 senesi, yani Otiris Hattı'na çekmeye dönüşmüştü.⁴¹⁵ Görüldüğü üzere savaşın amacı ve bu amacı gerçekleştirecek hedef konusunda, devletlerin birçok alternatiften en faydalısını seçme esnekliğinden ziyade mevcut durum ve koşulların oluşturduğu gerçeğe adaptasyon söz konusudur. "O halde bir bakışta kabul etmemiz gereken şey, yaklaşmakta olan bir savaş ve üzerinde bir yargıya varabilmek için önce bütün hal ve şartları eksiksiz olarak incelememizin kaçınılmaz olduğudur."⁴¹⁶ Bu amacı en çok etkileyecek değişken düşmanın iradesi, gücü, kuvveti, savaşma azmi ve kabiliyetleri olduğundan tam bir plan, "düşman" anlaşılmadan yapılamaz.⁴¹⁷

Devletin merkezi idaresi, hangi amaçla savaştıklarını ortaya koyduktan sonra bunu uygulayacak askeri idarenin (başkomutan, erkân-ı harbiye riyaseti, ordu komutanları) bu amaç üzerinde kesin bir hükme sahip olabilmesi için genel politik ve askeri durumu tam bir şekilde kavramalı, aynı zamanda kendi ordusunun imkân ve kabiliyetlerine

⁴¹³ Colmar, Baron von der Goltz, *a.g.e.*, s. 91.

⁴¹⁴ Senai, ...*Dömeke Meydan Muharebesi*, C. I, s. 88.

⁴¹⁵ Golç Paşa, *Osmanlı-Yunan Seferi*, s. 182.

⁴¹⁶ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 695.

⁴¹⁷ Vecihi, *a.g.e.*, s. 218., Senai, *a.g.e.*, C. I, s. 3.

hâkim olmalıdır.⁴¹⁸ Kendini mevcut durumun gerçekleriyle eğiten askeri irade, bu aşamadan sonra savaşın hedefini ortaya çıkarmaya gayret eder. Dönemin hâkim askeri düşüncesi, hedef olarak düşmanı mağlup etme eğiliminde olduğundan bu hedefi ele geçirmek maksadıyla hangi aracın kullanılacağına karar vermektedir. Bu noktada temel düşünce, taarruz ve savunma harekâtlarından hangisinin savaşın hedefini ele geçireceğidir. Askeri idare öncelikle hasmının sayısal kuvveti, moral ve savaşma azmi, lider, subay ve askerlerinin eğitimi, silah ve teçhizatı, harekât alanına uyumu, lojistiği, ulaştırma kabiliyetleri ve eklenebilecek bir dizi özelliklerini “doğru” tahlil edebildiğinde hangi aracı seçeceği ortaya çıkacaktır. Goltz Paşa'nın çizelgesi her ne kadar stratejik/taktik taarruz kombinasyonun en faydalı sonucu ürettiğini varsaysa da her ülkenin kendi dinamikleriyle bir anlam kazandığı gözden kaçırılmamalıdır.⁴¹⁹ 1897 Harbi'ni konu eden eserlerimiz “taarruzi” bir harekâtın anlatım ve tahlilini esas aldıklarından ortaya koymaya çalıştığımız askeri karar verme süreci de “taarruz” dinamiklerine göre şekillenecektir.

Bu aşamada savaşla ulaşılmak istenilen amacın belirlenmiş (düşmanın tam istilası, ekonomik bir bölgesini ele geçirme, müttefikinden ayırma, misilleme vs.), bu amacı gerçekleştirmek için hedefin seçilmiş, (düşman ordusunu mağlup etme, başkentini ele geçirme vs.), hedefi ele geçirmek için aracın (taarruz) belirlenmiş olduğunu varsayıyoruz. Bir önceki bölümde bahsettiğimiz üzere düşmanı mağlup etmek bütün ordusunu etkisiz hale getirmek veya tüm devleti işgal etmek anlamına gelmemektedir. Bu noktada askeri irade kendisine “düşmanın ne yapma niyetinde” olduğunu sormaktadır. Düşmanın “amacı ve hedefinin ne olduğu” anlamına gelen bu soruyu cevaplayabilmek için ayrıntılı ve kapsamlı bilgiye ihtiyaç vardır. Bu bilgilerin daha barış zamanından itibaren ataşemiliterler tarafından toplanmakta ve güncellenmekte olduğunu gözlemlemekteyiz.⁴²⁰ Bundan başka Jomini, düşman ve harekâtı hakkında

⁴¹⁸ Colmar, Baron von der Goltz, *a.g.e.*, s. 93.

⁴¹⁹ Fransızlar, 1870-71'de etkili Alman taarruzları sonucu ağır bir mağlubiyet yaşamalarıyla “alınan dersler” ışığında I. Dünya Savaşı'nda şiddetli bir taarruz doktrini [Offensive à Outrance] uygulamışlardır. Sonuç aynı şekilde mağlubiyet oldu. II. Dünya Savaşı'nda ise bir öncekine uygun “adım adım ve temkinli” bir taarruzu uygulamaya çalıştılar fakat sonuç gene aynıydı. Howard, *The Use and Abuse of Military History*, s. 13. Fransızların taarruzun “biçimsel” anlamına olması gerekenden daha fazla değer biçmeleri kendi politik, askeri ve coğrafi gerçekliklerini yeteri kadar değerlendirememelerine sebep olmuştu.

⁴²⁰ Erkan-ı harbiye zabıtlarından Miralay Seyfullah Bey, Yenişehir'e ilk giren müfrezede Gramikov Paşa ile beraberdi. Hem yağmacılığın önlenmesi ve hem de asayişin temini maksadıyla gösterdiği çabalardan ötürü, şehrin hemen zaptından sonra Pâdişâh tarafından rütbesi mirlivalığa yükseltildi. Seyfullah Paşa'nın dikkate değer bir özelliği de beş sene önce Atina ataşemiliterliği daha sonrasında ise Yenişehir ve Golos'ta konsolosluk yapmış olmasıydı. Bigham, kendisinden övgü ile söz ederken Moskova ve Petersburg'da da görev yapmış olduğunu, çok iyi derecede Rusça, Fransızca ve Almanca konuştuğunu söylemektedir. Yunanistan'ın coğrafyasına ve lisanına hâkim olmasıyla Ethem Paşa'ya kararlarında çok yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bigham, *a.g.e.*, s. 91-92. Seyfullah Paşa'yı yakından tanıyanlardan biri de Goltz Paşa'dır. Seyfullah Paşa'nın, Erkân-ı Harp Vezâifi dersinde kendisine muavinlik yaptığını, Yunancayı,

bilgi edinmek için dört yöntem önermektedir: “Birincisi iyi teşkil edilmiş bir casusluk sistemidir. İkincisi becerikli subaylar ve hafif birlikler tarafından yapılan keşifleri içerir. Üçüncüsü savaş esirlerini sorgulamaktır. Dördüncüsü ise ihtimaller hakkında hipotezler oluşturmaktır.”⁴²¹ Jomini dördüncü yöntemi özellikle önemsemektedir. Becerikli bir komutanın akıl yürüterek düşmanın niyetini ortaya koyabileceğini belirtmektedir. Ayrıca komutanları bu ihtimaller üzerinde düşünmeleri için teşvik eder: “Talih beni hiçbir zaman bir ordunun başına geçirmemiş olsa da yüz bin kişiye kurmay başkanlığı yaptım... Hipotezlerimde hiçbir zaman iki üç defadan fazla yanılmadım... Her zaman şunu belirtmişimdir, bir ordu sadece merkezde veya harekât cephesinin kanatlarının birinde harekât yapabileceği için üç veya dört faraziyeden fazlası nadiren ortaya konabilir.”⁴²² Komutanın, düşmanın ne yapacağını olasılıklı düşünme yöntemi ile bulmasının yeni savaş türünün beraberinde getirdiği bir gereklilik olduğunu ise şöyle açıklamaktadır: “Ordular [eskiden] tek bir kitle halinde çadırılı ordugâhlarda konaklarken düşman harekâtı hakkında bilgiler daha kesindi, çünkü keşif unsurları ordugâhın görüş mesafesine kadar yaklaşabilmekte ve casuslar bunların hareketlerini kesin olarak rapor edebilmekteydi. Fakat barakalarda veya açık havada konaklayan mevcut kolordu organizasyonu ile bunlar hakkında bir şey öğrenmek zordur.”⁴²³

Clausewitz, düşmana ait hal ve koşulların incelenmesiyle belirli bir ağırlık noktası, bir kuvvet ve hareket merkezinin oluştuğunu, bu belirlendikten sonra her şeyin ona bağlı olduğunu ve bütün kuvvetlerin bir araya toplanmış darbesinin düşmanın bu ağırlık merkezine yöneltilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴²⁴ Düşman, harekât alanında olduğu her an diğer tarafın hedefine ulaşmasını engelleyebileceğinden, düşmanı şiddeti yüksek, konsantre tek bir darbe ile saf dışı bırakmak gerekmektedir. Ağırlık merkezi öyle bir nokta olmalıdır ki elinden çıktığı an düşmanın savaşma azim ve iradesi kırılsın ve barış istemek zorunda kalsın. Clausewitz, asıl taarruzun yöneleceği ve diğer her türlü girişimin tâlî kalacağı ağırlık merkezinin belirlenmesinde bakış açısının şu şekilde olması gerektiğini belirtir: “Küçük olan daima büyük olana, önemsiz olan önemli olana,

---

Yunan ordusunu ve harekât alanını iyi bildiğini söylemektedir. Goltz Paşa, *Osmanlı-Yunan Seferi*, s. 71. Osmanlı ordusuyla hareket eden yabancı heyet içerisinde, muhabirlerle beraber ataşemiliterlerin de olduğunu görmekteyiz. Bu subaylar dönem savaşları ve diğer ordular hakkında bilgi toplamaktaydılar. Senai, ecnebi ataşemiliterlerin devamlı karargâhla beraber olduğunu, harekât alanının her yerini araştırdıklarını ve kendi menfaatleri için çalıştıklarını söylemektedir. Aralarında en temeyyüz etmiş olanının Alman ataşemiliteri olduğunu söylemektedir. Senai, *a.g.e.*, C. III, s. 135-136. Ayrıca Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nin Altıncı Şubesi'nin sadece bu yabancı heyeti takip ve nezaret ettiğini görmekteyiz.

⁴²¹ Jomini, *a.g.e.*, s. 269-270.

⁴²² *A.g.e.*, s. 271.

⁴²³ *A.g.e.*, s. 270.

⁴²⁴ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 707.

arızî olan asıl olana tabidir.”⁴²⁵ Ona göre merkezi idarelerin bulunduğu başkentler, ordular, kuvvetli müttefikler ağırlık merkezi teşkil edebilirler. Bununla birlikte düşman ordusunun tahlil edilmesiyle önemli bir bilgiye daha ulaşılmaktadır: Stratejik yığınağını ne kadar kuvvetle, ne zaman, nereye yapacağı... Dönem harplerinde komutanların bulmak için belki de en çok çaba ve zaman harcadıkları bu değerli bilgi, taarruz ordusunun harekâtının başlangıç hamlesi ve müteakip muharebelerin en önemli değişkenidir. Senai gibi kurmayların uykusunda dahi düşünmelerine neden olan bu önemli değişken, düşmana dair diğer önemli bir değişkenin yol göstericisi gibidir: düşmanın harekât üssü... Bunun sebebi yığınakların, ya üzerinde oldukları ya da çok uzak olmamaları gereken harekât üsleri ile irtibatı olmasına dair fenn-i harp ilkesidir. Alasonya'ya yığınağını yapan Osmanlı ordusunun hemen kuzeyinde bulunan Selanik'in harekât üssü olması ya da Yenişehir bölgesine yığınağını yapan Yunan ordusunu besleyebilecek tek şehrin Goloş olması bir tercih değil, harekât alanlarının taraflara sunduğu bir gerçektir. Dönem harplerinde düşmanın kuvvetli ön cephesinden ziyade harekât üssü ile bağlantıyı sağlayan irtibat hatları hedeflendiğinden bu istikamet belirlenmesiyle taarruz ordusunun hedefinin anahtarı da ortaya çıkar: harekât hattı... Böylece sıklet merkezinin yapılacağı, tüm gayretlerin birleştirileceği hedef ve istikamet elde edilmiş olmaktadır.⁴²⁶

Karar alma sürecinde hedef ve harekât hattının belirlenmesi ile harekât planlaması sonlandırılmamakla beraber sefer planları seferberlikle başlayıp ilk muharebelerin verilmesine kadar olan süreci kapsamaktadır.⁴²⁷ Askeri karar verme sürecinin sefer planını oluştururken aslında yaptığı, mevcut şart ve koşulları fenn-i harp kaideleri ile değerlendirip, sonra harp tarihi bilgisi ile test etmekten ibaret olduğunu görüyoruz. Ayrıca askeri karar verme sürecinin hedefini ve aracını ve sonrasında bu aracı nasıl kullanacağını muhakeme ederken stratejik seviyede bir düşünmeyi esas aldığı görülmektedir. Bu sebeple karara esas çıkarımlar stratejinin üç boyutuyla yani kuvvet, zaman ve mekân olarak ifade edilmektedir. Örnek verecek olursak Goltz Paşa,

⁴²⁵ A.g.e., s. 707.

⁴²⁶ Goltz Paşa, düşman ordusunun barış zamanında konuşlandıkları kışlalar ve bu birliklerin olası bir seferberlikle hangi kara, deniz ve demir yollarını kullanacaklarının tespiti ile intikal sürelerinin hesaplanabileceğini söylemektedir. Düşman yığınağın ortaya çıkarılmasından sonra harekât hattının ortaya çıkarıldığı süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Colmar, Baron von der Goltz, a.g.e., s. 95-96.

⁴²⁷ Vecihi, ayrıntılı anlattığı eserinde sefer planlarını şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir devlet ve yahud bir hükümet kendi vaz'iyet-i coğrafyasına ve civâr hükümetlerle olan münâsebet-i siyâsiyesine nazaran seneden seneye tebeddül ve hâl ve zamanın icabına göre ta'dil edilmek üzere ve bir sene hükmü olub, o sene zarfında bir harb zuhûr ettiği halde mevki'-i icrâya vaz' olunmak üzere vakt-i hazarda bir sefer planı ihzâr eder ki bunun hükmü ber-vech-i âfî izâh olunacağı üzere hasım kuvve-i askeriyyesiyle vukû' bulacak ilk müsademeye kadar cârî olacağından buna harekât-ı harbiye lâyihası ta'bîr etmek büyük askerî muharrirlerce daha ziyâde munâsib addedilmiştir.” Vecihi, a.g.e., s. 137.

düşmanın muhtemel hareket tarzlarından birini ve buna mukabil Osmanlı taarruzunu şöyle değerlendirmekteydi: “Eğer Yunanlılar harbi uzatmağa muvaffak olur ve şiddet ve sür’atle hareket ederlerse, 1886’ya nisbeten hâl-i hazırda daha ziyade mütefevvik bulunan donanmalarıyla pek kıymetli işler görebilirlerdi. Adalar denizinde bulunan Osmanlı cezîrelerini birer birer işgal, Rumlarla meskûn sevâhile civâr bulunan mıntikalarda isyân ve ihtilâl peydâ, Osmanlıların garb darü’l-harbiyle muvâsalat-ı berriyye ve bahriyyesini kat’ ve sed eyleyebilirlerdi. İşte her şeyden evvel hâtıra gelen ve nazar-ı dikkate çarpan mevâd-ı mebsûta ancak ser’î ve kat’î bir ta’arruzla men’ ve eşkâl edilebilirdi. Böyle bir ta’arruzun garb yâni Epir darü’l-harekâtından icrâsı esasen gayr-i mümkün idi. Osmanlılar bu cihetde, tabî’yyat-ı arâzi iktizâsı gereği müdâfaaya mecbur idiler, zîra icrâ-i ta’arruz için ilerde hiçbir hedef-i hakikî bulunmadığı gibi makâsıd ve harekât-ı harbiyeye mühim bir te’sîr gösteremeksizin icrâ edilecek olan bir ta’arruz nihâyet Korint Körfezi’ne dayanıyordu.”⁴²⁸ Mevcut durum ve koşulların üzerinde şekillendiği stratejik biçim en nihayetinde kuvvet, mekân ve zaman boyutlarında ifade ediliyordu. Goltz Paşa bu üç boyutlu verileri, sahip olduğu askeri kültür⁴²⁹ ile işleyip karara esas ihtimaller haline getiriyordu. Doğal olarak bu ihtimallerin (çıktıların) ifadesi de gene üç boyutlu olmaktaydı. Daha açarsak eğer Savaş, Osmanlı ordusunun sürdürebileceğinden daha uzarsa (zaman), 1886’daki durumundan daha kuvvetli olan Yunan donanması (kuvvet), Ege Denizi’ndeki adaları (mekân-1) işgal edebilir (ihtimal-1), Osmanlı ordusu geri bölgesindeki sahile (mekân-2) birlik çıkartarak Rumları isyana teşvik edebilir (ihtimal-2) ya da harekât üssü Selanik’le irtibatı kesebilirdi (ihtimal-3). Burada Goltz Paşa, düşmanın bir imkân ve kabiliyetinin (ya da bir kuvvetinin), bir zaman diliminde ve bir mekânda oluşturduğu/dayattığı koşullar kombinasyonunun harekâtı ne yönde etkileyebileceğini tahlil etmiştir. Goltz Paşa’nın bu sürece dair katkısı/işlemi, sunduğu üç ihtimaldir. Fakat ihtimallerin sadece salt varoluşlarıyla askeri karar verme sürecinde herhangi bir özgül ağırlıklarının olmadığını, karara esas olmalarıyla değer kazandığını görmekteyiz. Goltz Paşa mevcut kuvvet, mekân ve zamanın dayattığı koşulun yarattığı ihtimali sadece ortaya koymuştur. Sonra bu ihtimalin harekâtın hedefine olumlu veya olumsuz etkisini değerlendirmiş, olumsuz yönünü tespit ettikten sonra kararına esas bir bilgi haline getirmiştir. Kararı ise savaşı en seri, en kesin şekilde bitirecek bir taarruzdur (araç). Sonrasında bu taarruzu hangi harekât alanında yapılması gerektiğini bulmak için tahlil ve muhakeme sürecine devam etmektedir. Ayrıca örneğimizden Goltz Paşa’nın kararını tek bir ihtimale veya tahlile

⁴²⁸ Golç Paşa, a.g.e., s. 53.

⁴²⁹ Burada askeri kültürden kastettiğimiz bir kişinin sahip olduğu fenn-i harp-harp tarihi veya bir başka deyişle teori-deneyim birikimidir.

dayandırdığı anlamı çıkarmamalıyız. Bunun gibi onlarca tahlilin yarattığı temayülün yol göstericiliğinde kararlar alınmaktadır.

Araştırma dönemimizde yabancı askeri düşünürler ve komutanların yaygın olarak kullandıkları bu askeri karar verme sürecinin dönemimiz Osmanlı askeri kültürüne tam anlamıyla yerleştiğini söylemek iddialı olabilir. Ama genç kurmayların artık bu askeri karar verme sürecini Mekteb-i Harbiye’de teorik, savaş alanında ise pratik olarak uygulamaya çalıştıklarını gözlemliyoruz. Peki, araştırma konumuza bir dönüş yaparsak, bu karar verme süreci/kültürünün 2.4. Bölümde belirgin kılmaya çalıştığımız harp tarihi esasları ile bir bağıntısı var mıdır? Dönem Osmanlı harp tarihinin, harp öncesi savaşa etki eden siyasi, ekonomik, sosyal, demografik vs. unsurları ortaya koyduğunu, tarafların kuvvetlerini tahlil ettiğini, harekât alanının harekâta etkisini analiz ettiğini, tarafların seferberlik ve yığınaklanmalarını inceledikten sonra muharebeleri ele aldığını ve sonuçları tahlil ettiğini görmüştük. Ayrıca Harbi bu alt maddelerle naklettiği gibi, eleştiri metoduyla tahlil edip, bulduklarını fenn-i harp ve harp tarihi ile kıyaslayıp sonuçlar çıkardığını da gözlemlemiştik.

Gözlemlerimizin bizi taşıdığı bu noktada harp ve harp tarihini yönlendiren iki ana faaliyet olduğu anlaşılıyor. Birincisi komutanın⁴³⁰ karar verme süreci ve kullandığı durum muhakeme algoritması, ikincisi ise harp tarihçisinin yaptığı eleştiri (harp tahlili)... Birincisinin yapıma maksadının harbe tesir eden tüm mevcut durum ve şartları değerlendirerek harekâtı hedefine ulaştıracak eylemi ve kararı belirlemek olduğunu görüyoruz. İkincisi yani harp tarihçisinin maksadı ise mevcut durum ve şartlara ait ulaşabildiği tüm bilgilerle, ortaya koyulan icraatı değerlendirmektir. Söz konusu mevcut durum ve şartlar olduğunda, komutanların kullandığı bilgilerin mâhiyeti ile harp tarihçisinin ulaştığı bilgilerin mahiyetinin aynı olduğunu görmekteyiz. Komutan açısından bakacak olursak, harp zamanında yaşamanın verdiği avantajla mevcut durum ve koşullara harp tarihçisinden daha yakın olduğu görülüyor. Karar verme sürecinin sıhhati açısından bu yakınlık faydalıdır çünkü mevcut şart ve koşullara ait çok daha fazla veri elde edebilmektedir. Fakat verilere olan bu yakınlık aynı zamanda tehlikeli olabilir çünkü komutanın zamanı kısıtlıdır ve hemen yanı başındaki önemli bir ayrıntıyı gözden kaçırabilir. Harp tarihçisi hiçbir zaman komutan kadar avantajlı değildir çünkü harbe dair bilgiler kendisine ulaşana kadar zamanla doğru orantılı olarak kaybolur, değiştirilir veya çarpıtılır. Bununla beraber harp tarihçisi o döneme ait

⁴³⁰ Burada komutandan kastettiğimiz askeri karar verme sürecine katılan (komutanlar, devlet adamları, erkân-ı harbiye subayları vs.) tüm askeri iradedir.

kimsenin bilmediği yeni bilgilere ulaşabilir. Aynı zamanda komutanın sahip olmadığı çok önemli bir ayrıcalığa sahiptir: Sonucu bilmek... Komutanın duruma ve bilgilere yakınlığı ile harp tarihçisinin sonucu bilmesi, bu iki kişinin hem tâlihi hem de tâlihsizliği gibidir.

Eksik veya fazla, yanlış veya doğru, komutan ve harp tarihçisi aynı veri havuzundan beslenir. Birisi bu havuza yakındır ama her yerini göremez; diğeri havuzun her yerini görür fakat içindeki su aynı su değildir. Komutan, siyasi-ekonomik durum, düşman, kendi imkân ve kabiliyetleri, coğrafya, hava şartları ve sayabileceğimiz diğer tüm bilgileri fenn-i harp kültüründen geçirerek karara ulaşır. Bunu yaparken nedenlerin hangi sonuçları doğuracağını tahlil eder ve sonuçların hangi araçlarla temin edilebileceğini muhakeme eder. Harp tarihçisi ise harbin sonucunu bilmesine rağmen aynı labirente girmeye cesaret eden gezgin gibidir. Komutanın 122 sene önce yaptığı gibi aynı karar verme sürecine girer. Savaş sisi (Nebel des Krieges) çoktan dağılmasına rağmen komutanın zihninde aynı sisi (belirsizliği) deneyimler. Sanki komutanı arkasından izliyor gibidir; komutan mevcut bilgilerin yarattığı ihtimallerle A kararına ulaşır; harp tarihçisi A kararının neye sebebiyet vereceğini bilir. Fakat komutan A kararının sonucunun ne olacağını bilemez. Harp tarihçisi A kararını eleştiriye başlar; kararı “dönem” fenn-i harbine göre masaya yatırır ve sonucun (zafer ve mağlubiyetin) neden kaynaklandığını, amaç ve aracının birbirine uyumlu olup olmadığını araştırır. Harp tarihçisi bunlarla meşgul iken komutan kararının bedelini çoktan ödemiştir bile. Harp tarihçisi, komutanın A kararının neden ve sonuç ilişkisiyle, amaç-araç uyumunun beraberinde getirdiği “gerçek” sonuçları tarih terazisinin bir kefesine, A kararını eleştiriye tabi tuttuktan sonra ulaştığı “kendi” bulgularını diğer kefesine koyar. Sonuç? Komutanın kararıyla yarattığı tarihi gerçek, daima kendi bulduklarına ağır basar. Fakat harp tarihçisinin sınavı şimdi başlar. Telgraf suretleri, ordu emirleri, günlükler, muhtıralar, cerideler, ikmal raporları, hastane kayıtları, gazeteler, icmal raporları, diplomatik kayıtlar ve karargâh etütleri arasında aylarca süren zorlu ve titiz bir çalışma, böylesine bir uyuşmazlık için midir? Harp tarihçisini bir iç çatışma beklemektedir. Harbin sonucunu bildiğini hatırlar. Bu önemli bilgiyi kullanıp kullanmamak kendi elindedir. Tarih terazisinde, gerçek ile kendi bulguları arasındaki dengesizliği neden ufak bir parmak hareketiyle eşitlemesin?

Tarihi gerçek ağır; yansımaları ise hafif... Harp tarihçisi eğer teraziyi dengelemek isterse, eşitlemek için koyduğu her birim çıkarımın harp tarihçiliğinin sayfalarına değil, faydacı tutumun defterine yazacağı düşünülebilir. Aradaki farka gelirsek... Tarih

biliminden bir şey öğrendiysek o da bu farkın asla kapanmayacağıdır. 1897 Harbi'nin gerçek yaşanmışlıkları ile yazılmış tarihleri arasındaki farklar şimdi ile harp zamanı arasında geçen uzunca bir sürenin doğal sonucu gibi görünüyor. Harp tarihçilerinin eleştiri sonucu bulduklarını asıl değerli kılan şeyin bu farklar olduğunu düşünüyoruz. Harp tarihçisinin yazdıklarının harbin gerçek yaşanmışlıklarıyla aynı olması mantık gereği, “olan”, “olabilecek olan” ve “olması gerekenlerin” de aynı olması anlamına geleceği düşünülebilir. O zaman şöyle bir soru beliriyor aklımızda: Harp tarihçisinin her bulunduğu, harpte gerçekten yaşandıysa neden eleştirel bir metot kullanmaktadır? Ethem Paşa'nın III. ve VI. Tümenlere Dömeke'yi doğudan kuşatma emri vermesi ve bu birliklerin özveriyle yaptığı harekât, gerçekten kuşatma manevrasını icra edebildiklerini gösterir mi?

Görüldüğü üzere harp tarihçisi, harbin bir tarihini yazarken “eleştirisinin” her basamağında, komutanın karar verme sürecinde kullandığı bilgilere rastlamaktadır. Yunan ordusunun yığınağını, müteakiben harekât üssünü bulmak için komutanla aynı muhakemeleri yapmaktadır. Epir harekât alanında kesin sonuçlu bir taarruz yapıp yapılamayacağını coğrafi bilgilerle tahlil etmektedir. Yunan ordusunun taarruz kabiliyetinin olmadığını iki tarafın kuvvetlerini karşılaştırarak bulmaktadır. Loros bozgununun tek sorumlusunun eğitimsiz Arnavut gönüllülerinin olmadığını, asıl savunma hattının derinliğine bir kademelenmeye sahip olmamasından kaynaklanabileceğini sevkü'l-ceyş yayılmasını inceleyerek ortaya çıkarmaktadır. Yani, Senai'nin “harp tarihi nasıl yazılır?” bölümündeki esasların, komutanın karar verme süreci algoritmasına olan benzerliğinin sebebi, aslında harp tarihçisinin harbi tahlil ederken komutanın geçtiği aynı noktalardan geçmesi olabilir. Fakat her zaman aynı sonuç ve kararlara ulaştığını düşünmüyoruz. Harp tarihçisinin aradaki “farkla” olan sınavı ise araştırmamızdan ziyade “tarihî etik ve faydacı tutumu” ilgilendirdiğinden harp tarihçisini terazisiyle baş başa bırakıp diğer önemli bir noktaya geçmek istiyoruz.

Karar verme süreci ile Senai'nin harp tarihi yazım algoritması arasındaki benzerlik, ilk bakışta biraz şaşırtıcı gelse de komutan ve harp tarihçisinin faaliyetlerinin en nihayetinde harp etmek ve harbi tekrar yaşamak olduğundan benzer akıl yürütmeleri yapmaları doğal görünüyor. Hele hele bu akıl yürütmelerin dönem fenn-i harp ilkeleri ve geçmiş harplerden alınan dersler ışığında yapılması komutan ve harp tarihçisini biraz daha birbirlerine yaklaştırıyor. Asıl şaşırtıcı hatta biraz yakından incelendiğinde rahatsız edici de olabilen, harp tarihindeki “düzen veya düzen arayışıdır”. Harbin anlatımındaki içerik düzeni, her anlatılan olayın birbirinin ya da sonucu olması, harbin

seferberlik ile barış görüşmeleri arasında doğrusal bir süreçte yanan bir fitil misali yanması ve bitmesi, her muharebenin harekât alanının diğer yerlerindeki olaylardan izole hali ilk bakışta normal gibi görünüyor. Fakat Birinci bölüm boyunca hayatta çok az şeyin savaş kadar kaosu temsil ettiğini; olasılıklar tanrısının savaşı, kaza ve kader tarlasında top mermilerinin altında oynanan bir kumara çevirdiğini; temiz kolalı elbiseler, parlak cilalı ayakkabılar giyinmiş perukalı Fransız Aydınlanma askeri düşünürlerinin ne kadar matematiksel modellerle ifade ederse etsinler, moral ve maneviyatı hesaba dâhil etmedikçe teorilerinin asla gerçek savaşla örtüşmeyeceğini vurgulayarak hatta biraz da dramatize ederek anlattıktan sonra yazdığımız şu bölüm, bizi tarih terazisinde dengeyi tutturamayan harp tarihçisi durumuna düşürüyor. Neyse ki teraziye dokunmaya niyetli değiliz.

Harp tarihçisinin harbi anlatırken yapısal bir düzen içerisinde ilerlemesinin temelde yukarıda bahsettiğimiz dönem askeri karar verme sürecinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca her karar anında mevcut siyasi, ekonomik, sosyal, coğrafi faktörleri, iki tarafın kuvvetlerini vs. tekrar tekrar tasvir etmektense harbi analiz etmeye başlamadan önce harbe tesir eden tüm faktörleri ortaya koymak ve değerlendirmeye tabi tutmak da mantıklı ve faydalı bir yaklaşım olabilir. İlâveten seferberlikle anayurttan nakledilen birliklerin sınır gerisinde yığınlanmalarını analiz edip müteakip harekâta dair karar noktaları bulup, bunları komutanların karar ve icraatları ile karşılaştırmayı da harp tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak görebiliriz. 1897 Harbi'nin seferberlik ve yığınlanma safhalarında tarafların birbirlerinden aktif bir müdahale beklemediklerini ve günümüz muharebelerinde olduğu gibi gelişmiş ateş-destek vasıtaları olmadığından seferberlik ve yığınlanmalarını genellikle emniyet içerisinde tamamladıklarını görmekteyiz. Fakat ilk kurşun atılıp muharebeler başladığında da aynı düzenli anlatımın devam ettiğini görüyoruz. Savaşın anlatımına önce Teselya harekât alanından başlanmakta, muharebeler sıra ile anlatılıp mütarekeye bağlanmaktadır. Sonra Epir harekât alanındaki muharebeler anlatılmakta ve mütarekeye bağlanıp sonuçlara geçilmektedir. Yani, bölgeler, muharebeler ve birliklerin harekâtının bir sıra dâhilinde anlatıldığını görmekteyiz.

Loros vakası bu konuda iyi bir örnek olabilir. Teselya'da şiddetli başlayan Osmanlı taarruzları 19 Nisan'dan itibaren yerini duraklama ve tereddütlü bir ilerleyişe bırakmıştı. 20 Nisan'da ise bu noktadan yaklaşık 135 km. batıda Epir harekât alanının Nihor-Narda istikametinden başlayan Yunan taarruzları sonucu Osmanlı birlikleri önce hudut boyundan sonra da Loros'tan Yanya'ya geri çekilmişlerdi. Bu geri çekilmenin İstanbul

ve Ordu genelinde yarattığı endişe ve umutsuzluk anlaşılmadan diğer tarafta yani Teselya'daki taarruzun şiddetinin azalmasının sebepleri kavranamamaktadır. Ayrıca Loros Vakası olmadan Hudut muharebelerini okuduğumuzda bu yavaş ilerleyişin sebebini sadece Ethem Paşa'nın ihtiyatlı ve çekingen mizacına bağlama eğilimi belirlemektedir. Anlatım sırasında önce Teselya sonra Epir bölgeleri anlatıldığı için eş zamanlı gelişen olayların birbirlerine olan etkisi o anda anlaşılmamakta, eğer koordineli bir okuma yapılmazsa tamamen gözden kaçırma ihtimali artmaktadır.

Düzen meselesinin bir başka etkisi, birliklerin harekâtının sıra ile anlatılmasında yaşanabilmektedir. Örnek verecek olursak Dömeke Muharebesi'nde, harekât emri gereği batıdan doğuya I, II, VI ve III. Fırkalar birinci hatda, I. ve II. Fırkalar cephe taarruzu ile Yunanlıları tespit ederken VI. ve III. Fırkalar doğudan Dömeke-Furka Boğazı'nı kuşatarak irtibat hattını keseceklerdi. Taarruzun anlatımında, fırkaların harekâtı teker teker anlatılırken diğer fırkaların konumları belli olmadığından dört fırkanın da aynı anda Yunanlılarla temasa girdiği izlenimi olmaktadır. Fakat koordineli bir şekilde Yunanlıların asıl savunma bölgesi ile temasa geçmeleri gereken I. ve II. Fırkalardan I. Fırka aslında geride kalmıştı. VI. ve III. Fırkaların harekât hatları ise arızalı ve makilik bir güzergâh olduğundan onlar da Yunanlılarla temasa girememişti. Böylece Osmanlı ordusunun dört firkalık harekât cephesinden sadece II. Neşet Paşa Fırkası düşmanla temasa geçebilmişti. Bu Fırka nerdeyse yarım gün boyunca, Yunanlıların tüm ateşleri üzerinde toplanmasına ve bu sebepten ağır zayıt vermesine rağmen⁴³¹ geri çekilmemiş neredeyse tek başına Yunan savunma hattını yerinde tutmuştu. Bu sayede Yunanlılar bir karşı taarruza cüret edememiş olabilirler çünkü sonuç olarak Osmanlı taarruzu başarıya ulaşmıştı. Görüldüğü üzere birlik harekâtlarının sıra ve düzen esasıyla anlatılması, ancak koordineli ve eş zamanlı bir anlatımla anlam kazanacak olaylara ait bilgilerin gölgelenmesine sebebiyet verebilmektedir.

Harp tarihinde düzen meselesi hakkında gözlemlerimiz bizi iki boyuta taşımaktadır. İlki, askeri karar verme sürecinde takip edilen düzen ve biçimi, harp tarihçileri de benimsemiş ve eserlerinin biçimine yansıtmışlardır. İkinci boyutun ise insanın/askerin doğasından kaynaklandığını düşünebiliriz. Tarihi olayların gerçekte nasıl olduğunu açıklama ve anlaşılabilir kılma arzusunun ister istemez düzensiz parçaların bir düzene ve sıraya kavuşturulmasına neden olduğu düşünülebilir. Ayrıca "çeşitlilik ve belirsizlik

⁴³¹ Tespit edilebilen zayıt 151 şehit, 590 yaralıdır. Sun, a.g.e., s. 328-329.

savaş hakkında okuyanların çok da aradıkları şeyler değildir.”⁴³² Bu sebeple düzensizliğin bir düzene kavuşturulması insanın içgüdüsel bir eğilimi olduğu düşünülebilir. Başka bir deyişle “söz konusu tarihte etki [impact], bağlamsallık ve gelişim olduğunda ‘model kullanımı’ [model syndrome] tarihçiyi baştan çıkarabilir. Dünyayı açıklamak için devamlı bir model arayışı vardır. Maalesef bu modeller sıklıkla aldatıcıdır fakat kaos ve düzensizliğin, düzene göre daha yaygın olduğu fikrine genel bir direniş vardır.”⁴³³ Özellikle askerler varoluşlarının en önemli sebebinin savaş olduğunu içgüdüsel olarak bilirler; fakat, onun tam anlamıyla insan hayatı ile beslenen bir kaos olduğu gerçeği kolay kabul edilebilir görünmüyor. Bu sınırları bilinmez kaosun yarattığı korkunç baskıya karşı askerin elindeki tek silah, belki de çocukluktan beri eğitimini aldığı düzensizliği düzene çevirme refleksidir. Bu sebeple özellikle askerlerin yazdığı harp tarihlerinde düzen içgüdülerinin yazıya dökülmüş hallerini açık olarak gözlemleyebiliyoruz. Fakat yukarıda 1897 Harbi’nden verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere söz konusu savaş olduğunda gerçek yaşanmışlığı çoğu zaman düzenle değil kaostan anlatmak gerekebiliyor. Harekât tatbik krokisinde dört fırkayı temsil eden içi çarpılı dört kutucuk yan yana görünmelerine rağmen gerçek arazide böyle midirler? Haritaya gerçek durumlarını çizebilsek, kendisinin emir komutasında olan onlarca ast birliğin son derece düzensiz görünüşlerini içten içe bir rahatsızlık duymadan kabul edebilecek bir komutan var mıdır? Buradan hareketle “düzen”, hem insanların dünyayı anlamaları için içgüdüsel bir refleks, hem askerlerin savaş yönetim metodu, hem de onun kaos yönüyle bilinçaltılarında verdikleri psikolojik mücadelede kullandıkları bir silah olmasıyla eserlerimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sebeple harp tarihçileri ister asker olsun ister sivil, uğraştıkları şeyin savaş olması sebebiyle “herkesten daha fazla kaostan düzen yaratmak zorundadırlar.”⁴³⁴

Araştırmamızda geldiğimiz noktada eserlerimizde fenn-i harp olgusunun tespit edebildiğimiz tüm boyutlarını ve birbirleri olan ilişkilerini tasvir etmiş bulunuyoruz. Bundan sonra dönem harp tarihlerini anlayabilmek adına eserlerimizde bulunan fenn-i harp bilgilerinden önemli gördüğümüz konulara değinmek istiyoruz. Bunun en önemli sebebi geçmiş harp tarihlerini günümüz fenn-i harp kâideleriyle okumanın okuyucuyu hatalı değerlendirmelere sevk edebileceğidir. Birkaç soruyla konunun önemine dikkatimizi daha iyi çekebiliriz. Piyade taarruzunda avcılığın işlevi nedir? Cüz’-i tām nedir? Piyade ateş usulleri nelerdir? Düşman topçusu ne zaman köreltilir? Tekâlif-i

⁴³² Black, *Rethinking Military History*, s. 23.

⁴³³ A.g.e., s. 243.

⁴³⁴ Howard, *The Use and Abuse of Military History*, s. 12.

harbiye usulü nedir? Bu konular temelde ayrı bir fenn-i harp araştırmasının konuları olsalar da eserlerimizi okurken bu gibi bilgilere ihtiyaç görüldüğünden kendi araştırmamıza dâhil edebiliriz.

3.4 ESERLERDEKİ FENN-İ HARP BİLGİLERİ

3.4.1 Seferberlik

“Hâl-i hazarî ve seferînin, ikisi ortası bir zaman içinde vukû’a gelen harekâta seferberlik ta’bîr ediyorlar. Bundan anlaşılıyor ki seferberlik zamanı, harbe ve sulha merbût harekât-ı askeriyeye şâmil olmak hasebiyle pek nazik ve pek şâyân-ı dikkat bir devir husule getiriyor.”⁴³⁵ “İki hükümet arasındaki münâsebet-i siyâsiye gerginleşerek mesrûdat-ı sâlifeden anlaşıldığı üzere son vâsita olan harbe mecbûriyyet husûlû anlaşıldığı zaman her iki taraf ihtiyâten askerini hâl-i seferberliğe ve hududun evvelce tanzîm edilecek harekât-ı harbiye lâyihası ile takarrür etmiş olan mıntikasına cem’ etmeğe başlar.”⁴³⁶

Görüldüğü üzere barış zamanından itibaren artan gerginlikle doğru orantılı olarak savaş hazırlıkları da artmaktadır. Topyekün harp anlayışının doğal bir sonucu olan seferberliğin en temelde “orduyu hazır hale getirme” ve “hazır hale getirilmiş orduyu yığınak bölgelerine sevk etme” faaliyetlerinden oluştuğunu gözlemlemekteyiz. Daha yalın hali ile seferberlik bir “toplama” ve “nakletme” faaliyetidir. Ayrıntılı bir planlama ve keskin bir icraya dayanmadıkça taraflara bir yararı olmadığı gibi daha savaşa başlamadan mağlubiyetin en önemli sebebi olabilir. Bu aşamada devlet bir yandan diplomatik usullerle hasmını iradesine tâbi etmeye çalışırken bir yandan da kullanılması ihtimaline karşı ordusunu hazırlamaya devam eder.

Senai, seferberlik zamanının psikolojik atmosferini ayrıntılı tasvir ettiği bölümde şöyle demektedir: “Düşman toprağına ma’tûf olan bakışlar eskisinden ziyâde kuvvetli ve keskin olur. Evvelce yalnız pek basit bir muâyene ile geçişdirilen sevkîyât-ı yevmiyye, muâmele ve hesablar, artık daha başka dürlü bir metânet ve ciddiyet peydâ eyler. Herkes ince düşünmeğe başlar. Herkes hudûd boyuna dökülecek olan kuvvetlerin büyümesine çalışır. Hudûd boyu nizâmiye kıtaâtı daha kesîf bir hâlde nöbetçiler ve muhâfaza müfrezeleri tertîb ederler. Bundan sonra kıtaât-ı mezkûrenin kuvve-i me’zûnesi yâni ihtiyat askerleri silahaltına dâvet olunur. İlk vazife şu nizâmiye askerinin bütün eksik ve noksanlarını ikmâl etmek, hududun belli başlı gecid yollarını tutmak ve

⁴³⁵ Senai, *a.g.e*, C. I, s. 105.

⁴³⁶ Vecihi, *a.g.e*, s. 143.

aynı zamanda hasmın tertibât-ı askeriyyesine dâir ma'lûmât edinmekden ibâretidir.”⁴³⁷ Yani seferberlik bir yandan orduyu hazırlama ve sevk etmekle uğraşırken bir yandan da sınır boyunca emniyeti artırmakta, düşmanla ilgili keşif ve istihbarat faaliyetleri yürütmektedir.

Seferberliğin ilk boyutu yani “orduyu hazırlamaya” göz atacak olursak onun da kendi içinde alt boyutları olduğunu görmekteyiz. İlk boyutu muvazzaf yani nizami birliklerin redif, yetmezse müstahfız askerlerle takviye edilmesidir. Seferberliğin bu boyutu aslında “Osmanlı askeri sisteminde ahz-ı asker” meselesinin bir boyutunu teşkil etmesi bakımından son derece geniş bir alanı kapsamaktadır. Bununla beraber seferberlikteki önemine binaen değinmek istiyoruz. Araştırma dönemimizde Osmanlı ordusu “mecburi askerlik sistemi” ile personel temin ediyor ve 20 yaşına gelmiş her Müslüman erkek “kura” sistemine tâbi olarak askerliğe aday oluyordu. Askerlik hizmeti, piyade sınıfı için aktif olarak üç sene “nizamiye” hizmetiydi. Bundan sonra piyade neferi nizamiye birliklerinin “ihtiyatı” olarak üç seneliğine evine izinli gönderiliyordu. İhtiyat görevini tamamladıktan sonra 26 yaşına gelmiş piyade neferi daha sonra sekiz sene “redif” sayılıyordu. Bu görevin sonunda 34 yaşına gelen piyade neferi altı sene de “müstahfız” görevine ayrılıyordu. Yani aktif olarak 3 sene askerlik görevi yapan bir piyade neferi sonrasında kademe kademe yedek kuvvetlere ayrılıyordu. Toplamda ise 20 sene aktif askerlik yapma ihtimali vardı. Süvari ve topçu sınıflarına ayrılan neferlerin nizami görevleri dört seneydi. Müteakiben iki sene kendi sınıflarının ihtiyatı olarak izine gönderiliyordu. Süvari ve topçu sınıfları redif sistemine dâhil değildi. Bahriye askeri ise beş sene nizami, üç sene ihtiyat, dört sene de redif olmak üzere, beş senesi aktif, toplamda 12 sene askerlik hizmeti yapıyordu. “Bu suret Almanya tensikât-ı askeriyyesine mutâbık ve yirmi yaşına girmiş olan zükûr her bir teba'-i müslümanın ta'lîm-i askeriyyeyi görmesini ve silah isti'mâlinde kesb-i mahâret ve meleke eylesmesini te'mîn ve binâ'en-'aleyh sınıf-ı redifin muntazam ve mu'allem askerden teşkîli maksadına mebnî olub pek çok fâidesi görülmüşdür.”⁴³⁸

Seferberlikte ilk önce nizami birliklerinin ihtiyatlarla tamamlandığını görüyoruz. İhtiyatlar ayrı bir sınıf değil gene nizami birliklerin bünyesinde kabul edilen ilk yedek kuvvetlerdi. Bu faaliyetten sonra ilk beş ordunun bünyesinde çekirdek olarak bulunan redif fırkalarının kademeli olarak silahaltına alınmasına başlanıyordu. Rediflerin silahaltına

⁴³⁷ Senai, a.g.e, C. I, s. 106.

⁴³⁸ Askere alma ve kura usulü için bkz. Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, a.g.e., s. 62- 64. Ayrıca bkz. Şenol Çöklü, *I. Meşrutiyetten Cumhuriyete Askere Alma Usülleri (Ahz-ı Asker)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2014, s. 40-44.

alınması seferberliğin bir üst dereceye çıkarıldığıнын işareti olduğu kadar diplomatik bir anlam da içeriyordu. “Bir az vakit sonra politika salonlarının gittikçe bürûdet hâsil etmiş olmaları haberi, asâkir-i redîfenin de silahaltına çağırılmasını îcab eyler. Bu ikinci hareket muhâsım hükümetlerin en uzak yerlerdeki ahâlisi üzerinde bile te’sîrler gösterir.”⁴³⁹ Seferberliğin savaşa planlı bir hazırlık yönü olduğu gibi, bu hazırlık vasıtasıyla siyasi gerginliği yöneterek muhasım üzerinde caydırıcılık sağlama yönü de bulunmaktaydı.

Redif sınıfı nizamiye birliklerinden terhis olmuş 26 yaşından büyük tecrübeli askerlerdi. “Muayyenli ve muayyensiz” olmak üzere iki kısma ayrılıyorlardı. Bu sınıflamada esas, asker savaşta olduğu sürece evinde (hareminde) ailesine bakabilecek başka erkek akrabalarının olup olmadığıydı. Eğer varsa muayyenli yoksa muayyensiz kabul ediliyordu. Muayyenli sınıfın bir alt kademesi ise “hafif muayyenli” sınıfı. Eğer köyünde veya köyüne en fazla üç saat uzaklıkta başka bir köyde ailesine bakabilecek akrabası olanlara “hafif muayyenli” deniyordu. Muayyenli rediflerden sonra ihtiyaç olursa bu sınıf celp ediliyordu. Muayyensizler ve sağlık yönünden askerliğe elverişsiz olanlar ise askere çağırılmıyordu. Fakat her sene yapılan “kurada ” durumları tekrar kontrol edilip güncelleniyordu. “Bu cem’ ü tahşîd meselesi için seferberlik hâlinde icrâ edilecek hareketin esbâb ve vesâiti dâima vakt-i hazardan ihzâr olunmuş bulunur. Yâni inde’l-hâce redîf cem’ olunacağı zaman nerelerden efrâd alınıb nerelerde bulundurulacağı ve her redîf binbaşısının seferberlik ve redîf cem’ emri teblîğ olduğu vakit taburunda bulunan efrâd-ı redîfenin sevki için bölük zabitleriyle tabur merkezine celb ve ihzârı emrinde iktizâ eden pusulalar ve buna makîs evrâk ve ma’lûmât-ı sâire vakt-i hizada ihzâr olunmuş bulunur.”⁴⁴⁰

Görüldüğü üzere seferberlik bir savaş halinde erkek nüfusun kademeli ve planlı bir şekilde askere alınmasını gerektiriyordu ve savaş zamanında münferit çabalarla başarılamayacak kadar zor ve karmaşık bir faaliyetti. Aynı zamanda devletin idari teşkilatının da bu faaliyetle uyumlu bir yapıda olmasını gerektiriyordu. Redif tabur merkezleri aynı zamanda bir kazaydı ve sadece o redif taburuna asker sağlıyordu. Redif fırkaları ise vilayeti temsil ediyordu ve kendi sınırları içerisinde oluşturulan redif taburlarından teşkil ediliyordu.⁴⁴¹ Seferberlik bir irade-i seniyye ile başlıyor, sonrasında

⁴³⁹ Senai, *a.g.e.*, C. I, s. 107.

⁴⁴⁰ Vecihi, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁴¹ Birinci Ordu merkezi İstanbul’du. Seferberlikte teşkil edilecek Bursa, Kastamonu, Ankara, Kayseri merkezli, dört redif fırkası bulunuyordu. İkinci Ordu merkezi Edirne’ydi ve Edirne, Bandırma, Afyonkarahisar, Konya redif fırkaları bulunuyordu. Üçüncü Ordu merkezi Manastır’dı ve Selanik, Üsküp, Manastır, İzmir redif fırkalarını kapsıyordu. Dördüncü Ordu merkezi Erzincan’dı ve Trabzon, Sivas,

Seraskerlik, ordular, fırkalar, livalar, alaylar ve taburlar olmak üzere yurdun dört bir yanında bir seferberlik ağı kuruluyordu. Seferberliğin devletin idari ve askeri teşkilatında dikey ve yatay olarak etkin bir haberleşme ağı gerektirdiği açıktı. Bu da telgraf haberleşmesinin önemini daha da arttırıyordu. Bu konu ile ilgili Vecihi “zamanımızda cem’ ü tahşîd için telgraf ile verilecek emirden en uzak bulunan tabur kumandanı nihâyet iki günde haberdâr olabilir” diyerek Osmanlı ordusunun muhabere imkân ve kabiliyetini ortaya koyuyordu.⁴⁴²

Nizamiye askerinin üniforma ve teçhizatı kendi orduları ya da Harbiye Nezareti’nden tedarik ediliyordu. Çünkü ihtiyatların da celp edilmesiyle artan mevcutlarını sadece Nizamiye Alaylarının teçhiz etmesine imkân yoktu. Redif birliklerinin levazım malzemelerinin ise normal şartlarda kendi merkezlerinde depo edilmesi gerekiyordu. Bununla beraber bu hazırlıklar tamamlanmamıştı. Bu konuda da Harbiye Nezareti duruma müdahale etti. “Başlıca tecemmu’ mahallerine, kıtaâtın geçtiği nükât-ı mühimmeye, fırkaların menzil konaklarına, Üsküb, Manastır, Selanik, Tekfur Dağı mevki’lerine Nezaret mağzalarında mevcûd olan levazımatı sevk ve irsâl eyliyordu.”⁴⁴³

Silahaltına alınan ihtiyat ve rediflerin teçhiz edilmesi konusunda fabrikaların tam kapasiteli üretime geçmelerine rağmen birçok “ham ve kaba” malzemenin dışarıdan alındığını görmekteyiz. Seferber edilmeyen birliklerin yük ve binek hayvanları bu birliklere kaydırılmaktaydı. Osmanlı memleketleri ve Güney Rusya’ya beygir tedariki için iki ayrı satın alma komisyonu gönderildi. Bundan başka yeni “Tedârik ve Vesâit-i Nakliye Nizâm-nâmesi” gereği her redif taburu kendi “dairesinden” 207 beygir ya da yük hayvanı getirmekle mükellefti. Ordunun cephanesi ise kalite olarak olmasa da miktar olarak gayet iyi durumdaydı. Ordunun ana muharebe silahı Martini-Henry tüfeği idi. Depolarda daha yeni 7,5 ve 9,5 mm. Mavzer tüfekleri bulunuyordu. Bu sebeple Birinci ve İkinci ordular savaş öncesi bu silahlarla teçhiz edildiler. Fakat Alasonya ve Yanya ordularının silahlarında bir değişiklik yapılmadı. Her nefer üzerinde 120, bölük kıt’a yükünde (yük hayvanlarında) nefer başına 130 ve tabur cephanesi kollarında nefer başına 250 fişek olmak üzere [toplam 500] sevk edilmekteydi. Top başına ise 400

Erzincan, Diyarbakır redif fırkaları bulunmaktaydı. Beşinci Ordu merkezi Şam’daydı ve Halep, Şam, Beyrut redif fırkalarına sahipti. Merkezi Bağdat’ta bulunan Altıncı Ordu ile Sana’da bulunan Yedinci Ordu’nun redif teşkilatları yoktu. 1897 Harbi için Yunan sınırı sorumlusu Üçüncü Ordu, ilk seferber olan birlikti. Sonrasında Birinci Ordu’ya ait Bursa, Kastamonu, Ankara redif fırkalarıyla Kayseri Redif Fırkası’nın Yozgat Livası silahaltına çağrıldı. İkinci Ordu’nun Konya Redif Fırkası’nın Antalya Livası ile Afyonkarahisar Redif Fırkası seferber edildi. Dördüncü Ordu’dan ise sadece Trabzon Redif Fırkası seferber edilmişti. Rediflerin silahaltına alınması, harekât alanına en yakın redif “daireselerinden” uzaktakilere doğru bir yayılım gösteriyordu. Golç Paşa, a.g.e, s. 15-16. Sun, a.g.e, s. 38-39.

⁴⁴² Vecihi, a.g.e, s. 144.

⁴⁴³ Golç Paşa, a.g.e, s. 17-19. Vecihi, a.g.e, s. 153-154.

atımlık cephane bulunduruluyordu. Normal şartlarda bunun 1/3'ü dâne, 2/3'ü şarapnel mermisi olması gerekirken tam tersi bir oranla sevk edildiler. Sahra topçuları piyade için 87 mm. ve 75 mm., süvari için 75 mm.'lik Krupp topları ile teçhiz edilmişlerdi. Dağ (cebel) topçuları ise 75 ve 69 mm.'lik dağ topları kullanıyordu. Bundan ayrı olarak sahra tahkimatına karşı 120 mm.'lik 18 adet obüs⁴⁴⁴ Alayı seferber edilmişti.⁴⁴⁵

“Tabur merkezlerine kadar gelecek neferât kendi erzaklarını yerler ba'dehû iâşe husûsunu tabur deruhde eder. Bütün idâre me'mûrları askerî bir kumandânın vukû'bulan matlûbâtını mümkün mertebe kabûl ve i'tâ eylemek için cânib-i hükümetten emir almışlardır. Kıtaât-ı askeriyyenin geçtiği vilâyetlerde müsellemanlar tarafından teşkil edilen komiteler efrâdı iâşe ediyorlardı... Şimendüfere muvâsalada her nefere beş günlük erzak-peksimed, pirinç yahud kahve veriliyordu. Bundan başka her tabur

⁴⁴⁴ Obüsler, sahra toplarına nazaran daha dik yollu mermi atan, çapları genelde 120 mm. ve daha fazla olan fakat namluları daha kısa toplardır. Tahkimat veya siper arkasındaki düşmana karşı etkilidir. Vecihi, *a.g.e*, s. 155. Dönem topçuluğu ve ateş-destek prensiplerini günümüz topçuluğu ve ateş-destek kâideleriyle karıştırmamakta fayda görmekteyiz. Dönem sahra toplarının gerek menzil gerekse eğitim seviyesinin yetersizliği sebebiyle dik yollu (görmeyerek ateş) atışlardan ziyade görerek atışlar yaptığını gözlemlemekteyiz. Ayrıca günümüzdeki zırhlı birlikler gibi hem düşmanı görmek hem de düşman topçusuna karşı emniyetli mevziler seçmenin önemi büyüktü. Araştırma dönemimizde görmeyerek atışlar daha çok 120 mm. ve üstü çaplardaki obüslerle yapılmaya çalışılıyordu.

⁴⁴⁵ Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun barış zamanında atış talimi yapmamasına rağmen fabrikaların devamlı mühimmat üretmesinden dolayı cephanenin bol miktarda olduğunu belirtmektedir. Fakat mühimmatın nemli ve rutubetli koşullarda depo edildiğini, muayene ve bakımının yapılmadığını ifade etmektedir. Depolanmış silah ve mühimmatın muayene ve bakımının Pâdişâh iradesine maruz olduğunu ve II. Abdülhamit'in bu konudaki şüphesi yaklaşımı sebebiyle depoların açılmadığını, bu sebeple mühimmatın büyük bir kısmının bozulmuş olduğunu iddia etmektedir. Bununla beraber Maçka Kışlası depolarında 480.000 adet 7,5 mm. çaplı, 220.000 adet 9,5 mm. çaplı yeni Mavzer tüfeği bulunduğunu, küçük çaplı Mavzer tüfeği için 106.500.000 fişek (ilave olarak 50 milyon fişek ısmarlanmış), büyük çaplı Mavzer tüfekleri için ise 93.500.000 fişek bulunduğunu belirtmektedir. Bu silahlar ve mühimmat uzun seneler depolarda bekletilmiş ancak seferberlikte I. ve II. Ordulara tevzi edilebilmişti. Alasonya ve Yanya ordularında ise gene Martini-Henry tüfeği bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Golç Paşa, *a.g.e*, s. 17-19. Goltz Paşa'nın eğitim, atış ve tatbikat konularında II. Abdülhamit ile devamlı bir mücadele ve çekişme içerisinde bulunduğunu ve Pâdişâh'ın bu tutumuna tepkili olduğunu görmekteyiz. Pâdişâh'ın silahlı eğitime şüphe ile yaklaşmasının Ordu'yu eğitimsiz bıraktığını düşünmüş olabilir. Kurmay gezileri, askeri tatbikatlar ve diğer bazı reformları hayata geçirmesine II. Abdülhamit'in engel olduğu gerekçesiyle sözleşmesini feshetmeye dahi kalkışmıştı. Kış, *a.g.e*, s. 65. Bununla beraber Mavzer tüfekleri ve Krupp toplarının alımında arabuluculuk yaptığı, yeri geldiğinde Alman silah sanayisinin Osmanlı Devleti'ndeki temsilcisi gibi hareket ettiği de bilinmektedir. Colmar von der Goltz, ... *Golç Paşa'nın Hatıratı*, s. 11. Bu sebeple Goltz Paşa'nın silah ve mühimmat konularındaki yorumlarının kendi devletinin menfaatlerini yansıttığı düşünülebilir. Fakat Martini-Henry tüfekleri ve mühimmatın eskiliği ve bakımsızlığı iddiası, savaşa Yunan saflarında katılan Palmer'in verdiği bazı bilgilerle daha anlamlı bir hale gelmektedir. Palmer, Osmanlı askerlerinin Martini-Henry tüfekleri ile yaptıkları atışların Yunan askerlerini ağır yaralamadığını, mermi çekirdeklerinin kolaylıkla çıkarılabildiğini, küçük ve kolay iyileşen bir yaraya sebep olduğunu belirtmektedir. Fransa, Almanya ve İngiltere'den tecrübe edinmek için gelip Yunan hastanelerinde gönüllü olarak çalışan yabancı doktorların bu tür yaralarda kolayca uzmanlaştıklarını hatta merminin hala vücutta olduğu bir asker geldiğinde o askerle ilgilenmek için birbirleriyle yarıştıklarını söylemektedir. Palmer, *a.g.e*, s. 104. Her ne kadar Martini-Henry tüfekleri eski de olsa (ilk imâl yılı 1871) 11.43 mm. çapında göreceli olarak büyük çaplı bir mermi kullanan bir tüfeğin ağır yaralanmaya sebep olmaması tüfeğin eskiliğinden ziyade fişek içerisindeki barut hakkıyla alakalı olabilir. Eğer fişek içerisindeki barut insan eliyle değiştirilmediyse, kötü depolama koşullarından dolayı fişek içerisindeki barutun bozulup ateşleme yapamamasına ya da eksik ateşleme yapıp mermi çekirdeğinin ilk hızını düşürmesine sebep olabileceği düşünülebilir. Bu sebeple Goltz Paşa'nın mermilerin bol fakat kalitesiz olduğu hakkındaki savı doğru olabilir.

dâhi kendi beraberinde dört günlük erzak taşıyor ve yahud taşıyacaktı. Harbiye Nezâreti Selanik, Manastır, Yanya ve vilâyetlerde 400.000 kg.'lık peksimed yaptırdı. Selanik'te bir idâre komisyonu teşkîl olunarak bütün vezâifi deruhde eyledi... Hududda mağazalar te'sîsi, yük hayvânâtı kollarının teşkîli emredildi."⁴⁴⁶

Ordu bu şekilde teçhiz ve iaşe edildikten sonra süratle yığınak bölgelerine ulaştırılması gerekiyordu. Ulaştırma sistemi şu şekilde tesis edilmişti: Tabur merkezlerine gelen askerler kendi tabur komutanlarının emir komutasında, yakınlığına göre Karadeniz veya Marmara sahilindeki iskelelere ulaşmaya çalışıyordu. Bu intikalde ya kara yolu ya da İzmit iskelesine bağlanan demir yolu hattı kullanılıyordu. Bu iskelelerden vapurlarla Tekfur Dağı iskelesine ulaşıyordu. Sonrasında İstanbul-Edirne hattı üzerinde bulunan Muratlı istasyonuna yaya intikali yapıyordu. Birlikler bu noktadan demiryolu ile Selanik'e sevk ediliyorlardı. Selanik'ten itibaren Alasonya ordusuna katılacak birlikler Karaferiye ve Soroviç istasyonlarına, Yanya kolordusuna katılacak birlikler ise Manastır istasyonuna sevk ediliyorlardı. Bu noktalara ulaşmalarının ardından emredilen yığınak bölgelerine yaya intikaller yapıyordu.⁴⁴⁷ Senai bu konuda 1866 ve 1870-71 Alman Ulusal Savaşlarını örnek göstermektedir. Bu seferlerde Prusya'nın 7-10 gün içerisinde seferberliğini tamamladığını bu sayede düşmanlarından önce harekât alanında olduklarını belirtmektedir.⁴⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin seferberliğine bakıldığında bu sürate erişilemese de 3 Şubat-5 Mart tarihleri arasında 106 asker katarı (1989 vagon) düzenlenmiş, cephanesiyle beraber 38.000 asker, 7.000-8.000 hayvan Selanik'e sevk edilmişti.⁴⁴⁹

Osmanlı devletinin dönem fenn-i harbine uygun olarak yapmaya çalıştığı ilk seferberlik bu doğrultuda gelişmişti. İmkân ve kabiliyet olarak yeterli olmasa da kendisini dönem askeri düşüncesine adapte etmeye çalışıyordu. Senai alınan dersleri şu şekilde ifade ediyor: "Bundan şu netîce hâsıl olur ki, zaman-ı hâzır seferlerinde güzel güzel netîceler elde etmek için, hükümetler kendi ordularını sulh zamanında daha, gayet muntazam bir sûretde terbiye ve ta'lîm ile yetiştirmek ve harekât-ı askeriyye üzerine tesîrât kat'iyye gösteren mevâd ve malzeme-i seferiyyede yine o vechele ve hiçbir noksanı olmamak şartıyla evvelden tedârik eylemek mecbûriyyetinde bulunurlar... Öyle ise

⁴⁴⁶ Golç Paşa, a.g.e, s. 20.

⁴⁴⁷ Vecihi, a.g.e, s. 150.

⁴⁴⁸ Senai, a.g.e, C. I, s. 110.

⁴⁴⁹ Vecihi, a.g.e, s. 153.

açıktan açığa diyebiliyoruz ki, seferberlik zaman ve harekâtı iki ordunun, iki hükümetin vâhid-i kıyâsî-i kemâlidir.”⁴⁵⁰

3.4.2 Harekât

Dönem harplerinde taarruzî bir harekât, en yalın haliyle harekât üssü ile asıl hedef arasında bir ilerleyiş idi. Hedefe olan bu ilerleyişe düşman tarafından bir karşı koyma olursa muharebe başlıyordu. Muharebe, bir nevi taarruz etmek ve savunmak arasındaki diyalektik ilişkiydi. Bu ilişkiyi anlamak adına yöneldiğimiz harp tarihinde tek bir birliğin yaptığı taarruzun başından sonuna kadar kesintisiz anlatılmasının çok nadir olduğunu görüyoruz. Ancak birçok birliğin parça parça bilgileri ile taarruzun nasıl yapıldığı hakkında fikir edinebiliyoruz. İlaveten eserlerimizde bir askeri faaliyetle ilgili yapılan fenn-i harp açıklamaları Osmanlı ordusunun nasıl savaştığına dair önemli ipuçları taşımaktadır. Her ne kadar yapılan icraatla fenn-i harp ilkeleri arasında farklılıklar olsa da o faaliyeti yapan komutan veya askerin zihnindeki askeri düşüncüyü yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Buradan hareketle sorumuz şu olabilir: Bir birlik taarruz ederken neler yapıyordu veya yapmaya çalışıyordu? Cevap olarak Vecihi'nin “piyade muharebesinin sûret-i icrâsı” adı altında açıkladığı fenn-i harp esaslarına kulak vermek istiyoruz.

“Bir mevki’i müdâfaada bulunan düşmana ta’arruz bervech-i âtî icra olunur:

1. Piyâde taburları düşman topçusu mermiyâtından hasâr görmemek için 2.000 m. mesâfede *yol kolunu* terk ederek *tâ’biye cüz’-i tâmı* halinde bölük bölük yayılırlar ve ateş etmeksizin mümkün olduğu kadar düşmana yaklaşılırlar. Bu esnada mütearrızın topçusu dahi münâsib mevki’ ahzıyla düşman topçusu ile muharebe eder ve piyâde kıtaâtının ilerlemesiyle düşman *topçusunun körlenmesi* üzerine 1.000-1.200 metreye kadar yaklaşarak hücum noktasını dövmeğe başlar. Bu sûretle 1.200 metreye kadar yaklaşılır ve bu mesafeden muharebe tertîbâtı alınur, yâni hafif bir *avcı hattı* teşkil olunur ve 800 metreden ağır *avcı ateşine* başlanılır. Bu zamanda gayet az fişek sarf etmeğe dikkat olunur.
2. 1.000 metreden 250 metre mesâfeye gelinceye kadar avcı ateşine devam edilerek hücum noktası üzerine ateşler cem’ edilür.
3. Müsâid fırsatlarda yâni düşmanın ateşleri seyreltiği esnâda sıçrama hareketleriyle ilerlemeğe başlanur. Sıçramalar bölük zâbitânının emriyle ve bölükçe icrâ olunub her

⁴⁵⁰ Senai, a.g.e, C. I, s. 112.

sıçramada 50-70 m. ileri gidilir. Bu esnâda yerlerinde duran kıtaâlar düşman üzerine şiddetli ve yayılım ateşleri icrâ ederek düşman ateşlerini kendilerine celb eder ve gerideki ihtiyatlar mesafelerini azaldır ve îcab ederse avcı hattını ta'yîn eder.

4. 200-50 metrede süngü takılır ve düşmana 100 metre kalınca ateş kesilüb 40-50 metrelik bir mesafe daha şiddetle ta'kîb olunur ve bi'l-umûm zâbitân kâmilen ileri atılır. Burada biraz nefes aldıktan ve gerideki ihtiyât ve istinâd kıt'alarıyla avcı hattı takviye edildikten sonra umûm kıtaât-ı askeriyenin borozan ve tronpetçileri hücum işâretini çaldıkları gibi nihâyet nefere kadar (Allah Allah) sadâsıyla düşman üzerine atılırlar. Hücumun icrâsında netîce-i matlûbeyeye nâil olmak için düşman ateşine tefevvuk etmeyi ve düşmanı topçu ve piyade ateşiyle sarsmağı nazar-ı dikkatten dûr tutmamalıdır.”⁴⁵¹

Vecihi'nin bir piyade taburunun ideal şartlarda yaptığı taarruz hakkında verdiği bilgileri tam manasıyla kavrayabilmek için bazı terim ve kavramları açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. “Cüz'i tâm”, bir komutanın doğrudan doğruya komutasıyla manevra ettirebildiği birliktir. “Sunûf-ı selâse”, yani piyade, süvari ve topçudan oluşan fırka veya iki ya da daha fazla fırkadan oluşan kolordu gibi birliklere “büyük cüz'-i tâm” denilmektedir. Her bir sınıfın kendi sınıfından olan ana ast birliklerine “tâ'biye cüz'-i tâmi” denilmekte ve piyade için tabur, süvaride bölük, topçu birliklerinde ise bataryadır. Bölüklerin bazı durumlarda müstakil görevler alabildiği ve bir üst komutanın emir-komutasına ihtiyaç duymadığı durumlar da olabildiğinden, bu bölükler “muharebe cüz'-i tâmi” olarak isimlendirilmektedir.⁴⁵² Bu terimlerin teşkilatta veya nizam-ı harpte ayrı bir yer veya anlamları yoktur. Sadece emir-komutayı kolaylaştırmak maksadıyla kullanıldığını görmekteyiz. Örnek olarak Senai, II. Neşet Paşa Fırkası'nın Milona Muharebesi'nde Papalivadya Tepesi'ni aldıktan sonra hücumlarına devam ettiğini fakat akşam karanlığının bastırmasından sonra ilerleyemediğini belirtir. Devamında, “lâkin gece karanlığı basmış olmak münâsebetiyle ta'kîb harekâtından sarf-ı nazar eyleyerek zabt olunan yerlerin işgâl ve tahkîm husûsunda *cüz'-i-tâm* kumandanlarına evâmir-i kat'î verildi”⁴⁵³ demektedir. Burada kullandığı *cüz'-i tâm*, Neşet Paşa'nın emir komutasındaki taburlar anlamına gelmektedir.

Vecihi'nin taarruzu anlatırken kullandığı bir diğer tabir ise “yol kolu” kavramıdır. Bu kavram, piyade sınıfının muharebe düzenleri konusunun alt başlıklarındandır. Osmanlı fenn-i harbine göre piyade sınıfının dönem harplerinde beş tür düzen kullandığını

⁴⁵¹ Vecihi, a.g.e, s. 188.

⁴⁵² Naili, a.g.e, s. 194. Vecihi, a.g.e, s. 174.

⁴⁵³ Senai, a.g.e, C. II, s. 86.

görüyoruz: “Saff-ı Harb, Kol, Muhtelit [karışık/karma], Kale ve Avcı Nizâm-ı Harbi”... Naili, saff-ı harb ile kol arasında bir de “kademe nizâmı” anlatmasına rağmen bunu muharebe düzenleri arasına almamıştır. Bir birliğin derinliğine tertip edildiği “kol” düzeni ile cephesine genişliğine yayıldığı “saf” düzeni meselesi Birinci bölümde de bahsedildiği üzere askeri tarih düşünür ve teorisyenlerinin üzerinde en çok tartıştıkları meselelerden biridir. Guibert’in de üzerinde tartıştığı “saff-ı harb [ordre mince]”, ateş gücünün cepheye en fazla, yanlara en az olmasıyla temel hücum düzenidir. Derinliğinin az ve göğüs göğüse muharebe için avantajlı olması ile taarruza en uygun fakat arızalı arazide ilerleme için zor bir düzendir.⁴⁵⁴

“Kol düzeni [ordre profonde]” özellikle intikal, manevra ve bazı durumlarda hücum için kullanılan bir düzendir. Yolun veya geçidin genişliğine göre ön cephesi genişletilebilir ya da daraltılabilir. Kol düzeni korunmaya muhtaç bir düzendir. Avcı ve yanlara yerleştirilecek toplarla korunmalıdır. Kullanan birliklerin derinlik, kuvvet ve kullanma amaçlarına göre çeşitleri bulunur. Kol düzenini oluşturan askerlerin arasındaki mesafeler, “bu’d-ı tam” [çift kol?], “nısf-ı bu’d” [tek kol?] ve “yanaşık” [dirsek teması?] olabilmektedir. Kuvvetlerine göre “bölükten kol”, “fırkadan kol” [iki bölükten?]⁴⁵⁵, “kol ile tabur”, “alaydan kol”, “livadan kol”, “fırkadan kol” teşkil edilebilmektedir. Kullanılış amaçlarına göre ise “yol kolu”, “manevra kolu”, “hücum kolu” olmak üzere üçe ayrılır. Yol kolu düzeni süratle düşmana yaklaşmak için kullanılan bir düzendir. Aralık ve mesafeler bu’d-ı tamda olmak üzere arka arkaya sıralanmış takım ya da bölüklerden oluşan tabur, alay, liva, fırka hatta kolordular dahi yol kolu düzeni oluşturabilir. Yol kolunu oluşturan takım ve bölükler ilerleme esnasında bazen birbirlerine 1-2 saat uzaklıkta olabilir. Manevra kolunun kullanım prensipleri yol kolu ile aynı olsa da asıl kullanılma maksadı askerleri muharebe meydanına taşımak, birliği daha kolay “taburla kol” düzenine geçirmek ve düşman topçu ateşinden korunmaktır. Yol ve manevra kolları birliği emniyet ve süratle muharebe alanına taşıma amacı güderken hücum kolu

⁴⁵⁴ Naili, a.g.e, s. 212-213.

⁴⁵⁵ Naili, kol düzenini kuvvetlere göre bölükten kol, *fırkadan* kol, kol ile tabur, alaydan kol, livadan kol ve nihayetinde *fırkadan* kol olarak altıya ayırmıştır. Fakat maddelerde iki defa fırkadan kol geçmesi okuyucuyu tereddüte sürükleyebilmektedir. Mekteb-i Harbiye’de Fenn-i Harp hocalığı yapmış bir Paşanın bölükten yukarı doğru birlikleri sayarken bölükten sonra fırka (tümen), sonrasında taburu saymasının bilinçsizce yaptığı bir hata olmadığı düşünülebilir. Bunun sebebi Osmanlı askeri düşüncesinin seneden seneye Avrupa askeri düşüncesine daha çok yaklaşması olabilir. Önceki bölümlerde Ömer Naili’nin *Fenn-i Harp ve Tarih-i Askerî* adlı kitabının yoğunluklu olarak Fransız askeri düşüncesini yansıttığını söylemiştik. Fransız fenn-i harbinde “division” kelimesi çoğunlukla “dört beş alaylı bir fırka (tümen)” anlamında kullanılsa da diğer bir anlamı da “bir taburun iki bölüğüdür.” Jomini, a.g.e, s. 292. Naili, bu bölümü başka bir Fransız talimnamesinden çevirirken hata yapmış olabilir. Burada vurgulamak istediğimiz, Osmanlı fenn-i harbinde kullanılmayan iki bölüklü bir düzene ait, aslında çok da anlamı olmayan bir çeviri hatası değildir. Asıl önemli gördüğümüz nokta Osmanlı askeri düşüncesinin geçmişteki izleri takip edilirken ele alınan hemen hemen her konunun (önemli/önemsiz) Avrupa askeri düşüncesinde bir karşılığı olduğudur.

daha taarruzî bir anlam taşır. Asıl taarruz düzeni saff-ı harp olmasına rağmen cephesinin genişliği göz önünde bulundurulduğunda arızalı bir arazide ve yoğun ateş altında bu düzen ile ilerlenilmesinin zor olduğu düşünülebilir. Bu sebeple düşmana yaklaşımda hızlı hareket edebilmek için saff-ı harpten ziyade hücum kolu düzeni kullanılmaktadır.⁴⁵⁶

Vecihi'nin belirttiği düşman topçusunun köreltilmesi ise dönem fenn-i harbinin topçu sınıfına verdiği en önemli görevlerden biridir. Taarruzî bir ordunun topçularının ilk görevlerinden biri düşman topçusunun etkisiz hale getirilmesidir. Görevin icrası düşman topçusunun imhası, başarılmazsa üzerinde ateş baskısı kurulması şeklinde olmaktadır. Ayrıca düşman topçusunun köreltilmesi düşmandan daha fazla ve daha büyük çapta toplar gerektirmektedir. Taarruz öncesi düşman toplarının köreltilmesi uygulamasının Milona Muharebeleri öncesi Osmanlı ordusu tarafından yapıldığını görüyoruz. Topçu kumandanı Rıza Paşa emir komutasındaki ordu topçusu, Milona Tepesi ve Kırçova köyü civarındaki istihkâmlarda mevzilenmiş Yunan topçularını 1-2 saat boyunca baskı altına almışlardır. Ethem Paşa dahi sonradan topçu mevzilerine gelip atışları teftiş etmiştir.⁴⁵⁷

Bu noktadan sonra bir piyade taburunun taarruzunda avcılık görevinden bahsetmek istiyoruz. Avcılık kavramına günümüz savaş sanatı açısından bakıldığında işlevi yeteri kadar anlaşılammamaktadır. Fakat dönem fenn-i harbi açısından bakıldığında taarruzların başarısı için en az ateş destek görevi kadar önemli olduğunu düşünüyoruz. Bunun için dönem harpleri ya da sadece 1897 Harbine bakmak yeterli olacaktır. Taarruzun asıl kuvveti piyadedir ve piyadelerin dönem harplerindeki muharebe silahları hafif piyade tüfekleri ve süngülerdir.⁴⁵⁸ Somut bir örnek üzerinden tartışırsak daha açıklayıcı olabilir. Osmanlı piyadesinin ana muharebe silahı Martini-Henry tüfeğinin azami menzili 1900 yarda (1700 m.), etkili menzili 400 yardadır (370 m.).⁴⁵⁹ Günümüzde dahi gelişmiş hafif piyade tüfeklerinin etkili menzillerinin 200-400 m. olduğu düşünüldüğünde, dönem piyadelerinin aslında teknik olarak 400 m., pratik

⁴⁵⁶ A.g.e, s. 219.

⁴⁵⁷ Vecihi, a.g.e, s. 187. Naili, a.g.e, s. 293-295.

⁴⁵⁸ Bu hususta makinalı tüfekleri de zikretmemiz gerekir. Dönem savaşlarını çok yakından etkilemiş bu silah, I. Dünya Savaşı'nı "mevzii savaşlarına" çeviren en önemli faktörlerdendi. Gelişmiş ülkelerin envanterine girmesine rağmen tamamen yaygınlaşmaması ve 1897 Harbi'nde "kullanılmaması" dolayısıyla açıklamalarımıza makinalı tüfekleri ihmal ederek devam etmek istiyoruz. Bununla beraber Palmer, Yunanlıların elinde Maxim (İngiliz-1884) makinalı tüfeği bulunduğunu söylemektedir. Palmer bu silahı Dömeke Muharebesi öncesi Prens Kostantin'in karargâhında gördüğünü belirtmektedir. Muhtemelen bir adet olan bu silahın mühimmatı bulunmasına rağmen kullanacak eğitilmiş nişancı bulunamadığından, aralarında İngiliz olması sebebiyle yabancı gönüllülere verilmesi düşünülmüştü. Sonrasında yaşanan kararsızlık sonucu Dömeke Muharebesi'nde bir tek atış dahi yapamamıştır. Palmer, a.g.e, s. 145

⁴⁵⁹ www.shorehamfort.co.uk/past/the-martini-henry-rifle/

olarak bu mesafeden daha az yaklaşmadıkça düşmana fiziki bir etkilerinin olamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Vecihi'nin belirttiğine göre fenn-i harp olarak taarruz, düşmana 2.000 m. mesafeden başlamaktadır. Dolayısıyla piyade 1.600 m. boyunca sadece ilerlemek durumunda olup, muharebeye aktif bir katkısı olmamaktadır. Bu durumda dönem fenn-i harbi için en önemli sorulardan biri beliriyor: Düşman topçusu önünde savunmasız ve toplu bir şekilde ilerleyen dost piyadesi 1.600 m. boyunca bu ilerlemeyi nasıl sürdürebilir?⁴⁶⁰

Sorumuzun ilk cevabını “düşman topların köreltilmesi” kâidesinde vermiştik. Düşman topçusunun baskı altında tutulması sayesinde dost piyadelerin ilerlemesi kolaylaştırılabiliyordu. Bununla beraber dönem fenn-i harbi asıl taarruz kuvvetinin korunması için bir yöntem daha kullanıyordu: Avcılık... Bu yöntem aslında 1897 Harbi'nden çok önce XVI. yüzyıl savaşlarından beri kullanılan bir yöntemdi. Jomini, piyadenin taarruz etmek üzere tertiplenmesinde alınabilecek düzenleri şu şekilde sıralıyordu: 1. Avcı erleri şeklinde, 2. Devamlı veya dama tahtası şeklinde hatlar halinde, 3. Merkez tümenlerde taburlar halinde, 4. Derin kitleler halinde 5. Kareler halinde... Sonrasında Avcılığı şu şekilde tanımlıyordu: “Avcı eri düzeni bir aksesuardır; çünkü avcı erlerinin görevi muharebe hattını teşkil etmek değil, arazinin avantajından yararlanarak onu örtmek, kolların hareketlerini korumak, boşlukları doldurmak ve bir mevziin eteklerini korumaktır.”⁴⁶¹ Avcıların kullanılmasının sebepleri şunlardı: Düşman avcılarını uzak tutup zapt olunan yerleri korumak, düşmanın yerini keşif, saflarını bozmak, asıl kuvvetlerin hareketlerini örtmek ve yolunu açmak. Avcı hizmetleri ise keşif, pişdar (öncü), dümdar (artçı), canıbdar (yancı), nöbetçi ve ileri karakol hizmetleriydi.⁴⁶²

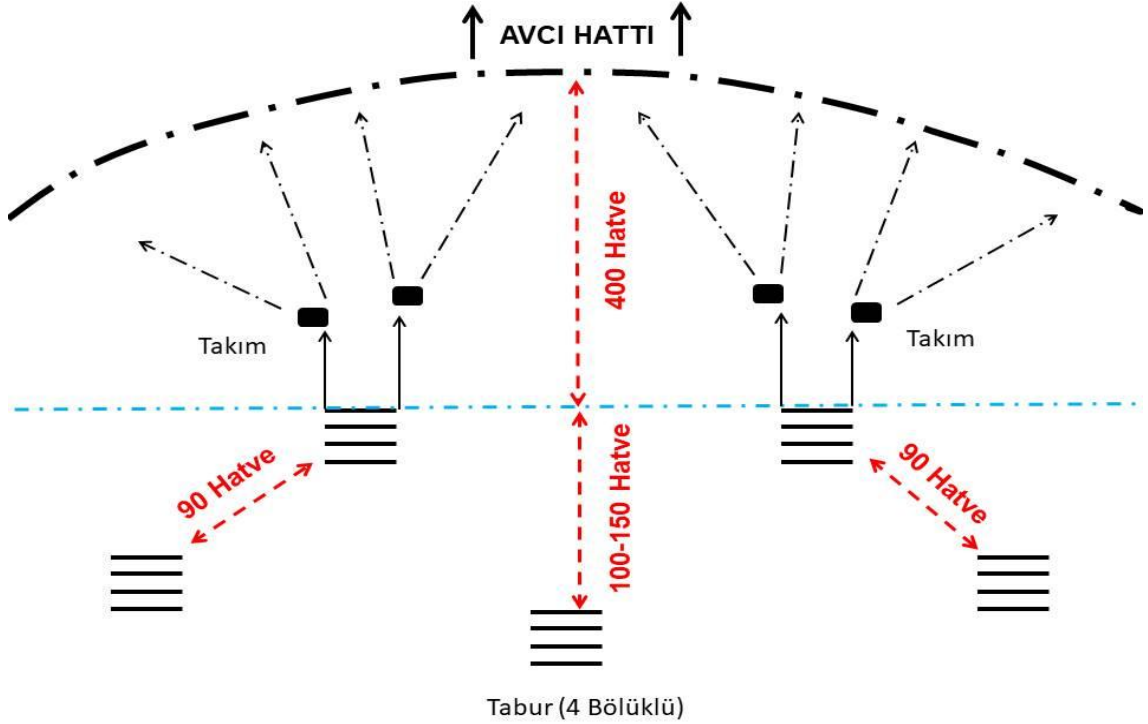
Avcı hattı dörderli grup ve ikişerli diziler halinde ileri yanıştırılan gruplarla oluşturulmaktadır. Bu gruplar günümüzdeki mangalardaki timlere benzer görünmektedir. “Muharebe arkadaşları” olarak isimlendirilen bu grupların en önemli özellikleri devamlı ateş sağlama prensibi üzerine çalışmalarıydı. Bu sebeple birisi tüfeğini doldurmadan diğerinin ateş etmemesi esastı. Avcıya yayılmış askerlerin aralarındaki mesafe beş adım olduğu gibi, 10 adıma kadar çıkabilmektedir. Prensip olarak bir taburun cephesini bir avcı bölüğünün muhafaza etmesi ön görülüyordu. Fakat

⁴⁶⁰ İki ordunun sahra toplarının (75 mm. Krupp) etkili menzillerinin 4400 m. olduğunu düşünürsek, piyadenin ateş altında ilerleme mesafesinin aslında 1600 m.'den çok daha fazla olduğunu düşünebiliriz. Fakat incelediğimiz taarruz modeli gereği, belirtilen mesafelerle uyumlu olmak maksadıyla taarruzun 2000 m.'den başladığını varsayıyoruz. www.armedconflicts.com/topic/view/110299/75-cm-Krupp-M-1886-75-mm-polni-delo

⁴⁶¹ Jomini, *a.g.e.*, s. 145.

⁴⁶² Naili, *a.g.e.*, s. 232-233.

bu kuvvetin hepsi avcı hattına yayılmıyordu. Eğer 300 asker avcı hattına ayrılacaksa 100 asker avcı hattına, 100 asker küçük ihtiyata, 100 nefer de baş ihtiyata ayrılıyordu. Bu ihtiyatların ayrılma sebebi muhtemel bir düşman süvari hücumunda hattı korumaktı. Avcılar geri püskürtülür ise tabur içerisinden geriye çekilerek emirle saff-ı harp teşkil ederlerdi.

Şekil VI: Taarruzda Beş Taburluk Hücum Kolu ve Avcı Hattı⁴⁶³

Eğer düşmanla temas sonucu durumu geliştirip bir mevki ele geçirirlerse derhal ihtiyatlarla elde tutulmaya çalışılıyordu. Üç tür Avcılık görevi vardı: Meşî [Yaya] avcılık, meydan muharebesi avcılığı, büyük takım avcılığı... Meşî avcılar gerçek anlamda pişdar, dümdar ve canibdardı. Bu avcılarının görevi, kolun ilerlediği istikamette düşmanı tespit etmek ve tabur uygun muharebe düzeni alana kadar düşmanı oyalamaktı. Meydan muharebe avcılarını ise daha taarruzî bir amaçla teşkil ediliyordu. Amaçları taarruzda düşman ileri karakollarını ortaya çıkarıp dağıtmak ve mümkünse düşman hatt-ı harbini bozmak ve asıl kuvvetler gelene kadar düşmanı oyalamaktı. Büyük takım avcılığının kökleri ise XVI. yüzyıllara kadar dayanmakta olup, arazi sebebiyle düzenli bir şekilde ilerleyemeyen asıl kuvvetleri büyük avcı takımları şeklinde tertipleyip esnek bir muharebe düzeni oluşturmak için kullanılmaktaydı. Osmanlı ordusunda avcılık

⁴⁶³ A.g.e, levha I, şekil VI, s. 572. "Hatve" bir insan adımı anlamındadır. 65-75 cm. kabul edilebilir.

görevlerini “avcı ve talia bölükleri” icra etmekteydi. Avcı bölükleri yalnız bağlı oldukları taburların cephe ve manevralarını örtüp muhafaza ediyordu. Talia taburları ise hem bu görevleri, hem de ateşlerini bir noktaya toplamak suretiyle aynı topçu birliği gibi düşman topçusunu baskılamak, düşman hatt-ı harbinde gedik açmak veya dost hatt-ı harbinin açık bir yanını kapamak görevlerini ifa için kullanılıyordu.⁴⁶⁴

Eserlerimizde Osmanlı askeri düşüncesinin avcılık kâidelerini keskin bir şekilde uygulamaya çalıştığını fakat harbin “sürtünme” olgusunun Şekil VI'yı uygulamayı her zaman güçleştirdiğini görüyoruz. Milona Muharebesi esnasında arazinin sarp ve arızalı olmasında topçunun her zaman ilerleyen birlikleri destekleyemediğini gözlemlemekteyiz. Bu durumda en ilerideki avcı hattına daha fazla iş düşmekteydi. Avcı birliklerin ilerlemesinin yavaşladığı veya durduğu durumlarda geriden gelen ihtiyatların mezkûr hatta yığıldıklarını bu sebeple avcı hattında yığılma ve birbirine karışma yaşandığını görüyoruz. Bölüklerin birbirlerine karıştığını hatta yanlışlıkla başka taburların emir komutasına girdiklerini dahi gözlemlemekteyiz. Senai bu hattın düşmana uzaklığının 300-400 hatve olduğunu belirtmekle beraber fenn-i harp değerlendirmelerinde her zaman titiz olan Senai'nin hâkimde olan düşmana bu kadar yakın bir mesafede kesif bir şekilde yığılmış Osmanlı birliklerinin durumuna bakış açısı ilginçtir. Osmanlı birliklerinin bu kesif durumunun mahzurları olsa da Avrupa birliklerinde yaşanabileceği gibi bir sevk idare karmaşası olmayacağını belirtmektedir. Osmanlı askerinin komutanlarını kaybetse de derhal en yakın komutanın emrine girebileceğini ve bu vasfın Avrupa askerinde olmadığını îmâ etmektedir.⁴⁶⁵ Başka bir örnekte Ziya Şakir Yunanlıların Kranya hudut kalesine taarruz etmeden önce iki bölüğün “ava yayıldığını” belirtmektedir.⁴⁶⁶

Görüldüğü üzere dönem savaşlarında asıl taarruz kuvvetleri ister saff-ı harp, ister kol düzenlerinden birinde olsun kesin sonuç noktasındaki hücum kadar korunmak zorundaydı. Taarruz eylemini en temelde ateş ve hareketin bir türevi olarak düşünürsek, ilerleyen asıl taarruzun hedefe ulaşması için gereken ateş desteğinin topçu ateşleri ile sağlanmasına rağmen gene kendinden olan bir birliğin ateşine ve perdelemesine ihtiyaç duyuyordu. Bununla beraber avcılığın, ateş destek vasıtalarının gelişmesiyle ters orantılı olarak harp sahnesinden kaybolduğu ve yavaş yavaş günümüzdeki öncü, artçı, yancı, keşif görevlerine indirgendiğini görmekteyiz.

⁴⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e, s. 232-244.

⁴⁶⁵ Senai, a.g.e, C. II, s. 70.

⁴⁶⁶ Şakir, a.g.e, s. 37.

Bu noktadan sonra bir piyade taburunun taarruzunu anlamak için piyadenin icra ettiği ateşlere değinmek istiyoruz. Osmanlı fenn-i harbinde üç tür muharebe ateşinin olduğunu görmekteyiz. Birincisi “yaylım ateşi” olup manga, takım, bölük veya daha üst bir birliğin, bir subayın komutuyla hep birden icra ettikleri atış türüdür. İkincisi yani “avcı ateşi”, ava yayılan bir birliğin avcı hattında yaptığı ateşlere denilmekte olup iki türü bulunmaktadır. “Yavaş avcı ateşi” bir nefer atış yaparken diğer bir avcının yapılan atışı gözetlemesi ve müteakip atışın bu düzeltmeye göre tekrar yapılmasına dayanan bir atış türüydü. Bu haliyle günümüzün keskin nişancı atışlarına benzemektedir. “Şiddetli avcı ateşi” ise hedefe isabetten ziyade hedefi baskı altında buldurmak maksadıyla avcılarının süratle icra ettikleri atışlardır. Üçüncü ateş türü “çabuk” ya da “hazineden ateş” tabir olunan ateş türüdür ki kesin sonuç noktasında ateşlerin şiddetlendirilmesi için tercih edildiğini görüyoruz. Bu tür atış, mükerrer [seri] atış yapılabilen Mavzer tüfekleri ile yapılıyorsa “hazineden”, bu imkân kabiliyeti olmayan Martini-Henry tüfekleri ile yapılıyorsa “çabuk ateş” şeklinde tabir edilmektedir. Daha çok düşman süvarisinin baskın tarzında yaptığı bir akında, savunmadayken düşmanın son hücumuna kalktığı anda ya da geri çekilen düşmanı takip ederken kullanılmaktadır.⁴⁶⁷

Tüm bu kavramların ışığında bir piyade taburunun 2.000 m.’den itibaren, o noktaya süratle gelmek için kullandığı yol kolu düzeninden daha taarruzî bir düzene geçmekte olduğunu görmekteyiz. Taburun çoğunlukla müstakil olmadığı, alacağı düzenin bağlı olduğu birlik komutanının emrettiği düzene göre olacağı açık olsa da dönemimizde bir tarruzun temel dinamiklerini anlamaya çalıştığımızdan birlik seviyesinden ziyade taarruzun safhalarına odaklanmak istiyoruz. Taarruza devam edersek, yol kolu düzeninden ya saff-ı harp ya da hücum kolu düzenine geçileceği düşünülebilir. Bununla beraber yukarıda bahsedildiği üzere saff-ı harp düzeninin sevk ve idaresiyle, arazide uzun mesafeler süratle ilerlenmesi için çok kullanışlı olmadığı düşünülürse uzak mesafeden düşmana hücum kollarıyla yaklaşılmasının daha uygun olduğu görülmektedir. Tarruzun bu aşamasında dost topçu birlikleri, asıl taarruz için en büyük tehlikeyi oluşturan düşman topçusunu köreltmeye başlamaktadır. Düşman topçusunun baskı altına alınmasıyla rahatlayan birlikler süratle ileriye yanaşmakta ve 1.200 metrede bir avcı hattı teşkil etmektedir. Aynı zamanda dost topçusu da ileriye yanaşmakta ve hücum noktasını dövmeye başlamaktadır. Avcılar, taarruzu 1.000-250 m. arasında geliştirmeye çalışırken “yavaş avcı ateşini” kullandıklarını düşünebiliriz. Muharebenin bu aşaması 750 metre boyunca aslında bir “avcı muharebesidir”. Bu

⁴⁶⁷ Vecihi, a.g.e, s. 183.

sırada düşman avcılarının da dost avcılarını engellemeye çalıştığını düşündüğümüzde muharebenin orta vadede başarısının, asıl taarruzun perdelenmesi ve korunması için yoğun çaba harcayan avcı erlerinin ve dost topçularının performansı ile yakından ilgili olduğunu düşünebiliriz. Aynı zamanda asıl taarruz birliklerinin bir kuşatma manevrası ile düşmanın yan ve gerilerine sarkmak maksadıyla bir noktaya yürüyüşlerini kaydırmak veya sıklet merkezi ile bazı birliklerini bir noktaya toplayabilmek için dost avcılar ve topçusunun kendilerine sağlayacağı hareket serbestisine muhtaç olduğu da açıktır. Avcı ve topçuların ateş desteğiyle 250 m.'ye gelindikten sonra birliklerin sıçramalarla ilerlediklerini görüyoruz. Asıl taarruz kuvvetlerinin düşmanla temasa girmesinin bu mesafelerde arzu edildiğini görmekteyiz. Bir birlik ateş ile düşmanı baskılarken diğer birlik 50-70 m. ileriye sıçramaktadır. Bu suretde dört veya beş sıçramayla birliklerin son 50 m.'ye geldikleri düşünülebilir. Burada yani hücum hattında son kontrol ve hazırlıkların yapıldıktan sonra tüm birlik aynı anda (borozan, düdüğü, tronpetle) düşman üzerine atılmakta, "çabuk ateş" ve göğüs göğüse muharebeyi kullanarak düşmanı imha etmeyi veya geriye sürmeyi amaçlamaktadır.

Taarruzun bu anı muharebenin şiddetinin hızla tırmandığı ve genellikle en üst noktasına vardığı bölümüdür. Taarruz şiddetinin yavaş yavaş eridiği buna karşılık savunmanın moralinin en çok sınava tabi tutulduğu noktadır. Clausewitz, taarruz ve savunmanın diyalektik ilişkisinin bir noktada dengeye ulaşacağını (doruk noktası) komutanların bu noktayı hissetmeleri gerektiğini, dengeyi lehlerine bozacak hamleleri bu noktalarda yapmaları gerekeceğini var saymaktadır.⁴⁶⁸ Taarruzi kuvvetler bu noktada ihtiyatlarını kullanarak ya da başka bir hamle yaparak düşmanın savaşma azim ve kararlılığını kırabilirse geri çekilme ve takip başlayacaktır. Takip, savunma bütünlüğünü kaybetmiş bir birliğin imha edilmesi anlamına geldiğinden taarruzî orduyu savaşın hedefine en çok yaklaştıracak harekettir. "Takip zaferin ikinci aşamasıdır ve çoğu kez birincisinden daha önemlidir; kusursuz eserini teslim almak için taktiğe yaklaşan strateji, zaferinin tamamlanmasını isteyerek otoritesinin birinci etkinliğini takibe ayırır."⁴⁶⁹ Bu ana kadar muğlak ve belirsiz olan herşey takip harekâtı ile bir karakter ve kararlılık kazanır⁴⁷⁰ ve taarruzi kuvvetler savaşın inisiyatifini tamamen eline alır.

⁴⁶⁸ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 621-624.

⁴⁶⁹ *A.g.e.*, s. 289.

⁴⁷⁰ Beach, *a.g.m.*, s. 140.

3.4.3 Lojistik

Savaşın her asır daha karmaşıklaşan doğasının beraberinde getirdiği gelişmelerden biri de şüphesiz lojistik faaliyetlerdi. “Bildiğimiz kadarıyla lojistik kelimesi *majör général des logis* (Almancaya *quartiermeister* olarak çevrilmiştir) unvanından türemiş olup, görevi eskiden kolların yürüyüşüne yön vermek ve arazide konuşlandırmak için birlikleri konaklatmak ve ordugâh kurmak olan bir subaydı.”⁴⁷¹ Bununla beraber ordunun ordugâh faaliyetleri ile sınırlı olan lojistik faaliyetlerin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda büyük değişimler geçirdiğini görmekteyiz. Muharebeleri kazanmak için sarf edilen çaba ve enerjinin artması, dolaylı olarak muharebeleri destekleyen lojistik faaliyetlerin de değişmesini zorunlu kılıyordu.

Harekâtın temelde üs ile hedef arasında bir ilerleyiş olduğunu varsayarsak, düşmanla temasın yaşandığı cephe ile bu cephedeki muharebenin bağlı olduğu bir geri bölge faaliyeti olduğunu da varsaymak durumundayız. Hatta lojistik faaliyetlerin muharebelerden çok önce seferberlik safhasında başladığını düşündüğümüzde gerçek savaşın cephede mi yoksa geri bölgede mi verildiği belirsizleşebilmektedir. Eserlerimizde lojistiğin fenn-i harp esaslarından ziyade pratik uygulamasının daha çok tasvir edilmesine rağmen böylesine önemli bir konuya değinmeden geçmek istemiyoruz. Çünkü ele aldığımız 1897 Harbi'nin Osmanlı askeri düşüncesine kazandırdığı en önemli olgulardan biri artık mevcut ikmal ve iaşe anlayışı ile dönem savaşlarının başaramayacağıydı. Ayrı bir lojistik sınıfın olmayışı tüm ikmal faaliyetlerinin muharip birlikler tarafından yapılmasını gerektiriyordu. Bu da doğal olarak hatırı sayılır bir kuvvetin bu hizmet için geri bölgeye gönderilmesine sebep oluyordu. Goltz Paşa bu durumu şöyle belirtmektedir: “Umûm kıtaât kâmilen hareket etmiş olduğu halde, daha Çatalca kasabası ehemmiyetsiz bir takım hidemât için geriye bırakılmış olan birçok zâbitân ve neferât ile dolu idi. İdâreli ve şedîd davranıldığı halde bile mekkâre hayvanlarından mürekkebi olan nakliye kolları usûlü pek çok nefer sarfına müstelzim oluyordu. Ahvâl-i müsâidede altı kantar yük taşıyabilen üç hayvana bir mekkâreci nefer hesâb olunmak usûldendir. 20 kantar yük nakleden bir arabaya yine bir nefer hesâb olunur. Fakat maa'-teessüf ki Osmanlı ordusunda matlûb olan şiddet-i idâre yokdu. Bir hayvanı üç neferin sevk ve idâre eylediği birçok def'alar görülmüşdü.”⁴⁷² İkmal faaliyeti için çok fazla personelin bu işle uğraşması mevcut lojistik anlayışın bir sonucu gibi görünüyor. Bununla beraber harekâtın ilerlemesini

⁴⁷¹ Jomini, a.g.e, s. 253-254.

⁴⁷² Golç Paşa, a.g.e, s. 211-212.

yavaşlatan ve geri bölgeye daha fazla personel ayrılmasına neden olan başka faaliyetler de vardı. “Depo ve mağazalarda eşya ve çadırların muhâfaza ve nezâreti için birçok muhârib efrâd geriye bırakılmıştı... Birçok neferât bir takım vezâif-i husûsiyye ile ta Selanik’e kadar bütün menzil hattı boyunca geriye gönderiliyordu. Karargâh-i Umûmî’de 17 Mayıs sabahı harbe iştirâk edebilecek kuvve-i muhâribenin mecmû’ 30.000 tüfenkten [piyade] fazla tahmîn olunamıyordu.”⁴⁷³

Lojistik sürecin dinamiklerini incelediğimizde bu faaliyetlerin yeri geldiğinde muharebelerden daha zor olduğunu gözlemlemekteyiz. Osmanlı fenn-i harbinin savaş zamanında askerin iaşesi için öngördüğü yöntemlere göz atarsak Goltz Paşa’nın uygulamalarındaki tespitlerini daha iyi kavrayabiliriz. Osmanlı askeri düşüncesi ikmal ve iaşe için dört temel usûl kullanıyordu:

“1. Askeri cümleten konaklara yerleştirmek, mümkün olan zengin ve ahâlisi çok memleketlerde icrâ olunacak yürüyüşler esnâsında askerin ahâliye iaşe ettirilmesidir.

2. Muhtelif usûller meyânında en iyisi olup dâhil memleketlerde mültezimler, düşman memleketlerde ise hem mültezimler hem de kâfileler vâsıtasıyla mübâyaa veya tekâlif-i harbiye usûlüyle imlâ edilen anbarlardan iaşe olunur.

3. Askerin konduğu mahal-i etrâf ve civârındaki kurâ ve kasabâtdan lüzûmu olan erzâk ve zahîrenin tedârikidir. Bunun için iaşe olunacak kıt’a kumandanı muktedir bir zâbit kumandasında îcabı kadar efrâddan tekâlif-i harbiye müfrezesi ta’yîn ederek emr olunan kurâ ve kasabâtdan erzâk vesâir havâ’icin tedârikine müsâraat ve her dürlü vasâit-i hüsnîyye isti’mâl ettiği halde matlûbenin tedârikine muvaffak olunamazsa, kuvve-i cebriyyeye mürâcaat edebilir.

4. Erzâkın nakliye katarlarıyla celbi vasâit-i sâirenin fıkânında askerin ihtiyât ta’yînâtından iaşesidir ki bu usûl zarûrî hâlâtda kullanılır.”⁴⁷⁴

Vecihi’nin tasvir ettiği ikmal ve iaşe sistemi aslında Osmanlı ordusuna has bir anlayıştan ziyade Avrupa askeri düşüncesinin bir ürünüydü. Orduların işgal ettiği bölgeden beslenmesi fikri Fransız İhtilali’ni yarattığı ordu ve savaş tipinin beraberinde getirdiği bir sonuçtu ve Clausewitz bu konuda hiç de ılımlı cümleler kurmuyordu: “Fransız İhtilali, halk ordusunu birdenbire tekrar savaş sahnesine çıkarınca, hükümetlerin olanaklarının artık yeterli olamadığı görüldü... İhtilalin liderleri, depoların

⁴⁷³ A.g.e, s. 212.

⁴⁷⁴ Vecihi, a.g.e, s. 212-213.

durumuyla fazla ilgilenmeksizin ve ulaştırma araçlarını bir çark gibi hareket ettirmek suretiyle bu suni sistemin düzenini daha az düşünerek askerlerini sahraya, generallerini muharebeye sürdüler; ihtiyaç duydukları herşeyi savaş yükümlülüğü (tekâlif-i harbiye), haydutluk ve yağmayla sağladılar; bu suretle yediler, içtiler, güçlendiler, herkesi büyülediler.”⁴⁷⁵

Bu aşamada bir noktayı açıklayarak devam etmek durumundayız. Dönem savaşlarında ordular muharip birliklerini besleyip ikmal edecek bir “geri bölgesi” yaratıyorlardı. Bu sistem, harekât üssünden muharip askerlere zahîre, cephane vs. ihtiyaçları sevk ve nakletmek için bir dizi ambar ve depolar ile bunlar arasında bağlantı yollarından oluşuyordu ki dönem harplerinde orduların ileri harekâtı, bu irtibat hatlarının açık ve güvenli olmasına bağlı idi. Devletler kendi ürettiği her türlü ikmal maddesini (yiyecek, cephane, yem, araç vs.) bu sistem üzerinden cepheye taşıyordu. Fakat savaşın öngörülemez ve hesaplanması zor doğası (sürtünme) burada da iş başındaydı. İkmal maddelerinin üretim veya tedarikinin azalması, ulaştırma araçlarının yetersizliği, irtibat yollarının düşman sahasında olmasının getirdiği türlü zorluklar, ikmal ve iaşeyi birliklerin kendileri çözmeleri gereken bir sorun haline getiriyordu.⁴⁷⁶ Bu durumda ordu ikmal maddelerini bölge halkından satın alma ya da cebren tedarik usulüne başvuruyordu. Dönem harpleri ile büyük vatandaş/millet ordularının yarattığı/dayattığı bu durum Vecihi'nin tasvir ettiği ikmal-iaşe sistemi ile Clausewitz'in tasvir ettiği ikmal-iaşe sistemini benzer kılıyordu: “Birliklerin yeni iaşe şeklinin, yani bölgenin sunduğu her şeyden paylaşarak yararlanmanın da dört değişik yolu vardır: Konak sahibi tarafından beslenme, birliklerin bizzat sağladıkları savaş yükümlülüğü [tekâlif-i harbiye] ile beslenme, genel eksiltme yoluyla tedarik ve depolardan beslenme. Normal olarak aynı zamanda bunların hepsinden yararlanılır; ama biri ön plandadır; bununla beraber yalnız birinin kullanıldığı durumlar da olur.”⁴⁷⁷

Osmanlı ordusu Selanik ve Manastır'dan itibaren Teselya ve Epir harekât alanlarına doğru kurduğu menzil ve muvâsala hattı boyunca ikmalini sağlıyordu.⁴⁷⁸ 25 Nisan'da

⁴⁷⁵ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 374.

⁴⁷⁶ Yenişehir'in zaptından sonra Velestin yenilgisi ve göreceli uzun bir bekleyiş meydana gelince Pâdişâh, Ethem Paşa'yı durumu açıklaması için telgraf başına çağırtmıştı. 5 Mayıs 1897 tarihinde Ethem Paşa'nın telgrafda Pâdişâha verdiği yanıtlar ikmal ve iaşe güçlüklerinin ne boyutta olduğunu bir göstergesi olabilir. Müşir Paşa duraksamanın, nakliye araçlarının eksikliği sebebiyle ihtiyat erzağı ve zahîrenin günlük tedarikinin gecikmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca cephane ve mühimmatın çok gerilerden zamanında yetiştirilememesi de önemli sıkıntılardan. Bunları anlattıktan sonra Müşir Paşa, kendilerinin dahi bazı zamanlar 24-30 saat boyunca aç kaldıklarını açık yüreklilikle belirtmekten çekinmemiştir. Sun, *a.g.e.*, s. 290.

⁴⁷⁷ Clausewitz, *a.g.e.*, s. 374.

⁴⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 247-250.

Yenişehir zapt edildikten sonra İdare Heyet Başkanı Mirliva Hamdi Paşa Alasonya'da bulunan ambar ve depoları Yenişehir'e taşımıştı.⁴⁷⁹ Dömeke Meydan Muharebesi öncesi de Çatalca ve civarındaki köylere taşındığını görüyoruz. Bununla beraber ihtiyaç halinde tekâlif-i harbiye usûlü kullandığı da oluyordu. Mesela 28 Nisan'da Tırhala'nın zabtından sonra "asâkir-i mevcûdenin iâşeleri için kasaba ileri gelenlerinden müretteben teşkîl olunan heyet tarafından kararlaştırılan fiyat üzere kıtaât-ı askeriyye lüzumu olan erzâk tekâlif-i harbiye usulü ashâbına mazbata i'tâsıyla ahz edilüb cebren kimsenün malına ta'arruz edilmemiştir."⁴⁸⁰ Osmanlı harp tarihçilerimiz eserlerinde ahâlden cebren erzak vs. tedarik edildiğine dair bir bilgi vermemiştir. Bununla beraber *Müdâvele-i Efkâr*'ın Fransız yazarı, savaş bittikten sonra barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin alacağı savaş tazminatı meselesini eserine taşımıştır. Burada *Times Gazetesi'nden* alıntılacağı bir bilgi, bu hesaplamalar yapılırken Yunanlıların savaş zararlarını gösterir bir çizelgedendir. Zarar kalemlerinden birisinde, "Asâkir-i şâhâne tarafından iğtinâm olunan ağnâm vesâire bedelinin 18.000.000 drahmi" olduğu iddia edilmektedir. Bigham veya Bartlett'in bu konuda bir beyânatları yoktur. Gazetenin verdiği bu miktarın varlığı, doğruluğu veya tazminat toplamından düşülüp düşülmediğini de bilemiyoruz. Bununla beraber savaş sonucunda Yunanistan Devleti 92 milyon frank (4 milyon lira-yı Osmani) savaş tazminatı ödemeyi kabul etmişti.⁴⁸¹ 122 yıl sonrası bulunduğumuz noktadan Osmanlı heyetinin ahâliye verdiği tekâlif-i harbiye mazbatalarının bedelini ödeyip ödemediğinden emin olamıyoruz; aynı şekilde Yunanistan'ın tekâlif-i harbiye usulünün bir yağmaya dönüştüğünü iddia ederek savaş tazminatı miktarını düşürmeye çalışıp çalışmadığından da... Fakat konumuz açısından bir gerçek vardı ki o da araştırma dönemimizde taarruzî ordular düşman köy, kasaba, şehirlerinden satın alma ile veya cebren ikmal sağlıyordu. Bulduğumuz açıdan hayli ilginç gelen bu durum dönem orduları için fenn-i harbin bir gereği idi.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Lojistik faaliyetlerin Osmanlı askeri sistemindeki ismi "idari" faaliyetlerdi. Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *a.g.e.*, s. 361-362.

⁴⁸⁰ Vecihi, *a.g.e.*, s. 212.

⁴⁸¹ Tevfik, ... *Müdâvele-i Efkâr*, s. 202-203.

⁴⁸² Naili'nin *Fenn-i Harp ve Tarih-i Askerî* adlı eserinin XXXI. Dersi'nin konuları şunlardır: Tekâlif-i Harbiye Tarh ü Tahsîli, Zahîre ve Un Tedârîki, Taze Un Tedârîki, Kuru Ot Tedârîki, Düşman Otçularını Vurmak. Naili, Tekâlif-i Harbiye usulünün ancak başkomutanın onayı alındıktan sonra yapılabileceğini, bu faaliyetin kurmaylar tarafından planlandığını, toplandıktan sonra da Ordu Umûr-ı Maliye'sine memur olan defterdar, muhasebeci ve yoklamacılar tarafından orduya taksim edildiğini belirtmektedir. Bununla beraber tekâlif-i harbiye usulü erzak vs. alınacak mahalin ahâlisi, bunları "hüsn-i rızâlarıyla vermeyeceklerinden" her türlü duruma hazırlıklı olunması gerektiğini ifade etmektedir. Tekâlif-i harbiye müfreze komutanının maslahatı sıkı tutması gerektiğini, zorluk çıkarana rüşvetten, tehdite kadar değişebilen bir yelpazede metotlar öneren Naili, akçenin maldan daha kolay saklanacağından bulunmasının zor olabileceği, bu sebeple öncesinde zenginlerin rehin alınması gerekebileceğini de eklemektedir. Naili, *a.g.e.*, s. 480-493. Bulduğumuz noktadan hayli sert görünen bu tedbirler dönem savaşının gerçekleri ve Ömer Naili'nin Avrupa askeri düşüncesinden Osmanlı askeri düşüncesine naklettiği konulardan sadece bir tanesi idi.

Böyle bir lojistik sistemin sonucu olarak, komutanın yüzü düşmana dönük olsa da gözü geciken nakliye katarlarında oluyordu. Ayrıca birlikler her ne kadar geriden de takip etse arkalarında ağırlıklarla yürüyorlardı. Bu ağırlıklar üç çeşit olarak sınıflandırılıyordu. “Küçük Ağırlık” muharebe ve yürüyüşte askere en lazım gelen eşya ve yük hayvanından oluşuyordu. Piyade, süvari ve topçunun ecza ve edevatı, taburların ihtiyat cephanesi, istihkâm âlet ve edevatı, subayların beygirleri bu grup içerisindeydi. Bu ağırlık grubu mensup olduğu kıt'ayı hemen arkalarından “bi'l-fâsıla” takip ediyordu. “Büyük ağırlık”, askerin ikamet ve istirahat halinde kullanacakları eşyayı taşıyan hayvanlardan oluşmaktaydı. Ayrıca subayların eşyası, seyyar hastahane takımları da bu grubun içindeydi ve yol kolunu 2-3 km. geriden takip etmekteydiler. “Nakliye katarı” ise sarf olunacak erzak ve cephaneyi tedarik etmek ve olağanüstü durumlarda sarf olunmak üzere yüklü araba hayvanlarından teşkil etmekteydi. Topçu ve piyade cephane kolları, erzak kafileleri, ekmeççi kolları, vs. katarlarının içinde yer alan nakliye katarları bu kolları 4 km. veya bir konaklık mesafeden takip etmekteydi.⁴⁸³

1897 Harbi'nde Osmanlı ordusunda uygulanan lojistik faaliyetlerden biri de “sıhhiye hizmeti” ve yeni fenn-i harp esaslarıyla uygulanıyordu. 1886 sonrasında Ordu'da yapılan ıslahatlar kapsamında kabul edilen yeni “Teşkilat Nizâm-nâmesi” gereği her fırkanın emrine bir seyyar hastahane ve bir hasta nakliye bölümü verilmişti.⁴⁸⁴ Buna göre muharebe esnasında hasta ve yaralı nakilleri, harekât alanının gerilerine kadar bir dizi toplanma bölgesi tesis edilerek yapılıyordu. Muharebe meydanında birkaç taburun sıhhiye memurları toplanarak avcı hattının gerisinde örtü ve gizleme sağlayan bir noktaya “sıhhiye merkezi” kuruyorlardı. Bu görevlilerin bir kısmı, muharebede daha da ileri yanaşıp top ve tüfek ateşlerinden koruma sağlayan bir arazi arızasının gerisine “sargı mahali” tesis ederlerdi. Sonra her bölükten sıhhiye görevi için ayrılan teskereci neferler, tüfek ve çantalarını sıhhiye merkezine bıraktıktan sonra kollarına beyaz kolluk takarak avcı hattına yanaşırlar ve yaralıları toplayarak önce “sargı mahaline” sonra da “sıhhiye merkezine” getirirlerdi. Bu noktalarda ilk yardımları yapılan yaralıları muharebe hattının birkaç km. gerisinde, münferit ve büyük binalarda tesis edilmesi ön görülen “birinci hat seyyar hastahanelere” sevk edilirdi. Bu nakil işlemi için fırkaların emrine verilmiş “hasta nakil bölükleri” kullanılıyordu. Bu noktada tedavi edilemeyecek

---

Pragmatist doğrulamasını asırlar boyunca yüzlerce savaşta yaparak 1897 senesine gelmişti. Araştırma dönemimiz Clausewitz'in “mutlak savaşının”, yani tarafların savaşa karar verdiği andan itibaren yapabilecekleri en “olumlu” şeyin sadece hedefi ele geçirmek için “şiddeti artırmak” olduğu, bunun dışındaki her tereddütün savaşı daha çok uzatarak daha fazla yıkıma sebep olacağı fikrinin hâkim olduğu bir dönemdi. Tekâlif-i harbiye usulü ise bu askeri düşüncenin bir esası olduğu ve ancak bu dönemin dinamikleriyle düşünüldüğünde “anlaşılabilir” bir olgu olduğu görülmektedir.

⁴⁸³ Vecihi, a.g.e, s. 154.

⁴⁸⁴ Golç Paşa, a.g.e, s. 20.

kadar ağır hasta ve yaralılar ise daha geride düşman ateşinden tamamen uzakta bulunan “ikinci hat seyyar hastahanesine” sevk edilirdi. Bu hastahaneenin tam teşekküllü olmasına dikkat edilirdi. Ayrıca hasta, yaralılar, sağlık personeli ve saydığımız sıhhiye noktaları (Kızılay ve Kızılhaç) “Cenova Genel Sağlık Heyeti ve Hastalar Sözleşmesi” himayesinde sayılıyorlardı.⁴⁸⁵

Goltz Paşa lojistik faaliyet olarak en çok seyyar sıhhiye hizmetinde müşkülât görüldüğünü çünkü daha öncesinde bu konuda bir hazırlığın yapılmamış ve malzemenin noksan olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁶ Bununla beraber Bigham, Selanik’te teşkil edilen hastahaneyi gezdiğini söylemekte ve ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bigham Osmanlı askerlerinin dayanıklı olduğunu, et, pilav ve çorba ile beslendiğinde hastalıktan hemen iyileştiklerini söylemektedir. Osmanlı askeri arasında temaruz eden görülmediği gibi çoğunun hastalıklarını sakladığını ifade etmektedir. En çok görülen rahatsızlıkların bağırsak iltihabı ve göz ağrıları olduğunu bununla beraber frenginin çok görülmediğini de eklemektedir. Doktorların sorumluluk bilinçlerinin gelişmiş ve tıp eğitimlerinin iyi olduğunu belirtmektedir. Hastahane hizmetlerini yerinde ve yeterli bulan Bigham, bununla beraber sağlık görevlilerinin sayılarının yetersiz olduğunu, daha muntazam bir hastahane ve hasta nakline yönelik hasta arabalarına ihtiyaç olduğunu da eklemektedir.⁴⁸⁷

Eserlerimizde fenn-i harbe dair verilen her bilginin doğru veya yanlış uygulamalarının bir örneğini bulmak mümkündür. Bu sebeple Osmanlı askeri düşüncesinin dönem fenn-i harbini bünyesine dâhil edip etmediği sorusu hatalı bir yaklaşım olabilir. Harp tarihi eserlerimizde verilen bilgilerden Osmanlı ordusunun ciddi bir değişim içerisinde olduğunu, savaşa daha bilimsel yaklaşıma çalıştığını görüyoruz. Ayrıca savaş “sürtünmesinin” en yoğun olduğu durumlarda dahi fenn-i harp esaslarına sadık kalmaya çalıştıklarını da gözlemlemekteyiz. Osmanlı devlet adamları ve komutanları 1897 Harbi’yle, gerçekleştirdikleri ıslahatların ne derece başarıya ulaştığını ya da düzeltilmesi gereken problem sahalarını “muhtemelen” görme fırsatı buldular. Bununla beraber sonrasında meydana gelen Balkan Harpleri ve I. Dünya Savaşı’nın ağır mağlubiyetlerinde “ihtimal”, askeri düşüncelerini tekrar sorguladılar. Gene kuvvetle “muhtemeldir” ki İstiklâl Harbi’nde askeri düşüncelerine olan güvenlerini tazelediler. Bununla beraber savaş başarılarının bu inişli çıkışlı seyri gerçeği gölgelese de, hatırı

⁴⁸⁵ Vecihi, *a.g.e*, s. 223. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sun, *a.g.e*, s. 250-251.

⁴⁸⁶ Golç Paşa, *a.g.e*, s. 20.

⁴⁸⁷ Bigham, *a.g.e*, s. 20-21.

sayılır bir fenn-i harp temelini günümüze taşıdılar. Bu sefer “muhtemelen” diyemiyoruz çünkü 1995-1999 seneleri arasında bir Harp Okulu öğrencisi ve arkadaşları, askeri eğitimlerde kullandıkları “saf”, “kol”, “yanaşık düzen”, “tevkif ateşi”, “üs”, “hat”, “ileri karakol”, “hücum”, “avcı zinciri”, “sahra topu”, “ihtiyat”, “mâilî ateş mevzii”, “kazan yoklaması”, “lâyiha”, “mevzii”, “ağırlık”, “müfreze”, “nizamiye” ve eklenebilecek birçok kelime ve kavramın nereden geldiğini, ilk kimin kullandığını, neden hiç değişmediklerini merak ediyordu.

SONUÇ

Tarihin bir alt disiplini olan askeri tarih ve onun bir alt disiplini olan harp tarihinin tanımı konusunda yerli ve yabancı ortak bir görüşün olmadığı gözlemlenmiştir. Savaş başta olmak üzere her türlü askeri olay ve olgunun tarihi, askeri veya harp tarihi olarak nitelendirilebilmektedir. Batı kültüründe askeri olay ve olguların tarihi “askeri tarih” olarak isimlendirilirken, Osmanlı askeri kültüründe “harp tarihi” ve “fenn-i harp” ismiyle gelişim göstermiştir. Bunun en önemli sebebinin tarihin büyük bir bölümünde savaş olgusunun, askeri olay ve olgularının büyük bir kısmını oluşturmasından ileri geldiği düşünülebilir. Bununla beraber batıda askeri tarih, Osmanlı’da da harp tarihi genellikle “savaşı” konu edinmelerine rağmen zaman içerisinde askeri olay ve olguların çeşitlenmesiyle geliştikleri ve yeniden tanımlama ihtiyacı duyulduğunu görmekteyiz. Osmanlı’da XIX. yüzyıl ortalarından itibaren ağırlığını hissettirmeye başlayan harp tarihi, 1916 yılında askeri bir teşkilata kavuştuktan sonra gelişmiş, 1978 yılında bu gelişim ve genişlemeyi “askeri tarih” ismiyle anlamlandırmıştır. Batı kültüründe ise tam tersi bir anlamlandırma seyri izlenmiştir. Askeri tarih olarak devam eden gelişim, iki büyük Dünya savaşının yarattığı etkiyle gelişim ve genişlemesini harp çalışmaları (war studies) olarak nitelendirmeyi seçmiştir. Söz konusu, askeri olay ve olguların bir tarihinin yazılması olduğunda kültür, mekân ve zamana bağlı olarak değişik bakış açıları belirebilmektedir. Her ne kadar Birinci bölümde “askeri ve harp tarihini” tanımlamak maksadıyla yoğun bir çaba göstersek de sınırlarını çizmemize rağmen kültür ve içerik genişliğine eşit bir tanım yazmaya muktedir olamıyoruz. Fakat askeri tarih kelime anlamı itibari ile daha kapsayıcı olduğundan harp tarihini içinde barındırdığını kabul etmekte herhangi bir yanlışlık aranamaz. Bu sebeple askeri ve harp tarih tanımlamalarında kesinlik aramak yerine durumsal yaklaşımı esas alarak tarih, askeri tarih ve harp tarihi kavramlarının ele aldığımız konudaki tarihi pozisyonunu belirgin kılmaya çalışmanın daha faydalı olacağı düşünülebilir.

Tarih bilimi doğarken yoğunluklu olarak savaş olgusunu kendisine konu edinmiştir. Medeniyetler tarihinin başlangıç evrelerinde çok az şeyin savaştan daha önemli olduğunu düşünürsek bu normal bir durum gibi görünüyor. Savaşları yazmak başta hükümdarın iktidarını kuvvetlendirme, prestij ve propaganda işlevleri görürken medeniyet ilerledikçe pratik amaçlar için de hizmet edebileceği anlaşılmıştır. Savaşların yazılması hem devlet hafızasını derinleştiriyor hem de düşmanlarla çıkabilecek muhtemel savaşların kazanılması için alınacak kararlara yardımcı bilgiler sağlıyordu. Böylece harp tarihine, tarihte iki önemli işlev atfedildiğini görüyoruz: Devlete/orduya

düşmanlar ve savaşlar hakkında bilgilerin depo edildiği harici bir bellek sağlamak (deneyim) ve savaşta kullanılacak savaş sanatı için alt yapı hizmeti görmek (teori)...

Medeniyetin gelişiminin, savaşların gelişmesine, karmaşıklaşmasına ve zorlaşmasına sebebiyet verdiğini gözlemlemekteyiz. Bu noktadan hareketle hükümdarların ve komutanların savaşları kazanma güdüsü, bu konudaki elde yazılı olan tek araca yani harp tarihine daha fazla müracaat etmelerini de beraberinde getirdiğini düşünebiliriz. Savaş karmaşıklaştıkça savaşı kazanmak için gereken teknik ve taktik bilgi ihtiyacı, her zaman geçerli olacak, tutarlı, kullanılabilir bir teori ihtiyacını doğurmuştur. Askeri teori hangi kültürde şekillenirse şekillensin harp tarihi eserlerini bir deneyim havuzu olarak kullanmış, içerdiği faydalı uygulamaları modellemeye çalışmıştır. Bu çalışmaların XVIII. yüzyılda Avrupa'da Aydınlanma çağıyla artan bir ivmeyle hızlandığını ve yaygınlaştığını gözlemlemekteyiz. Askeri düşünürler teorilerini modellerken harp tarihinin kendilerine sunduğu tecrübe/deneyimi, bilim ve felsefedeki yeni gelişmeler ışığında işlemiş, savaş sanatının kullanacağı evrensel kural ve kaidelere dönüştürmüştür.

Askeri düşünce ve bir uzantısı olan savaş sanatının bilimsel altyapıya kavuşması, harp tarihinin de oluşan bu yeni duruma kendisini adapte etmesine yol açmıştır. Harp tarihinin XVIII. yüzyıldan itibaren artan bir ivmeyle nakilci ve teolojik yaklaşımı terk ederek, savaşları tahlil ve analiz etmeye başladığını gözlemlemekteyiz. Böylece harbin rastlantılı ve olasılıklı doğasıyla uyumlu bir hale geldiğini kabul edebiliriz. Bu tahlil ve analiz işlemi ise gene kendinden doğan askeri teorinin ve onun somutlaşmış biçimi fenn-i harp ile yaptığını görüyoruz. Bu durumda harp tarihi ve fenn-i harbin, bilgilerini üretme sürecinde birbirleriyle epistemolojik bir bağ kurduklarını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle harp tarihinin ürettiği bilgiyi dönem fenn-i harbi ile doğruladığını, bu sebeple fenn-i harbin, harp tarihi için vazgeçilmez bir araç olduğunu düşünebiliriz. Böylece harp tarihi-fenn-i harp birlikteliği, bir harbin tarihini yazmak isteyen tarihçiye önemli bir yaklaşım tarzını şart koşturmaktadır. Harp tarihi eseri öncelikle kendi dönem savaş sanatını yansıtmaktadır. Herhangi bir savaşın icra edildiği savaş sanatı esasları ile tarihinin yazılırken doğrulandığı savaş sanatı esasları (ki aynı olmak zorundadır) tam olarak kavranmadan o savaş anlaşılabilir. Bu sebeple 1897 Harbi'nin tarihi, günümüz savaş sanatı esasları gözetilerek okunursa yanlış çıkarımlar yapılması kuvvetle muhtemeldir.

Tarihteki gelişim seyrini izlediğimizde harp tarihinin varoluş amaçlarından en önemlisinin, devlet adamları ve komutanlara devlet ve ordularını yönetirken ihtiyaç duydukları bilgi ve tecrübeyi sağlamak olduğunu görüyoruz. Yönetim ve liderlik

kılıçlarını harp tarihi ile bileyen komutanlar uzun zaman içerisinde harp tarihini bir “komutanlar dersine” çevirdiler. Bu “ders çıkarma” olgusu harp tarihinin örtük bir vazifesi gibiydi. Bu sebeple tarihin nesneliliğinden ziyade faydasının her zaman daha ön planda olduğunu görüyoruz. Sonrasında Fransız emperyalizminden kurtulmak için çareler arayan Alman devletçiklerinin kurtuluşu kendi kültürlerinde buluşu ve ulus kültürünü geçmişine bağlayan her türlü yazılı/sözlü aracı kutsallaştırması, savaşları halka taşıyan harp tarihinin de kutsallaştırılmasına yol açtı. Eskiden sadece komutanlar için değerli ve kutsal olan harp tarihi artık tüm halk için önemli ve kutsaldı. Halkın kendi kültürüyle kurduğu bağın kuvvetlenmesi için zaferlere ihtiyacı vardı ve zaten ders çıkarma uğruna nesneliliğinden ödün vermek zorunda kalan harp tarihi, bir de savaşları kutsallaştırma uğruna nesneliliğini geri plana itti. Ayrıca Moltke'nin harp tarihini ordu teşkilatında bir dairenin sorumluluğuna vermesi ise harp tarihinin tamamen hâkim devlet düşüncesinin kontrolü altına girmesine sebebiyet verdi. Harp tarihinin en dış sınırını teşkil eden bu faydacı tutum (ders çıkarma, milli/ulusal bilinç inşa etme, devlet ideolojisini pekiştirme) günümüzde askeri/harp tarihinde en çok tartışılan problem sahası olmaya devam etmektedir.⁴⁸⁸ Bununla beraber kısa bir muhakeme yapıldığında görülecektir ki, özü itibari ile bilimsel metotla nesnel bilgi üretmesi beklenen bir tarih dalından bu faydaları üretmesini beklemek veya üretmek, uzun vadede yanlış dersler çıkarma, milli/ulusal bilinçte yozlaşma ve devletin hâkim ideolojisine tepkiye sebebiyet verebilecektir. Harp tarihinin bu objektif bakış açısı içermeyen motivasyonları, pekâlâ güzel sanatlarla yaratıcı eserlere dönüşebilir; askeri edebiyatla olumlu hale getirilebilir.

Araştırma dönemimiz, çekirdek orduların halk/millet yedekleriyle çoğaltıldığı, devletin tüm imkânlarını seferber ederek icra ettiği, geniş ölçekli (topyekün) savaşların yapıldığı bir dönemdir. Hâkim askeri düşünce Fransız Aydınlanması ile Prusya Karşı Aydınlanması arasındaki diyalektik ilişkinin bir sonucu ortaya çıkan askeri teorinin bir yansımasıdır. Alman Ulusal Savaşlarından sonra son pragmatist doğrulamasını yapmış ve dünya askeri düşüncesini etkisi altına almıştır. Bu askeri düşünce hızlı ve etkili bir seferberlikle düşmanı hazırlıksız yakalamak, milletin bağrından yarattığı orduyu düşman ordusunun en zayıf ve karar noktasına sıklet merkezi yaparak, şiddetli ve kesin sonuçlu muharebelerle mağlup edip kendi iradesini dayatmayı ön görüyordu.

⁴⁸⁸ Harp tarihini nesnel bilgi üretme yolunda alıkoyan diğer sorunsallar ise şunlardır: 1. Avrupa merkezci bakış tarzı. Askeri tüm gelişmelerin özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşandığı yanılgısı. 2. Askeri imkân ve kabiliyetleri açıklarken teknolojik ön yargı. Askeri gelişmeleri teknolojik gelişmeye ve özellikle makinalaşmaya bağlama. 3. Süper güçler ve hâkim askeri düşüncelere aşırı odaklanma. 4. Çoğu analizde deniz harekâtını kara harekâtından ayrı düşünme. 5. Devletlerin diğer devletlerle olan savaşlarına önem verme, iç savaş, ayaklanma ve gayri nizam-i harp olaylarını ihmal etme. 6. Kuvvetlerin yapılarında, doktrinlerde, hedeflerde ve askeri sonuçlarda politik etkileri dikkate almama. Black, *Rethinking Military History*, s. ix.

Osmanlı askeri düşüncesinin 93 Harbi'nin yarattığı travma ile bu hakim askeri düşünceyi benimsediğini ve ordusunu bu savaş sanatına uygun hale getirmek için yoğun bir ıslahat programı başlattığını görüyoruz. Bu sebeple 1897 Harbi, gerçekleştirilen ıslahatların teste tabi tutulduğu bir sınav niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanması dönem savaşlarına tam bir adaptasyonunun göstergesi sayılmasa da hatırı sayılır gelişmeleri göz ardı edemeyiz. Osmanlı komutanları dönem savaş sanatına uygun bir biçimde, hedef olarak Yunanlıların zaferle olan en büyük psikolojik bağı hedeflemiştir. Bu bağ, Yenişehir alınana kadar Golos-Yenişehir ikmal hattı idi ve bu bağ koparıncaya yeni psikolojik bağ Atina-Dömeke irtibat hattı oldu. Osmanlı her muharebesinde bu bağı kesmeye yönelik kuşatmalar yapmaya çalışmış fakat göreceli başarılar elde etmiştir. Çünkü dönem harpleri büyük birlik harekâtını (kolordu-tümen) ön görüyordu ve Osmanlı askeri düşüncesi bu esası yeni yeni içselleştirmeye çalışıyordu. Bu tip harekât detaylı kurmay planlaması, eş güdümlü, şiddetli icra, etkili liderlik-eğitim gerektiriyordu ve Osmanlı askeri düşüncesi bunu başarabilmek için tarihinde ilk defa bir sefer planı ve yazılı harekât emirleri kullandı. Gene dönem savaşlarının sadece ön cephe faaliyeti olmadığı, bu dağın gerisinde muharebelerden daha kapsamlı bir seferberlik-lojistik faaliyetinin gerektiği Osmanlı askeri düşüncesinin farkındalık seviyesini yükselttiği alanlardan biriydi.

Ele aldığımız eserlerde Osmanlı ordusunun geçirdiği değişimleri vurgulamanın özel bir motivasyon teşkil ettiğini ve tasvir edilmeye çalışıldığını görüyoruz. Ayrıca gözlemlerimiz bizi eserlerin özünü oluşturan iki farklı boyuta taşımaktadır. İlk boyut eserlerin biçimiyle ilgilidir ve yazarın ortaya koyduğu veya koymadığı amacına ve sahip olduğu kültüre göre şekillenmektedir. Yazarın amacının, yazdığı harp tarihinde ele alacağı konu veya odaklanacağı hususları işaret ettiği, kültürünün ise bu konu ve hususları hangi teori veya modellerle işleyeceğini belirlediği görülmektedir. Bazı yazarlar harekâtı bir askeri ders haline getirip eserlerini, fenn-i harp tahlilleri ile kurarken, bazı yazarlar harbi naklederek siyasi ve sosyal modellerle sonuçlar çıkarmaya çalışmışlardır. Bazıları ise örtülü veya açık diplomatik beklentilerle harbi kaleme almışlar ve harbin askeri harekâtının tahlilinden ziyade ülkelerin orduları, savaş kültürleri, kuvvetli ve zayıf tarafları hakkında kendi ülkelerine kaynak sağlayacak bilgilerle doldurmuşlardır.

İkinci boyut daha çok harbin ele alınış ve tahlil sırası diyebileceğimiz içerik algoritması ile ilgilidir. Eserlerimizde ortak eğilim savaşa tesir eden tüm siyasi, ekonomik, sosyal, vs. koşulların ortaya konması, tarafların kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetini belirlemek,

coğrafi şartların taraflara sunduğu harekât alanlarını incelemek ve bu koşulların yarattığı gerçeklik içinde tarafların muharebelerini fenn-i harp esasları ile tahlil edip sonuçlar çıkarmaktır. Savaşı icra eden komutanların ya da dönem fenn-i harbinin komutanlara sunduğu karar verme sürecinin de benzer bir işlem sırasını kullanması aralarında bir bağıntı olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır. Özellikle askeri karar verme sürecini bilen asker harp tarihçiler, savaşı tahlil ederken aynı modellemeyi kullanmaktadır. Ayrıca harbi başından sonuna incelerken, komutan ile aynı durum ve şartlarla karşılaşmaları, aynı bilgileri işlemek zorunda olmaları benzer bir işlem sırası takip etmelerine yol açtığı düşünülebilir. Yani, savaş için nasıl karar alınıyorsa, tarihi de o şekilde yazılmaktadır. Dönem savaş sanatının bir askeri karar verme kültürü yarattığı ve harp tarihi esaslarının da bu kültüre göre şekillendiğini söyleyebiliriz.

Dönem harp tarihlerinin, askeri karar verme süreçlerindeki düzen ve sırayı takip etmesinin, ayrıca ele almamız gereken bir yan etkiye sebep olduğunu değerlendirmekteyiz. Askeri karar verme sürecinin doğrusal bir yönde hareket etmesi, olayların da belli bir sıra ve düzen içerisinde anlatılması ve tahlil edilmesi gerekliliğini doğrulamaktadır. Bu tür bir anlatım, eş zamanlı veya koordineli anlatım ile analiz gerektiren olayların eksik değerlendirilmesine sebebiyet verebilmektedir. Harbin kaotik yapısına uygun bir anlatımla, aynı zamanlarda fakat farklı mekânlarda gerçekleşmiş olayların birbirine olan etkilerini gözden kaçırmamanın önemli olduğunu düşünebiliriz. Bu sebeple harbin her anında düzenli-doğrusal bir anlatım gözetmekten ziyade, harbin anlatım/tahlil istikametini gerekirse geriye veya yatay komşu birliklere çevirmeyi orada olan olayları da hesaba katarak anlatmayı veya tahlil etmeyi önemli görmekteyiz.

Ele aldığımız dönemde gelişmeye başlayan Osmanlı harp tarihçiliğinin zamanla kazandığı biçim ve esasları Cumhuriyet dönemi harp tarihçiliğine aktardığını görmekteyiz. Hatta günümüz harp tarihçilik esaslarının Osman Senai'nin sunduğu esaslarla büyük benzerlikler içerdiğini söyleyebiliriz. Bu durum çalışmamızın en önemli sonuçlarından biri olan "her harp ve tarihi kendi dönem savaş sanatını yansıtır" çıkarımımıza tezat bir görüntü teşkil etse de gerçekte bu tezatlık zahiridir ve giriş bölümünde Balkan Harplerinden Kıbrıs Barış Harekâtına kadar tüm harplerin neden aynı harp prensipleriyle anlatıldığına istisnai bir cevap teşkil eder. 1897'den bu yana savaşların geçirdiği büyük değişimlere rağmen harp tarihçiliği esaslarının bütünlüğünü koruyarak günümüze gelmesi bizi şu ihtimale yönlendiriyor. Askeri düşüncemiz ve onu yansıtan harp tarihçilik esasları ile mevcut harpleri tahlil esnasında, değişiklik gerektiren herhangi bir uyumsuzluk yaşanmamıştır. Yani savaş sanatına esas askeri

düşünce değişmediğinden onu yazmak için kullanılan harp tarihi esasları da değişmemiştir. Bu ihtimali küçümseyemeyiz. Çünkü her ne kadar I. ve II. Dünya Harpleri, sonrasında Nükleer Harp Doktrini ve 1990'lardan sonra Hava-Kara Harp Doktrini kabul görse de 1897-1990 arasındaki savaşlar, düzenli orduların belirli harekât alanlarında gerçekleştirdiği muharebelerden oluşuyordu. Nükleer harp doktrini özünde çok farklı bir savaş sanatını gerektirse de hiç kullanılmamıştı. Bu sebeple harp tarihçiliğimiz ihtiyaç-değişim denkleminde girmedikten varlığını ve bütünlüğünü korumuş olabilir.

Bununla beraber düzenli orduların bulunmadığı, tarafların sabit olmadığı, harekât alan veya alanlarının kestirilemediği, küçük kuvvetlerin büyük sonuçlara sebebiyet verebildiği, büyük kuvvetlerin ise etkisiz kalabildiği, türlü siyasi, ekonomik, sosyal, teknolojik koşulların çevrelediği savaşların bir tarihini yazmak isteyen harp tarihçisinin bu esaslarla işi kolay olmayabilir. İhtiyaç-değişim denklemi 1990'lı yıllardan itibaren ağırlığını daha fazla hissettirmektedir. Yani günümüz savaşları ne 1990'lı yılların öncesindeki savaş sanatı ile ne yönetilebilir ne de bu savaşların tarihi mevcut harp tarihi esasları ile yazılabilir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İç güvenlik Harekâtı veya Suriye'deki savaş buna örnek olabilir. Mesela Suriye'deki savaşın siyasi ekonomik, sosyal vs. sebepleri nelerdir? Suriye'deki savaşta taraflar kimlerdir? Harekât alanı neresidir? Tarafların kuvveti nedir? Muharebeler nerelerde nasıl verilmiştir? Bu soruların cevaplarını bulmak dahi bir kişi ve kurumun imkân kabiliyetleri dışında gibi görünüyor. Bulunsa dahi gayr-i nizami harp gibi görünen bir savaşın tarihini nizami harp usullerine göre yazmaya çalışmak amaç-araç uyumunu bozabilir. Bu sebeplerden ötürü günümüzdeki savaşların bir tarihini yazmanın, o savaş ile uyumlu bir metot gerektirdiği kesin olmakla beraber bir başka çalışmanın konusunu teşkil edebilecek kadar da geniştir.

KAYNAKÇA

A. YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

Abdi Tefik, *Mir'at-ı Vuku'ât-ı Harbiye*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1315.

_____, *Prusya'da Askeri Âlem (tercüme)*, 1880.

_____, *Nevsâl-i Askerî*, Saryan Matbaası, 1908.

Ahmed Refik (Mülazım-ı Evvel), *Takım Zâbitlerine Rehber*, Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, 1318.

Bigham, Clive, *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla*, Çev. İkdâm Gazetesi Muharriri Cemaleddin, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315.

Ferik Ahmet Muhtar Paşa, *1244-1245 (1828-1829) Türkiye Rus-Seferi*, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1928.

Fon der Golç Paşa Hazretleri, *Harbin Sevk ve İdaresi*, Çev. Tâbiye Tatbikatı Muallimi Erkân-ı Harbiye Kolağası Osman Senai, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1315.

Golç Paşa Hazretleri, *Osmanlı-Yunan Seferi (1897-1313)*, Çev. Binbaşı Yakup Şevki, Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Osmanî Matbaası, İstanbul, 1326.

Mustafa Şevket Paşa, *Fenn-i Harb*, İstanbul, 1294.

Osman Senai, *Osmanlı - Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Cemal Efendi Matbaası, 3 Cilt, İstanbul, 1315.

_____, *Fezâil-ül Mücahidîn*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1320.

_____, *Kitabet-i Askeriye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1897.

_____, *Musavver 1904-1905 Rus Japon Seferi*, 5 Cilt, İstanbul, 1904.

_____, *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa*, Feridiye Matbaası, İstanbul, 1899.

_____, *Tarih-i Harb*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 3 Cilt İstanbul, 1315.

Ömer Naili, *Fenn-i Harp ve Tarih-i Askeri*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1283.

Süleymanpaşazâde Sami, *Süleyman Paşa Muhakemesi*, Ebu'z-Ziyâ Matbaası, İstanbul, 1328.

Süleyman Tevfik - Abdullah Zühdü, *Devlet-i Âliyye-yi Osmaniye-Yunan Muharebesi*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1315.

Vecihi, *Mihridil*, İstanbul, 1311.

_____, *Musavver Tarih-i Harb*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1315.

Yazarı belli değil, *Devlet-i Âliyye ve Yunan Muharebesi Hakkında Müdâvele-i Efkâr*, Çev. Abdi Tevfik, İkdam Matbaası, İstanbul, 1315.

Yazarı belli değil, *Osmanlı ve Yunan Muharebesinin Tarihi*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, tarihsiz.

B. ARAŞTIRMA ESERLER

Acun, Fatma, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 2008.

Adıyeke, Ayşe N., *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, T.T.K. Yay., Ankara, 2000.

Adjukiewicz, Kazimierz, *Felsefeye Giriş Temel Kavramlar ve Kuramlar*, Çev. A. Cevizci, Gündoğan Yay., Ankara, 1994.

Ahmet Muhtar Paşa, *Kırım Harbinde Silistre Müdafaası*, Haz. G. Yıldız - F. Tetik, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2014.

Akargün, S. Erden (Kur. Binbaşı), *Harp Tarihi Ders Kitabı-I*, Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1992.

Aksop, G. - Karakaş, İ., *Atatürk, Atatürk'ü Anlatıyor*, Poseidon Yay. İstanbul, 2018.

Alptekin, İ. (Kur. Yarbay), *Harp Tarihi Notları*, Yedek Subay Okulu Basımevi, Ankara, 1948.

Bartlett, Ellis Ashmead, *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, Çev. O. Sakin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2014.

Black, Jeremy, *Rethinking Military History*, Taylor & Francis Pub., 2004.

_____, *Savaş ve Dünya Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Çev. Y. Özkan, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2009.

Black, Jeremy – MacRaild, Donald M., *Tarih Çalışmak*, Çev. N. Bozboru, Yayınodası Yay., Ankara, 2016.

Burke, Peter, *Bilgi Tarihi Nedir?*, Çev. T. Sivrikaya, Isık Yay., İstanbul, 2017.

Bümin, Tülin vd., *Felsefe 2002-Batı Felsefe Geleneği: Öğreti ve Kavramlar Açısından Yaklaşım (I. Kitap)*, Lebib Yalkın Yay., İstanbul, 2002.

Cevizci, Ahmet, *Bilgi felsefesi*, Say Yay., İstanbul, 2018.

_____, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2005.

Cicero, *On Duties (De Officiis)*, Ed. M.T. Griffin - E.M. Atkins, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Clausewitz, Carl von, *Savaş Üzerine*, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015.

Coetze, Daniel – Eysturid, Lee W., *Philosophers of War: The Evolution of History's Greatest Military Thinkers*, C.I, Praeger Pub., Santa Barbara, 2013.

Colmar, Baron von der Goltz, *Anatolische Ausflüge (Anadolu Gezileri)*, Berlin 1896.

_____, *Genç Türkiye'nin Hezimetini ve İmkân-ı İtilâsı*, Çev. H. Cevdet, Kader Matbaası, İstanbul, 1332.

_____, *Millet-i Müselleha*, Haz. İ. Sarıbal, Otorite Kitap Yay., İstanbul, 2016.

_____, *Stärke und Schwäche des Türkischen Reiches (Türk İmparatorluğu'nun Gücü ve Zayıflığı)*, 1897.

_____, *The Conduct of War*, Çev. Joseph T. Dickman, The Franklin Hudson Publishing Co., Kansas City, 1896.

_____, *XXI. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri "Golç Paşa'nın Hâtirâtı"*, Haz. F. Yılmaz, İz Yay., İstanbul, 2012.

Crissé, Turpin de, *Essai sur l'art de la Guerre*, Paris, 1754.

C. Julius Caesar, *The Commentaries of C. Julius Caesar: The Gallic War*, Ed. Charles E. Moberly, The Clarendon Press, Oxford, 1884.

Çelik, Sara, *Yeniçağda Bilgi Felsefesi*, Doruk Yay., İstanbul, 2015.

Çöklü, Şenol, *I. Meşrutiyetten Cumhuriyete Askere Alma Usülleri (Ahz-ı Asker)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2014, s. 40-44.

Çüçen, A. Kadir, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi Yay., Bursa, 2005.

Delbrück, Hans, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, Verlag von Georg Stilke (Das Althertum), Berlin, 1900.

_____, *History of the Art of War - The Dawn of Modern Warfare*, Çev. Walter J. Renfoe Jr., University of Nebraska Press, Lincoln, 1985.

Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev. B. Çığman - E. Topçugil - K. Emiroğlu - S. Kaya, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2011.

Erendil, Muzaffer, *Askeri Tarih ve Türklerde Askeri Tarih Çalışmaları*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1990.

Gabrieli, Francesco, *Arab Historians of the Crusades*, Çev. E. J. Costello, Taylor and Francis Pub., 2009.

Gat, Azar, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, Clarendon Press, New York, 1989.

Gibbon, Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London, 1788.

Girid Resmolu Mavnahoyuzade Kasım Bin Ahmed – Mahir Mehdi, *1897 Türk Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)*, Haz. Bayram Kodaman, TTK Yay., Ankara, 1993.

Goethe, Johan Wolfgang, *Genç Werther'in Acıları*, Çev. N. Ülner, Öteki Yay., Ankara, 1997.

Görgülü, İsmet, *Tarih, Askeri Tarih, Harp Tarihi Atatürk ve Tarih Harp Tarihinde Usul ve Metot*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990.

Grotius, Hugo, *The Rights of War and Peace (De Jure Belli ac Pacis Libri)*, Ed. R. Tuck, C.I, Liberty Fund Pub., Indianapolis, 2005.

Guibert, Jacques A. H. Comte de, *Askeri Yazılar 1772-1790: Taktik Üzerine Bir Deneme ve Kamu Erkinin El Kitabı - General Menard'ın Önsözü ve Notları*, Çev. A. Şensılay, Anahtar Kitaplar Yay., İstanbul, 2005.

Hagendorf, Peter, *Ein Söldnerleben im dreißigjährigen Krieg: Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, ed. J. Peters, Berlin: Akademie Verlag, 1993.

Harari, Yuval N., *Hayvanlardan Tanrılara*, Çev. E. Genç, Kolektif Kitap Yay., İstanbul, 2017.

Hart, B. H. Liddell, *Strateji: Dolaylı Tutum*, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015.

Hasan Rami Paşa, *Hâtirât-Büyük Facia-Büyük Dram: 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nın Durumu*, Çev. C. Kayra, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Hasırcızade, *Abdülhamit Han ve Osmanlı-Yunan Muharebesi*, Feri yay., İstanbul, 1989.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007.

Hope, Ian C., *A Scientific Way of War - Antabellum Military Science, West Point and the Origins of American Military Thought*, University of Nebraska Press, Lincoln&London, 2015.

Hume, David, *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution in 1688*, London, 1823.

Hülagü, Metin, *Osmanlı Yunan Savaşı Abdülhamit'in Zaferi*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008.

İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, Çev. M. B. Eryarsoy, Bahar Yay., İstanbul, 2014.

İbn-i Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl- I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, Çev. O. Özatağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015.

İhsanoğlu, E. – Şeşen, R. – Bekar, M. Serdar - Gündüz, G., *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yay., İstanbul, 2004.

İnalçık, Halil, *Rönesans Avrupası - Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011.

Jomini, Antoine H., *Savaş Sanatı Prensipler/Ana Hatlar*, Çev. A. T. Büyükonat, Doruk Yay., İstanbul, 2013.

_____, *Treatise on Grand Military Operations or a Critical and Military History of the Wars of Frederick the Great*, Çev. S. B. Holabird, Newyork, 1865.

Kant, Immanuel, *Critik der Reinen Vernunft*, Verlag Hartknock, Riga, 1781.

Karaman, H. – Özek, A. – Dönmez, İ. K. - Çağrıç M. – Gümüş, S. - Turgut A. (Haz.), *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, T.D.V. Yay. Ankara, 2015.

Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev. F. Doruker, Sabah Kitapları Gençlik Yay., İstanbul, 1995.

Keskin, A., *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Harp Tarihi Broşürü*, ATASE Yay., Ankara, 2000.

Kış, Salih, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü - Von der Goltz Paşa (1883-1895)*, Palet Yay., Konya, 2017.

Leslie, David, *Generall Lessley's Direction and order for the Exercising of Horse and Foot*, London, 1642.

Lloyd, Henry H. E., *The History of the Late War in Germany between the King of Prussia and the Empress of Germany and Her Allies*, C. I, S. Hooper Press, London, 1781.

Litchfield, J., *An Introduction to Seventeen Century Footdrill*, Stuart Press, 1995.

Lynn, John A., *A History of Battle and Culture*, Westview Press, Colorado, 2003.

Machiavelli, *Savaş Sanatı (Dell'arte della Guerra)*, Çev. A. Tolga, Say Yay., İstanbul, 2014.

_____, *Hükümdar (Il Principe)*, Sosyal Yayınlar Yay., İstanbul, 1994.

Maizeroy, M. Joly de, *Cours de Tactique - Théorique, Pratique et Historique*, Paris, 1766.

_____, *Theorie de la Guerre*, A Lausanne aux Depens de la Societe, Paris, 1777.

Moltke, Helmuth von, *The Franco-German War of 1870-1871*, Çev. Clara Bell - Henry W. Fischer, Harper and Brothers Pub., Newyork, 1892.

Morillo, Stephen – Pavkoviç, Michael F., *What is Military History?*, (Dijital versiyon), Polity Press, Cambridge, 2017.

Mortimer, Geof, *Eyewitness Accounts of the Thirty Years War 1618–48*, Palgrave Pub., New York, 2002.

Mutçalı, S., *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 2010.

Ortaylı, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat Yay., Ankara, 2011.

Ölmez, Adem, *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi*, T.T.K. Yay., Ankara, 2013.

Özbilgen, Erol, *Osmanlının Balkanlardan Çekilişi Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi*, İz Yay., İstanbul, 2012.

Özön, Mustafa N., *Osmanlıca/Türkçe Sözlük*, İnkılap ve Aka Kitapevi Yay., İstanbul, 1979.

Palmer, Frederick, *Going to War in Greece*, R. H. Russell Pub., Newyork, 1897.

Parker, Geoffrey, *Askeri Devrim - Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, Çev. T. Zorlu, Küre Yay., İstanbul, 2018.

_____, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Fusun - Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017.

Polybius, *The Histories*, Çev. W. R. Paton, Harward Universty Press, London, 1998.

Rodogno, Davide, *Against Massacre, Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*, Princeton: Princeton University Press, 2012.

Rose, W. Kinnaird, *With the Greeks in Thessaly*, Methuen Pub., London, 1897.

Roth, Michael P., *Historical Dictionary of War Journalism*, Greenwood Press, Connecticut, 1997.

Saxe, Maurice Count de, *Memories Concerning the Art of War*, Edinburg, 1759.

Sun, Selim, *1897 Osmanlı-Yunan Harbi*, Gnkur. Bşk.ıııı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yay. Ankara, 1965.

Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. A. Demir, Kastaş Yayınevi Yay., İstanbul, 2008.

Şakir, Ziya, *1897 Türk-Yunan Muharebesi ve Sultan Hamid'in Gizli Siyaseti*, Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2011.

Toker, H.- Barlas G. - Fidan N., *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve daha Üst Birlik Komutanları)*, Gnkur. ATASE Bşk.ıııı Yay., Ankara, 2004.

Tolstoy, Lev N., *Sivastopol*, Çev. M. Beyhan, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2017.

Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, Çev. Ö. Arıkan, Tarh Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013.

Turan, O. (Kur. Albay) – Belendir, G. (Kur. Binbaşı), *Harp Tarihi Ders Notları*, Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1983.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, Haz. M. Tulum, Babil Yay., İstanbul, 1977.

Vauban, Sébastien Le Prestre de, *Nouvelle Manieré de Fortifier les Places Tirée des Methodes*, A Paris: Chez Estienne Michallet Pub., 1689.

Vegetius, *Epitome of Military Science*, Çev. N. P. Milner, Liverpool University Press, Liverpool, 2001.

Yeşil, Fatih, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyo-politik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, T.V.Y. Yay., İstanbul, 2016.

Wright, Quincy, *A Study of War*, C. I, The Chicago University Press, Chicago, 1942.

C. MAKALELER

Aktar, Yücel, "Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.'ıııı Yay., Ankara, 1983, ss. 1-9.

Akçakayalıoğlu, Cihat, "Genel Hatları ile Askeri Tarih", *Birinci A.T. Semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.'ıııı Yay., Ankara, 1983, ss. 37-46.

Alkan, Necmettin, "Geçmişten Günümüze Dünyada Tarih Yazıcılığı", *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2016, ss. 26-38.

Aysal, Necdet, "Harp tarihi Yazımına Dair Özgün Bir Yaklaşım: Osman Senâî Bey", *Turkish Studies*, C. IX/X, 2014, ss. 1199-1220.

_____, "Osmanlı ve Yunan Demiryollarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl X, S. XX, ss. 327-352.

Beach, Lansing H., "The Reading of Military History", *The Military Engineer*, C. XIV, S. LXXV, 1922, ss. 137-140.

Börekçi, Günhan, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman - Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Orgins", *Acta Orientalia*, 59, 2006, s. 407-438.

Brinton, C. – Craig, Gordon A. – Gilbert, F., "Jomini", *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward M. Earle, Çev. S. Koçak, Doruk Yay. 2015, ss. 115-137.

Bucholz, Arden, "Hans Delbrück and Modern Military History", *The Historian*, C. LV, S. III, 1993, ss. 517-526.

Crevelde, Martin van, "Thoughts on Military History", *Journal of Contemporary History*, C. XVIII, S. IV, 1983, ss. 549-566.

Çakmak, Diren, "Osmanlı Telif Hukuku İle İlgili Mevzuat", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. XXI, 2007, ss. 191-234.

Çeliker, Fahri, "Sonuç". *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 195-196.

Gallagher, Catherine, "The Formalism of Military History", *Representations*, C. CIV, S.I, 2008, ss. 23-33.

Gilbert, Felix, "Machiavelli: Savaş Sanatında Rönesans", *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward M. Earle, Çev. S. Koçak, Doruk Yay. 2015, ss.9-43.

Gray, Colin S., "Clausewitz, History and the Future Strategic World", *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray - Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press, Newyork, 2006, ss. 111-132.

Griess, Thomas E., "A Perspective on Military History", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 25-41.

Holborn, H., "Moltke ve Schlieffen: Prusya-Alman Ekolü", *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward Mead Earle, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015, ss. 245-289.

Howard, Michael, "Military History and History of War", *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray, Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press, Newyork, 2006, ss. 12-23.

_____, "The Use and Abuse of Military History", *Parameters, Journal of Army War College*, C. XI, S.I, ss. 9-14.

_____, "What is Military History", *History Today*, C. XXXIV, S. XII, 1984, ss. 5-6.

Karadağ, Ayşe B., "Türk Çeviri Tarihimize 'Mütercim' Selanikli Tevfik", *Turkish Studies*, C. VIII/X, 2013, ss. 355-363.

Luvaas, Jay, "The Great Military Historians and Philosophers", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 59-89.

Mazıcı, Nurşen, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. V, S. XVIII, 1996, ss. 131-154

Matloff, Maurice, "The Nature of History", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 3-25.

Murray, Williamson - Sinnreich, Richard H. (Ed.), "Introduction", *The Past as Prologue- The Importance of History to the Military Profession*, Cambridge University Press., Newyork, 2006, ss. 1-11.

Newton, Isaac, *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, Londini, 1687.

Özçelik, Pınar Kaya, "Kant'ın Bilgi Anlayışı", *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, S. III (2), 2010.

Palmer, R. R., "Büyük Frederick, Guibert, Bülow: Kraliyet Savaşlarından Ulusal Savaşlara", *Modern Stratejinin Ustaları*, Ed. Edward Mead Earle, Çev. S. Koçak, Doruk Yay., İstanbul, 2015, ss. 78-112.

Riper, Paul K. Van, "The Relevance of History to the Military Profession: An American Marine Review", *The Past as Prologue- The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray- Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press., Newyork, 2006, ss. 34-55.

Ropp, Theodor, "Military History to the End of the Eighteenth Century", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 89-117.

Roth, Günter, "Field Marshal von Moltke the Elder His Importance Then and Now", *Army History*, S. XXIII, 1992, ss. 1-10.

Sinnreich, Richard Hart, "Awkward Partners: Military History and American Military Education", *The Past as Prologue - The Importance of History to the Military Profession*, Ed. Williamson Murray - Richard H. Sinnreich, Cambridge University Press, Newyork, 2006.

Turan, Oğuz, "Türk Askeri Tarih Yazarları ve Eserleri", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.'lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 83-94.

Turan, Şerafettin, "Askeri Tarihin Tarih İçindeki Yeri", *Birinci Askeri Tarih semineri Bildiriler I Kitabı*, Gnkur. ATASE Bşk.'lığı Yay., Ankara, 1983, ss. 11-25.

Votaw, John F., "An approach to the Study of Military History", *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup - Robert W. Coakley, Washington, 1975, ss. 41-59.

Ç. ANSİKLOPEDİK KAYNAK

Alkan, Necmettin, "GOLTZ, Wilhelm Colmar von der", *İslam Ansiklopedisi*, EK-I, T.D.V. Yay., İstanbul, 2016, s. 478-480.

Gövsa, İbrahim A., "Abdullah Zühdü", *Türk Meşhurları*, Yedi Gün Neşriyat, İstanbul, 1946, s. 4-5.

_____, “Selanikli Tevfik”, *Meşhur Adamlar Hayatları ve Eserleri*, Haz. Sedat Semavi, İstanbul, 1933-1935, s. 1434.

Tulum, Mertol, “Dursun Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, C. X, T.D.V. Yay., Ankara, 1994, s. 6-7.

Kaya, Nevzat, “Karaçelebizade Abdüllaziz Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, T.D.V. Yay., Ankara, 2001, s. 381-383.

D. TEZLER

Çiftçi, Güzide, “Mehmet Vecihi Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1999.

Doğan, Nursel, “Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Bir General: Raimondo Montecuccoli ve Tercüme-i Fenn-i Harb (1660-1664)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2018.

Kucak, Ömer, “Zafername (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdat)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 2007.

Önal, Mehmet, “Vecihi Bey’in Hikâyelerinde Fikrî Yapı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 1985.

Tarımcıoğlu, Cemal C., “Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harp Akademileri, İstanbul, 2014.

Tunalı, Ayten C., “Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003.

E. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

www.armedconflicts.com/topic/view/110299/75-cm-Krupp-M-1886-75-mm-polni-delo (04.03.2019)

<http://www.biyografya.com/biyografi/13300> (20.01.2019)

<http://www.biyografya.com/biyografi/1866> (20.01.2019)

<https://www.clausewitz.com/mobile/faqs.htm> (02.02.2019)

<http://www.muharebetarihi.com/adolf-hitlerin-clausewitz-hayranligi> (02.02.2019)

<https://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/TOC.htm>. (26.01.2019)

[https://en.wikisource.org/wiki/Bartlett,_Ellis_Ashmead_\(DNB12\)](https://en.wikisource.org/wiki/Bartlett,_Ellis_Ashmead_(DNB12)) (24.01.2019)

<https://www.geni.com/people/Sir-Ellis-Ashmead-Bartlett-MP/6000000033142565359>
(24.01.2019)

<https://nomadsworld.com/great-emu-war/> (12.01.2019)

<https://www.revolvy.com/page/Clive-Bigham,-2nd-Viscount-Mersey> (22.01.2019)

<https://www.shorehamfort.co.uk/past/the-martini-henry-rifle/> (13.02.2019)

<https://www.thepeerage.com/p5446.htm>. (22.01.2019)

<https://whyathens.com/evzones-uniform-greek-soldier/> (18.01.2019)

Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/ Aegean (Şekil I: Seferberlik Noktaları ve Harekât Alanları Krokisi)

Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/Larissa-Ioannina/Greece (Şekil II: 18 Nisan 1897'de Tarafların Konuşlanma Krokisi)

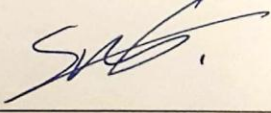
Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/Elassona/Greece (Şekil III: Alasonya'dan Milona Geçidi'ne Taarruz Krokisi (18 Nisan 1897))

Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/ Farsala-Volos/Greece (Şekil IV: Çatalca Muharebesi Krokisi (5 Mayıs 1897))

Google Earth Pro, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO Image Co. 2019, Digital Globe/ Domokos/Greece (Şekil V: Dömeke Meydan Muharebesi Krokisi (17 Mayıs 1897))

EK-1. Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih:10/06/2019</p> <p>Tez Başlığı : Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Literatürünün Harp Tarihi Açısından Analizi</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 156 sayfalık kısmına ilişkin, 10/06/2019 tarihinde ~~çalışmam~~ tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">10/06/2019</p> <p>Adı Soyadı: Cem Atılğan _____</p> <p>Öğrenci No: N15220540 _____</p> <p>Anabilim Dalı: Tarih _____</p> <p>Programı: Tarih-Tezli Yüksek Lisans _____</p> <p style="text-align: center;">DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;">   _____   Doç.Dr. Fatih Yeşil   </p>

EK 2. Etik Kurul/Komisyon İzni ya da Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 10/06/2019</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: "Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Literatürünün Harp Tarihi Açısından Analizi"</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">10/06/2019</p> <p>Adı Soyadı: CEM ATILGAN _____</p> <p>Öğrenci No: N15220540 _____</p> <p>Anabilim Dalı: TARİH _____</p> <p>Programı: TARİH _____</p> <p>Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</p> <p><i>Etik kurul onayına ihtiyac yoktur.</i></p> <p style="text-align: center;">   Doç. Dr. Fatih Yeşil   </p> <p style="text-align: center;">   Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr   Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr </p>